Martin Lacko

DEZERCIE A ZAJATIA

PRÍSLUŠNÍKOV ZAISŤOVACEJ DIVÍZIE V ZSSR V ROKOCH 1942 - 1943

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

EDÍCIA
MONOGRAFIE

ÚSTAV
PAMÄTI
NÁRODA

Martin Lacko

DEZERCIE A ZAJATIA
PRÍSLUŠNÍKOV ZAISŤOVACEJ DIVÍZIE V ZSSR
V ROKOCH 1942 - 1943

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA

BRATISLAVA 2007

Martin Lacko

Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 - 1943

Edícia MONOGRAFIE

Vydal
Ústav pamäti národa
Nám. SNP 28
810 00 Bratislava
www.upn.gov.sk

1. vydanie

Recenzenti
Prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.
PaedDr. Ján Stanislav, CSc.

Jazyková redaktorka Marta Bábiková
Návrh obálky Peter Rendek
Grafická úprava © Ivan Varšo 2007

© Martin Lacko 2007
© Ústav pamäti národa 2007

Tlač Vydavateľstvo Michala Vaška

ISBN 978-80-969699-4-4

Venovanie 7

Poďakovanie 9

Úvod 11
Poznámky 19

I. KAPITOLA – Obraz slovenského poľného vojska v historiografii minulých desaťročí 21
1.1. Obraz v rokoch 1941 až 1989 21
1.2. Obraz v domácich publikáciách po roku 1989 33
1.3. Zmienky v zahraničnej literatúre 41
1.4. Vyčíslenie počtu dezertérov v literatúre a dôležitejších prameňoch 44
Poznámky 50

II. KAPITOLA – Nasadenie a podmienky činnosti Zaisťovacej divízie v ZSSR 63
2.1. Činnosť Zaisťovacej divízie v období august 1941 – október 1943 63
2.2. Partizánske hnutie v oblasti divízie a jeho charakter 73
2.3. Prejavy sovietskej propagandy 79
2.4. Taktika sovietskych partizánov voči vojakom 83
Poznámky 90

III. KAPITOLA – Dezercie v roku 1942 101
3.1. Morálny stav divízie v rokoch 1941 – 1942 101
3.2. Zrod fenoménu 106
3.3. Prvé pokusy – od augusta do novembra 110
3.4. Hromadná dezercia 11. novembra 1942 v Staruškách 112
3.5. Od 11. novembra do Vianoc 119
3.6. Príprava decembrového prechodu 101. pluku 124
3.7. Od Vianoc do konca roka 1942 129
Poznámky 133

IV. KAPITOLA – Dezercie v roku 1943 **141**
4.1. Rozpačité pokusy v novom prostredí (január – apríl) 141
4.2. Útek Nálepkovej skupiny 15. mája a jeho dôsledky 147
4.3. Pokoj pred búrkou 152
4.4. Obdobie masových útekov (september – október) 157
4.5. Zbehnutia príslušníkov maďarskej národnosti 174
4.6. Vyčíslenie a zhodnotenie počtu zbehov 176
Poznámky 178

V. KAPITOLA – Pády do zajatia **189**
5.1. Prípady v roku 1942 190
5.2. Prípady v roku 1943 196
Poznámky 201

VI. KAPITOLA – Klasifikácia zbehnutí **205**
6.1. Zbehovia z pohľadu referencií žandárskych staníc 205
6.2. Klasifikácia príčin dezercií 209
6.3. Prečo nezbehlo viac vojakov? 213
Poznámky 217

Záver **221**

Summary **225**

Zusammenfassung **229**

Zoznam skratiek **233**

Pramene a literatúra **237**
Zoznam použitých archívnych prameňov 237
Citované publikácie 240

Prílohy **249**

Menný register **329**

Geografický register **337**

Svoju prácu venujem všetkým bývalým príslušníkom slovenskej armády, ktorí sa usilovali svoju vojenskú a občiansku povinnosť čestne splniť a vo vojne sa zachovali podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia. Bez ohľadu na to, či sa zapojili do odboja alebo nie.

Menovite za všetkých týchto ju venujem poddôstojníkovi Zaisťovacej divízie Štefanovi Rybnikárovi, ktorý strávil nedobrovoľne vo vojne proti boľševizmu 28 mesiacov a 6 dní, pričom nezbehol a nedopustil sa ani žiadneho prehrešku voči vojenským zákonom. Rovnako ju venujem aj vojakovi Emilovi Medzihorskému, ktorý sa podľa najlepšieho vedomia a svedomia rozhodol, naopak, medzi prvými vojakmi už roku 1942 zbehnúť k sovietskym partizánom. Týmto sa nielen aktívne zapojil do boja proti nacizmu, ale stal sa rozhodujúcim spolutvorcom organizovaného slovenského partizánskeho hnutia v Bielorusku už v novembri 1942.

Obaja rovnako patria do našich národných dejín, ako aj do našej dosiaľ rozdelenej historiografie. Súčasne symbolizujú aj rozdelenú realitu nášho slovenského štátu rokov 1939 – 1945.

Autor

POĎAKOVANIE

Srdečne ďakujem všetkým, ktorí mi počas písania práce akýmkoľvek spôsobom pomáhali. V prvom rade rodinným príslušníkom za trpezlivosť pri vyše päťročnom výskume, všetkým ochotným veteránom, ktorých mená uvádzam v prílohe. Rovnako aj pracovníkom archívov, predovšetkým ochotným riaditeľom i pracovníkom Vojenského historického archívu a Vojenského archívu v Trnave, tiež Archívu MO SR, oddelenia „255", bývalému bieloruskému partizánovi Michalovi Rjabikovi ako aj ďalším priaznivcom za podporu.

Za prečítanie a pripomienky k práci ďakujem PhDr. F. Cséfalvayovi, CSc., PhDr. P. Zelenákovi, CSc., Mgr. P. Mičianikovi, M.A., ako aj uvedeným recenzentom.

Za poskytnutie portrétových fotografií ďakujem VHA Bratislava, ako aj P. Mičianikovi.

Martin Lacko
Modrová 11. 7. 2007

V roku 2005 uplynulo presne šesťdesiat rokov od ukončenia najstrašnejšej vojny svetových dejín. Vojna zasiahla aj našu krajinu veľmi silne a tragicky. Aj keď priamych frontových obetí nebolo zďaleka toľko, ako v tej prvej, hrôz nebolo o nič menej. Vojnové prežitky a skúsenosti pôsobili u jej súčasníkov aj v nasledujúcich desaťročiach, výrazne ovplyvňovali nielen osobný, ale aj politický, spoločenský a verejný život občanov našej krajiny a spoluformovali tzv. pamäť národa.

Jedným z najvýraznejších prejavov vojny na Slovensku bola účasť na kľúčovom fronte druhej svetovej vojny – východnom. Možno povedať, že práve účasť slovenských vojakov v protisovietskej vojne značne ovplyvňovala už súdobú spoločnosť. Tejto vojny sa totiž Slováci zúčastňovali od jej počiatku v júni 1941 až do úplného záveru, hoci od jari 1944 sa už do bojov nezapájali. Odhaduje sa, že počas nasadenia v ZSSR sa v poľnej armáde vystriedalo takmer 100.000 mužov. Na približne dva a polmiliónovú krajinu to iste nebolo málo, hoci straty na životoch tu boli pomerne malé, najmä v porovnaní s ostatnými spojencami, ako aj vzhľadom na obete počas SNP.

Mnohé aspekty pôsobenia slovenskej frontovej armády sú však doteraz len málo osvetlené. Množstvo historickej literatúry, ktoré bolo vyprodukované za polstoročie od zániku prvého slovenského štátu, okrem toho, že vo väčšine prípadov nesie silnú pečať doby, má ešte jeden obrovský handicap. Existencia slovenského štátu a vôbec všetky udalosti odohrávajúce sa v jeho rámci boli videné a hodnotené zväčša len pod zorným uhlom rezistencie, odbojovej činnosti. Išlo tak o videnie politické, nie historické. Preto aj desaťročia pretrvávajúci obraz

o slovenskom vojsku bol výsledkom nie odborného výskumu, ale politickej doktríny.

To však malo svoje racionálne vysvetlenie. Nebola to zďaleka len hrdosť z historického faktu, že naša krajina sa po vojne zaradila na stranu víťazov. Už samotné zapojenie Slovákov do protisovietskej vojny bolo pre komunistický režim priam blasfémiou. Nielen vysokí štátni a stranícki funkcionári, ale aj množstvo režimistov tento fakt pociťovalo ako istú traumu. Fakt vojnového zapojenia sa pokladal nie za dôsledok jestvujúcich geopolitických pomerov a celkovej situácie v Európe, ale hodnotil sa z hľadiska politického, pričom sa mu prikladali neraz tie najfantastickejšie prívlastky. Tak napr. sa hovorilo o „zrade slavianstva", „poškvrnení slavianskeho štítu", o „hanebnom ťažení" a pod.

So skresľovaním pravdivého obrazu sa začalo už počas vojny. Najprv ľudácka propaganda zamlčovala rozkladné tendencie v armáde najmä od roku 1943, potom ho ešte výraznejšie skresľovala antinacistická vojnová propaganda.

Zdá sa, že marxistickí autori, minimálne v 50. rokoch, pokladali protisovietsku účasť za najväčší zločin ľudáckeho režimu, za oveľa závažnejší než napr. rozbitie republiky či hanebnú protižidovskú politiku, o ktorej sa toľko popísalo v posledných rokoch. Samo Falťan, jeden z najplodnejších autorov a súčasne ideológov svojej doby, to v roku 1957 napísal celkom otvorene: *„Sám fakt, že existovala slovenská vojenská jednotka, ktorá išla do boja proti ZSSR ... bol najhnusnejším činom slovenských fašistických zradcov."*[1]

Aby sa fakt samotnej účasti nejako prekryl, autori sa sústredili len na vyhľadávanie všetkých možných aj nemožných prejavov odporu voči tejto vojne. Slovenských vojakov na východnom fronte prezentovali len ako potencionálnych dezertérov, nenávidiacich Nemcov a najmä slovenský štát, ktorého záujmy mali v ZSSR reprezentovať. V slovenskej armáde videli predobraz neskoršej povstaleckej armády. Vzťahy so sovietskymi civilmi, vojakmi a partizánmi si autori priam idealizovali. Prirodzené sympatie a dobré vzťahy, ktoré vojaci nepochybne s civilným obyvateľstvom mali, boli zamieňané za sympatie k sovietskemu režimu, čo sú dve rozdielne veci. Ostatné stránky a di-

menzie, ktoré nebolo možné vtesnať do rámca odboja, sa úplne obchádzali a zamlčovali.

Niektorí historici prekrúcali aj oficiálne štatistiky ministerstva národnej obrany (MNO). Kategórie nezvestných a zajatých sa spravidla úplne ignorovali a všetci tí, ktorí sa nejakým činom ocitli na protivníkovej strane, boli pokladaní za dezertérov. Najvýraznejším príkladom sú udalosti pri Kachovke (Melitopoli) 30. októbra 1943, keď do sovietskeho zajatia padlo vyše dvetisíc Slovákov, no takmer vo všetkých domácich publikáciách až po dnešný deň, sú títo označovaní za prebehlíkov. Aj v iných, menších prípadoch všetkých zajatcov vyhlasovali za zbehov. Samotným vojakom sa pripisovali úmysly a pohnútky, aké nikdy nemali.

Ani po páde ideologických bariér sa situácia v tomto smere radikálne nezmenila, väčšina mýtov ostala. Prinajmenšom, ak berieme prvé desaťročie po páde totality. Podrobnejší výskum o činnosti slovenskej poľnej armády v tomto období robil len jediný profesionálny historik, publikoval ho v niekoľkých štúdiách. Zvyšok autorov ostal, pokiaľ ide o pramennú bázu, najviac na starých, prednovembrových tézach. Množstvo citlivých otázok sa dosiaľ iba načalo, na svoje odpovede len čakajú. O problematike existencie a pôsobenia slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945 preto možno smelo povedať, že na takmer polstoročie ostala *„tabuizovaná a odborne nespracovaná"*.[2]

Nepreskúmaným ostal aj ten najdôležitejší aspekt vojny – ľudský.

Snáď najsilnejším stereotypom spájaným so slovenským vojskom v boji proti ZSSR, je podnes tvrdenie o celkovej nespoľahlivosti jeho príslušníkov. Je to akoby konštatntný prívlastok, ktorý sa traduje v historiografii, publicistike, literatúre od roku 1945 (bližšie v kapitole 1). Slovenský vojak bol vo všetkých historických prácach, knihách, článkoch, filmovej tvorbe a umení zobrazovaný ako od počiatku nespoľahlivý živel. Jeho nespoľahlivosť sa ukázala najvýraznejšie v masových dezerciách na sovietsku stranu. Toto tvrdenie sa vžilo v prvom rade najmä v prípade druhej, menšej divízie – Zaisťovacej. Práve príslušníci tejto divízie sa stali v osobe jedného z ich veliteľov, stotníka Jána Nálepku, neskoršieho partizánskeho veliteľa, pre komunistický režim symbolom spolupráce, dobrých vzťahov so sovietskou stranou,

najmä však symbolom celkovej nespoľahlivosti a minimálnej bojovej morálky príslušníkov divízie.

Možno ale tieto názory akceptovať aj po kritickom a hĺbkovom výskume primárnych prameňov? Namiesto priamej odpovede, ku ktorej sa dostanem neskôr, bude snáď lepšie uviesť výstižný názor jedného z historikov o tom, že *„hlboko zakorenené historické legendy sa častým opakovaním veľakrát dostávajú do pozície trvalého, vo svojej základnej štruktúre nenarušiteľného postulátu... akýkoľvek pokus o prehodnotenie podstaty legendy, tých zdanlivo nehybných fundamentálnych prvkov ... je nesmierne náročný.* Možno teda len súhlasiť, že úsilie o ich odstránenie si vyžaduje nielen erudovanosť, ale rovnako i odvahu, pretože takéto pokusy sa nie vždy stretávajú so sympatiami a podporou. Avšak poznanie môže nakoniec viesť k takému prehodnoteniu pôvodných zámerov, že konečná práca postaví všetko „naruby". Na druhej strane to pochopiteľne od čitateľa vyžaduje schopnosť *„stráviť niekedy trpkú, ale vedecky doloženú historickú pravdu a rozlúčiť sa s legendou."*[3]

Je veľmi zaujímavé, že až podnes nemáme k dispozícii odborne vyčíslený počet zbehnutých slovenských vojakov na stranu ZSSR, a to ani v prípade jednej z divízií, hoci vonkoncom nejde o neúmerné, bádateľsky neuchopiteľné čísla. Mimochodom, rovnako ako nemáme k dispozícii ani kompletný zoznam strát účastníkov Povstania, nedisponuje naša historiografia ani kompletným, menným zoznamom padlých Slovákov v druhej svetovej vojne, ba ani na východnom fronte. Počet tých, ktorí padli v radoch Tisovej armády, možno približne zistiť z dobových štatistík MNO, ale počet tých, ktorí padli už na strane partizánov v ZSSR, nepoznáme vôbec. Ako tento stav nazvať? Je to prinajmenšom zvláštne a možno aj zarážajúce. Tým skôr, ak uvážime, že výstavba, organizácia a bojové nasadenie čs. jednotiek v ZSSR patrí *„k najprepracovanejším kapitolám histórie protifašistického odboja"*, čo jednoznačne súviselo *„s preferenčným zameraním prednovembrového režimu výhradne na vojenskú spoluprácu so ZSSR"* ... *„Toto úsilie tak tvorilo jednu z ideologických fundamentov predošlej výchovy čs. armády v duchu socialistického vlastenectva a proletárskeho internacionalizmu".*[4]

Takže napriek 40 rokov preferovanej téme vojenskej historiografie – spojeneckej spolupráci so ZSSR – autori nedokázali odpovedať na také bazálne otázky, ako napr. počet slovenských partizánov a vojakov v ZSSR či ich straty v odboji... Každopádne tieto medzery slovenskej historiografie sú ojedinelými už aj v celoeurópskom rámci.[5] Je preto aspoň dnes našou morálnou povinnosťou tieto dlhy splatiť. Všetky podmienky na výskum totiž máme, hoci nie zďaleka ideálne.

Prvotným cieľom a súčasne aj akousi „conditio sine qua non" bude pokus o exaktné vyčíslenie počtu dezertérov, ale aj zajatých, pochopiteľne aj s čo najpresnejším časovým zadelením. Tento krok zároveň do veľkej miery umožní odstrániť anonymnú kategóriu nezvestných.

S tým je úzko spojená otázka, koľkí z nich v ZSSR zahynuli – práca obsahuje aj toto vyčíslenie. Išlo mi najmä o rozlúštenie osudov kategórie vojakov, ktorí boli v dobových rubrikách vedení ako „nezvestní". Okrem neskoršej účasti v odboji v tejto kategórii boli i viacerí, ktorých Sovieti popravili. Nevystupovali teda nikde ako padlí. Tak zisťujeme, že počet obetí na životoch v ZSSR bol vyšší, než v literatúre uvádzané počty. Tento pokus je takisto prvým v slovenskej historiografii. (Tu môže práca úzko nadviazať aj na projekt o ľudských stratách Slovenska počas druhej svetovej vojny).

Tretím krokom, veľmi úzko súvisiacim s prvým okruhom, bude pokus o analýzu príčin, resp. pohnútok, ktoré viedli stovky vojakov k úteku z radov armády na stranu protivníka, ich periodizácia a kvantifikácia. S určením otázky skutočných pohnútok k dezerciám to bude však omnoho zložitejšie. Na uchopenie takého závažného problému historikovi úplne nepostačuje zachovaná pramenná báza archívnych či publikovaných písomností.

Nie nedôležitou je aj problematika reflexie partizánskeho hnutia vojakmi, vzájomných styčných aj protipolných miest (ďalšia z deformovaných kapitol). A konečne, s problematikou odbornej analýzy dezercií je tesne spojená aj posledná otázka: Prečo nezbehlo viac vojakov, hoci na to nepochybne mali možnosti?

Od stanovených cieľov sa odvíja aj štruktúra práce. Textová časť sa člení na tri základné tematické okruhy. Úvodná časť sa v prvých dvoch kapitolách snaží podať prehľad doterajšej historiografie o zvolenej problematike a uviesť celkové pomery a činnosť divízie. Prvá kapi-

tola detailne mapuje doterajšiu spisbu a najmä hodnotenia slovenskej účasti v protisovietskej vojne, druhá približuje celkové podmienky a priebeh činnosti divízie v ZSSR.

Tému práce napĺňa najmä druhá časť, tretia a štvrtá kapitola, ktoré opisujú dezercie príslušníkov divízie v rokoch 1942 – 1943. Piata kapitola je zameraná na prípady, keď, naopak, príslušníci divízie padli do zajatia sovietskych partizánov.

Tretia časť sa koncentruje do záverečnej, šiestej kapitoly, pričom podáva celkovú analýzu a klasifikáciu dezercií na sovietsku stranu. Zároveň kladie množstvo nových, podnes nenastolených otázok.

Dôležitou je aj príloha práce obsahujúca mená a základné faktografické údaje o všetkých zbehoch a zajatých v rámci divízie. V istom zmysle je práve táto príloha jadrom práce, ktorú akoby komentuje textová časť.

Súčasťou práce je zoznam použitých prameňov a literatúry a cudzojazyčné resumé. Miestne či geografické názvy sú ponechané v rusifikovanej, dobovej podobe – takto ich vnímali aj slovenskí vojaci a takto aj vošli do našej literatúry.

Pokiaľ ide o vedeckú metódu, práca je založená na kombinácii chronologického a problémového prístupu.

Vzhľadom na to, že téma dezercií, či v širšom zmysle ľudských strát Zaisťovacej divízie nebola dosiaľ preskúmaná, nebolo možné výraznejšie sa opierať o odbornú literatúru. Veľkou pomocou bola, napriek všetkým známym nedostatkom, naopak, spomienková literatúra, presnejšie výpovede bývalých dezertérov-partizánov. Tomuto žánru bola, našťastie, v minulosti venovaná istá pozornosť.

Pri výskume, realizovanom priebežne v rokoch 2001 až 2005[6], sa ukázalo ako nevyhnutné vyťažiť všetky dostupné informačné zdroje. Okrem primárnych, archívnych aj tie, ktoré sa v práci historika bežne neobjavujú. Časovo náročný bol predovšetkým terénny výskum, získavanie informácií zo zdrojov osobnej povahy. Čerpal som i z údajov poskytnutých obecnými a matričnými úradmi v obciach domovskej príslušnosti zbehov a nezvestných. Okrem úradov boli oslovení aj rodinní príslušníci či bývalí spolubojovníci – pokiaľ sa ich podarilo vypátrať. Cenné poznatky priniesli aj informácie poskytnuté niekoľkými pobočí-

kami Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov, resp. získané z pamätných tabúľ.

Naopak, kvôli špecifickosti témy nemohla byť využitá dobová tlač, keďže túto problematiku režim oficiálne zamlčoval.

V rozhodujúcej miere je však práca založená na archívnom výskume. V prvom rade na fondoch Vojenského historického archívu Trnava (dnes Bratislava), najmä pokiaľ šlo o detailnú identifikáciu mien a základných údajov o všetkých zbehnutých a zajatých príslušníkoch Zaisťovacej divízie. Získané údaje sa potom doplňovali a upresňovali z ďalších archívov. Predovšetkým z kmeňových záznamov vojakov uložených vo Vojenskom archíve Trnava, či na Oddelení na vydávanie osvedčení podľa zákona 255 Ministerstva obrany Slovenskej republiky. Vzhľadom na malú dostupnosť relevantných post-sovietskych archívov bolo veľkou výhodou, že všetky mená slovenských účastníkov partizánskeho hnutia na Ukrajine, ale najmä v Bielorusku, máme k dispozícii aj zo sovietskej strany. V prvom rade ide o kópiu rozsiahleho zoznamu niekoľkých stoviek bieloruských partizánov z územia bývalého Československa, ktorého originál sa v súčasnosti nachádza v Bieloruskom národnom archíve v Minsku. Okrem toho boli k dispozícii aj ďalšie menné zoznamy, či už z pozostalosti Sama Falťana alebo zo zbierok bývalého Ústavu dejín Komunistickej strany Slovenska (ÚD KSS).

Pri všetkých menných zoznamoch bola potrebná dôkladná verifikácia. Nešlo len o známe problémy pri prepise z latinky do azbuky a späť, písané navyše ručne, ale aj o fakt, že množstvo mien bolo v zoznamoch uvedených i dva-trikrát, s príslušne skomolenou časťou. Navyše, zoznamy zahŕňali aj príslušníkov iných národností, Čechov ale aj Maďarov či Juhoslovanov a naopak. (Práve tento fakt viedol v minulosti niektorých autorov skúmajúcich problematiku k nadsadzovaniu počtu slovenských účastníkov partizánskeho hnutia). No práve kompletný zoznam mien zbehov z armádnych zdrojov, ktorí predchádzajúci autori v minulosti k dispozícii nemali, umožnil kritickú komparáciu, „preosiatie" dostupných odbojárskych zoznamov. Výsledkom je zoznam uvedený v prílohe, ktorý dokumentuje všetky prípady zajatých a zbehnutých z divízie. Pochopiteľne, aj po ukončení práce uvítam všetky kritické pripomienky či upresnenia.

Na koniec úvodnej časti pokladám za dôležité vymedziť niekoľko pojmov, ktoré sú pre prácu dôležité.

Za dezerciu nemožno v žiadnom prípade považovať pád do zajatia, hoci by s ním i dotyčný vojak, resp. vojaci, vnútorne súhlasili. Za dezerciu možno považovať iba úmyselné a dobrovoľné zbehnutie z armády. Fenomén dezercií je však v armáde prítomný už od jej počiatkov, preto je úplne pochopiteľný. I tu však treba rozlišovať pohnútky, ktoré k dezercii viedli. Je totiž rozdiel medzi tým, že vojak zbehol z dôvodov osobných, (presvedčenie) alebo preto, že útekom z armády sa iba chcel vyhnúť trestu, ktorý mu bezprostredne hrozil.

Podľa počtu aktérov môžeme zbehnutia rozdeliť na *jednotlivé* a *skupinové*. Nie každé zbehnutie však bolo zamýšľané ako zároveň prebehnutie na nepriateľskú, v našom prípade na sovietsku stranu. Preto treba rozlišovať aj medzi pojmami zbehnutie – prebehnutie, resp. zbeh – prebehlík. Zo zachovaných archívnych dokumentov možno vyčítať niekoľko prípadov, keď boli zbehovia dolapení priamo medzi civilným obyvateľstvom, resp. sa skrývali v tyle armád. Práve z tohto dôvodu som pokladal za potrebné špecifikovať aj samotný názov práce na „dezercie na sovietsku stranu".

Práve preskúmania a analýza aj týchto príčin bude jednou z úloh tejto práce. Venovať sa budem len Zaisťovacej divízii, z ktorej dezertovalo najviac slovenských vojakov. Z týchto sa následne stávali partizáni. Mimo záujmu ostala Rýchla divízia, ktorú ponechávam na spracovanie v budúcnosti, ako aj iné menšie jednotky slovenskej armády – letecké, pionierske, či Delostrelecký pluk 31, ktorého históriu ako aj prípady zajatí jeho príslušníkov som spracoval na inom mieste. Do práce nie sú zahrnuté ani prípady zbehnutí Slovákov z maďarskej armády, pretože ide o samostatnú tému. Rovnako tak sa nevenujem bližšie otázke činnosti stotníka (kpt.) Nálepku, keďže táto je dostatočne spracovaná v starších dielach.

Poznámky

1 *Slováci v partizánskych bojoch v Sovietskom zväze.* Bratislava 1957, s. 131.

2 Jozef Bystrický v recenzii na dielo Charlesa K. Klimenta *Slovenská armáda 1939 – 1945. Vojenská história*, roč. 1, č. 1, 1997, s. 107. „História účasti slovenskej armády na sovietsko-nemeckom fronte ... však ani zďaleka nie je len históriou protifašistického odboja časti jej príslušníkov", napísal výstižne tenže autor ešte roku 1993. Rýchla (1. pešia) a Zaisťovacia (2. pešia) divízia vo vojne proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1943). In: *Armáda v dejinách Slovenska.* Bratislava 1993, s. 114.

3 Pavel Šimunič v recenzii na knihu Jozefa Považského *Koniec legendy o misii generála Paula von Otta. Vojenská história*, roč. 1, č. 1, 1997, s. 113.

4 ŠIMUNIČ, P.: Národnostná otázka v Slovenskej armáde a česko-slovenských zahraničných jednotkách 1939 – 1945. In: *Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948.* (Zost. J. Korček). Trenčín 1994, s. 110.

5 KOVÁČIKOVÁ, K.: Ľudské straty a obete obyvateľov Slovenska v rokoch 2. sv. vojny – projekt a súčasný stav výskumu. In: *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy.* (Zost. D. Tóth – K. Kováčiková). Banská Bystrica 1999, s. 417-419. Riaditeľ Múzea SNP zas na margo tohto projektu napísal: „Je svojím spôsobom zarážajúce, že od skončenia 2. sv. vojny už ubehlo vyše polstoročie a nebol ešte žiadnou vedeckou inštitúciou spracovaný prehľad ľudských strát a obetí obyvateľov Slovenska v rokoch 1938 – 1945. Treba konštatovať, že nespracovanosť tejto závažnej témy je dnes ojedinelá i v celoeurópskom rámci." (In.: ÚKROP, P.: Slováci v Stutthofe. Banská Bystrica 1997, prílohy).

6 Z výsledkov výskumu som dosiaľ publikoval štúdiu v Historickom časopise (Dezercie príslušníkov Zaisťovacej divízie na sovietsku stranu roku 1942) v č. 4, 2004, s. 653-672, a v konferenčnom príspevku z roku 2003 v Múzeu SNP – K otázke dezercií príslušníkov Zaisťovacej divízie v roku 1943. In: *Zjednocovanie antifašistických síl na Slovensku v roku 1943. Vznik a činnosť ilegálnej SNR. (Zborník z odborného seminára).* (Zost. J. Stanislav – D. Tóth). Banská Bystrica 2006, s. 77-82.

1 OBRAZ SLOVENSKÉHO POĽNÉHO VOJSKA V HISTORIOGRAFII MINULÝCH DESAŤROČÍ

1.1. Obraz v rokoch 1941 až 1989

V nasledujúcich podkapitolách sa dotknem otázky, ako bola hodnotená činnosť slovenských vojakov v poľnom ťažení na východnom fronte v uplynulých desaťročiach. Samostatnou kapitolou je obdobie do roku 1989, potom obdobie prvých rokov 21. storočia až do súčasnosti. Budem si všímať v prvom rade historické práce (syntézy, monografie, zborníky, dôležitejšie štúdie), no sčasti aj publikované spomienky niektorých vojnových účastníkov, z ktorých relevantné pasáže uvediem.[1]

Zdôrazňujem už vyššie spomenutú skutočnosť, že slovenská armáda na východnom fronte bola v spomienkových či odborných prácach v povojnovom období reflektovaná len do tej miery, do akej sa dalo poukázať, odôvodnene či neodôvodnene, na protinacistické a antivojnové prejavy jej príslušníkov, resp. činnosť predpokladane smerujúcu k ozbrojenému vystúpeniu v lete 1944. To možno vidieť aj z názvu bibliografie k tejto téme – *Protifašistické hnutie v slovenskej armáde na východnom fronte*. Tá zachytila za obdobie rokov 1945 až 1977 (bez základných príručiek typu encyklopédií, slovníkov, ako i literatúry o formovaní čs. vojenských jednotiek v ZSSR) celkovo 13 knižných publikácií a 71 článkov, štúdií a spomienok v slovenskom, českom a ruskom jazyku.[2] Okrem tejto možno spomenúť aj druhú, novšiu, s podobným obsahom – *Slováci v čs. zahraničnom protifašistickom odboji* z roku 1987. Toto dielo registruje k téme prechodov k partizánom a účasti v partizánskych jednotkách celkovo 16 kníh, asi 10 odborných štúdií a viac než 70 publicistických článkov či rôznych spomienok, nerátajúc ďalšie diela (strojopisy, fotografické diela a pod.).[3]

Súčasne však chcem zdôrazniť, že nie všetkých autorov, ktorí uvádzali, či skôr preberali nepodložené tézy, možno „hádzať do jedného vreca". Najväčšia zodpovednosť za uvedenie, zakorenenie, a tým nepriamo aj rozšírenie nadsadených údajov o dezerciách či celkovej nespoľahlivosti slovenskej armády, leží pochopiteľne na pleciach tých, ktorí sa pred rokom 1989 týmto otázkam venovali podrobnejším výskumom. Predovšetkým Samo Falťan, neskôr vojenský historik Jaroslav Šolc, či Eva Balážová.

V období 1. Slovenskej republiky vyšlo len v priebehu troch rokov 1941 – 1944 viacero knižných publikácií. Majú reportážny charakter a ich autormi sú zväčša bývalí frontoví spravodajcovia a novinári. Spomenúť možno knihy Fera Korčeka *Obrázky z Ukrajiny* (1941), F. K. Rudina *Slovenská armáda na Ukrajine* (1941), Jána Okáľa *Kultúrne pomery v SSSR* (1941), Juraja Gajdoša-Brezu *Krvavá zem* (1941), *Kraje a vojaci* (1943), či Kala E. Murgaša *Po víťazných cestách* (1944). Pochopiteľne, každá z nich má istý propagandistický náboj, avšak odhliadnuc od tohto treba uznať ich historickú hodnotu.[4] Samostatnú kapitolu tvoria faktograficky bohaté a historikmi dodnes využívané publikácie prameňov detailne mapujúce poľné ťaženie, najmä v roku 1941.[5]

Čo sa týka povojnového obdobia, zmienky či v lepšom prípade krátke pasáže o činnosti slovenskej armády musíme hľadať len v prácach pojednávajúcich o problematike SNP a partizánskeho, resp. komunistického hnutia v Československu. Tu možno uviesť niekoľko prác.

Vôbec prvou povojnovou prácou, ktorá pojednáva o odboji slovenských vojakov v ZSSR, bol príspevok Sama Falťana pod názvom *Z denníka partizána na Bielej Rusi.*[6] Nešlo však o jeho osobný denník, skôr poznámky, spomienky a prvé pokusy (aj keď nie presné) o exaktnejšiu kvantifikáciu slovenskej účasti v partizánskom hnutí na Ukrajine a Bielorusku.

Aj viaceré pasáže, ktoré sa objavili v známom zborníku *Nad Tatrou sa blýska* z roku 1946, akoby anticipovali výklad, ktorý sa v historiografii udržal až donedávna. Za všetky príspevky možno uviesť aspoň jeden, z pera gen. Heliodora Píku. Slovenskí vojaci, vyhnaní do vojny, boli vraj pre Hitlera od samého začiatku nespoľahlivými, *„jednotlivci i celé skupiny"* prechádzali k Červenej armáde, príslušníci Zaisťovacej

divízie zas nerobili iné, len spolupracovali s partizánmi a zásobovali civilné obyvateľstvo.[7]

O tri roky neskôr prišiel Falťan so spomienkami románového charakteru pod názvom *Víťazné stretnutie*. Treba o. i. oceniť, že tu vcelku otvorene ešte spomína i tie stránky pôsobenia slovenskej armády, o ktorých sa neskôr mlčalo – represívne akcie.[8]

K štvrtému výročiu SNP vyšla aj publikácia *Na jasných cestách*. Pôsobenie slovenskej armády hodnotí nasledovne: *„Slovenská armáda, ktorá bola hnaná na východ, nesplnila očakávania tisovských vládcov. Tisíce vojakov z Rýchlej divízie a neskoršie pešej prechádzaly na stranu Červenej armády ... zo zaisťovacej divízie v Bielorusku a na Ukrajine hromadne prechádzali na stranu partizánov a preslávili sa v tuhých bojoch proti nemeckým okupantom."* Slovenskí partizáni na Kryme, Kaukaze a v Odese vraj *„očistili svojou krvou česť slovenského národa od škvrny potupnej bratovražednej vojny"*.[9]

Z obdobia rokov 1948 – 1964, ktoré Vilém Prečan charakterizoval, že z hľadiska personálneho, inštitucionálneho, interpretačného, ako aj miery *„sebadogmatizácie a služobnosti politike"*, nemajú obdobu v žiadnej porovnateľnej krajine, spomeniem takisto niekoľko publikácií.[10]

Napred však poznamenám pomerne dôležitý fakt, že problematike slovenských vojakov v ZSSR boli venované od roku 1945 podnes len dve knižné publikácie.[11]

Už v roku 1949 sa zrodila takmer tristostranová kniha Sama Falťana *Partizánska vojna na Slovensku*. Tu (s. 21) autor píše, že už v lete 1941 prebiehali v slovenskej armáde vzbury mobilizovaných frontových vojakov, ktoré údajne donútili vládu ešte v lete 1941 stiahnuť nespokojných záložníkov domov. Ďalej tvrdí, že už v roku 1941, ba aj začiatkom 1942 *„prešli menšie skupiny vojakov a dôstojníkov z tzv. Rýchlej divízie k sovietskej armáde"*.[12] Falťan pochopiteľne nevedel uviesť ani jedno konkrétne meno týchto dezertérov. Takmer fantasticky vyznieva aj jeho zmienka na s. 32 viažuca sa k roku 1943, že totiž *„v priebehu jedného roka prešlo niekoľko tisíc vojakov z dvoch slovenských divízií na východnom fronte k sovietskej armáde a partizánom"*.

V roku 1954 vyšla vôbec prvá česká kniha k dejinám SNP. Jej autor Jiří Doležal tu venoval celú jednu kapitolu slovenskej armáde. Pod názvom *„Rozklad t.zv. slovenské armády na východní frontě"* hodnotí jej činnosť už od samého počiatku ťaženia ako nespoľahlivú. Vojaci vraj už pri prvých stretoch kričali na Sovietov *„Bratia Rusi, nestrieľajte, nie sme Nemci, sme Slovania!"*[13] a už v roku 1942 bola ich bojová morálka v hlbokom rozklade. Konali sabotáže, diverzie a z frontu utekali.[14]

Slovenským vojakom sa dostalo miesta aj v *Dejinách ČSR* z roku 1954,[15] ako aj v *Dejinách Slovenska* z roku 1955. Tu jeden z členov autorského kolektívu, Bohuš Graca, píše, že slovenská armáda sa rozložila už v lete 1941, a to následkom odporu voči vojne. Aj keď *„fašistická vláda, napriek odporu pracujúcich más"* pokračovala v boji s touto rozloženou armádou, táto sa čoskoro rozkladá opakovane, teda už po druhýkrát *„v dôsledku dezercií a prechodov na stranu Sovietskej armády."*[16] Nie nepodstatným faktom pre čitateľa je iste aj to, že známemu historikovi odboja sa nepodarilo zistiť názvy dvoch slovenských divízií v ZSSR, ale pre tieto si zaviedol svojský termín „Východná slovenská armáda", ktorý v knihe dôsledne používa.

V tom istom čase publikoval svoju, neskôr hodne citovanú štúdiu o účasti Čechov a Slovákov v odboji v ZSSR Vsevold Klokov. Kandidát historických vied, sovietsky akademik, nezistil ani názvy slovenských divízií v ZSSR. Napriek tomu do nich zaradil aj Podkarpatských Ukrajincov, do maďarskej armády zas včlenil české jednotky a množstvo iných exotických tvrdení. [17]

V roku 1956 publikoval Karel Krátky štúdiu s názvom *Hromadný přechod slovenských vojáků k sovětské armádě v říjnu 1943 a jeho význam*, kde podrobil činnosť slovenských divízií striktnému súdu: *„Při rozboru situace a nálady v řadách slovenských jednotek na východní frontě můžeme sledovat od doby jejich prvního nasazení v létě 1941 proces rozkladu a růst odporu proti válce v žoldu nacistů."*[18] Jeho druhou publikáciou v tomže roku o slovenskej armáde bola štúdia s názvom Rozklad armády t.zv. slovenského státu a přechod jejich příslušníků k sovětské armádě, vedená v obdobnom duchu.[19]

Autorom pre nás najdôležitejšej publikácie, vôbec prvej monografie o slovenských vojakoch v ZSSR z roku 1957, je bývalý slovenský vojak,

potom sovietsky partizán a neskôr politický pracovník Samo Falťan. Už sám názov publikácie – *Slováci v partizánskych bojoch v Sovietskom zväze*, nevraviac o roku vydania, dáva tušiť, akým smerom sa uberá. Slovenskú armádu tu neskúma ako celok, ale vyhľadáva len tie zmienky v archívnych dokumentoch, resp. publikovanej literatúre, ktoré poukazujú na nízku bojovú morálku vojska a jeho protivojnový odpor, najmä zbehnutia, či už skutočné alebo domnelé.[20]

Nasledujúci rok, 1958, bola v časopise *Historie a vojenství* publikovaná stať vedeckej pracovníčky Historického ústavu Akadémie vied ZSSR Kataríny Šamko *Účasť Čechov a Slovákov v partizánskych bojoch na Kryme počas Veľkej vlasteneckej vojny Sovietskeho zväzu.* Podľa vtedajších poznatkov rozvíjajúcej sa sovietskej vedy, z dvoch divízií *„násilne zmobilizovaných Slovákov"* utiekol *„väčší počet ... do lesov a hôr"*.[21]

Neprehliadnuteľnou publikáciou syntetického charakteru z tohto obdobia je práca *Za svobodu Československa* z roku 1959, dielo striktne českého kolektívu autorov. Len ťažko možno túto prácu hodnotiť inak ako prejav českého nacionalizmu zafarbeného momentálne na červeno, hoci v období pohonu na slovenských buržoáznych nacionalistov je to sčasti pochopiteľné. Z textu čitateľ nadobúda dojem, akoby Slováci v zahraničnom odboji ani nejestvovali. Ak sa nejaké zmienky o slovenských vojakoch v odboji objavili (z takmer 500-stranového textu netvoria ani štyri strany), sú skreslené. Tak napr. sa dozvedáme, že už v roku 1941 slovenskí mládenci hromadne odchádzali do hôr, aby sa tak vyhli vojne proti ZSSR.[22]

Tému odbojovej činnosti slovenských vojakov v ZSSR nemohla nespomenúť ani prvá syntéza dejín partizánskeho hnutia v Československu. Na rozvoj ozbrojeného hnutia slovenského ľudu mal totiž údajne veľký vplyv *„rozklad jednotek slovenské tisovské armády od konce roku 1942"*. Prechody mali pochopiteľne masový charakter.[23]

Objektívnemu zhodnoteniu tejto dejinnej kapitoly nepridali ani spomienky sovietskych a čs. účastníkov odboja z konca 50. rokov, ktoré boli svojho času vyzdvihované ako literatúra, ktorej zásadná prednosť tkvie v tom, že je písaná z *„z třídních pozic proletariátu"*, na rozdiel od publikácií spred roka 1948, písaných *„z buržoázních a maloburžoázních pozic, s tendencií glorifikovat buržoázní odboj."*[24] Tak

napr. v zborníku *Priateľstvo spečatené krvou*[25] nájdeme takéto hodnotenia: *„Keď Tiso a jeho spoločníci dovŕšili na slovenskom národe najväčšiu zradu a bez vypovedania vojny poslali do bratovražedného boja osobitnú Rýchlu skupinu slovenskej armády, aby pomohli nacistickej hitlerovskej armáde vo vraždení mierumilovných občanov ZSSR, písal sa 24. jún 1941"*... Obe divízie sa však stali vo veľmi krátkom čase pre dobrodružné plány *„nacistických nohsledov – ľudáckych zapredancov"* nespoľahlivými ... V skutočnosti mnohí slovenskí vojaci a dôstojnícke velenie marili úmysel hitlerovcov a, naopak, vyhľadávali možnosti dostať sa na stranu sovietskej armády.

Obdobie rokov 1964 – 1969 sa všeobecne hodnotí ako najpriaznivejšie pre spoločenské vedy v období socializmu. Už v priebehu rokov 1964 a 1965, pri príležitosti 20. výročia povstaleckých udalostí a oslobodenia, vyšlo viacero knižných publikácií. Hodnotenie slovenskej armády v ZSSR v jednej z nich, konkrétne vo Falťanovom esejisticky ladenom diele *O slovenskom národnom povstaní,* možno brať ako určujúci názor celého obdobia domácej historiografie až do roku 1989. Pri hodnotení slovenského štátu hodnotil aj slovenské vojsko a jeho prepojenosť so spoločenským dianím a náladami. Jadro spomenutých názorov je koncentrované v tvrdení, že *„medzi slovenským ľudom sa stále viac šírila nenávisť k hitlerovskému Nemecku a klérofašistom, a naopak, rástli sympatie k ZSSR a komunistom"*. Zmýšľanie slovenského ľudu sa vraj markantne prejavovalo v armáde, ktorej dve divízie boli poslané do boja proti ZSSR a z ktorých do konca roku 1943 prešla *„takmer jedna štvrtina k sovietskej armáde a k partizánom"*.[26] Zmienku o nespoľahlivosti slovenských vojakov v ZSSR si nemohol odpustiť ani autor publikácie, ktorá sa stala na dlhé roky kánonom pre historikov odboja – Gustáv Husák v diele *Svedectvo o SNP*.[27]

V tom istom roku, 1964, uzrela svetlo sveta publikácia *Dejinná križovatka.* Aj jej tvorcovia zdôrazňujú nespoľahlivosť, ba odbojnosť slovenského vojska od samého počiatku vojny. *„Medzi záložníkmi povolávanými do armády a v jednotkách odosielaných na východný front sa množili najrôznejšie prejavy odporu – od oneskorených nástupov až po priame odmietnutie bojovať proti Červenej armáde."* Po bitke pri Lipovci 22. júla 1941 bola vraj slovenská vláda donútená už v auguste

stiahnuť z východného frontu *„pre všeobecnú nespoľahlivosť viac ako 35 000 slovenských vojakov“*.[28]

Heslo „Slovenská armáda“ nemohol pominúť ani *Malý slovník SNP* známych autorov Jozefa Jablonického a Miroslava Kropiláka. Tu na strane 233 čítame, že *„po napadnutí ZSSR nespokojnosť vzrastala, stupňovala sa po vyslaní slovenských vojakov na východný front a vyvrcholila rozkladom armády po vypuknutí SNP“*.[29] Celkový ortieľ oboch autorov znel jasne: *„Krach slovenskej expedičnej armády na východnom fronte dokázal, že slovenskému ľudu boli cudzie agresívne ciele fašizmu a že mnohí slovenskí vojaci a dôstojníci ... vedeli si nájsť správnu cestu a aktívne sa zapojili do protifašistického boja.“*[30] Podobné hodnotenie prezentoval Jozef Jablonický aj vo svojej monografii z nasledujúceho roku.[31]

V jubilejnom roku 1964 uzrela svetlo sveta aj publikácia Bohuša Gracu a Ruda Fábryho *SNP – prameň hrdinstva a sily*. Korunným dôkazom úplnej nespoľahlivosti slovenskej frontovej armády bola podľa spomenutých autorov udalosť, keď *„koncom októbra 1943 prebehla pri Melitopole prevažná časť mužstva 1. slovenskej pešej divízie na stranu Červenej armády.“*[32]

Iným dôležitým a známym dielom bol zborník *Slovenské národné povstanie 1944*. Problematike slovenskej poľnej armády 1941 – 1944 sa však nevenoval ani jeden z príspevkov. Okrem príspevku Jozefa Škultétyho mapujúceho poslednú fázu existencie armády, má k armáde istý vzťah len štúdia Jána Tótha o odbojových skupinách v slovenskej armáde. Istým pokrokom oproti predchádzajúcemu obdobiu bolo aspoň vypustenie dehonestujúceho adjektíva „tzv.“ vo vzťahu k armáde, ako aj priznanie skutočnosti, že až do roku 1943 fakticky v armáde nejestvovali odbojové skupiny.[33]

Normalizácia do československej historiografie síce vo všeobecnosti zasiahla veľmi silne, pokiaľ však ide o interpretáciu slovenskej účasti v protisovietskej vojne, v ničom zásadnom sa od predchádzajúceho obdobia neodlišuje, ako to možno vidieť aj z vybraných publikovaných úryvkov.

Tak napr. slovenskú účasť na východe hodnotí známa publikácia *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*. Podľa J. Jablonického, ktorý hodnotil rok 1943, práve vtedy *„prichádzali ... potešiteľné správy, že sloven-*

ské vojaci hromadne odmietajú bojovať po boku nacistického Nemecka a prechádzali k sovietskym partizánom alebo na sovietsku stranu." Roku 1943 sa vraj uskutočňovalo to, o čo sa zasadzovala KSS a KSČ a dezercie mali údajne „*doma živý ohlas a boli súčasťou a výrazom snaženia progresívnych síl a nálad v najširších vrstvách slovenského národa*".[34]

Zhruba to isté hodnotenie predstavil aj v syntéze *Slovensko – Dejiny* z roku 1971 Ľubomír Lipták, pod pseudonymom Ján Michalec. Slovenskí vojaci boli podľa neho na východnom fronte v bezvýchodiskovej situácii, od začiatku stíhaní ťažkými porážkami, od polovice 1942 často „*uvedomelí vojaci a dôstojníci*" prechádzali k Sovietom. Počas svojho nasadenia sa dozvedeli jedine o nacistických zločinoch.[35]

Mária Lavová vo svojej knižnej práci o Marekovi Čulenovi z roku 1971, ktorý sa preslávil najmä propagandou medzi frontovými vojakmi, hodnotí bojovú morálku slovenských vojakov tiež ako veľmi slabú. Títo sa vraj už v jeseni 1942 „*snažili vyhnúť bojom, odmietali útočiť, a ak sa predsa dostali do boja, utekali, zanechajúc Červenej armáde zbrane, ničili muníciu alebo sa nechali zajať*".[36]

Príručka nazvaná *Fakty o druhej svetovej vojne* z roku 1974 na s. 74 o. i. uvádza, že „fašistický režim" poslal do ZSSR vyše 50 000 vojakov, avšak, „*pre hromadný odpor bola väčšina vojakov z frontu odvolaná*" a aj neskôr vraj slovenskí vojaci pomáhali partizánom, prechádzali k partizánom a na stranu Červenej armády.[37]

Mimochodom, tvrdenie o odpore slovenského vojska v lete 1941 proti svojmu nasadeniu, čoho dôsledkom bol odsun 35 tisíc záložníkov domov, bolo až do roku 1989 kánonom. Možno práve preto, že túto tézu predniesol aj Klement Gottwald, podľa ktorého bolo toto stiahnutie „*príkladom toho, čo môže národ dosiahnuť bojom*".[38] Tvrdenie súdruha Gottwalda sa stalo povinným pre všetkých marxistických historikov až do roku 1989. Príkladom je aj Jaroslav Šolc so svojou rozsiahlou štúdiou *Slovensko vo vojne a proti vojne,* ktorá vyšla pri príležitosti 30. výročia SNP roku 1974.

O rok neskôr publikoval časopis *Historie a vojenství* štúdiu Nikolaja Afanasjeva o čs. partizánoch v Bielorusku. Napriek autorovej kritike dovtedajšej spisby („*bojové přátelství sovětských a čs. partyzánů není*

zatím jako celek ... prozkoumán"), nepriniesol v porovnaní so staršou spisbou nič nové.[39]

Podľa názoru iného z normalizačných autorov, Jána Šimovčeka v roku 1979, KSS dosahovala úspechy v slovenskej armáde už v roku 1941, čoho dôkazom je o. i. napr. aj „prechod" Antona Hirnera a spol.[40]

Obísť nemožno ani monumentálne dielo Ludvíka Svobodu *Z Buzuluku do Prahy*. Dianie v slovenskej armáde však tento kontroverzný generál a politik hodnotí v duchu sovietskej vojnovej propagandy. Inak totiž viaceré tvrdenia o 1. pešej divízii a slovenských vojakoch vôbec ani nemožno nazvať.[41]

V roku 1983 vyšla štúdia Evy Balážovej *Vznik a činnosť 1. čs. partizánskeho oddielu kpt. Jána Nálepku*. Podľa autorkiných slov v úvode práce, pokiaľ ide o tému slovenského partizánskeho hnutia v ZSSR, v čs. historiografii k tejto téme *„absentuje základná vedecká literatúra"*.[42]

Z publikácií vydaných v roku 1984 možno na prvom mieste spomenúť známe päťzväzkové *Dejiny SNP* z pera normalizátorského okruhu Viliama Plevzu. Tieto podľa Jozefa Jablonického, *„čo do hmotnosti nemali konkurenciu"* a predstavujú vyvrcholenie deformovaného výkladu dejín odboja.[43] Aj o pôsobení slovenskej armády tu nachádzame staré známe klišé. V hesle „Slovenská armáda" na s. 479 čítame: *„Stiahnutie 35 623 záložníkov z frontu pre nespoľahlivosť, odpor k vojne a sabotáže na Slovensko"*. Za aktivizáciu protivojnového odporu môže vraj armáda „vďačiť" nielen negatívnym skúsenostiam z vojny, ale politickej činnosti KSS (s. 480).

Pri príležitosti 40. výročia SNP taktiež vyšla rozsiahla monografia venovaná povstaleckej armáde z pera Václava Štefanského *Armáda v SNP*. V jej úvode nemohol autor nespomenúť odbojové aktivity slovenských vojakov na východe. Prvé rozsiahlejšie úteky nachádza už v prvej polovici roku 1942, keď vraj *„nebola núdza o dezercie slovenských vojakov na stranu Sovietskej armády..."* Bojovej činnosti sa podľa neho vyhýbali aj príslušníci Zaisťovacej divízie, namiesto toho konali sabotáže a od konca tohože roku priamo podporovali partizánov.[44]

Svetlo sveta uzrela aj druhá syntetická práca o dejinách partizánskeho hnutia v Československu od J. Šimovčeka a J. Gebharta *Partizáni v Československu*. Aj tu sa spomína hlboká kríza až rozklad slovenských jednotiek v poli, ktorej najvýraznejším dôkazom boli dezercie. Tie podľa autorov prebiehali nepretržite od roku 1941, v podobe individuálnych prechodov či prechodov menších skupín, najmä však v roku 1943.[45]

V tomže roku svoju ďalšiu prácu vydal aj iný dvorný historik normalizačného režimu Miroslav Kropilák. Slovenská armáda bola už v lete 1941 vraj taká nespoľahlivá, že ju vláda musela z frontu len pár dní po nasadení stiahnuť. Podľa Kropiláka preto ostalo na fronte len torzo vojska, aj títo vojaci však od počiatku prebiehali k Sovietom.[46]

V roku 1984 vyšiel aj V. zväzok akademických dejín Slovenska zachytávajúci roky 1918 – 1945. V kapitole o rozvoji protifašistického hnutia od leta 1941 do leta 1944 nemohli obísť ani slovenskú armádu. Slovenskí vojaci vraj demonštratívne odmietali odchádzať na východný front, dezertovať k Sovietom začali už v júli 1941. Aj 35 000 záložníkov bolo pochopiteľne stiahnutých na Slovensko len z dôvodu ich politickej nespoľahlivosti. Postupne, až do roku 1943 sa počet nasadených Slovákov na fronte neustále znižoval nie z dôvodov strát, ale preto, že neustále prebiehali a množstvo vojska bolo stiahnutého takisto pre politickú nespoľahlivosť.[47]

Iná syntetická publikácia kolektívu autorov z roku 1985 – *Za národní osvobození – Za novou republiku* ostáva v tej istej rovine. *„Vojáci a důstojníci slovenských divizí přecházeli na sovětskou stranu se zbraněmi a municí, potahy, auty i tanky a letadly.“*[48] Toto hodnotenie snáď ani nepotrebuje ďalší komentár.

O rok neskôr publikoval svoju knihu *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku* Jozef Klimko. Ani on neobišiel „nespoľahlivú“ slovenskú armádu. Jej zapojenie do vojny proti ZSSR *„uskutočnené proti vôli väčšiny vojakov, ktorým bol cudzí akýkoľvek antisovietizmus vládnucej buržoázie a mocenskej kliky, nieslo v sebe od začiatku zárodky rozporu s nacistickými cieľmi, zárodky nespoľahlivosti slovenských vojakov“*. Prerod slovenských vojakov smerom k antifašizmu bol vraj *„rýchly a jednoznačný“*. [49] Vrcholom nespokojnosti vo vojsku bol podľa Klimka „prechod“ 1. pešej slovenskej divízie“ k Sovietom dňa 24. 10. 1943.[50]

Autori edície dokumentov k dejinám ilegálnej KSS aj v roku 1988 hlásali tézu súdruha Gottwalda, keď tvrdili: *„V auguste 1941 bolo odvolaných z frontu asi 50 000 záložníkov do zázemia, lebo mnohí z nich demonštratívne prejavovali nespokojnosť.“*[51]

Rok pred pádom totalitného režimu vyšli aj objemné viaczväzkové *Vojenské dějiny Československa*. V ich IV. diele venovanom vojnovému obdobiu sa pár viet ušlo aj hodnoteniu slovenskej frontovej armády. Socialistický kolektív túto pokladal za nespoľahlivú od samého začiatku nasadenia. *„Protivojnové nálady a dôsledky všeobecnej nespokojnosti si vynútili už koncom roka 1941 reorganizáciu zboru.“*[52] Dojem celkovej nespoľahlivosti poľnej armády má čitateľovi podsúvať aj mapka s desiatkami vyznačených bodov znázorňujúcich údajné miesta prechodov. Za zmienku iste stojí aj marxistická dištinkcia zrodená v 50. rokoch medzi „zlým“ dôstojníckym zborom a „dobrými“ radovými vojakmi, odmietajúcimi ľudácky režim a jeho snaženia, ale aj presvedčenie ich veliteľov.[53]

Druhou a zároveň poslednou knižnou publikáciou venovanou slovenským vojakom v ZSSR pred kolapsom komunistického režimu bola práca Bohuša Kuchára z roku 1989 pod názvom *Ostali verní prísahe* s podtitulom *K prejavom protifašistického odporu v slovenskom vojsku, najmä v rýchlej divízii*. Bola vydaná ÚV Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov pre potreby lektorského a propagandistického zboru. Tento svoj účel iste splnila, inak ako propagandistickú ju totiž ani nemožno hodnotiť. Práca je postavená na spomienkach bývalých príslušníkov Rýchlej divízie, ktorí sa však neskôr stali prívržencami budovania socializmu (Vojtech Višňovský, Gustáv Vargoš, Ján Martinček a i.). Podľa Kuchára slovenskí vojaci nasadení do vojny *„od samého počiatku pomýšľali na to, ako sa buď vrátiť domov, alebo prejsť na druhú stranu – k sovietskym vojskám“*.[54] Zraňovali sa, snažili sa prejsť na druhú stranu – prvý prechod bol už 22. júla 1941 – až po prípravu „dezercie“ na Kaukaze. Tvrdenia typu *„ústup bol pre vojakov sklamaním, prakticky všetci počítali, že prejdú na druhú stranu“* snáď ani nepotrebujú komentár.[55] Celkový dojem, ktorý si z knižky odnáša čitateľ, je snáď ten, že všetci príslušníci Rýchlej divízie boli, či už skrytými alebo otvorenými komunistami, ktorí od počiatku sabotovali všetky bojové úlohy a nakoniec hromadne prechádzali k boľševickým

vojskám.

Okrem viacerých monografických či syntetických publikácií venovaných odboju nemožno obísť ani historickú spisbu vo forme štúdií. V tomto smere bol počas minulého režimu plodným autorom najmä vojenský historik Jaroslav Šolc. V rozsiahlej práci z roku 1969 trochu korigoval vžité tvrdenie o úplnej nespoľahlivosti slovenskej armády od samého počiatku ťaženia. Aspoň pokiaľ ide o prvý rok nasadenia. Ten totiž hodnotil tak, že *„v prvom roku vojny prevažovalo hnutie za návrat domov nad dezerciou"*.[56]

Pri príležitosti 20. výročia povstaleckých udalostí Šolc redigoval rozsiahly zborník spomienkových prác, kde zaradil aj svoju prácu nazvanú *Po rokoch o SNP*. V nej presviedča čitateľa o tom, že *„asi 3 500 slovenských vojakov prešlo na stranu armády alebo k partizánom"* ba *„i tí, čo neprešli a vrátili sa na Slovensko, stali sa veľkou posilou protifašistického hnutia"*.[57]

Po odsune záložníkov sa vraj oslabilo protifašistické hnutie v slovenskom vojsku, upevnila sa disciplína. K upevneniu bojovej morálky malo prispieť i náboženstvo; *„boj sa viedol za boha a národ. Nemálo k tomu prispeli i nemecké vojenské úspechy... Tiež zoznámenie sa so sovietskou skutočnosťou im bolo najprv sprostredkované cez okupačné úrady a rôzne zradcovské inštitúcie ukrajinských nacionalistov. Nie div, že vojaci boli dezorientovaní a mnohí podľahli fašistickej propagande."*[58]

Práve Jaroslav Šolc je jedným z historikov, ktorým nemožno uprieť na jednej strane erudovanosť, ale na strane druhej rovnako tak neobjektivitu. Prejavuje sa to vo všetkých jeho dielach. Úplne jednostranne sa totiž zameriava len na vyhľadávanie všetkých možných prejavov odporu, nespokojnosti a neskôr odboja v armádnych radoch. Svedčia o tom už samotné názvy jeho článkov a štúdií. Naopak, úplne zamlčiava tie fakty a udalosti, ktoré svedčia o opaku, hoci o nich iste vedel. Navyše, takmer vo všetkých prácach operuje len s tými istými vytrhnutými citátmi, ktoré uvádza ako dôkaz paušálneho odporu nielen k vojne, ale aj k ľudáckemu režimu.

Osobitnou, no neprehliadnuteľnou je skupina knižných publikácií venovaných osobe a činnosti kpt. Nálepku. Nálepka, pre minulý režim nedotknuteľný hrdina a symbol nielen armádneho odboja, ale

najmä spolupráce so ZSSR, sa stal témou nespočetných drobných či väčších publikácií. Oceňovala sa jeho *„politická rozhľadenosť a triedna uvedomelosť"*. Je príznačné, že knižné publikácie venované jemu niekoľkonásobne prevyšujú spisbu o slovenskej armáde či slovenskom partizánskom hnutí v ZSSR vôbec, preto uvediem aspoň najdôležitejšie z nich.[59]

Okrem knižných publikácií jestvuje aj viacero štúdií, nehovoriac o záplave časopiseckých článkov. V rokoch 1973/1974, pri príležitosti 30. výročia Nálepkovej smrti napr. vyšli na pokračovanie tri štúdie v časopise *Historie a vojenství* venované jeho osobe.[60]

1.2. Obraz v domácich publikáciách po roku 1989

Po páde totalitného režimu bolo spracovaných množstvo dovtedy tabuizovaných historických tém. No pokiaľ ide o činnosť Slovákov na východnom fronte, nasledovalo ďalších desať rokov opisovania predošlých téz a hodnotení, len v mierne upravenej podobe. Či už z publikovaných, alebo nepublikovaných starších prác.[61] Namiesto toho, aby sa začal hĺbkový výskum, objektívne sa zhodnotila bojová morálka vojska a presne kvantifikovalo množstvo zbehnutí či strát, aj po tomto historickom prelome medzi historikmi prevažoval trend skúmať stále len antinacistické prejavy, či už Slovákov ako národa alebo samotných ozbrojených zložiek. V rámci tohto trendu je pochopiteľné, že takto sa musela účelovo dokázať, či aspoň zvýrazniť údajná nespoľahlivosť slovenskej armády ako celku, najmä jej činnosť na východnom fronte. Dôkazom toho sú aj mnohé publikácie popredných slovenských vojenských historikov vydané zväčša v rôznych zborníkoch pri príležitosti výročia SNP a ukončenia druhej svetovej vojny. V stredobode záujmu je znova iba antifašistická rezistencia Slovákov. Celé jedno desaťročie po páde totalitného režimu nenájdeme prácu, ktorá by sa na vojnové udalosti pozrela aj z druhej strany, t.j. podrobnejšie zmapovala účasť a nasadenie Slovákov na strane mocností Osi. Jednoznačná preferencia odbojovej tematiky tak zákonite znova viedla k silnej disproporcii, k skresleniu obrazu o mieste a účasti Slovákov v 2. svetovej vojne.

Situácia sa začala meniť k lepšiemu až na prelome storočí (o tom ďalej).

Najviac diel pertraktujúcich problematiku slovenskej armády v ZSSR v prvom desaťročí po novembri 1989 nachádzame v produkcii pracovníkov Vojenského historického ústavu Bratislava.

Medzi autorov píšucich o slovenskej armáde patril aj Václav Štefanský, ktorý bol pisateľsky aktívny už pred týmto rokom. V jednej zo svojich prvých štúdií po roku 1990 zhodnotil fenomén slovenských dezercií nasledovne: *„Keď do leta 1942 bolo najrozšírenejšou formou odporu proti vojne v oboch divíziách úsilie o návrat a morálka sa udržovala sľubmi skorého vystriedania, o rok neskôr sú to už masové prechody slovenských vojakov na sovietsku stranu."* Najvýznamnejší sa vraj udial 30. októbra 1943 v Nogajskej stepi pri Melitopoli.[62] Túto svojskú premisu Štefanský opakoval viackrát.

Napr. v inom zo svojich príspevkov v časopise *Armáda* z roku 1993 napísal (s. 19): *„Až do júna 1941 bola slovenská armáda vcelku spoľahlivým mocenským nástrojom štátu."* K tomuto stavu podstatnou mierou prispeli vraj úspechy Nemecka v prvom období. Avšak vojna proti ZSSR podľa neho znamenala súčasne začiatok *„zreteľnejšieho narastania protivojnových a protifašistických tendencií. Do leta 1942 bolo najrozšírenejšou formou odporu proti vojne v oboch divíziách úsilie o návrat domov"*, morálka sa podľa neho udržiavala *„sľubmi skorého vystriedania"*. O rok neskôr, v októbri 1943 vraj už slovenskí vojaci *„masovo"* prechádzali na sovietsku stranu.

Za povšimnutie stojí však istý pokrok oproti tvrdeniam autorov spred roka 1989, ktorí vyhlasovali slovenské poľné vojsko za nespoľahlivé a nebojaschopné od samého počiatku vojny v lete 1941, čoho dôsledkom malo byť stiahnutie záložníkov v auguste. Avšak dosť ilúzornou je predstava, že by sa bojová morálka vyše 15 tisícok vojakov dala udržovať len neustále opakovanými (a pritom nenaplnenými) sľubmi o stiahnutí z poľa.

V monografii *Slovenskí vojaci v Taliansku* (ktorá by sa vzhľadom na jej obsah mohla nazývať skôr „Slovenskí partizáni v Taliansku"), sa nemohol vyhnúť zmienke o predchádzajúcej činnosti poľnej armády.[63] Poslednú štúdiu o slovenskej armáde stihol V. Štefanský napísať v roku 1999. Tu spomína o. i. „prechod" pri Melitopole 30. 10. 1943 a v prípade druhej frontovej divízie „nespoľahlivosť a rozklad", ktorý sa

začal skôr než v Rýchlej divízii. Účinkovanie slovenskej armády na východe sa vraj práve preto skončilo už v roku 1943.[64]

Iným autorom, ktorý činnosť slovenskej armády nielen opisoval, ale aj hodnotil, najmä pokiaľ ide o „nespoľahlivosť" jej príslušníkov, bol Pavel Šimunič.

V roku 1994, pri príležitosti 50. výročia Povstania, vyšiel zborník príspevkov s názvom *Vojenské aspekty SNP*. Pavel Šimunič tu spomína akúsi reťaz slovenských dezercií. Všetko sa vraj začalo už 22. júla 1941 pri Lipovci. *„Oficiálne sa uvádzalo, že straty pri Lipowci predstavovali 75 mŕtvych, v skutočnosti ich však bolo iba 61. Chýbajúcich ďalších 14 mužov pod vedením Antona Hirnera prešlo k Červenej armáde. Bol to vôbec prvý prechod na sovietsku stranu. Ním sa však začala celá séria, ktorá nakoniec vyústila do stiahnutia slovenských vojsk z operačného nasadenia v ZSSR."*[65]

V inej svojej štúdii z tohože roku spomína: *„čoraz masovejšie prechody vojakov Slovenskej armády na sovietsku stranu"* a samozrejme aj 2 731 *„prebehlíkov"* z 30. októbra 1943.[66]

Ďalšia jeho práca – *Slovenská armáda a SNP* – uzrela svetlo sveta v roku 1996. *„Oficiálne uvádzané straty pri Lipovci boli 75 mŕtvych, v skutočnosti ich však bolo 61. Chýbajúcich 14 mužov pod vedením por. Antona Hirnera prešlo k Červenej armáde. Bol to vôbec prvý prechod na sovietsku stranu. Ním sa však začala celá séria prechodov, ktorá nakoniec vyústila do stiahnutia slovenských vojsk z operačného nasadenia v ZSSR v období 1943 – 1944."*[67] No a všetko to vyvrcholilo 30. októbra 1943 v priestore Melitopola, kde sa vraj uskutočnil *„hromadný prechod"* 2 731 príslušníkov bývalej Rýchlej divízie.[68] Iným veľmi svojským názorom je údajná absolútna nevedomosť slovenských vojakov o stalinských zločinoch. *„Väčšina v ňom videla* (myslí sa v ZSSR – pozn. M. L.) *predovšetkým bratský ruský, ukrajinský a bieloruský národ, a nie boľševický, stalinský režim, ktorého zločinnosť začala vychádzať na povrch až dosť neskoro po vojne a dodnes nie je úplne objasnená."*[69]

Presne tú istú formuláciu s „dezerciou pri Lipovci" Šimunič predostrel na inom odbornom fóre aj v roku 1999.[70] Pritom nikde neuvádza, o čo opiera svoj názor o tomto údajnom prechode.

V roku 1998 vydal svoju knihu s názvom *Frontové divadlá slovenskej armády (1943)* Milan Polák. V úvodnej kapitole k dielu predstavil čitateľovi Zaisťovaciu divíziu ako fakticky rozloženú formáciu, z ktorej vojaci hromadne utekali.[71]

V roku 2000 bolo publikované knižné dielo iného známeho historika odboja Karola Fremala. Aj on v ňom hodnotil slovenskú armádu ako primárne nespoľahlivú, ktorej príslušníci sa už od roku 1939 na „mnohých" miestach búrili. Aj na východnom fronte rovnako svoju bojovú činnosť sabotovali najrôznejšími formami.[72]

Uviesť by sa dali aj ďalšie publikácie s menšími či väčšími zmienkami a hodnotením slovenských vojakov.[73] Týka sa to aj nie striktne vedeckých, avšak reprezentatívnych publikácií typu Kronika druhej svetovej vojny. Tu slovenskí autori hesla „Slováci prechádzajú na druhú stranu frontu" už v podtitulku podsúvajú čitateľom, že snáď najdôležitejšou udalosťou prvého polroka 1943 bolo, že na Kaukaze *„prešla na sovietsku stranu rota nadporučíka Marcelyho"*, ktorá údajne *„využila rýchle presuny a zmeny situácie, aby pri dedine Ponežukaj uskutočnila to, o čo sa neúspešne pokúšal veliteľ Rýchlej divízie gen. Štefan Jurech."*[74]

Niť fiktívnych dezercií sa snažia podsunúť čitateľovi aj tvorcovia *Kroniky Slovenska II.* Činnosť slovenskej armády v ZSSR sa prezentuje v knihe zväčša ako súvislá reťaz dezercií, vrcholiaca v „hromadnom" prechode 30. októbra 1943 pri Kachovke. Tak napr. autori za dezerciu pokladajú už prípad por. Hirnera a jeho skupiny pri Lipovci v júli 1941,[75] vzápätí zdôrazňujú rast rozkladných až odbojových tendencií v armáde v roku 1942, pokračujú vyzdvihnutím pokusu gen. Štefana Jurecha o prechod v januári 1943, „prechodom" roty npor. Marcelyho (s. 275), prípadom stot. Nálepku a končia tvrdením o „masovom prechode", resp. *„2 731 prebehlíkoch"* pri Melitopole (s. 279).

Aj hodnotenie známeho historika Dušana Kováča v jeho *Dejinách Slovenska* je poplatné marxistickej historiografii. Nasadenie slovenskej armády v ZSSR totiž v troch vetách ohodnotil tak, že *„..bojová morálka slovenských vojakov nebola veľká. Ochota bojovať sa v mnohom podobala tej za prvej svetovej vojny. Mnohí slovenskí vojaci dobrovoľne prechádzali na stranu Červenej armády. Keď rýchla divízia prestala byť bojaschopná, stiahli ju do Sedmohradska."*[76]

I k životopisom významných veliteľov sa pristupovalo podobne selektívne.[77]

Z českých vojenských historikov po roku 1989 slovenskú armádu spomína napr. Jiří Šolc. V publikácii z roku 2003 píše: *„Pod vlivem vojenských porážek německé armády, ale též krutého okupačního režimu se množili případy přechodu k sovětským partyzánům, dobrovolného zajetí i organizování přechodu početných skupin slovenských vojáků na sovětskou stranu (Nálepka, Sečanský, Marcely). Koncem září přešla u Melitopolu do zajetí asi třetina počtu 1. slovenské pěší divize."*[78]

Pokiaľ Šolcove, aspoň niektoré tvrdenia, možno považovať za sčasti vyvážené, rozhodne to nemožno tvrdiť o inom českom autorovi Charlesovi K. Klimentovi. Ten vo svojej knihe s odvážnym názvom *Slovenská armáda 1939 – 1945* okrem mnohých faktografických „zakopnutí" a skreslení[79] len ťažko mohol objektívne zhodnotiť fenomén dezercií či vôbec strát. Podľa Klimenta slovenskí vojaci utekali už v lete 1941 na Ukrajine a na jar 1942 boli podľa istého neznámeho prameňa, na ktorý sa odvoláva, slovenské jednotky už v rozklade.[80]

Iným zaujímavým príkladom informovania o slovenskej armáde je Miroslav Tejchman. Ten sa podujal objasniť pomerne veľmi náročnú problematiku – slovanských vojakov v službách Tretej ríše. Nepodarilo sa mu však identifikovať ani len silu a názvy slovenských formácií. Uvádza fakty, ktoré sú pre slovenských historikov úplne nové. *„Největší jednotka, tzv. rychlá divize, byla rozbitá v bitvě u Lipovce koncem srpna, ostatné jednotky byly vesměs stažené z fronty. Poté ji vystřídala tzv. zajišťovací divize, nasazená m. j. na Kavkaze."*[81] Takéto „fakty" popredného českého historika snáď ani nepotrebujú ďalší komentár. Vyslovené nezmysly o slovenskej armáde opakoval aj v knižnej monografii s identickým názvom.[82]

Mnoho nového o pôsobení slovenskej armády na východe po roku 1989, zdá sa, nevybádal ani významný český historik vojenstva Karel Richter. V jednej zo svojich najrozsiahlejších publikácií po roku 1989 *Přes krvavé řeky,* venovanej čs. odboju v ZSSR, totiž aj on bez zmeny preberá staré mýty.[83]

Dokonca aj Václav Vaško v známej knihe o dejinách katolíckej cirkvi v Čechách a na Slovensku po roku 1945 *Neumlčená* venoval krátku podkapitolu aj slovenskej účasti vo vojne.[84]

Nemožno celkom obísť ani zmienky o hodnotení slovenskej armády v dielach najznámejších protagonistov bývalej exilovej, tzv. neoľudáckej historiografie – Milana Stanislava Ďuricu a Františka Vnuka. Pôsobenie armády v ZSSR hodnotí Milan Stanislav Ďurica o. i. aj v diele *Slovenská republika 1939 – 1945. „Slovenskí vojaci sa na ruskom fronte preukázali nielen ako bojaschopní, ale aj úspešní v boji"*, čo dokazovalo aj množstvo nemeckých vyznamenaní. Počiatočný bojový elán však podľa neho ochladol už v zime 1941/1942, najmä však po skúsenostiach s barbarským zaobchádzaním Nemcov voči civilnému obyvateľstvu Ukrajiny. *„Po zvrtnutí sa vojenského šťastia v zime 1942/1943 došlo aj k prípadom, že jednotliví vojaci či menšie skupiny prebiehali k Rusom."*[85] Niekoľko hesiel venoval Ďurica slovenskej armáde vo svojom kalendáriu *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Týkajú sa však ponajviac Rýchlej divízie. Nálepkov prípad ale obísť nemohol, aj keď ho trocha skreslil, tvrdiac, že tento v *„žitomírskej oblasti východného frontu zorganizoval prvý prechod početnejšej skupiny slovenských vojakov k ruským partizánom"*.[86]

Na margo doterajšej spisby dvoch najplodnejších a najznámejších slovenských exilových autorov možno konštatovať, že problematika slovenskej armády im nie je práve najbližšia, a preto sa jej podrobnejšie nevenujú. Len v málo prípadoch nachádzame isté zmienky a hodnotenia slovenskej armády v ZSSR. Tak napr. v knihe *Neuveriteľné sprisahania* z roku 1964 Vnuk píše, že *„aj bez husitských tradícií slovenský vojak nebol o nič horší ako vojak Wehrmachtu alebo Červenej armády. Jeho pochod od Tatier po Azovské more ... svedčil, že sa vie biť a smrti sa nebojí, ale musí mať dobré politické a vojenské vedenie."* To sa však zmenilo počas ústupu, keď sa prejavil defétizmus, ústup sa zmenil na útek a *„boľševické vábenia"* slávili úspech.[87] V inom z jeho významných diel – *Rebelanti a suplikanti* – hodnotí spoľahlivosť poľnej armády z hľadiska dezercií k Sovietom v rokoch 1941 – 1944 nasledovne: *„Na prstoch sa dajú spočítať tí slovenskí dôstojníci, ktorí sa k takémuto kroku odhodlali. Ešte aj po stalingradskej bitke vždy radšej ustupovali s fašistickými Nemcami, než by boli postupovali s víťaznou Červenou armádou."*[88] V novšej štúdii píše o prvom *„zmienkyhodnom prechode"* v súvislosti s prípadom npor. Marcelyho a d. z. Mravca, ako aj prechody na Kryme a v Odese v druhej polovici roka 1943.[89]

Na okraj hodnotení miery spoľahlivosti, ako aj rozsahu dezercií možno konštatovať, že spomínaní dvaja exiloví autori sú v tomto prípade oveľa objektívnejší a ich hodnotenia triezvejšie než u veľkej väčšiny domácich autorov, publikujúcich v rovnakej dobe.

V inej publikácii bývalého ľudáckeho politika a diplomata Jozefa A. Mikuša *Slovensko v dráme Európy* slovenská armáda v ZSSR nie je vôbec spomenutá. Namiesto toho však spomenutý autor predatoval chronológiu svetových dejín – tvrdí totiž, že Slovensko bolo do konfliktu na východe zatiahnuté *„dňa 12. júna 1942, keď sa začali vojenské operácie medzi Nemeckom a Ruskom"*.[90]

Našli by sme však aj isté výnimky z celej plejády diel autorov hodnotiacich slovenskú armádu ako úplne nespoľahlivú formáciu. Napr. spomienky jedného z jej bývalých frontových spravodajcov, Ladislava Pašku z roku 2002. V úvode kapitoly nazvanej „Čo sa doteraz zatajovalo" Paška o. i. píše, že považuje za dôležité, ale aj potrebné vysvetliť, *„ako to vlastne bolo s prebiehaním slovenských vojakov v roku 1943 na východnom fronte"*.[91] Na východnom fronte bol od apríla do októbra 1943, mal tu *„voľný pohyb a dostatok informácií"* o situácii na kaukazskom a krymskom fronte. *„...Rusi a neskôr komunistická totalita v ČSSR sústavne jednostranne interpretovali, že medzi slovenskými dôstojníkmi a vojakmi sa prejavovala nechuť k boju. Videl som vojakov za najrôznejších podmienok. Dodnes môžem zodpovedne tvrdiť, že absolútna väčšina bola disciplinovaná, kvalifikovaná pre plnenie náročných úloh pri určenom druhu zbrane."*[92]

Napraviť niektoré staršie dezinterpretácie národných dejín sa v kalendáriu *Lexikón slovenských dejín* snaží aj Róbert Letz. Konkrétne pri slovenskej armáde v ZSSR konštatuje, že slovenská armáda mala počas trojročného poľného ťaženia takmer 1 200 mŕtvych, *„časť z nich prešla na sovietsku stranu"*.[93]

To isté možno tvrdiť aj o krátkej chronologickej príručke slovenských dejín z pera iného historika – Ivana Mrvu. Badať to aj v pasáži, kde hodnotí činnosť našej armády. *„Na sklonku júna 1941 slovenský štát vyslal jednotky aj do boja proti sovietskemu Rusku, kde si spočiatku počínali prekvapujúco úspešne. Po vojenských porážkach Nemecka na sklonku roku 1942 sa však u mnohých slovenských vojakov a dôstojníkov začali čoraz silnejšie prejavovať protinemecké nálady."*[94]

Od skutočnosti dosť vzdialená sa, naopak, ukázala pasáž v diele *Slovenský štát* z roku 1992 známeho historika obdobia 1. Slovenskej republiky Ivana Kamenca. Napr. uvádza, že slovenskej armáde nacisti nikdy nedôverovali a vraj už od začiatku nasadenia v lete 1941 dochádzalo *„k prechodom jednotlivcov, prípadne väčších či menších jednotiek na druhú stranu frontu"*. Podľa Kamenca bola slovenská armáda definitívne stiahnutá z východného frontu späť na Slovensko už v roku 1943, čo takisto odporuje skutočnosti.[95]

Rovnako týmto spôsobom je možné kvalifikovať aj tvrdenie iného známeho historika Ľubomíra Liptáka v diele *Krátke dejiny Slovenska*. Zmienku o pôsobení slovenskej armády vradil do kapitoly o SNP. Uvádza totiž, že *„elitná Rýchla divízia, ktorá sa v roku 1942 dostala až na Kaukaz, mala v ústupových bojoch na Ukrajine toľko prebehlíkov, že v nich v československom vojsku v ZSSR zorganizovali samostatnú výsadkovú brigádu"*.[96]

Na záver kapitoly si dovolím vysloviť nasledovné tvrdenie. Aj keď z hľadiska výskumu a interpretácie SNP možno badať v publikáciách jednotlivých období 1945 – 1989, resp. po roku 1990, pomerne veľký kvalitatívny rozdiel, čo sa týka obrazu slovenskej armády, 1941 – 1944 však nebadať žiaden podstatnejší rozdiel. Vo väčšine publikovaných prác aj v prvom desaťročí po roku 1989 je slovenská armáda podávaná ako vcelku nespoľahlivá a režimu nepriateľsky naladená inštitúcia. Za najvýraznejší dôkaz nespoľahlivosti sa zvyčajne uvádzali práve dezercie, ktoré sa spomínajú už od prvých dní frontového nasadenia v lete 1941. Nečudo potom, že hlboko zakorenené mýty občas preberajú aj autori, ktorí inak vo svojich dielach osvetľujú dlho tabuizované otázky.[97]

Ako už bolo spomenuté, hlbší a podrobnejší výskum k činnosti slovenskej armády v ZSSR, ktorý priniesol nielen množstvo nových faktov, zistení, ale aj úplne nové hodnotenia, sa viaže až k začiatku 21. storočia. V porovnaní so stavom nezáujmu o túto problematiku v predchádzajúcich desaťročiach je to priam explózia odborného výskumu a publikačnej činnosti. Škoda len, že úsilie autorov sa nepodarilo zhmotniť aj do monografickej či syntetickej podoby.

Dosiaľ najpodrobnejšími publikovanými štúdiami o činnosti slovenskej armády v ZSSR ako celku sú štúdie Jozefa Bystrického.[98]

Spomenúť možno aj ďalšie práce, či už z pera strednej alebo staršej generácie (napr. Oldřich Vaněk[99], Stanislav Chytka[100], Oldřich Pejs[101], Peter Šumichrast[102], Pavol Kollár[103]), ale najmä mladšej generácie slovenských historikov. Tie osvetľujú aj ďalšie aspekty činnosti slovenských vojakov, než len čisto bojové. V prvom rade Pavla Mičianika[104], Tomáša Kluberta[105], Zoltána Katrebu[106], Jozefa Pecinu[107], Viliama Štibraného[108], Mateja Medveckého[109] či autora týchto riadkov.[110] Tieto práce prezrádzajú, že po dlhých desaťročiach sa konečne začal hĺbkový výskum činnosti slovenskej armády a historici sa zbavili tradičného „traumatizujúceho" až autocenzúrneho pohľadu na otázku protisovietskej vojny.

1.3. Zmienky v zahraničnej literatúre

Aby bol náš výpočet čo najbližší skutočnosti, treba spomenúť aj publikácie o slovenskej armáde vydané v zahraničí, t. j. mimo územia bývalého Československa.

V prvom rade by sa mohlo zdať, že na túto tému nájdeme nejakú spisbu u slovenských exulantov na Západe, kam sa po vojne uchýlilo aj niekoľko desiatok dôstojníkov slovenskej armády či pracovníkov bývalého MNO Bratislava (Jozef Parčan, Štefan Haššík, Jozef Čambalík, Walter Domes, Rudolf Blizner, Imrich Gaš, Ján Veselý, Jozef Varinský, Juraj Gajdoš-Breza, Jozef Cincík, Ján Doránsky, Ján Okáľ, Vladimír Ozábal, Kalo E. Murgaš a i.). Na počudovanie však nik z nich spomienky, resp. prácu o slovenskej armáde nepublikoval. Výnimkou sú len spomienky Jozefa Čambalíka na stotníka Nálepku a spoluprácu s partizánmi, ktoré vyšli v USA. Dodajme, pod pseudonymom.[111]

Ani v rozsiahlej spisbe prevažne ľudácky orientovaných exilových historikov a iných autorov nenachádzame jedinú monografiu, zborník, ba ani len štúdiu venovanú špeciálne slovenskej armáde.[112] Okrem niekoľkých pasáží v dielach M. S. Ďuricu či F. Vnuka nám tak ostávajú len viac než skromné zmienky a hodnotenia slovenskej poľnej armády v ťažení proti ZSSR roztrúsené v niektorých publikáciách. Tak napr. v zborníku *Slovenská republika 1939 – 1949* vydanom americkými Slovákmi pri príležitosti 10. výročia vzniku Slovenskej republiky. Práve antikomunizmus ľudáckej vlády sa ukazoval v atmosfére studenej vojny na Západe ako veľmi dobre využiteľný. Cítiť to práve v prís-

pevku Andreja Činčuru *Duch slovenskej armády.* Vojna proti ZSSR bola podľa neho zásadným konfliktom, v ktorom si Slovensko muselo vybrať svoje miesto buď na strane boľševizmu, alebo proti nemu. A vybralo si vraj správne: *„Slovenský vojak... začal plávať proti prúdu. Dlhé, namáhavé pochody od Kapušian, Prešova..., ťažké boje na Ukrajine, pri Lipovci ... na Kaukaze, odolávanie partizánskemu kurizovaniu pri Minsku, odmietanie medových motúzov preťahovaných popod nos cez amplióny na nepriateľskej strane – to všetko boli jednotlivé zábery, tempá jeho plávania.“* [113] Slovenský vojak nebol o nič horší, ani menejcennejší od vojakov iných národov.[114]

Publikácie **neslovenských zahraničných autorov** sú takisto veľmi skromné. Tu treba spomenúť v prvom rade dve knihy maďarského historika a potom emigranta píšuceho po nemecky Petra Gosztonyho. Prvou, z roku 1976, je titul *Hitler's fremde Heere.* Slovenské vojnové reálie spomína na približne 15 stranách z celkových 450, sú ale „rozriedené“ v rámci širších kapitol. Z východného ťaženia sa autor zameriava iba na Rýchlu divíziu, zmienka o Zaisťovacej divízii je viac než skromná (s. 372). Gosztony zdôrazňuje nespoľahlivosť Slovákov, najmä uvádzaním údajov o údajných dezerciách, ktoré nimi v skutočnosti neboli.[115] Je to spôsobené predovšetkým použitou pramennou bázou, ktorú v mnohých ohľadoch určovala najmä dobová literatúra socialistických autorov.[116]

Druhou knihou je *Deutschland's Waffengefährte an der Ostfront.*[117] Z približne 260 strán textu Gosztony venoval slovenskej armáde len približne šesť strán, čo je znova zďaleka najmenší priestor spomedzi všetkých spojencov. Aj tu sa pri východnom ťažení venuje najmä Rýchlej divízii, kým druhej sa ušla len nepatrná zmienka o jej strážnych úlohách a bojoch s partizánmi a „masových“ dezerciách z jej radov (s. 220, 228). Informácie o slovenskej armáde maďarský autor čerpal len z dostupnej literatúry, takže slovenský čitateľ tu neobjaví žiadne dovtedy neznáme poznatky z nemeckých archívov. Ba čo viac, znova preberá aj dobové stereotypy o „dezercii“ dvoch tisícok Slovákov pri Kachovke a konci 1. pešej divízie v októbri 1943.[118]

V zahraničí dosiaľ vyšla len jediná knižná publikácia o slovenskej armáde, a to Američana Marka W. Axworthyho *Hitler's Slavic wedge*

1938 – 1945. Ťažko ju však môžeme pokladať za vedeckú – neobsahuje totiž ani jediný odkaz na použité pramene či literatúru.[119]

Základné informácie k slovenskej armáde však možno nájsť aj v útlej knižke *Germany's Eastern Front Allies 1941 – 1945*. Škoda len, že ani táto neobsahuje odkaz na zdroje, z ktorých jej tvorcovia čerpali. Zdá sa však, že okrem publikovanej literatúry využili aj niektoré informácie z nemeckých archívov. Na rozdiel od doma zaužívaných fráz o úplnej nespoľahlivosti slovenských jednotiek v ZSSR, autori hodnotia inak. Odvolávajúc sa na nemecký zdroj píšu (s. 26), že v rokoch 1941 –1942 boli príslušníci „elitnej" Rýchlej divízie *„odvážnymi vojakmi s veľmi dobrou disciplínou"*.[120] Pozoruhodné je, že podobné hodnotenie slovenských vojakov v bojoch proti ZSSR prináša aj uznávaný anglický historik Anthony Beevor. Napr. v knihe *Stalingrad – osudové obklíčení*, na s. 71 píše, že nemeckí generáli si osvojili názor formulovaný maršalom von Runstedtom, že Rumuni boli *„neopísateľní"*, Taliani *„desiví"*, Maďari sa chceli *„len rýchle dostať domov"*, zato Slováci boli *„skvelí a skromní"*.[121]

Príležitostne sa objavia aj časopisecké články, najmä z pera rôznych nadšencov.[122]

V krajinách na východ od nás je situácia v tomto smere dnes ešte horšia. V období socializmu vyšlo síce niekoľko spomienkových prác o spolupráci sovietskych a čs. partizánov (uvádzam ich inde), v súčasnosti je aj to minulosťou. Ruská či ukrajinská odborná literatúra buď slovenskú účasť v protisovietskej vojne vôbec neregistrujú, alebo je spomínaná len úplne okrajovo. K tejto otázke sa na odbornom fóre naposledy vyjadril historik Oleksij Kaftan z Kyjevo-mohylanskej univerzity v Kyjeve.[123] Podľa jeho zistení, napriek tomu, že sa odkrylo veľmi veľa neznámych a zamlčovaných tém z obdobia II. sv. vojny, slovenskej armáde sa venovalo len veľmi málo pozornosti. Presnejšie žiadna. Aj v syntetických publikáciách, či odborných knihách venovaných špeciálne nemeckým spojencom na východnom fronte, sú len púhe, aj to nepresné zmienky o Slovákoch.[124]

Napr. jeden z najväčších ukrajinských historikov, profesor Vladimír Kosik vo svojej 700-stranovej monografii o Ukrajine počas druhej svetovej vojny slovenskú armádu spomína len ako jedného z nemeckých spojencov – a to na treťom mieste, po Rumunoch a Maďaroch.[125]

Púha registrácia Slovákov v súvislosti so vstupom do vojny v lete 1941 sa objavuje aj v bežných prehľadoch dejín Ukrajiny v 20. storočí.[126] Iný súčasný významný historik (a niekdajší sovietsky historik) Michalo V. Kovaľ vo svojej monografii *Ukrajina v drugij svitovij i velikij vitčiznjanij vijnach (1939 – 1945 rr)* z roku 1999 spomína akurát účasť slovenských a maďarských jednotiek po boku nemeckých trestných výprav.[127] Prehľady ruských dejín 20. storočia však dnes Slovákov ani len neregistrujú.[128]

Zámer možného doplnenia zahraničnými pohľadmi a interpretáciami činnosti slovenskej armády na východnom fronte je teda v súčasnosti iluzórny.

1.4. Vyčíslenie počtu dezertérov v literatúre a dôležitejších prameňoch

Počet dezertérov slovenskej poľnej armády domáca historiografia, ako som už konštatoval vyššie, nikdy nevyčíslila. Akoby sa historici uspokojili s literárnym výrokom Vladimíra Mináča, ktorý o slovenských vojakoch napísal: *„Od bitky pri Lipovci bol slovenský vojak vo fašistickom mechanizme nepoužiteľný: bol to rebelant a dezertér. Prebiehal k Sovietom jednotlivo i v skupinkách, na koňoch, motorkách i tankoch, spolupracoval s miestnym obyvateľstvom okupovaných území i s partizánmi, utekal, kde bolo treba stáť, a usadil sa, kde bolo treba ísť vpred.“*[129]

Podnes jestvovali len odhady, navyše sa od seba nesmierne líšili, až niekoľkonásobne. Či už v závislosti od inštitúcií, autorov alebo období, kedy boli písané. Zreteľná však bola dôsledná tendencia zveličovať počty zbehov, resp. účastníkov východného odboja. Príkladom je napr. už dokument SNR z roku 1947, teda z obdobia ešte pred nástupom totality. Tento na požiadanie SNR vypracoval Slovenský štatistický úrad v Bratislave. Podľa neho v roku 1943 bojovalo v oddiele kpt. Nálepku v Bielorusku 300 Slovákov, ďalších 300 bolo vraj u ukrajinských partizánov. Nerátajúc pochopiteľne zbehov z Rýchlej divízie.[130]

Český autor J. Doležal zas v roku 1954 zverejnil údaje z dokumentov štátneho tajomníka MNO, podľa ktorých k bieloruským partizánom z armády zbehlo 300 mužov, k ukrajinským až 500.[131]

Iným, známejším príkladom je spisba Sama Falťana, ktorý sa ako dosiaľ jediný autor pokúsil exaktnejšie, čiastočne aj na základe menných zoznamov, ktoré si sám zhotovoval, podať presnejšie číslo slovenských dezertérov zo Zaisťovacej divízie. Pochopiteľne, zaujímal sa len o tých, ktorí následne vstúpili do partizánskych radov. Ani jemu sa to však nepodarilo. Spočiatku, krátko po roku 1945, sa snažil postupovať ešte precízne, zhromažďovaním jednotlivých konkrétnych mien, ako o tom svedčí pozostalosť dnes uložená vo Vojenskom historickom archíve Bratislava, fond Partizánske hnutie. Svoje prvé zistenia čiastočne prvýkrát zverejnil v príspevku *Z denníka partizána na Bielej Rusi* v roku 1945. Hovorí tu *„o niekoľkých sto"* slovenských partizánoch, ktorí boli roztratení po všetkých brigádach. (Jeho predbežné čísla sa pohybovali okolo 300 mužov). Ich počet vraj presnejšie ťažko odhadnúť, no Falťan tvrdil, že vyše polovica z nich padla.[132] Keďže sa mu počty, ku ktorým dospel tesne po vojne, zdali podhodnotené, začal si ich neskôr svojvoľne postupne zvyšovať až do závratných výšok, ako o tom svedčia jeho neskoršie publikované diela.

Viac svetla do problému nepriniesli ani tvrdenia vojenského historika Jaroslava Šolca. Ten, podobne ako Falťan v 50. rokoch, takisto počty zbehov zo Zaisťovacej divízie nesmierne preháňal, ba priam falzifikoval. Tak napr. vo svojej práci z roku 1969 predniesol ničím nepodložený údaj o 300 bývalých príslušníkoch divízie pôsobiacich v partizánskych jednotkách len do polovice roku 1942.[133] Už o päť rokov neskôr však písal, že tristo slovenských vojakov bolo do partizánskych jednotiek zaradených do polovice roka 1943.[134]

Fantastické čísla podávali najmä sovietski autori. Tak napr. bývalý partizánsky generál Vetrov narátal až neuveriteľných 1 000 Slovákov v jednej jedinej brigáde – Poleskej.[135] Nikolaj Afanasjev uvádzal 1 000 českých a slovenských občanov v radoch sovietskych partizánov vôbec.[136] O fiktívnych skupinových dezerciách v septembri a októbri v celkovom počte vyše 80 Slovákov zas písal Ivan Vasilievič Grečucha.[137] Iný z partizánskych veliteľov si vymýšľal podobne.[138] Hrdina ZSSR V. I. Klokov zas tvrdil, že vojaci slovenskej frontovej divízie *„přešli v roce 1943 téměř do jednoho na stranu sovětských vojsk"*.[139] Nikdy však neprekonali tvrdenie Jána Zemana, ktorý v predhovore k práci o kpt. Nálepkovi *Hrdina Sovietskeho zväzu Ján Nálepka* v ro-

ku 1952 napísal, že Zaisťovacia divízia prešla na sovietsku stranu celá, aj s kompletnou výstrojou a výzbrojou.[140]

Ani štyridsať rokov po vojne sa teda prípadní záujemcovia o problematiku nedozvedeli viac, ako o tom svedčia známe *Dejiny SNP* z roku 1984. Tu sa na rôznych stranách uvádzajú rôzne čísla, pričom rozdiely idú do stoviek osôb. Na jednom mieste napr. encyklopédia udáva 800 zbehov zo Zaisťovacej divízie za celý čas jej pôsobenia,[141] na inom mieste je to 550 zbehov z celej armády a vzápätí plná tisícka slovenských partizánov na Ukrajine a v Bielorusku z oboch divízií.[142] Aj tu sa autori usilujú navodiť zdanie akejsi fiktívnej kontinuity dezercií v slovenskej armáde tvrdením, že *„základ k prechodom na stranu sovietskej armády položila skupina poručíka Hirnera už 22. 7. 1941"*.[143]

Michal Rjabik a Vasil Morochovič hovoria o vyše 150 zbehoch len do konca roka 1942.[144]

V niektorých prípadoch sa stretáme aj s rezignáciou, resp. agnosticizmom ohľadne tejto otázky. Tak napr. autori *Malého slovníka SNP* z roku 1964 J. Jablonický a M. Kropilák konštatujú, že *„zo Zaisťovacej divízie prešli na sov. stranu stovky slovenských vojakov v presne nezistiteľnom počte"*.[145]

Iným, oveľa bežnejším postupom niektorých našich autorov však bolo preberanie oficiálnych údajov o stratách podľa zdrojov MNO, ale s tým, že všetkých nezvestných, zbehnutých, ako aj zajatých títo autori vykázali ako zbehov. Tento postup sa s obľubou využíval do roku 1989, no rovnako aj po roku 1989. Sledovať to možno vo viacerých prácach: Vojenský historik Šolc v roku 1969 písal, že *„vcelku prešlo asi 3 500 slovenských vojakov na stranu sovietskej armády alebo k partizánom, aby so zbraňou v ruke zmyli hanbu ťaženia proti ZSSR"*.[146] O päť rokov nato údaj korigoval, keď zas tvrdil, že *„podľa úradného výkazu na sovietsku stranu prebehlo alebo bolo zajatých 3 154 vojakov"*.[147] Iný vojenský historik Ervín Pauliak v knihe *Od povstania k oslobodeniu* z roku 1985 píše o „asi" troch tisíckach vojakov zbehnutých na stranu Červenej armády alebo partizánov.[148] Ešte odvážnejší údaj prezentuje autor publikácie z roku 1989 *Ostali verní prísahe,* podľa ktorého je údaj 3 500 zbehov len *„minimálny, lebo boli ešte ďalšie prechody"*.[149] Ktoré to však boli, čitateľovi neprezradil.

Tento trend nájdeme aj v posledných rokoch. V *Sprievodcovi po expozícii Múzea SNP* z roku 1999 sa dozvedáme, že do konca marca 1944 prešlo k Červenej armáde a partizánom *„takmer 3 200 vojakov"*[150], čo je práve súhrn všetkých nezvestných, zajatých a zbehnutých podľa štatistiky MNO. Podľa historika a niekdajšieho riaditeľa tejto inštitúcie slovenskí vojaci vraj na východnom fronte *„využívali príležitosti na organizované i náhodné prechody na druhú stranu"*. Ján Stanislav uviedol až 3 000 Slovákov, ktorí vraj v rokoch 1942 – 1944 prešli na stranu ZSSR. [151] Na inom mieste svojich editorských poznámok k dielu *Zápisky gen. Rudolfa Viesta* z roku 2002 však píše, že slovenské vojsko skončilo svoje nasadenie v ZSSR už koncom roka 1943.[152] Nevysvetlil však, ako mohli prechádzať aj v roku 1944, keď vojsko bolo už z frontu stiahnuté?

Podobne český autor Charles Kliment v spomenutom diele *Slovenská armáda 1939 – 1945* čísla neúmerne nadsadzuje. Tak podľa neho boli v partizánskom hnutí na Ukrajine „tisíce" Slovákov, pričom však Bielorusko, kde pôsobilo gro bývalých zbehov-partizánov, nespomína vôbec. Vzápätí však píše, že z celej slovenskej armády podľa oficiálnych prameňov zbehlo za roky 1942 – 1943 celkom 632 vojakov. Čitateľ sa tak môže len dohadovať, kde sa vzali zvyšné „tisíce" dezertérov.[153]

Posledné odhady počtu slovenských prebehlíkov zaznamenané v odbornej literatúre pochádzajú z druhej polovice 90. rokov. V roku 1995 Pavol Kollár na istom mieste sebavedome tvrdí, že *„napriek neúplným údajom je možné konštatovať, že v radoch bieloruských partizánov pôsobilo vyše 300 Slovákov, na Ukrajine vyše 500, v Odese viac než 160, na Kryme asi 150"*.[154] Aj keď tu neuvádza žiaden prameň, z ktorého pri tomto náčrte vychádza, číslo až nápadne pripomína Falťanom prvý raz uvedený údaj, ktorý sa potom v spisbe dlhšie tradoval – tisíc mužov zo Slovenska v partizánskych radoch. Toto číslo ešte nadsadil vo svojich publikáciách o Nálepkovi jeho brat Jozef. V knihe z roku 1995 píše až o 1 200 Slovákoch v partizánskych radoch na Ukrajine a Bielorusku.[155] Celkom vymyslený je aj údaj o stovke prebehnutých Slovákov do jedného jediného partizánskeho oddielu v jeseni 1942, čo uvádza vo svoje poslednej knihe *Iní o kpt. Nálepkovi*.[156]

Najtriezvejším a pravde najbližším odhadom, aký bol až do dnešných dní publikovaný historikom, je názor Bohuša Gracu z roku 1964.

Píše, že v radoch sovietskych partizánov *„bojovali prebehlíci z Rýchlej a Zaisťovacej divízie. Celkovo prebehlo vyše 400 vojakov."*[157] Toto číslo Graca odhadoval pravdepodobne na základe sovietskych zoznamov účastníkov partizánskeho hnutia, ktoré sa mu začiatkom 60. rokov podarilo zo ZSSR získať. Ďaleko od pravdy nebola ani Eva Balážová, keď v jednej zo štúdií roku 1983 odhadovala, že k sovietskym partizánom na Ukrajine a Bielorusku v čase od mája do októbra prešlo bezmála 300 mužov.[158] Nevedno, či sa jej tento počet zdal príliš malý, ale o štyri roky neskôr narátala až neuveriteľných 900 slovenských partizánov pochádzajúcich zo Zaisťovacej divízie, a to len do konca roka 1942![159]

Od tohto odhadu realistickejším bolo len číslo uvádzané bývalým ministrom národnej obrany F. Čatlošom v jeho spomienkach – hovoril o približne 300 prebehlíkoch zo Zaisťovacej divízie, ktorí potom pôsobili u sovietskych partizánov.[160] Tento jeho odhad však nebral do úvahy dosiaľ žiaden z historikov.

Vysoko prehnané čísla sa nachádzajú aj u jediného nemeckého vojenského historika, ktorý sa v posledných rokoch venoval aspoň sčasti slovenskej otázke – Klausa Schönherra. Ten vo svojej štúdii z roku 1999 uviedol (mimochodom bez akéhokoľvek uvedenia zdroja) celkovo 1 300 zbehnutých slovenských vojakov poľnej armády do jesene 1943, z toho konkrétne zo Zaisťovacej divízie malo byť až 800 dezertérov, ktorí sa pridali k partizánskym jednotkám .[161] Tento údaj autor pravdepodobne odpísal z nemeckej knihy Petra Gosztonyho z roku 1981.[162]

Vo svojej staršej knihe zas Gosztony čerpá údaje o dezerciách od českých autorov J. Doležala a J. Křena. Podľa nich zbehlo len v 1942 vyše 200 Slovákov k Červenej armáde, nasledujúci rok ich bolo neuveriteľných 2 800! V partizánskych jednotkách v ZSSR bojovalo vraj až 1 250 Slovákov.[163]

U postsovietskych autorov sa čísla blížia oveľa viac pravde. Ivan V. Timochovič v knihe *Bitva za Belarusiju 1941 – 1944* (Minsk 1994), odvolávajúc sa na encyklopédiu *Belarus v vjalikaj ajčinnaj vajne 1941 – 1945* vydanú v Minsku roku 1990, na s. 112 uvádza takýto počet zahraničných partizánskych účastníkov v bieloruských oddieloch: *„... okolo 4 tisíc zahraničných antifašistov, z toho 3 000 Poliakov, 400 Čechov a Slovákov, 235 Juhoslovanov, 100 Nemcov, 70 Maďarov, 60*

Francúzov, 31 Belgičanov, 24 Rakúšanov a 16 Holanďanov." Počet Slovákov bol v porovnaní s národnosťami ZSSR tak malý, že v percentuálnom výpočte národností ho publikácia ani neuvádza, keď píše: *„Bielorusi tvorili 71%, Rusi 19,3%, Ukrajinci 3,9% a 5,6% iné národnosti (Litovci. Lotyši, Židia, Gruzínci, Kazaši a pod., menej Uzbekov, Azerbajdžancov, Moldavcov).*"[164]

Posledný známy príspevok z pera bieloruského autora o slovenských partizánoch je z roku 2002. Riaditeľ Národného archívu v Minsku Vjačeslav Dmitrijevič Selemenev vystúpil v Múzeu SNP v Banskej Bystrici s príspevkom *„Účasť Slovákov v partizánskom hnutí v dokumentoch Národného archívu Bieloruskej republiky"*. Jadrom jeho príspevku je nové vyčíslenie slovenských partizánov v Bielorusku. Selemenev v ňom o. i. konštatoval: *„Podarilo sa nám objaviť v zoznamoch partizánskych jednotiek informácie o 287 Slovákoch."* Toto číslo je však podľa jeho vlastných slov ešte nutné upraviť, a to smerom nadol, vzhľadom na to, že medzi Slovákmi sú vedení aj viacerí Česi. Medzi týmito dvoma národnosťami totiž tvorcovia sovietskych dokumentov len málokedy rozlišovali.[165] Aj toto pomerne veľmi malé číslo však podľa neho zabezpečuje Slovákom druhé miesto, čo do početnosti v inonárodných zložkách účastníkov partizánskeho hnutia v ZSSR, hneď po Poliakoch.

Podobný počet dezertérov k sovietskym partizánom (200 – 300), odhaduje aj ukrajinský historik Kaftan.[166]

Teda aj najnovšie údaje z postsovietskych krajín potvrdzujú prehnanosť jestvujúcich domácich údajov. A to aj v tom prípade, ak k účastníkom bieloruského partizánskeho hnutia (kde pôsobila veľká väčšina Slovákov), pripočítame niekoľko desiatok príslušníkov ukrajinských partizánskych oddielov.

Poznámky

1 Literárne žánre týkajúce sa problematiky, ako aj novinové a časopisecké články si všímať nebudem.

2 KAPIŠINSKÁ, K.: *Protifašistické hnutie v slovenskej armáde na východnom fronte.* Košice 1978, s. 1.

3 HANUSEK, O. – ŠEĎOVÁ, B.: *Slováci v čs. zahraničnom protifašistickom odboji. Výberová bibliografia.* Bratislava 1987, s.72-88.

4 Mnohé fakty, ktoré prinášali tieto publikácie napr. o charaktere a životných podmienkach v ZSSR, sa ukázali ako pravdivé. Rovnako tak nepreháňali, ani pokiaľ ide o informovanie o masových vraždách NKVD v lete 1941 na západnej Ukrajine, či zločinnosti stalinizmu vôbec. Tieto fakty som však spomínal v iných štúdiách, ktoré uvádzam nižšie.

5 Napr. *Ťaženie slovenskej rýchlej skupiny (brigády) v SSSR od 23. 6. do 30. 7. 1941* (Bratislava 1941), *Prehľad operácií slovenskej armády od 23. 6. do 30. 7. 1941* (Bratislava 1942), *Slovenská rýchla divízia v bojoch proti Sovietom od 10. 8. 1941 do 21. 11. 1941* (Bratislava 1942), *Slovenská rýchla divízia v bojoch proti Sovietom od 22. 11. 1941 do 19. 7. 1942* (Bratislava 1943).

6 Vyšiel ako súčasť zborníka *Partizánske akcie v národnom povstaní.* (Zost. R. Brtáň). Bratislava 1945.

7 PÍKA, H.: Slovenští vojáci pomáhali zachraňovať česť československé armády. In: *Nad Tatrou sa blýska.* (Zost. F. Oktavec). Praha-Bratislava 1946, s. 210-211.

8 FALŤAN, S.: *Víťazné stretnutie.* Bratislava 1948, s. 21-25.

9 *Na jasných cestách.* Bratislava 1948, s. 8.

10 PREČAN, V.: *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993.* Brno 1994, s. 321.

11 Druhou je publikácia Bohuša Kuchára *Ostali verní prísahe. (K prejavom protifašistického odporu v slovenskom vojsku, najmä v rýchlej divízii)* Bratislava 1989.

12 *Partizánska vojna na Slovensku,* s. 22. Za povšimnutie stojí aj dôsledné používanie prívlastku „tzv." pri každej zmienke o dvoch slovenských divíziách.

13 DOLEŽAL, J.: *Slovenské národní povstaní.* Praha 1954, s. 58.

14 Tamže, s. 63.

15 V kapitole o „boji za oslobodenie" môžeme o.i. čítať, že „loutková slovenská vláda ... poslala slovenské vojáky do bratovražedného boje proti sovětskému lidu. Tento čin pobouřil slovenský lid, jehož sympátie byli jednoznačně na straně národu v SSSR. Pod vlivem agitační práce komunistů v slovenské armádě a výzev Slovanského vý-

boru v Moskvě slovenští vojáci houfně přecházeli na stranu sovětských partizánů a Rudé armády..." Kol.: *Dějiny ČSR.* Praha 1954, s. 279.

[16] Kol.: *Dejiny Slovenska. (Tézy).* Bratislava 1955, s. 268-269.

[17] Ideológiou presiaknutý príspevok bez akejkoľvek využiteľnej faktografie, sa mohol zrodiť len v období stalinizmu. KLOKOV, V. I.: Účast Čechů a Slováků v partyzánskych bojích na Ukrajině a Bíle Rusi v letech Velké vlastenecké války Sovětského svazu. In: *Otázky národní a demokratické revoluce v ČSR.* Praha 1955, s. 48-61.

[18] KRÁTKY, K.: Hromadný přechod slovenských vojáků k sovětské armádě v říjnu 1943 a jeho význam. In: *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov.* Bratislava 1956, s. 351.

[19] Chce v nej ukázať hlavne „ľudový odpor proti vojne", ako aj prácu KSS v armáde. Slovenskí vojaci boje proti ZSSR „naprosto sabotovali" a radšej sa zraňovali, než aby bojovali. *Historie a vojenství,* roč. 5, č. 2, 1956, s. 170, 186-187.

[20] V niektorých prípadoch sa o knihu budem opierať aj nižšie, preto jej obsah tu bližšie nerozoberám.

[21] ŠAMKO, K.: Účasť Čechov a Slovákov v partizánskych bojoch na Kryme počas Veľkej vlasteneckej vojny Sovietskeho zväzu. *Historie a vojenství,* roč. 7, č. 2, 1958, s. 137.

[22] Kol.: *Za svobodu Československa.* Praha 1959, s. 178.

[23] Kol.: *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války.* Praha 1961, s. 76-77.

[24] Tamže, s. 10. Takýmito vychválenými dielami boli napr. zborníky *Pod vedením strany, Ako sa rodilo priateľstvo na večné časy* (Bratislava 1959), či *Priateľstvo spečatené krvou.*

[25] LUGOVOJ, N. – ČERKUN, N: *Priateľstvo spečatené krvou.* Bratislava 1961, s. 9-10.

[26] FALŤAN, S.: *O slovenskom národnom povstaní.* Bratislava 1974, s. 6.

[27] Podľa neho slovenskí vojaci masovo prebehovali na sovietsku stranu, mali sympatie k „sovietskym ľuďom, SSSR a k sovietskej armáde." HUSÁK, G.: *Svedectvo o SNP.* Bratislava 1964, s. 42, s. 76.

[28] Kol.: *Dejinná križovatka,* s. 92. K Lipovcu konštatuje, že sa tu udial „prvý prechod väčšej skupiny slovenských vojakov k Červenej armáde." Na inom mieste zdôrazňuje „najväčší prechod" v októbri 1943 pri Melitopole (s. 133).

[29] Aj stiahnutie 35 000 záložníkov z Ukrajiny v lete 1941 bolo vraj dôsledkom len a len „nespoľahlivosti, sabotáží a odporu" vojakov. KROPILÁK, M. – JABLONICKÝ, J.: *Malý slovník SNP*, s. 233.

[30] Tamže, s. 236.

[31] Slovenskí vojaci sa so sovietskym obyvateľstvom a partizánmi iba „bratali" a napokon prechádzali na ich stranu. JABLONICKÝ, J.: *Slovensko na prelome*. Bratislava 1965, s. 81.

[32] GRACA, B.-FÁBRY, R.: *SNP – prameň hrdinstva a sily*. Bratislava 1964, s. 13.

[33] TÓTH, J.: Vytváranie odbojových buržoáznych skupín v slovenskej armáde. In: *Slovenské národné povstanie 1944*. (Zost. Ľ. Holotík). Bratislava 1965, s. 154.

[34] Korunným „dôkazom" je pri tomto tvrdení znova názor o „prechode" vyše 2 000 vojakov pri Melitopole. Kol.: *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*. Bratislava 1971, s. 280. V diele *Prehľad dejín KSČ* o päť rokov neskôr sa o slovenskej poľnej armáde podobne uvádza, že „pre nespoľahlivosť" musela vláda už v lete 1941 stiahnuť jej podstatnú časť domov, a o rok neskôr už začali vojaci prechádzať k partizánom. *Prehľad dejín KSČ* (Bratislava 1976), s. 158.

[35] Kol.: *Slovensko – Dejiny*, s. 738-739.

[36] LAVOVÁ, M.: *Marek Čulen*. Bratislava 1971, s. 130.

[37] Monografia Pavla Bosáka *Z bojových operácií na fronte SNP* (Bratislava 1979) o armáde v ZSSR nehovorí.

[38] ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne a proti vojne. In: *SNP v ľudovej tvorbe*. Bratislava 1964, s. 44.

[39] AFANASJEV, N.: Z historie společných bojů sovětských a československých partyzánů v Bělorusku (1942 – 1944). *Historie a vojenství*, roč. 24, č. 2, 1975, s. 51-52.

[40] ŠIMOVČEK, J.: K prechodu na ozbrojené formy protifašistického odboja na Slovensku po prepadnutí ZSSR fašistickým Nemeckom. In: *Štúdie k čs. vojenským dejinám*. Praha 1979, s. 49.

[41] Na Kryme vraj vojaci „pochopili, že nadišiel čas obrátiť zbrane proti fašistom", a tak koncom októbra 1943 „mohli ísť ta, kam ich srdce a presvedčenie ťahali", narážajúc na zajatie 2 000 Slovákov pri Melitopole. Táto lož je navyše okorenená tvrdením o stovkách Slovákov zabitých Nemcami v tento deň. Ba spomína aj akýsi tajný rozkaz na vytvorenie 3. slovenskej frontovej divízie, o ktorom však žiaden historik nevie. Vo výpočte podobných výmyslov z jeho pera by sa dalo pokračovať. SVOBODA, L.: *Z Buzuluku do Prahy*. Bratislava 1980, s. 230-231.

[42] K dispozícii sú len ojedinelé monografie a články z 50. rokov a publikácia V. Šalgoviča. BALÁŽOVÁ, E.: Vznik a činnosť 1. čs. partizánskeho oddielu kpt. Jána Nálepku. *Historie a vojenství*, roč. 32, č. 5, 1983, s. 25.

[43] JABLONICKÝ, J.: SNP v historiografii v rokoch totality. In: *SNP v pamäti národa*. (Zost. J. Lipták). Bratislava 1994, s. 89.

[44] ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP*. Bratislava 1984, s. 15. Symptomatické však je, že ani on neuvádza žiadne konkrétne dôkazy či príklady pre tvrdenia o odbojovej činnosti v druhom roku vojny.

[45] GEBHART, J.-ŠIMOVČEK, J.: *Partizáni v Československu 1941 – 1945*. Praha, Bratislava 1984, s. 118-119.

[46] KROPILÁK, M.: *Povstanie a revolúcia*. Bratislava 1984, s. 36-37.

[47] Kol.: *Dejiny Slovenska V*. Bratislava 1984, s. 408.

[48] Kol.: *Za národní osvobození – Za novou republiku 1938 – 1945*. Praha 1985, s. 254.

[49] KLIMKO, J.: *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*. Bratislava 1986, s. 187. Naopak, súhlasiť možno s názorom, že „neskoršie neúspechy Wehrmachtu i nadobudnuté skúsenosti slovenských vojakov na východe viedli ... k devalvácii oficiálnych propagandistických hesiel o hrôzach boľševizmu". Tamže.

[50] Tamže, s. 189.

[51] *Dokumenty k dejinám KSS 1938 – 1944, I. diel*. (Zost. J. Chreňová) Bratislava 1988, s. 595.

[52] Kol.: *Vojenské dějiny Československa*. (1939 – 1945). IV. diel. Praha 1988, s. 254.

[53] Tamže, s. 258.

[54] KUCHÁR, B.: c. d., s. 5.

[55] Tamže, s. 47. Takéhoto typu je aj iné jeho tvrdenie v závere práce, že vraj „okrem neveľkých zvyškov podstatná časť divízie vytýčený zámer (myslí sa dezercia – pozn. M. L.) uskutočnila". Tamže, s. 58.

[56] ŠOLC, J.: SNP, jeho predpoklady a priebeh. In: *SNP 25. Štúdie, udalosti, bibliografia*. (Zost. kol.). Bratislava 1969, s. 48.

[57] ŠOLC, J.: Po rokoch o SNP. In: *Cesty k slobode*. (Zost. J. Šolc). Praha 1964, s. 314.

[58] Tamže, s. 313.

[59] Prvá už krátko po vojne v roku 1946, a to od jeho spolupracovníka Viliama Šalgoviča. Ďalej sú to napr. knihy *Hrdina Nálepka (reportáž z bojov 1. čs. partizánskeho práporu na Ukrajine)*. Bratislava 1946, *Kapitán Nálepka* (Bratislava 1950), či *Kapitán Repkin odchádza* (Bratislava 1968). Tiež knihy sovietskych autorov, napr.

BERLINSKIJ, D.-POGREBINSKIJ, M.: *Hrdina Sovietskeho zväzu Ján Nálepka.* Bratislava 1952. Alebo menšie, ako JAKUBOVIČOVÁ, M.: *Z knihy života učiteľa Jána Nálepku* (Spišská Nová Ves 1987), tá istá autorka v spolupráci s Tatjanou Aschenbrennerovou (*Kapitán Ján Nálepka – Hrdina ZSSR)* Praha 1988. Nálepkovej postave sa dostalo aj literárneho spracovania (KRNO, M.: *Vrátim sa živý.* Bratislava 1961), nevraviac o obrazových publikáciách jemu venovaných. Novšie knižné práce od jeho brata Jozefa Nálepku spomínam inde.

60 I. časť od autora Jaroslava Šolca, dôležitejšími sú druhá a tretia časť. Autorom II. je J. Šolc (roč. 22, č. 5, 1973, s. 1077-1096) a III. Michal Gula (roč. 23, č. 1, 1974, s. 118-126). Ďalšie štúdie spomínam inde.

61 Z nepublikovaných najmä vojenskí historici často čerpali z rukopisov prác Jozefa Škultétyho. Uvedené sú v bibliografii.

62 ŠTEFANSKÝ, V.: 1. čs. armáda na Slovensku. In: *Lektorské listy.* (Prednášky prednesené na celoslovenskom seminári 23.-24. 4. 1991 v Bratislave). Bratislava 1991, s. 4-5.

63 Spomína napr. narastajúce armádne prechody (pod dojmom rastúceho partizánskeho hnutia a úspechov ČA), ako aj október 1943 pri Melitopole. Odvtedy sa vraj stali slovenské jednotky na fronte „nepoužiteľné". *Slovenskí vojaci v Taliansku.* Bratislava 2000, s. 21. V monografii *Generál Ferdinand Čatloš* (Bratislava 1998) problém dezercií nespomína.

64 Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1944. In: *Slovenská republika (1939 – 1945).* (Zost. J. Bobák). Bratislava 2000, s. 189.

65 ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda v kontexte II. svetovej vojny a predpoklady povstania. In: *Vojenské aspekty SNP.* (Zost. J. Korček). Bratislava 1994, s. 17. Pochopiteľne, musela sa spomenúť aj „dezercia" npor. Marcelyho a samozrejme „prechod" pri Kachovke 30. 10. 1943. Tamže, s. 19-20.

66 ŠIMUNIČ, P.: Národnostná otázka v Slovenskej armáde a česko-slovenských zahraničných jednotkách 1939 – 1945. In: *Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948.* (Zost. J. Korček). Trenčín 1994, s. 11, s. 114.

67 ŠIMUNIČ, P.: *Slovenská armáda a SNP.* Bratislava 1996, s. 5. Ďalším z týchto pomyselných dôležitých prechodov bol podľa Šimuniča „prechod" roty npor. Marcelyho k Červenej armáde pri Ponežukaj.

68 Tamže, s. 7-8.

69 Tamže, s. 4. To isté tvrdenie o údajnej absolútnej nevedomosti vojakov o zločinoch stalinizmu opakoval aj v príspevku Slovenská armáda a spoločnosť (1939 – 1944).

In: *Slovensko a druhá svetová vojna.* (Zost. F. Cséfalvay-M. Púčik). Bratislava 2000, s. 187.

[70] „Oficiálne uvádzané straty pri Lipovci boli 75 mŕtvych, v skutočnosti ich však bolo 61. Chýbajúcich ďalších 14 mužov pod vedením Antona Hirnera prešlo k Červenej armáde. Bol to vôbec prvý prechod na sovietsku stranu. Ním sa začala celá séria, ktorá nakoniec vyústila do stiahnutia slovenských vojsk z operačného nasadenia v ZSSR." ŠIMUNIČ, P.: Slovensko v druhej svetovej vojne – vojenské predpoklady SNP. In: *SNP 1944. Vstup Slovenska do demokratickej Európy*, s. 116. Vyústením sa pochopiteľne myslí „dezercia 2 731 vojakov pri Melitopole 30. 10. 1943". Tamže.

[71] POLÁK, M.: *Frontové divadlá slovenskej armády /1943/.* Bratislava 1998, s. 15-16. Avšak ani Rýchla divízia z jeho podania nevyšla lepšie. Rozklad tejto sa prejavil, keď došlo „k hromadnému prechodu 2 731 vojakov a dôstojníkov 1. pešej divízie na stranu Červenej armády" v októbri 1943.

[72] FREMAL, K.: *Kapitoly z dejín protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1938 – 1945.* Banská Bystrica 2000, s. 108.

[73] Tak napr. podľa bývalého účastníka SNP slovenskí vojaci „takmer unisono odmietali bojovať proti slovanským bratom a odsudzovali takto vnútenú vojnu. Pomáhali ubiedenému domácemu obyvateľstvu, nadväzovali kontakty s partizánmi a zásobovali aj ich. Až napokon jednotlivo i v celých bojových skupinách prebiehali na druhú stranu." BABNIČ, V.: *Vo veľkej vojne malá vojna.* Bratislava 2004, s. 12.

[74] Kol.: *Kronika druhej svetovej vojny.* Bratislava 2000, s. 217. Jurech chcel vraj previesť divíziu na sovietsku stranu, avšak „podobný spôsob prechodu sa podarilo uskutočniť až v októbri 1943 pri Melitopole." Ďalších asi 200 vojakov prešlo k partizánskym skupinám na Kryme a Odese.

[75] *Kronika Slovenska II.* (Zost. D. Kováč a kol.). Bratislava 1999, s. 264.

[76] KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska.* Praha 1998, s. 225.

[77] Pozri napr. publikáciu kolektívu autorov *Zabudnutí velitelia* (Banská Bystrica, nedatované). Činnosť jednotlivých vojenských osôb v protisovietskej vojne je tu skresaná na minimum a mnohé dôležité fakty (napr. vysoké nemecké vyznamenania z bojov proti ZSSR) autori biografií nespomínajú vôbec.

[78] ŠOLC, J.: *Za frontou na východě.* Cheb 2003, s. 13. Tiež treba pripomenúť jeho štúdiu K pokusům o přechod slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943. *Vojenská história*, roč. 3, č. 3, 1999, s. 30-54.

[79] Pozri recenziu J. Bystrického na túto knihu, spomínaná už v pozn. č. 2 úvodu práce.

[80] KLIMENT, K., CH.: *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Plzeň 1996, s. 138-139.

[81] TEJCHMAN, M.: Ve službách "Třetí říše". (Slovanští vojáci v německých uniformách za 2. světové války). *Slovanské historické studie XIX*/1993, s. 171.

[82] Zoltán Katreba jeho informácie v recenzii knihy nazval „substrátom faktografických omylov, poloprávd a fikcií". Pozri *Vojenská história*, roč. 7, č. 1, 2003, s. 128.

[83] Tak napr. vyše 2 000 slovenských príslušníkov 1. pešej divízie 30. 10. 1943 pri Kachovke „prešlo" na sovietsku stranu (s. 150, 202, 227, 234, 239), a to dokonca za spevu piesní, pričom „ich tváre horeli radosťou" (s. 175), por. Mravec svoju čatu na Kaukaze „previedol" k Červenej armáde, ba údajná hromadná dezercia 45 vojakov sa mala odohrať aj u Divízneho zbrojného parku, o čom však slovenské armádne dokumenty nič nevedia, ba utekalo aj neidentifikovateľných 37 cyklistov (s. 176). RICHTER, K.: *Přes krvavé řeky. Čs. východní odboj bez cenzury a legend*. Praha 2003.

[84] Čitateľovi sa podsúva predstava o absolútnej nespoľahlivosti oboch frontových divízií na základe nemeckého hlásenia z jesene 1943. Ako dôkaz nespoľahlivosti sa aj tu uvádza „dezercia" 2 700 Slovákov pri Melitopole. VAŠKO, V.: *Neumlčená. (Kronika katolícké církve v Československu po druhé sv. válce)*. Praha 1990, s. 77.

[85] ĎURICA, M., S.: *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava 1999, s. 36.

[86] ĎURICA, M., S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava 1996, s. 168.

[87] Najvýraznejším prejavom tohto úpadku bol vraj prechod 2.000 Slovákov 30. 10. 1943. Avšak vôbec nespomína druhú, Zaisťovaciu divíziu. VNUK, F.: *Neuveriteľné sprisahanie*. Trenčín 1993, s. 34. Tu už Vnuk nepokladá akciu pri Melitopoli za prechod, ale za púhe zajatie.

[88] VNUK, F.: *Rebelanti a suplikanti*. Lakewood 1989, s. 62.

[89] VNUK, F.: Kritický a odpatetizovaný pohľad na SNP. In: *Dies ater*. (Zost. kol.). Bratislava 1994, s. 16. Posun vo Vnukovej interpretácii badať aj pokiaľ ide o udalosti pri Kachovke. V starších dielach (Rebelanti a suplikanti, s. 62) píše totiž ešte o ich „prechode", v novších však už hovorí o páde do zajatia (*Dies ater*, s. 16).

[90] MIKUŠ, A. J.: *Slovensko v dráme Európy*. Martin 2002, s. 145.

[91] V prvom rade ho prekvapujú nepresnosti niektorých historikov, ktorí vraj podľa zidealizovaných ruských prameňov uvádzajú, že Slováci dezertovali v počte 2 700 vojakov pri Melitopole. Toto tvrdenie označuje za *„nezmysly"*. PAŠKA, L.: *Pozor, míny!* Liptovský Mikuláš 2003, s. 42.

[92] Tamže.

[93] Rovnako udalosti 30. októbra pri Kachovke nehodnotí ako „dezerciu", ale realisticky ako zajatie. Kol.: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava 1997, s. 205.

[94] MRVA, I.: *Dejiny Slovenska v kocke.* Bratislava 2003, s. 63.

[95] Rovnako nepravdivým je aj názor, že by šlo o armádu jediného slovanského štátu na východnom fronte. KAMENEC, I.: *Slovenský štát.* Praha 1992, s. 44-45.

[96] *Krátke dejiny Slovenska.* (Zost. E. Mannová). Bratislava 2003, s. 292. Príznačné pre Liptáka je, že vojenskú účasť Slovákov v druhej svetovej vojne spomína len v súvislosti s odbojom. Rovnako postupoval aj v svojom najznámejšom diele *Slovensko v 20. storočí* z roku 1969 (Bratislava 2000, s. 224).

[97] Príkladom je napr. dielo *Odvlečení* od Petra Juščáka. Ten sa prezentoval názorom, že „o vernosti vojakov slovenskej armády svojmu režimu je známe toľko, že masovo prebiehali na druhú stranu a dali sa zajať sovietmi". Už omnoho triezvejšie vyznieva nasledujúca veta: „Netušili, že prebehli do diabolských vzťahov stalinizmu a končili v zajateckých a pracovných táboroch." JUŠČÁK, P.: *Odvlečení.* Bratislava 2001, s. 16.

[98] Ťaženie slovenskej armády na východnom fronte v 1941. *Vojenská* história, roč. 2, č. 2, 1998, s. 39-61, Pozemné vojská slovenskej armády na východnom fronte. In: *Slovensko a druhá svetová vojna,* s. 191-216, Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941-november 1942). *Vojenská história,* roč. 3, č. 4, 1999, s. 29-54, Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943). *Vojenská história,* roč. 4, č. 3-4, 2000, s. 35-52, Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. *Vojenská história,* roč. 5, č. 1, 2001, s. 40-65, Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. *Vojenská* história, roč. 7, č. 3, 2003, s. 54-74, 1. pešia divízia po bojoch pri Kachovke, jej reorganizácia a odzbrojenie 1. tech. divízie. *Vojenská história,* roč. 8, č. 4, 2004, s. 66-84.

[99] Napr. Osud jednotiek pešieho pluku 20 na Kryme. In: *Slovensko a druhá,* s. 276-295.

[100] Hodnocení slovenské armády gen. Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany gen. Čatloše. *Vojenská história,* roč. 8, č. 3, 2004, s. 91-112.

[101] Napr. *Slovenské vojenské duchovenstvo* (Praha 1994), Problematika válečných zajatců ve světle slovenského přístupu za ozbrojených konfliktů s Polskem a SSSR-několik poznámek. In: *Slovensko a druhá,* s. 234-246, Slovenská armáda a sovětští váleční zajatci v létě 1941. *Vojenská história,* roč. 8, č. 4, 2004, s. 30-46.

[102] Výchova slovenského vojaka na východnom fronte v r. 1941 – 1943. *Vojenská história,* roč. 7, č. 1, 2003, s. 36-54.

[103] K osudu príslušníkov 1. technickej divízie slovenskej armády v r. 1944 – 1947. *Vojenská história,* roč. 1, č. 2, 1997, s.82-87.

[104] Najmä monografická štúdia Vplyv náboženstva a ideológie na vzťahy slovenských vojakov a civilného obyvateľstva Sovietskeho zväzu v rokoch 1941 – 1943 (*Politické vedy,* roč. 4, č. 2, 2001, s. 5-81), Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci (*Historické rozhľady,* roč. 2, č. 1, 2005, s. 199-248), Slovenská Rýchla skupina v začiatočnej fáze operácie Barbarossa. *Vojenská história*, roč. 8, č. 4, 2004, s. 66-84.

[105] Bitka pri Lipovci. *Vojenská história*, č. 1/2003, s. 15-35, Obrnené jednotky slovenskej armády. In: *Slovensko a druhá*, s. 247-265.

[106] Skrytá mobilizácia na Slovensku v roku 1941. *Vojenská* história, roč. 4, č. 3-4, 2000, s. 87-100, Poznámky k vojenským opatreniam SR pred vypuknutím vojny so ZSSR. In: *Slovensko a druhá,* s. 226-233, Vojnové nasadenie slovenskej armády v roku 1943 – koniec aktivity – začiatok pasivity či rezignácie? In: *Zjednocovanie antifašistických síl*, s. 69-75.

[107] Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1941 – 1942. *Vojenská história,* roč. 9, č. 1, 2005, s. 56-73, Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942 – 1943. *Vojenská história,* roč. 10, č. 1, 2006, s. 57-76.

[108] Slovenskí vojaci v boji o Rostov na Done. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov, I. diel.* (Zost. M. Lacko). Trnava 2002, s. 141-154.

[109] Represie príslušníkov Zaisťovacej divízie voči civilnému obyvateľstvu na obsadenom území ZSSR. In: *Slovenská republika 1939 – 1945. I. diel.* (Zost. M. Lacko), s. 155-166.

[110] Okrem dvoch vyššie spomínaných štúdií venovaných otázke dezercií, aj ďalšie. V roku 1999 to bola štúdia Morálny stav slovenského vojska 1941 – 1943. *Kultúra,* č. 43-44, 1999, s. 14-15. Z publikovaných v zahraničí spomeniem: Armia słowacka we wschodniej Polsce w 1941 roku. *Pismo i spravedlivość*, č. 1 (3)/2003, s. 217-234, Obstanovka v Sovetskom Sojuze glazami slovackich soldat (1941 – 1943 g). *Evropa*, tom 4, nr. 4 (13) 2004, s. 119-156, tiež Dojmy Slovákov v obsadenej časti ZSSR 1941-1942 (O jednom neznámom prameni). *Slovanský přehled*, roč. XCI, č. 4, 2005, s. 511-517. K problematike dotykom so sovietskymi vojnovými zločinmi sú to Sovietske vojnové zločiny na západnej Ukrajine v lete 1941 a ich vplyv na bojovú morálku slovenského vojska. *Politické vedy*, roč. 5, č. 2, 2005, s. 63-90, Slovenskí vojaci a sovietsky raj (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941). *Historické rozhľady,* roč. 2, č. 1, 2005, s. 185-198, Násilnosti sovietskych partizánov v dokumentoch slovenskej armády. *Historický zborník*, roč. 14, č. 2, 2004, s. 70-78. Tiež Generál s legendou na začiatku kariéry. (Npor. Pavol Marcely a jeho pád do zajatia v januári 1943 na Kaukaze). *Vojenská história*, roč. 9, č. 4, 2005, s. 16-29, či Udalosti 30. októbra 1943 pri Kachovke – mýty a skutočnosti. In: *Slovenská republika*

1939 – 1945 očami mladých historikov II. Bratislava 2003, s. 249-278.

[111] DAVIDOV, D.: *Saburová legenda o Rjepkinovi.* New York 1964.

[112] Pozri napr. podrobnú bibliografiu k téme 1. SR z pera J. M. Rydlu v zborníku *Slovenská republika (1939 – 1945),* ktorý zostavil J. Bobák roku 2000 (s. 222-270).

[113] ČINČURA, A.: Duch slovenskej armády. In: *Slovenská republika 1939 – 1949.* (Zost. Ján J. Lach). Scranton 1949, s. 131.

[114] Tamže, s. 128.

[115] Napr. skupiny por. Gajdoša či údajných 24 dezertérov roku 1941, či „dvoch tisícok" vojakov pri Kachovke (s. 220, 370).

[116] Nájdeme aj niekoľko nemeckých archívnych dokumentov, tie sa však viažu najmä k lipoveckej bitke.

[117] GOSZTONY, P.: *Deutschlands Waffengefährten an der Ostfront 1941 – 1945.* Stuttgart 1981.

[118] Snáď pod vplyvom knihy gen. Svobodu Z Buzuluku do Prahy. Tamže, s. 226.

[119] AXWORTHY, M. A.: *Hitler's Slavic wedge 1938 – 1945.* (Edited by Antonio J. Munoz). New York 2002.

[120] ABBOTT, P.-NIGEL, T.: *Germany's Eastern Front Allies.* London 1985, s. 25-28. Zaisťovacej divízii sa ušla len zmienka.

[121] Podobne veľmi pozitívne hodnotil výkony Rýchlej divízie v rokoch 1941–1942 aj poľský autor Hubert J. Kuberski v knihe *Sojusznicy Hitlera 1941 – 1945* (Warszawa 1993, s. 42), hoci ani on neobišiel zhoršenie bojovej morálky o rok neskôr.

[122] Napr. americký autor Jason Pipes, ktorý si na tému slovenskej armády dokonca zhotovil webovú stránku (www.feldgrau.com). Prispieva do časopisu *Axis Europa (Journal of the Axis forces 1939 – 1945).* Napr. v č. 14 z leta 1998 (tak je označené), sa objavil jeho príspevok – *Slovakia! A history of the Slovak units on the Eastern front in WWII,* s. 18-21. Informácie majú skôr popisný charakter, bez hodnotenia slovenskej armády.

[123] KAFTAN, O.: Notatki do pitannja pro učasť slovackich vijsk v bojach proti Radjanskogo sojuza. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV.* (Zost. M. Šmigeľ-P. Mičko). Banská Bystrica 2005, s. 211-222.

[124] Napr. publikáciu A. V. Rusaka *Armii sojuznikov gitlerovskoj Germanii v vojne protiv SSSR 1941 – 1945 goda,* ktorú vydal Institut nauk Ukrajiny v roku 2002. Poznatky, ktoré uvádza o Slovákoch, sú podľa Kaftana na úrovni sovietskej marxistickej vedy 50. až 80. rokov! Tamže, s. 212. V konferenčnom príspevku Kaftan uviedol aj ďalšie príklady, z ktorých možno usúdiť, že téma slovenskej armády v ZSSR je na Ukrajine a v Rusku bielym miestom historiografie.

[125] KOSIK, V.: *Ukrajina i Nimeччina u drugij svitovij vijny.* Paríž-New York-Lvov 1993, s. 120. Všetky tieto krajiny podľa neho vstúpili do vojny z vlastnej iniciatívy.

[126] Napr. MICIK, J. A. – BAŽAN, O. G.: *Istorija Ukrajini. Z 1914 r. do našich dniv.* III. Kyjev 2003, s. 124.

[127] KOVAĽ, M. V.: *Ukrajina v drugij svitovij i velikij vitčiznjanij vijnach (1939 – 1945 rr).* Kyjev 1999, s. 268. Jaroslav Gricak v kapitole o udalostiach roku 1941 prítomnosť Slovákov neregistroval, píše len o nemeckej intervencii so spoluúčasťou Rumunov a Maďarov. Pravdepodobne o existencii Slovenskej republiky ani nevedel, keďže na mape súdobej Európy zobrazuje iba ČSR. GRICAK, J.: *Narys istorii Ukrajini. Formirovannija modernoj ukrajinskoj nacii XIX-XX stolittja.* Kyjev 1996, s. 217-218.

[128] Napr. *Istorija Rosii 1938 – 2002* autorov A. S. Barsenkova a A. I. Vdovina (Moskva 2003) medzi spojencami Nemecka v protisovietskej vojne spomína len Rumunov, Fínov, Talianov a Maďarov (s. 40). Rovnako *Istorija Rosii (XX. vek)* vedúceho autora B. P. Dmitrenka (Moskva 2001, s. 464). Účasť Slovákov neregistruje ani monumentálna *Chronika osnovnych sobytij 19.-20. veka* kolektívu autorov z r. 2002.

[129] Jeho slová z knihy Povstanie cituje V. Babnič (*Vo veľkej vojne malá vojna*, s. 34).

[130] Slovenský národný archív, f. Úrad Predsedníctva SNR, šk. 78, prehľad o účasti slovenských vojakov v čs. zahraničnej armáde v SSSR, vo Francúzsku, v Anglicku, v Poľsku, v Juhoslávii a za SNP. Dokument cituje v knihe *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 I. diel* (Toronto – Sv. Jur 1994, s. 300) aj F. Vnuk, no len celkové počty. V skutočnosti bola u Nálepku len približne pätina mužov z uvádzaného počtu.

[131] U krymských partizánov malo byť 150 mužov, u odeských až 300, 1. pešia divízia vraj pri Melitopole prešla k Sovietom komplet. DOLEŽAL, J.: c. d., s. 72-73.

[132] FALŤAN, S.: Z denníka partizána na Bielej Rusi. In: *Partizánske akcie v národnom povstaní*, s. 131. Presne ten istý hrubý odhad – niekoľko sto mužov – uvádza vo svojej stati v syntéze Slovensko-Dejiny z roku 1971 Ľ. Lipták (s. 743).

[133] ŠOLC, J.: SNP, jeho predpoklady, s. 44.

[134] ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne, s. 47.

[135] Ohne partizánskej družby. (Zost. V. F. Romanovskij-S. Falťan). Bratislava 1961, s. 19-20. Ďalším jeho výmyslom je údaj, že 15. septembra prešlo 33 Slovákov a o mesiac ďalších 48 vo Fastoviči. To isté opakuje aj A. A. Žigar. Tamže, s. 48 a po nich aj M. Rjabik a V. Morochovič v knihe *Malé drámy* (Bratislava 1984, s. 21).

[136] AFANASJEV, N.: c. d., s. 51.

[137] GREČUCHA, I, V.: *Stránky priateľstva*, s. 40. V skutočnosti za tieto dva mesiace

zbehol len jediný vojak!

[138] Ide o M. N. Torgonského, ktorý píše, že v decembri 1942 vraj z Jeľska zbehla celá čata Slovákov. Pochopiteľne, ani jedno konkrétne meno uviesť nevedel. Jednotní. In: *Ohne*, s. 114.

[139] KLOKOV, V. I.: c. d., s. 49.

[140] BERLINSKIJ, D.-POGREBINSKIJ, M.: c. d., s. 5.

[141] *Dejiny SNP, V. zv.* (Zost. V. Plevza a kol.). Bratislava 1984, s. 480.

[142] Tamže, s. 419. Pričom však najpočetnejšiu zložku tvorili Slováci v brigáde A. A. Žigara, kde ich bolo len 47, v ostatných oveľa menej! Tamže, s. 497.

[143] Tamže, s. 419.

[144] RJABIK, M-MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 44. Iný bývalý partizán Vilo Šalgovič v roku 1968 písal o 1 200 Slovákoch-partizánoch v ZSSR. *Kapitán Repkin odchádza*, s. 131.

[145] KROPILÁK, M.-JABLONICKÝ, J.: *Malý slovník SNP.* Bratislava 1964, s. 235.

[146] ŠOLC, J.: SNP, jeho predpoklady, s. 53.

[147] ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne, s. 54.

[148] PAULIAK, E.: *Od povstania k oslobodeniu.* Bratislava 1985, s. 24.

[149] KUCHAR, B.: c. d., s. 54.

[150] *Sprievodca po expozícii Múzea SNP Banská Bystrica.* Banská Bystrica 1999, s. 18.

[151] Kol.: *Zápisky gen. Rudolfa Viesta.* Bratislava 2002, s. 161, s. 264.

[152] Tamže, s. 161.

[153] KLIMENT, J, CH.: *Slovenská armáda 1939 – 1945.* Plzeň 1996, s. 139.

[154] KOLLÁR, P.: Účasť Slovákov v protifašistickom ozbrojenom zápase. In: *Záverečná fáza 2. sv. vojny a oslobodenie Slovenska.* (Zost. V. Štefanský). Bratislava 1996, s. 162.

[155] NÁLEPKA, J.: *Druhá maturita (a nové poznatky o kpt. Jánovi Nálepkovi).* Bratislava 1995, s. 191.

[156] NÁLEPKA, J.: *Iní o kpt. Jánovi Nálepkovi.* Spišská Nová Ves 2002, s. 68. Za knihu mimochodom prevzal vysoké štátne vyznamenanie z rúk bývalého prezidenta Schustera.

[157] GRACA, B.-FÁBRY, R.: c. d., s. 47.

[158] BALÁŽOVÁ, E.: Vznik a činnosť, s. 33.

[159] BALÁŽOVÁ, E.: Účasť Slovákov v partizánskom hnutí na severnej Ukrajine a v Bielorusku. *Zborník Múzea SNP,* č. 12, 1987, s. 161. To by, mimochodom znamenalo dezerciu asi 15 % jej celkového stavu!

[160] Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice, fond M. Gacek, poznámky F. Čatloša na margo knihy M. Urbana „Kto seje vietor", s. 22.

[161] SCHÖNHERR, K.: Die Slowakei im militärischen Kalkul des Deutschen Reiches 1939 – 1945. In: *Slovensko a druhá*, s. 165-166.

[162] GOSZTONY, P.: *Deutschlands*, s. 228, kde uvádza vyše 800 vojakov a dôstojníkov zbehnutých k partizánom zo Zaisťovacej divízie. Celkovo z oboch divízií uvádza v ZSSR 4560 nezvestných, z čoho väčšinu pokladá za zbehov. Tamže.

[163] GOSZTONY, P.: *Hitler's fremde Heere*. Wien 1976, s. 488.

[164] Údaje z Timochovičovho diela, tie prebral od P. K. Ponomarenka, Nepokorennye a Osvoboždenie Belarusii.

[165] SELEMENEV, V, D.: Účasť Slovákov v partizánskom hnutí v dokumentoch Národného archívu Bieloruskej republiky. (Príspevok na seminári k 90. výročiu narodenia J. Nálepku, november 2002). Archív Múzea SNP Banská Bystrica.

[166] KAFTAN, O.: c. d., s. 210.

II. NASADENIE A PODMIENKY ČINNOSTI ZAISŤOVACEJ DIVÍZIE V ZSSR

2.1. Činnosť Zaisťovacej divízie v období august 1941 – október 1943

Deklarované zapojenie Slovenskej republiky do protisovietskeho ťaženia z 23. júna 1941 predpokladalo vyslanie istého počtu vojska po boku svojho spojenca a tútora, Veľkonemeckej ríše.[1] Prvou formáciou, ktorá sa aktívne zúčastnila ťaženia, bola Rýchla skupina, a to od 24. júna 1941. Týmto sa slovenská armáda stala po Rumunoch prvým spojencom, ktorý sa zúčastnil priamych bojov. Po reorganizácii na Rýchlu brigádu začiatkom júla dosiahol jej početný stav takmer 5 000 mužov.[2] Gros príslušníkov poľnej armády bolo však koncentrované do dvoch peších divízií, ktoré boli súčasťou druhého sledu a do bojov sa nikdy nezapojili. Medzníkom v histórii slovenského vojska na východnom fronte bola bitka pri Lipovci dňa 22. júla 1941, kde zahynulo približne šesťdesiat našich vojakov a ďalších takmer dvadsať padlo do zajatia červenoarmejcov.[3] Na druhý deň po tejto tragickej udalosti vydal minister národnej obrany gen. Ferdinand Čatloš rozkaz na reorganizáciu poľnej armády. Hlavnou formáciou sa mala odteraz stať Rýchla divízia a zo zvyškov prezenčného i mobilizovaného mužstva nariadil vytvoriť taktiež Zaisťovaciu divíziu (ZD). Ostávajúcich vyše 35 000 vojakov, príslušníkov dvoch peších divízií z tzv. druhého sledu, bolo stiahnutých na Slovensko.[4]

Celkovo sa v protisovietskom ťažení od júna 1941 do konca vojny vystriedalo asi 80 000 Slovákov.[5] Počet príslušníkov ZD pri jej vzniku bol približne sedemtisíc, neskôr kolísal medzi piatimi až vyše ôsmimi tisíckami. Na rozdiel od väčšej Rýchlej divízie, ktorá postupovala

v zväzku skupiny armád Juh smerom na Rostov a bola aj početnejšia (osem až desaťtisíc príslušníkov).

Koncom augusta 1941 sídlilo veliteľstvo Zaisťovacej divízie v Drogobyczi a jej prvým veliteľom sa stal plk. Benedikt Dúbravec, ktorého však 17. 9. vystriedal známejší plk. Augustín Malár. Zvyšné časti divízie sa v tomto čase zdržovali v priestore západoukrajinských miest Rava Ruská – Tarnopol – Bučač.[6] Tu štáb divízie zastihol rozkaz nadriadených nemeckých miest na nový presun divízie. V rozkaze akoby na vysvetlenie stálo: *„Nemecká zaisťovacia divízia dostala novú úlohu a má byť našou Zaisťovacou divíziou vystriedaná."*[7] Slovenská divízia tak bola nútená presunúť sa viac na východ, do priestoru Starokonstantinov – Polonné – Šepetovka a tam prevziať úlohy svojej predchodkyne. V novom operačnom priestore bola podriadená veliteľstvu armád Juh, teritoriálne však hlavnému veliteľstvu nemeckej armády na Ukrajine.[8]

Začiatkom septembra sa teda začali jednotky divízie presúvať smerom na východ, do spomenutého priestoru, kde mali vymeniť jednu z nemeckých zaisťovacích divízií. Konečná dislokácia však bola onedlho pozmenená, a tak sa začiatkom októbra jednotlivé čiastky divízie usadili v priestore približne medzi mestami Žitomír – Ovruč – Mozyr, kde mali vykonávať strážnu a bezpečnostnú službu. V druhej polovici októbra 1941 sa začali uskutočňovať prvé protipartizánske razie vybraných jednotiek 102. pluku.[9] Nemali však ešte výraznejšie represívny charakter. Do konca roka 1941 počas týchto razií príslušníci divízie bez vlastných strát zajali dovedna 25 partizánov, z čoho dvoch popravili.[10] Od 6. novembra mala divízia za úlohu okrem strážnej služby vyčisťovať rozsiahle lesy v oblasti severne od Žitomíra, až po Gomeľ na východe a po Pripjatské bažiny na severe.[11] Zo strážnych úloh, ktoré jednotky divízie vykonávali, bola najdôležitejšou ochrana železničnej trate medzi mestami Pinsk a Gomeľ, čo bolo výslovnou žiadosťou nemeckej strany. S ústupom zimných mesiacov a príchodom jari sa stupňovali i protipartizánske aktivity divízie, najmä však jej 102. pluku. Niektorí z dôstojníkov tejto jednotky vyvíjali aktivity smerujúce nad požiadavky nemeckého velenia, za čo potom žali množstvo pochvál a vyznamenaní.[12] Nie bez zaujímavosti je, že v januári 1942 sa príslušníci 5/102 roty zúčastnili represívnej protižidovskej akcie

v Mozýri. Bolo to jediný raz v dejinách slovenskej armády, keď mali jej príslušníci kolektívnu spoluúčasť na vyslovene protižidovskej akcii.[13]

Úlohy hlavných síl divízie v tomto období ostávali orientované na ochranu komunikácií v smere Pinsk – Gomeľ, Sarny – Kyjev a Žitomír – Mozyr.[14] Partizánska aktivita sa stupňovala i ďalej v letných mesiacoch roku 1942. Ani zosilnenie stráží na jednotlivých úsekoch pridelených divízií však nemohlo zamedziť stále novým útokom partizánov na strážené objekty, ktoré si prirodzene vyžadovali nové a nové obete z radov slovenských vojakov. Júl 1942 sa niesol v znamení veľkých presunov. Peší pluk 101 sa premiestnil z okolia železničnej trate Pinsk – Gomeľ a veliteľstvo divízie zo Žitomíru do Ovruče a, naopak, Zmiešaný prezvedný oddiel (SPO) odišiel z Korostenu do oblasti tzv. Mokrého trojuholníka Chojníky – Bragin – Lojev.[15]

Letné mesiace okrem presunov poznačila i zvýšená aktivita partizánskych desantov. Prepadávanie stráží či rôzne deštrukcie sa v tomto období stávali bežným zjavom. Obzvlášť nebezpečným javom pre vojsko sa stalo podminovávanie tratí. Tejto forme partizánskeho boja sa prakticky nedalo zabrániť, pretože rozsiahle a husté lesy, ktoré sa končili neraz pri násype, poskytovali partizánom veľmi vhodnú ochranu a bezpečný manévrovací priestor. Diverziám preto nemohlo zabrániť ani pravidelné pozemné či letecké hliadkovanie.[16]

Práve túto črtu charakteru divízie treba zdôrazniť: jej mužstvo nikdy nebolo organizované v tesných bojových zväzkoch, ale v malých jednotkách roztrúsené po obrovskej ploche, väčšej než polovica súčasného Slovenska, cca 29 000 km^2.[17]

Ochrana rozsiahleho priestoru, postupná decimácia spôsobená neustálymi prepadmi, nedostatočným doplňovaním, ako i katastrofálne životné podmienky na území ZSSR spôsobovali, že rady príslušníkov malej divízie sa z mesiaca na mesiac stenšovali a bojová morálka klesala. Nešlo len o úmrtia, ale i o zranenia, ochorenia a v neposlednom rade i o odchod dovolenkárov, z ktorých sa mnohí už späť na front nevracali. Niet preto divu, že veliteľ divízie viackrát urgoval doplnenie stratených síl na MNO, ale bezvýsledne. Tak napr. začiatkom júla 1942 požadoval jej veliteľ plk. Pavel Kuna dodanie nových síl, *„pretože naše sily sú na stráženie železnice Pinsk – Gomeľ slabé a nie je nám možné zabrániť rôznym sabotážnym akciám. Roty sú stálymi*

úbytkami zoslabované a žiadnu náhradu za mŕtvych a ranených nedostávajú, hoci sme o to už viackrát prosili."[18]

Na MNO však brali jeho požiadavky zväčša „nahlucho" a nové sily zo Slovenska na front neposielali v požadovanom množstve. Bol to dôsledok prístupu ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, ktorý tak konal v úsilí minimalizovať slovenskú vojenskú účasť na východnom fronte. V tomto ohľade konal Čatloš s plnou dôverou a podporou prezidenta SR Dr. Jozefa Tisa. Na strane druhej však museli neľahké bremeno niesť radoví vojaci, ktorí nedobrovoľne ostávali v poli oveľa dlhšie, než im bolo pôvodne sľúbené.

Ani zmena na veliteľskom poste 10. augusta 1942 na tomto nič nezmenila. Plk. Rudolf Pilfousek mohol podobne ako jeho predchodca len konštatovať, že *„doplňovanie jednotiek zo zázemia nie je vôbec prevádzané. ZD od 1. 1. 1942 odsunula či stratila vyše 400 mužov. Ani za dôstojníkov ani za mužstvo nedostala však doteraz náhradu, takže stavy rôt klesajú pod 100, niekde až na 80".*[19]

V lete sa rozšírili policajno-represívne akcie, ktorými veliteľstvo reagovalo na zvýšenú aktivitu „záškodníkov", čo sa odráža aj v hláseniach. Tak napr. jednotka pod velením npor. Mikuláša Čordáša zo 101. pluku mala, podľa zachovaného hlásenia, 12. augusta pri Skorodnoje likvidovať dvanásť záškodníkov aj s ich táborom, v polovici mesiaca sa zas 102. pluk zapojil do veľkej protipartizánskej akcie s krycím názvom Perún, keď rota npor. Ladislava Kleinerta zlikvidovala údajne štyridsať záškodníkov.[20]

Za september 1942 sa konštatuje, že tento sa vyznačoval zvýšenou protipartizánskou činnosťou. Akcie boli pochopiteľne organizované v spolupráci s nemeckými miestami. Príslušníci pluku vraj prečistili priestor okolo veliteľstva divízie a plukov a *„prikročilo sa k zničeniu záškodníckych lágrov a prenasledovaniu".* Do bojov sa zapojilo aj letectvo spolu s obrnenou technikou. Dosiahli sa vraj viaceré pozoruhodné úspechy za minimálnych vlastných strát.[21] Najmä zapojenie vlastného letectva bolo veľkou výhodou slovenskej divízie v protipartizánskom boji, najmä pri identifikácii partizánskych táborov či ich presunov v nedostupnom teréne. S leteckou podporou nemohli v tom čase počítať ani mnohé nemecké divízie... V niektorých prípadoch sa však preberali aj nemecké okupačné praktiky.[22]

Možno ešte naliehavejšou úlohou než doplnenie novými príslušníkmi bolo hľadanie spôsobu, ako zabrániť stratám. Niektorí velitelia sa o to snažili v prvom rade uzavieraním akéhosi tichého prímeria s partizánmi. Bola to obojstranne výhodná dohoda – Slováci takto získali pokoj a partizáni tiež. Takéto spolužitie sa však zďaleka netýkalo celej divízie, iba jej niektorých jednotiek. Na prvom mieste snáď SPO v čase, pokiaľ mu velil Ukrajinec pplk. Jaroslav Kmicikiewicz. Za jeho velenia od marca do septembra 1942 nemal oddiel ani jednu ozbrojenú konfrontáciu s partizánmi. Protipartizánske akcie sabotoval úplne, alebo ich vykonával len naoko.[23] Iní velitelia však podobné postupy odmietli. Dôsledkom boli potom zvýšené straty na životoch.

Na výpady partizánov a následné ostré protipartizánske akcie však doplácalo v prvom rade obyvateľstvo zainteresovaných oblastí, ktoré sa dostalo do úlohy rukojemníka medzi dvoma bojujúcimi stranami. (Problémom bolo už to, že pri „akciách" nebolo možné presnejšie odlíšiť civilné obyvateľstvo od partizánov, ktorí boli oblečení takisto zväčša v civile). Tento moment bol snáď najsmutnejšou stránkou dopadu boja dvoch totalitných ideológií. Z pravidelných hlásení si možno utvoriť približný obraz.[24] Rabovanie partizánov, či na strane druhej odovzdávanie dávok okupačnej správe by chudobné dedinské obyvateľstvo snáď mohlo prežiť. Omnoho horšie však bolo, že ani jedna z bojujúcich strán nebrala ohľad na holé životy civilov. Aj to najmenšie podozrenie z paktovania (dobrovoľného či vynúteného) s opačnou stránkou, malo za následok okamžité represálie. Neraz stačilo jedno udanie, či konkrétne „poukázanie" a osud rodiny dotyčného, niekedy i celej obce bol spečatený. Nemecké trestné jednotky vypaľovali obce s profesionálnou chladnosťou a celoplošne. V niektorých prípadoch im asistovali aj slovenské jednotky, hlavne od 102. pešieho pluku. Najznámejšou udalosťou je iste povraždenie obyvateľov obce Maloduš dňa 2. augusta 1942 svojvoľne nariadené veliteľom 5. roty npor. L. Kleinertom.[25] Ani partizáni však niekedy nezaostávali, čo do brutality svojich akcií, i keď tieto boli vo svojich dôsledkoch na obyvateľstvo značne menšie.

Otázka postupu voči civilnému obyvateľstvu, ktoré bolo akýmsi rukojemníkom vojny, sa onedlho stalo hlavnou príčinou sporu medzi veliteľskými kádrami divízie. Konkrétne medzi veliteľom 102. pluku

pplk. Lokšíkom a spomenutým veliteľom SPO pplk. Kmicikiewiczom, ktorý praktizoval priateľstvo s partizánmi.[26] Takto sa v rámci divízie stretli dve protichodné a vnútorne nezmieriteľné koncepcie: väčšina dôstojníckeho zboru vyznávala politiku vzájomného neútočenia. Túto vyjadrovalo heslo veliteľa 5. roty 101. pluku npor. Pavla Čellára: „Chráňme si svoje životy a transporty nech si chránia Nemci!" Istá, hoci menšia, ale svojím vplyvom nie zanedbateľná časť zboru, naopak, vyznávala koncepciu nekompromisného protipartizánskeho boja. Pokiaľ bol veliteľom divízie umiernený plk. Kuna, tento činnosť veliteľov typu Kmicikiewicza plne toleroval.[27]

Obvinenia z brutality Lokšíka a jeho podriadených po malodušských udalostiach mali za následok dlhodobý spor „radikálneho" a „umierneného" krídla najvyšších predstaviteľov divízie, ktorý sa vyriešil ustanovením plk. Pilfouska za veliteľa divízie v auguste 1942 a následným núteným odchodom veliteľa SPO Kmicikiewicza. Dosadenie Pilfouska sa udialo fakticky obídením gen. Čatloša, len na základe dohody Tuku s Nemcami. Germanofil Pilfousek takto vztiahol svoju ochrannú ruku nad nižších veliteľov, ktorí presadzovali tvrdý postup voči odboju. Týmto však nebola intenzita a množstvo partizánskych deštrukcií potlačená, práve naopak, rástla a onedlho bola ešte posilnená príchodom nových partizánskych organizátorov.[28]

Akcie „naoko" skončili a aj SPO pod velením pplk. Jána Veselého začal byť nasadzovaný do protipartizánskych bojov. Tak napr. už 10. septembra sa mohol v hlásení na MNO veliteľ divízie o SPO vysloviť pochvalne, opisujúc jednu z jeho akcií slovami: *„Vyslaný celý SPO na zničenie záškodníckeho táboru severne Chojníky. Záškodníci prenasledovaní paľbou a podľa krvavých stôp mali viacerých ranených. Láger bol dobytý a potom zapálený."*[29] Akcie boli koordinované s nemeckými policajnými jednotkami. Ak do začiatku novembra boli straty na životoch v divízii pomerne zanedbateľné, prelomom sa stal november. Tu spomeniem aspoň prestrelku pri osade Mlynok (neďaleko obce Ptič), pri ktorej hneď 3. novembra padlo 22 slovenských príslušníkov. O päť dní neskôr partizáni prepadli kolónu SPO pri Lojeve, kde novoprichodzie jednotky gen. Kovpaka z Brjanských lesov zmasakrovali 25 našich vojakov.

November 1942 sa však vyznačoval nielen veľkými stratami, ale i organizačnými zmenami a celkovými presunmi. Vojenský veliteľ Ukrajiny gen. Kitzinger vtedy nariadil zmenu úloh i rozmiestnenia Zaisťovacej divízie. Hlavným cieľom uskutočňovaných zmien malo byť posilnenie ofenzívneho postupu voči partizánskym jednotkám, ktoré v čoraz väčšej miere pôsobili severne od trate Brest – Gomeľ a svojimi častými deštrukciami túto dôležitú tepnu vážne ohrozovali.[30]

Demonštráciou sily partizánstva boli predovšetkým akcie pri Ptiči, Lojeve, najmä však prepad veliteľstva divízie v Chojnikách počas pohrebu padlých od Lojeva 15. novembra. Bola to skutočná demonštrácia sily – nechýbalo mnoho a padnúť mohol aj sám Pilfousek.[31]

Zimnej akcie proti „banditom" sa teda mala zúčastňovať i podstatná časť slovenskej divízie. Slováci sa však do bojových kontaktov s partizánmi dostávali nielen pri vyčisťovacích akciách, ale aj pri zabezpečovaní komunikácií či plnení prieskumných úloh.[32] Z dôležitejších bojov, ktorých boli slovenskí vojaci v zimnom období priamymi účastníkmi, hodno spomenúť boj pri Salizovke či obci Rubeš na prelome rokov. Úlohy divízie sa však nezmenili ani v nasledujúcich týždňoch.

Dôležitým medzníkom v živote divízie boli aj decembrové udalosti roku 1942. Dôsledkom nevydareného pokusu stot. Jána Nálepku o prevedenie časti 101. pluku k partizánom neboli len zostrené bezpečnostné opatrenia zo strany Nemcov a presun divízie do inej lokality, ale značná strata dôvery Nemcov k divízii ako takej. Od tohto obdobia napr. už Slovákom nezverili stráženie najdôležitejších objektov – železničných tratí, ale len menej dôležitých, pričom ich zväčša začali sústreďovať do menších miest a obcí.

Ďalším zlomom v živote divízie bola dezercia troch dôstojníkov 101. p. pl. na čele so známym stotníkom (kapitánom) Nálepkom 15. mája 1943. Tento krok otriasol morálkou mužstva, aj keď sa to snáď neprejavilo okamžite a rukolapne.

Vzhľadom na klesajúcu bojovú morálku mužstva i dôstojníckeho zboru, naštrbenú viacerými faktormi, rozhodlo sa MNO, ako aj velenie divízie, pre navonok tvrdý krok – vyhlásenie stanného práva, a to k 10. júnu 1943. Stanné právo sa týkalo zločinu zbehnutia k nepriateľovi a zločinu vojenskej zrady.[33] Každý dezertér mal byť podľa tohto

nariadenia po dolapení popravený. Ani toto opatrenie, mimochodom nikdy nerealizované, však účel nesplnilo.

Iným pokusom o pozdvihnutie bojaschopnosti divízie bolo rozhodnutie nemeckého velenia presunúť divíziu ako celok do úplne nového priestoru do okolia Minska. Úlohy divízie – ochrana vytýčených komunikácií, objektov, prieskumná a vyčisťovacia činnosť mali ostať zachované. Naplnili sa však už len čiastočne. Zamýšľaný efekt presunu do nového prostredia nakoniec nebol dosiahnutý a rovnaké „neduhy" (dôverný styk s civilmi i partizánmi, dezercie) sa čoskoro začali prejavovať i v novom priestore.

Zmeny sa dotkli i názvu divízie, keď bola k 1. augustu 1943 premenovaná na *2. pešiu divíziu.*

V úplnom závere, v septembri a októbri, už jednotky divízie bojovú činnosť takmer nevyvíjali. Mužstvo žilo už len očakávaním presunu, čo naznačujú aj niektoré denníky.[34] Zmenená atmosféra vyplývajúca z celkového pomeru na frontoch sa naplno prejavila i v slovenskej armáde. S vojnovým obratom klesla i horlivosť pronemeckých dôstojníkov a úmerne s ňou i straty na životoch. Skutočnými vládcami priestoru začali byť sovietski partizáni.

Zmenu celkovej situácie si uvedomovala i slovenská vláda, ktorá už v auguste žiadala vyňatie divízie spod nemeckého velenia a jej podriadenie pod svoju právomoc. Na túto požiadavku Hitler nemienil pristúpiť.

V septembri 1943 pokladalo aj nemecké velenie slovenskú divíziu za nevyužiteľnú v podmienkach východného frontu. Nemecký generál pri MNO v Bratislave Franz Schlieper napr. o divízii hlásil, že je *„personálne veľmi oslabená ... pohyblivosť divízie je nedostatočná, stav výcviku slabý. Nálada sa aj v novom priestore nasadenia okolo Minska len málo zlepšila a musí sa označiť ako pochybná vzhľadom na možnosť dorozumievania sa s obyvateľstvom. Dôstojnícky zbor je ešte menej vyhovujúci ako v 1. divízii... Nasadiť slovenské divízie na bojovom fronte by pre nemecké velenie neznamenalo posilu, ale skôr nebezpečenstvo..."*[35] Divíziu preto navrhol vyňať z „boja proti bandám", pretože sa na to už nehodí.[36] Nemci veľmi pozorne sledovali dezercie a osobitne ich znepokojili najmä dezercie dôstojníkov. Po úteku Nálepku a spol. v máji bol ďalším v rade oficierov dňa 5. septembra 1943

npor. pech František Cibula. Bola to pravdepodobne posledná kvapka v pohári trpezlivosti gen. F. Schliepera, ktorý hneď nasledujúci deň telefonicky naliehal na rýchle premiestnenie divízie z oblasti.[37]

Riešením malo byť presunutie 2. pešej divízie na iné miesto Bieloruska, konkrétne do oblasti Vitebska. Práve tam totiž začal front praskať. Nie je jasné, prečo sa zrodil tento, takmer absurdný nápad. Každopádne 21. septembra dostal jej veliteľ plk. Karol Pekník pozvanie ku gen. Schwarznekovi, u ktorého obdržal nasledovný rozkaz: Podľa rozkazu nemeckého veliteľa Ukrajiny sa má divízia presunúť do oblasti Vitebska, k 3. pancierovej brigáde. Rozkaz bol zostavený do najmenších podrobností.[38] Proti tomuto sa však Pekník, s jednoznačnou podporou Čatloša, rázne postavil. S divíziou vraj neodíde, iba ak na Slovensko.[39] V písomnom zdôvodnení o. i. zdôraznil: *„Terajšia situácia a zvlášť silný vplyv nepriateľskej propagandy, jazyková príbuznosť zapríčiňuje stúpajúci počet prebehlíkov."* Pri zasadení jednotky bližšie k frontu by vraj bolo treba rátať ešte s väčším percentom prebehlíkov, čo robí jej nasadenie na fronte považlivým.[40] Stanovená úloha vraj nezodpovedá organizácii a zloženiu divízie. Brániac zasadeniu bližšie k frontu dôvodil aj tým, že bojové stavy rôt sú veľmi nízke (len okolo 40 – 50 mužov), úplne absentujú ťažké zbrane, ako aj motorové vozidlá, najmä však nálada mužstva je taká, že vládne obava z prechodov *„celých jednotiek"*. V okolí Vitebska je navyše ešte viac „záškodníkov" ako v okolí Minska. Ako jediné prijateľné riešenie preto videl stiahnuť divíziu preč a neposúvať ju bližšie k frontu.[41]

Po krátkom diplomatickom súboji sa nakoniec nemecké velenie, konkrétne spomínaný šéf nemeckej misie gen. Schlieper, rozhodol pre kompromis – presun do Talianska.

2. pešia divízia sa mala podľa rozkazu Vrchného veliteľstva Wehrmachtu (OKW) z 10. októbra prebudovať na stavebnú brigádu a spolu so Železničnou stavebnou rotou 12 presunúť do Talianska.[42] 22. októbra bolo jednotkám divízie oznámené nariadenie, podľa ktorého sa divízia premenúva z 2. pešej na *Technickú brigádu*. Stalo sa tak 27. októbra, v deň, keď sa začal jej presun do Talianska.[43]

Na tomto mieste, v súvislosti s ukončením pôsobenia divízie na území ZSSR, treba krátko spomenúť celkovú situáciu spojeneckých vojsk Nemecka v roku 1943. Vytrhnutím slovenskej armády z kontex-

tu všeobecného frontového diania, ako sa to neraz robilo, totiž sotva možno dospieť k objektívnemu obrazu.

Ponajprv ani pôvodní Hitlerovi spojenci – Taliani, no rovnako ani Chorváti, už v jeseni 1943 nemali na východnom fronte žiadne jednotky. Čatlošovo MNO pri snahách o stiahnutie vojsk z frontu operovalo i tým, že aj susední Maďari už väčšinu armád stiahli a zvyšné tu vykonávali len zaisťovacie úlohy. Maďarská vláda verejne vyhlasovala, že nové jednotky bude potrebovať pre úlohy doma. Ba aj Rumuni a Fíni, ktorí mali, na rozdiel od Slovákov, priame územné spory so Stalinovým impériom, v tomto období svoje nasadenie znížili na minimálnu mieru.[44]

Taliansko, ako prvá fašistická krajina v Európe, bola vo vojne od augusta 1941. Po ťažkých porážkach na prelome 1942/1943 však Nemci poslali zvyšné jednotky do vlasti. Keď krajina v lete 1943 ukončila spojenectvo s Hitlerom, výsledkom bolo, že väčšinu jej vojakov, približne pol milióna, bývalí spojenci zajali a odzbrojili.[45]

Fíni sa skôr pokladali za akýchsi „spolucestujúcich" vo vojne než za spojencov v pravom zmysle, keďže len reagovali na agresívnu politiku ZSSR. Ich dobrovoľníci bojovali v radoch SS-divízie Wiking, v pluku Norland, kde sa bojovo vyznamenali. Avšak po obrate vojny maršal Mannerheim zakázal ďalšie pôsobenie fínskych občanov v radoch nemeckých ozbrojených síl. Fínsky prápor bol v júli 1943 rozpustený a jeho vojaci zadelení k národným jednotkám.[46]

Maďari patrili politicky medzi najspoľahlivejších spojencov Hitlera, a to dlho pred vypuknutím II. sv. vojny. Na vzťahy s Nemeckom neostali však bez vplyvu katastrofálne porážky 2. armády na Done začiatkom roka 1943. Najhoršia vojenská porážka v maďarských dejinách s takmer 100 tisíc zajatými a nezvestnými zmenila nielen pohľad Nemcov na jedného zo svojich spojencov, ale naštrbila spojenectvo aj smerom opačným. Už v marci 1943 preto Horthy nariadil návrat maďarskej 2. armády domov.[47]

Najväčším nemeckým spojencom bolo od samého začiatku vojny jednoznačne Rumunsko. Proti Sovietom bojovali na zemi, mori i vo vzduchu, v celkovom počte asi pol milióna mužov, a to až do leta 1944. Aj ich však postihli katastrofálne porážky pri Stalingrade, podobne ako Maďarov. Ich výsledkom nebolo len 150 tisíc „stratených" mužov,

zhoršený spojenecký pomer s Nemcami, ale aj stiahnutie podstatnej časti jednotiek domov. Z pôvodného počtu ostalo od februára 1943 v ZSSR len osem divízií plniacich najmä strážne úlohy na pobreží.[48]

V česko-slovenskej literatúre sa zabúda aj na Chorvátov, pričom sa mylne uvádza, že Slováci boli jediným slovanským štátom v protisovietskej vojne. Chorváti už 1. augusta vyslali do vojny formáciu v sile asi jedného pluku, druhý pluk bojoval v zostave 8. talianskej armády. Pre väčšinu dobrovoľníkov sa stal takisto osudným Stalingrad. Po tejto katastrofe už chorvátska vláda svoje jednotky využívala len v domácom prostredí.[49]

Dobrovoľnícke jednotky odišli aj zo Španielska. Napriek svojej neutralite vypravili Španieli do ZSSR divíziu dobrovoľníkov, známejšiu pod názvom *Modrá divízia*. Pri odchode na front v júli 1941 ju tvorilo až 18 tisíc mužov. Po stalingradskej porážke však i španielska vláda začala vyjednávať o odchode. Ušetrené sily hodlala využiť radšej na vlastnom území. V októbri 1943 nakoniec Modrú divíziu stiahli.[50]

Ďalšie inonárodné jednotky zložené z príslušníkov národov ZSSR snáď ani spomínať netreba. Už z naznačených základných údajov vidno, že rozkladné tendencie, ktoré sa roku 1943 plne prejavili aj v slovenskej armáde či politike, neboli špecifikom len Slovákov, ale súčasťou širšieho dobového procesu.

2.2. Partizánske hnutie v oblasti divízie a jeho charakter

Sovietske partizánske hnutie patrí medzi najrozpornejšie fenomény dejín druhej svetovej vojny. Na území ZSSR malo rôzne fázy, podoby, ako aj politické pozadie.

V prvej fáze, ešte bez centrálnej koordinácie, partizánsky odboj tvorili najmä skupiny bývalých príslušníkov Červenej armády, ktorí ostali neodzbrojení na obrovských priestoroch tzv. kotlov, alebo ušli zo zajatia a rozhodli sa odporovať okupačným vojskám.[51]

Z hľadiska sovietskeho vedenia zaujímala partizánska vojna dôležitú úlohu od samého počiatku vojny. Propaganda, ako aj Stalin osobne, od prvých dní vyzývali na jeho aktivizáciu, poukazujúc na známe precedensy tohto odboja v minulosti – napoleonskú vojnu či obdobie občianskej vojny.[52]

Významnú úlohu v organizovaní partizánskych skupiniek mala v tejto fáze vojny NKVD.[53] Malé skupiny sovietskych agentov bez podpory obyvateľstva však nemali šancu prežiť a čoskoro ich nemecká moc rozprášila alebo sa samy rozpadli. Prosovietske hnutie vzhľadom na predchádzajúce historické skúsenosti ľudu nemalo v tom čase šancu hlbšie sa zakoreniť. Najmä Ukrajinci o to neprejavovali záujem.[54] Na západnej Ukrajine, kde sa v prvej fáze vojny zdržovala divízia, jednoznačne dominovalo ukrajinské nacionalistické hnutie, nepresne označované v literatúre ako banderovské.[55] To však bolo nejednotné, rozčesnuté na tri smery – banderovský, meľnikovský a buľbovský.[56]

Organizácia ukrajinských nacionalistov (OUN) Stepana Banderu už v septembri 1941 prijala rozhodnutie bojovať proti Nemcom a organizovať povstanie. Nato začal Sicherheitsdienst rozsiahle zatýkanie a popravy banderovských funkcionárov, čo odboj silne oslabilo a ciele povstania oddialilo. V máji 1942 sa však objavili ozbrojené oddiely OUN-Banderu.[57] Súčasne začali otvorený ozbrojený boj proti Nemcom, ktorý dovtedy nacionalisti neviedli. Ukrajinské hnutie odporu bolo najsilnejšie v oblasti Polesia a Volyne, najmä pre vhodný terén. Čoskoro sa však rozšírilo aj do Haliče či centrálnej Ukrajiny. V jeseni 1942 tvorilo už značnú silu aj pre nemeckých okupantov. To bol súčasne aj zrod Ukrajinskej povstaleckej armády – UPA.[58] (Jej zvyšky po vojne operovali aj na Slovensku).

Je možné, že slovenskí vojaci sa dostali do bližších kontaktov aj s nacionalistickými partizánmi. Každopádne, tieto kontakty mali len okrajový význam.[59] Celkovo však máme doloženú krátkodobú účasť len štyroch bývalých príslušníkov divízie v radoch týchto jednotiek (mená som uviedol nižšie).

S boľševickými partizánmi boli kontakty oveľa rozvinutejšie, no až v neskoršom období. V oblastiach severnej a západnej Ukrajiny, kde boli dislokované slovenské jednotky, pôsobili do polovice roka 1942 partizánske oddiely len v okolí Černigova (A. F. Fjodorov), Orla (A. N. Saburov) a v tiež v oblasti Brjanska a Súm. V uvedenom období mali Sovieti len nepatrné jednotky s minimálnou bojovou aktivitou a bez centrálnej koordinácie.

Zmena prišla v polovici roka. 30. mája 1942 bol vytvorený Ústredný štáb partizánskeho hnutia, ako aj štáby pri jednotlivých frontoch,

podriadené Lavrentijovi Berijovi. Tieto štáby centralizáciou riadenia, zvýšením podpory z Moskvy – dodávky zbraní, upevňovanie materiálno-technickej základne – silne zvýšili aktivitu partizánskej činnosti. Týmto sa vlastne začalo skutočné boľševické partizánske hnutie. Práve silná pomoc zvonka bola veľkou devízou, nacionalisti sa nemohli o nič podobné opierať.

9. septembra 1942 bol vytvorený Bieloruský štáb partizánskeho hnutia. Už v novembri tu pôsobilo 352 oddielov, ktoré počítali vyše 50 000 bojovníkov. K početnému vzrastu hnutia však okrem mocenskej podpory Moskvy prispievala v obrovskej miere najmä okupačná politika nacistov.[60]

Podľa rozkazu z tohto obdobia sa mali najväčšie skupiny presunúť z Brjanských lesov ďalej na Ukrajinu. Okrem činnosti namierenej proti nemeckým okupantom, zvýšenej deštrukčnej činnosti v čase stalingradskej operácie,[61] mali tieto skupiny aj špeciálnu úlohu – likvidovať ukrajinské a poľské partizánske hnutie.[62] Nielen násilnými prostriedkami či prostredníctvom vyprovokovaných úderov nacistov, ale aj propagandisticky.[63]

Neprekonateľným problémom sa ukázalo hoci len krátkodobé spojenie nacionalistického a boľševického partizánskeho hnutia za logicky spoločný cieľ – protinacistický boj. O toto sa banderovci snažili už od konca roka 1942. Moskva ale všetky takéto pokusy sabotovala.[64]

Do života divízie výrazne zasiahol príchod veľkých brigád a zväzkov S. A. Kovpaka a A. N. Saburova na pravobrežnú Ukrajinu (pravobrežné územie Dnepra). Najmä Saburovov zväzok sa v jeseni 1942 presunul hlboko do tyla okupačných armád a v Žitomírskej oblasti sa jeho sedem oddielov dostávalo potom do stretov so slovenským vojskom.

V severnom cípe Ukrajiny a južného Bieloruska (približne oblasť Korosten – Mozyr – Gomeľ), kde sa nachádzali v tom čase jednotky Zaisťovacej divízie, vládli veľmi vhodné geografické podmienky na rozvoj partizánskeho hnutia. Po príchode partizánskych jednotiek bolo teda len otázkou času, kedy sa ich príslušníci dostanú do kontaktu i so Slovákmi, k čomu sporadicky dochádzalo od leta 1942. Dovtedy sa totiž slovenskí vojaci mohli s partizánmi stretnúť len veľmi ťažko.[65]

Neskôr sa ale práve Slováci ocitli v priestoroch obsadeného ZSSR, kde bola partizánska činnosť najaktívnejšia.

Husté a neprístupné lesy s močiarmi v oblasti Polesia, Jeľska a Minska poskytovali partizánom veľmi vhodnú ochranu a bezpečný manévrovací priestor pred údermi vojska. Deštrukcie, najčastejšie kladením mín, im veľmi uľahčoval terén. Zem pod koľajnicami bola piesková, takže stačilo len rukou odhrabať piesok a položiť mínu, čo trvalo nie viac ako pár sekúnd. A keď stráženie svojich úsekov nedokázali zabezpečiť sami Nemci, ako to mohli dokázať málopočetné a na rozsiahlom teritóriu roztrúsené drobné slovenské jednotky? Potvrdzujú to aj pohľady do situačných hlásení či zachovaných denníkov jednotiek. Neprešiel ani týždeň, že by vojakov nezasiahol nejaký krvavý atak.[66]

Približovaním sa Červenej armády banderovci svoju protinemeckú činnosť utlmovali. Naopak, rýchle rástli boľševické oddiely a brigády. Už začiatkom roku 1943 sovietski partizáni držali v rukách vyše 15 000 z približne 50 000 km^2 územia Bieloruska, čo bolo vyše 30%. Postupne sa to len zvyšovalo.[67] Bola to už jasná zmena mocenských pomerov v krajine, čo neostalo bez následkov na zmýšľanie a bojovú morálku okupačných vojsk, vrátane slovenských.

Nemci sa snažili partizánskym deštrukciám čeliť rôznymi prostriedkami. V podstate všetky boli neúspešné. Možno ich však aspoň krátko spomenúť, pretože práve represie s nimi spojené mali vplyv na slovenských vojakov. V noci obmedzovali alebo úplne zastavili premávku vlakov, takže vlaky premávali len od 8. do 16. hodiny. Pri trati vyrúbali les na 200 metrov a priestory vyprázdnili. Okolo trate nastavali bunkre pre čaty vojska vo vzdialenosti 250 – 500 metrov, podľa úseku. Pri každom postavili dva guľomety a dva mínomety. Dva strieľali vpravo, dva vľavo na úseku medzi bunkrami.[68]

Ďalším z bezpečnostných opatrení bolo, že Nemci v noci na tratiach rozostavili civilnú stráž na každých 100 (niekde až 500) metrov pozháňanú z okolitých obcí. Jej úlohou bolo upozorňovať vojakov na prípadné uložené míny. Strážni zaplatili vlastným životom, ak mína vybuchla, na mieste ich odstrelili. Ale ani tento spôsob sa neosvedčil. Ba dokonca spojeneckých vojakov len poburoval, podnecoval k tomu, že neskôr začali sami prechádzať k partizánom.[69]

Na druhej strane však vojaci, ktorí spolupracovali s partizánmi, boli niekedy spoluzodpovední za smrť civilného obyvateľstva, ktoré trať strážilo. Priznal to konečne aj jeden z bývalých zbehov-partizánov Rudo Vranský. Po vojne sa vyjadril: „*S mnohými strážami sme sa dohodli. Spoločne sme pracovali proti fašistom. Sami si chodili k nám na okraj lesa pre magnetické míny. Pomohli nám ich ľahšie dostať na úsek tých strážcov, ktorí zradili a vyvíjali nepriateľskú činnosť voči sovietskemu ľudu. A tak sa stalo, že Nemci odpravili ľudí, ktorí im oddane slúžili, bez milosti. Na stráže, ktoré s nami pracovali, sme zahájili paľbu, pravda, iba ponad ich hlavy, aby mali dôvod k úteku.*“[70]

Nakoniec sa Nemci rozhodli sami hliadkovať trať. Jedna hliadka šla z jednej strany, zľava, druhá sprava. Partizáni ich však obvykle z lesa sledovali, a keď sa stráže rozišli, preskočila skupina na druhú stranu (nacistickú zónu) a druhá skupina ostala na partizánskej strane. Takto dostali nemecké hliadky z oboch strán do paľby. Takže ani tento spôsob ochrany Nemcom nevyšiel.[71]

Pokiaľ sú nacistické zločiny na území ZSSR všeobecne známe, tak s následkami druhej, rovnako zločinnej boľševickej ideológie, je to úplne inak. Nielen v slovenskej historiografii pretrváva skreslený, marxistickou propagandou vytvorený obraz o sovietskych partizánoch ako „hrdinoch neviditeľného frontu“, či „národných pomstiteľoch“, ktorí ochraňovali civilné obyvateľstvo a bojovali proti okupácii. Bolo to však trochu inak.

Partizáni používali metódy, ktoré sa v dnešnom svete klasifikujú ako terorizmus. Kládli míny, najrôznejšie nástražné systémy bez ohľadu na to, koho zabijú.[72] Nerozlišovali ani medzi vojenskými a sanitnými vlakmi, čo bolo proti všetkým vojnovým konvenciám.[73] Bežné boli prepady zo zálohy, vraždy civilných obyvateľov, mučenie a popravy zajatcov, držanie rukojemníkov a pod. O krádežiach či násilných rekviráciách najrôznejšieho druhu ani nevraviac. Príkladov na takéto konanie by sme našli desiatky, ba stovky, aj v zachovaných archívnych dokumentoch, hoci oficiálne o nich do roku 1989 nebolo možné hovoriť vôbec.[74]

Nezriedka sa stávalo, že partizáni okrem rabovania odvliekali dedinčanov so sebou, často ich vraždili. Ich teror sa obracal hlavne voči starostom, milicionárom a všetkým, ktorí akýmkoľvek spôsobom spo-

lupracovali s okupačnou mocou. Predovšetkým starostovia mali povinnosť hlásiť každý pohyb partizánskych skupín. Ak tak nespravil, bez dlhšieho vyšetrovania ho Nemci popravili. Naopak, ak to hlásil, rovnaký ortieľ ho čakal od partizánov. Týmto sa stávalo ich postavenie doslova bezvýchodiskovým.[75]

No nielen to. Súčasná ukrajinská či poľská historiografia spomína ešte obludnejšiu úlohu boľševických partizánov či špeciálnych jednotiek NKVD: úmyselné provokácie, ktorých následkom bolo vyvražďovanie celých oblastí obývaných etnicky poľským či ukrajinským obyvateľstvom, ktoré Stalin pokladal za kolaborantské.[76] Ako píše aj ruský historik Alexander Gogun, partizánsky teror nebol len iniciatívou poľných veliteľov, ale rovnako aj „politikou centra". Značná časť obyvateľstva, najmä Ukrajiny a Pobaltia, totiž od počiatku vojny pokladala za menšie zlo Hitlera než Stalina. A takýchto „zradcov" bolo treba podľa mienky Kremľa neľútostne trestať. Priamo stalinské centrum tak prikazovalo rozsievať medzi obyvateľstvom teror a strach.[77]

V niektorých oblastiach partizáni zlikvidovali mnohonásobne viac civilných obyvateľov a domácich príslušníkov okupačnej správy než Nemcov![78]

Aj z týchto dôvodov civilné obyvateľstvo nemalo partizánov príliš v láske. Ba nebolo ničím neobvyklým, že roľnícke rodiny, najmä v odľahlých lesných oblastiach, si v snahe zachrániť majetok pred partizánskymi nájazdmi, vytvárali tzv. samoobrany.

Prekonaná je aj desaťročia hlásaná téza marxistov o „celonárodnom charaktere" partizánskeho (pochopiteľne, prosovietskeho) hnutia na Ukrajine.[79]

Rovnako vojaci sa rozhorčovali nad každodennou deštrukčnou činnosťou partizánov a odsudzovali ju. Predovšetkým nad kladením mín či najrôznejších maskovaných nástrah, ktoré znenazdajky usmrcovali či zraňovali ich kamarátov. Vidno to aj z viacerých denníkových zápisov.[80] Nevraviac už o prípadoch, keď zajatých vojakov popravili a po smrti ešte demonštratívne brutálne zohavili odrezovaním časti tiel a pod. Dokonca jedného slovenského vojaka našli s klincami zatlčenými v hlave.[81] Pochopiteľne, takéto postupy boli len potvrdením armádnej propagandy o zvrhlých podobách partizánskeho boja.

2.3. Prejavy sovietskej propagandy

Obísť nemožno ani prejavy boľševickej propagandy, s ktorou prichádzali slovenskí vojaci do styku v rôznych formách. Predstaviteľov, ako i prívržencov stalinského režimu možno smelo nazvať skutočnými majstrami propagandy. Ukázalo sa to už v medzivojnovom období, keď si sovietska propaganda získala aj množstvo západných intelektuálov. Počas vojny sa toto úsilie len zdokonalilo a získalo na dôveryhodnosti. Veď predsa Stalinov ZSSR bol „obeťou" iného diktátora...

Jedným z nástrojov propagandy bol **rozhlas**. Najmä príslušníci spojovacích jednotiek sa občas dostávali aj k moskovskému či londýnskemu spravodajstvu. Ostatní vojaci či už počas dovoleniek doma, sprostredkovane alebo aj priamo na fronte, ako o tom svedčia niektoré pramene.[82]

Oveľa dôležitejším a účinnejším však bolo **pôsobenie osobné.** To nesmierne uľahčovala jazyková blízkosť, ako aj dlhodobý pobyt v jednej oblasti. Najmä v rozsiahlych tzv. partizánskych oblastiach, kde *„legálne pôsobili orgány sovietskej vlasti a stranícke komitéty"* s množstvom svojich spolupracovníkov a sympatizantov.[83]

Jedným zo špecifík spoločnosti na okupovanom území ZSSR bolo nepochybne aj to, že ju tvorili len deti, ženy a starší ľudia. Medzi najmladšou generáciou, ktorá bola vychovávaná v boľševickom systéme a iný ani nepoznala, a starou, „cárskou" generáciou, bol značný rozdiel aj pokiaľ šlo o ich vzťah k stalinskému režimu. Staršia generácia patrila medzi jeho odporcov, mladí zväčša medzi jeho stúpencov. Tento fakt si všimli aj príslušníci slovenskej armády. Spravodajské hlásenie z roku 1941 hovorí: *„Staršie obyvateľstvo, ktoré ešte pamätá na časy pred rokom 1918, nestojí o boľševizmus, zavrhuje kolektívny systém hospodárenia. Na mládeži však dvadsaťročná výchova zanechala isté stopy: Dáva otvorene svoje boľševické presvedčenie najavo, verí vo víťazstvo Rudej armády, k náboženskej otázke je úplne ľahostajná."*[84]

Z iného pohľadu to isté tvrdila aj druhá strana.[85]

Komunistická propaganda bezchybne fungovala aj v čase vojny. Jej zástancovia mali slovenských vojakov o. i. presvedčiť aj o tom, že hospodárska katastrofa, ktorú pozorovali v sovietskych dedinách už od prvých dní vojny, vlastne ani nejestvuje, resp. je dôsledkom len ne-

meckej okupácie. Za Stalina tu vraj bol blahobyt. Šalgovič vo svojich spomienkach uvádza jeden z takýchto pekných príkladov fanatizmu „novej generácie". Ku jeho krajanovi a spolubojovníkovi Petrovi Bobekovi pristúpila mladá inžinierka-boľševička a začala mu vykladať o poľnohospodárskych strojoch, zložení kombajnov a pod., a zároveň *„veľmi vhodne objasnila prednosti sovietskeho poľnohospodárstva a sovietskeho zriadenia"*. Teda toho istého hospodársko-politického systému, ktorý priamo spôsobil smrť miliónov Ukrajincov a biedu desiatok miliónov ďalších občanov prvého socialistického štátu. Keď svoj „presvedčivý" výklad zakončila sugestívnou otázkou *„akými strojmi obrába pôdu on"*, zaskočený mladý Trnavčan sa nezmohol na odpoveď.[86] Šalgovič tento prípad uvádza ako jeden z mnohých dôkazov *„veľkej práce sovietskych ľudí a dobre organizovanej a cieľavedome riadenej práce ilegálnej KSSZ"*.

Uviesť by sa dali aj iné príklady.[87]

Nešlo však len o pôsobenie stranícke. Významnú úlohu v rozvíjaní pro-sovietskej propagandy zohrávali aj agenti NKVD, oficiálne pod titulom „zafrontovej práce". V okupovaných obciach a mestách si NKVD vytvárala rezidentúry svojich agentov.[88]

Veľkým problémom pre slovenskú armádu bolo, že partizánskymi spolupracovníkmi boli najmä ženy. Vzhľadom na jazykovú blízkosť, ale aj z iných dôvodov, pred miestnymi ženami vyjadrovali svoje názory nielen jednoduchí vojaci, ale aj dôstojníci. Mohlo to mať pochopiteľne zhubné následky nielen pre bezpečnosť vojska, ale aj pre nich osobne. Nezabúdali na to upozorňovať ani z veliteľstva divízie. Už v lete 1942 márne upozorňovalo na obmedzenie *„príliš dôverného zdôverovania sa"* civilnému obyvateľstvu, ktoré využíva *„všetku príležitosť k vštepovaniu boľševických názorov do duše slovenského vojaka"*.[89] Dňa 10. augusta 1942, keď prevzal velenie Zaisťovacej divízie plk. Rudolf Pilfousek, hneď v prvom príhovore zdôraznil, aby každý príslušník divízie pamätal na to, že *„nepriateľskí partizáni majú v civilnom obyvateľstve svojich spravodajských orgánov – hlavne ženy"*, takže pri nepatrnom styku možno vyzradiť služobné tajomstvá, čo môže mať za takejto situácie zhubné následky.[90]

Práve mladé ženy, dievčatá, sa stávali spoľahlivými spolupracovníčkami, resp. agentkami partizánskych skupín. Ich dlhodobým

osobným zblížením so slovenskými vojakmi preto logicky pre armádu nastávalo nebezpečenstvo. Či už vedome alebo nevedome totiž ženy priťahovali vojakov k partizánom, k odboju.

Druhou fázou sovietskej propagandy, ktorá bola možno ešte účinnejšia, bola agitácia zbehnutých Slovákov. Prvoradou úlohou zbehov, dôležitejšou než bojové zapojenie, bolo práve viesť osobnú propagandu – navštevovať svoje bývalé stanovištia a priestory, ktoré dôverne poznali a vábiť ďalších kamarátov k prechodu, alebo aspoň nahlodávať ich bojovú morálku. Veľmi dobre tento primárny účel, agitáciu a rozklad morálky vojakov, vystihol jeden z prvých zbehov, Ján Bednár: *„Keď niektorý Slovák prebehol k partizánom, jeho prvou úlohou boli styky so slovenskými jednotkami – kontakty nadviazať, prehovoriť ich, aby prechádzali atď. Na toto vlastne Rusi potrebovali Slovákov – nie kvôli tomu, aby s nimi bojovali – veď ten počet Slovákov oproti Rusom v partizánskych jednotkách bol skoro zanedbateľný – ale na to, aby prostredníctvom nich rozložili slovenské jednotky, aby neboli bojaschopné... To bola naša úloha – aby sme druhých získavali na našu stranu...“* V tomto ohľade nebol s agitáciou veľký problém – nebolo treba s nasadením života prekračovať zamínovanú frontovú líniu, pohybovať sa mohli ľahko – stačilo prebehnúť cez železničnú trať či hranicu obce a prísť pozhovárať sa, presviedčať kamarátov...[91]

Nezriedka sa zbehovia odvažovali priblížiť až priamo k jednotlivým strážnym stanovištiam.[92] Aj veliteľstvo divízie upozorňovalo, že príslušníci divízie sa stýkajú s osobami, ktoré dezertovali k partizánom a na ktoré vo väčšine prípadov boli vydané zatykače.[93] Príkladom je aj zbeh Karol Tomaščík. Ešte v marci 1943 utiekol k partizánom a pôsobil u zväzku gen. Saburova, oddiel Žukov. Tu bol veliteľom špeciálnej roty. Viackrát chodil k slovenským jednotkám, vábil vojakov na prechod k partizánom.[94] To sa mu však stalo osudným – pri jednej akcii ho chytili slovenskí vojaci.[95] Za svoje prežitie môže Tomaščík ďakovať predovšetkým gen. Čatlošovi.

Inou, veľmi dôležitou formou propagandy bolo posielanie **písomných správ, pozdravov**. Svojim bývalým kamarátom-vojakom vlastnoručne zhotovovali listy, čo bol mimoriadne dôležitý signál z ich strany – kamaráti sa tak dozvedali, že zbehovia žijú. Vyvracalo to zakorenené presvedčenie o tom, že každého zbeha ako zajatca partizáni

likvidujú. Podobné správy sa medzi vojakmi veľmi rýchlo rozšírili. To následne u mnohých viedlo k čiastočnej zmene nazerania na partizánov, niektorých posilňovalo v rozhodnutí taktiež zbehnúť.[96]

V liste, ktorý podpísal prebehlík Ščambora a ktorý mal byť začiatkom januára 1943 doručený do 101. pluku, stálo: *„Verní kamarátski bratia! Srdečný pozdrav Vám posielajú Vaši kamaráti Ščambora, Kramer,* ***Podhora****, Vaštík a Zelenák. Ale nie len my, aj naši kamaráti. Nie len my sme tu, je nás tu 270 Slovákov a denne prichádza k tomu 5 – 20 mužov.*[97] Po prehnaných počtoch údajných zbehov sa snažili lákať na stravu: *„Máme výbornú stravu. Starajú sa o nás jak otec o svoje deti. Sme takí silný, jak Československo. Môžete prísť, aj naši dôstojníci sú tuná. Keď budete bojovať u nás, budete vedieť, za čo bojujete.*

Pri nemeckej pánsko-socialistickej strane bojujete za smrť a nie za robotu, práve tak, ako tí, čo sú zamestnaní doma.“ Výzva sa končila vyhrážkou zmiešanou s prísľubom budúceho víťazstva Sovietov a slávy všetkých, ktorí sa včas pridajú na ich stranu: *„Keď bojujete proti Rusku, ste úbohí čertovia, lebo keď Rusko zvíťazí, nebude existovať žiadne Slovensko, ale Československý štát a potom my budeme prví v národe. Ale naši páni sú len veľkí páni a na chudobu nič nedajú. U nich sme len psi. Nech si sami bojujú pre svoje panstvo. Vzdajte sa, a pomáhajte Vašim československým legionárom. Naši vodcovia podpísali už minulý rok smluvu s Ruskom. Nestrieľajte na nás. Ani my partizáni na Vás nezahájime paľbu. My sme hneď na druhý deň prebehli k partizánom a cítime sa tu dobre. Tanec, vodka, každý deň druhé dievča, všetko tu máš čo len chceš.“*[98]

Mimochodom, bola to v mnohých ohľadoch nielen lživá, ale až primitívna propaganda, zmiešaná so stalinskou sociálno-triednou nenávistnou demagógiou. Stačí ju totiž porovnať so skutočnosťou: Slovákov bolo v tom čase u Poleskej brigády dohromady asi štyridsať, navyše žiaden dôstojník.[99] Dvadsať mužov v jeden deň dovtedy neprebehlo. A slová o sýtosti u partizánov mohli už vtedy u vojakov vyvolať skôr trpký úsmev – sami videli, v akom zúboženom stave bolo sovietske

civilné obyvateľstvo... Otázne preto je, do akej miery mohli takéto argumenty na vojaka zapôsobiť. Pravdepodobne účinnejšie než politické výzvy mohli na mladých mužov pôsobiť iné lákavé ponuky – konkrétne možnosť „legálneho" partnerstva s dievčaťom. Presne tento moment totiž v niektorých letákoch a výzvach zaznieva.[100]

2.4. Taktika sovietskych partizánov voči vojakom

Samostatnou problémovou kapitolou dezercií je postoj sovietskej strany, presnejšie partizánskych oddielov k slovenským vojakom. Tento vzťah bol vnútorne komplikovaný a veľmi zložitý.

Ako bolo uvedené, v prvom období Sovieti vôbec nerozlišovali medzi jednotlivými národmi v rámci okupačných vojsk. Niet preto divu, že väčšinu slovenských vojakov, ktorí padli do zajatia počas roka 1942, sčasti aj v 1943, partizáni jednoducho likvidovali.

Treba poznamenať i to, že na sovietskej strane sotvakto vedel o existencii Slovenskej republiky, Slovákov, a tobôž ich malej armády nasadenej v ZSSR. Obyvateľstvo tušilo nanajvýš existenciu Československa a podľa toho aj vojakov obvykle nazývali – „čechoslovaki".

Prvým miestom, kde Slováci narazili na organizované partizánske hnutie, bola oblasť Polesia v roku 1942. Tajomník minského oblastného výboru a veliteľ borisovsko-begomeľského partizánskeho zväzu Roman Mačuľskij o prvých dojmoch zo stretnutia so slovenským vojskom píše: *„Jedného jarného dňa v roku 1942 prišli o.i. i správy od našich spojok zo stanice Starušky, Kopceviči a Ptič o tom, že z transportov vykladajú vojská, ktoré majú iné oblečenie ako nemeckí vojaci a nehovoria po nemecky. Kto by to len mohol byť? Uvažovali sme. Možno fašisti znova pripravujú nejakú provokáciu."* Nevedeli vraj pochopiť, ako je možné, že „Čechoslováci" sa zapojili do tejto vojny. Každopádne, partizánske oddiely dostali príkaz činnosť Slovákov sledovať, v prípade potreby voči nim tvrdo udrieť. *„Nepriateľ je nepriateľ, nech vystupuje pod akoukoľvek maskou."*[101]

O príchode Slovákov partizáni informovali Ústredný výbor Komunistickej strany (ÚV KS) Bieloruska. O pár dní prišla odpoveď šéfa bieloruského partizánskeho štábu Pantalejmona Ponomarenka, v ktorej radil prostredníctvom agentov nadviazať so Slovákmi kontakt a postupne ich získavať na svoju stranu.[102] Poleská oblasť na to posky-

tovala všetky predpoklady. Pri vzdialených a izolovaných strážnych jednotkách, umiestnených ďaleko od hlavných posádok, pri železničných staniciach, vodojemoch, skladoch, mostoch a pod. nebol problém nadviazať osobné kontakty. To sa týkalo najmä strážnych jednotiek 101. pluku na železničnej trati Žitkoviči – Starušky – Kopceviči, kde trať viedla úplne zalesneným terénom.

Pochopiteľne, neznačí to, že s ústretovým prístupom súhlasili všetci partizáni a hneď prvé pokusy o kontakty boli úspešné. Skôr naopak. Medzi partizánskymi skupinami boli totiž dve tendencie: prvá, pôvodná, videla vo všetkých okupačných jednotkách rovnaké zlo a podľa toho sa chceli jej zástancovia správať k Slovákom tak ako k Nemcom a „kolaborantom" – teda likvidovať ich bez výnimky (vsjo rovno). Vidno to aj z názoru, aký na slovenské vojsko vyjadril bývalý náčelník Bieloruského štábu partizánskeho hnutia P. Z. Kalinin. Ten spomínal, že v lete 1942 Vasil Zacharovič Korž a Vasil Ivanovič Kozlov nezávisle od seba informovali ÚV KS(b), že v južných častiach Bieloruska, v priestore Chojník, sú ochranné slovenské vojská, ktorým nemecké velenie zverilo strážnu službu pri ochrane železničnej dopravy. Kalininove dojmy z týchto informácií boli skutočne zaujímavé: *„Nevídali, zaiste fašisti utvorili divízie z kadejakej buržoázno-nacionalistickej zberby, zo svojich verných psov, pätolízačov, ktorí v honbe za lacným a ľahkým ziskom súhlasili s nasadením do bojov v Bielorusku, aby tak mohli pomáhať nemeckým okupantom."*[103] Nevylučovali ani možnosť, že v skutočnosti ide o Nemcov prestrojených do cudzích uniforiem. Dokonca ani niekoľkým zbehnutiam z leta 1942 neprikladali na štábe žiaden význam. V tomto období jednoducho platilo u partizánov heslo, *„zničiť všetko a každého, kto so zbraňou v ruke bojuje proti ZSSR"*.[104] (Naznačuje to vo svojich knihách aj Saburov). Ako píše spomenutý Kalinin, podľa prípisu tohto štábu partizánskeho hnutia jednotlivým zväzkom, brigádam či oddielom, mali byť do partizánskych oddielov včlenení všetci slovenskí vojaci, ktorí sa dobrovoľne vzdajú do zajatia, *„ak budú chcieť bojovať"*.[105] Preložené do zrozumiteľnej reči, ak bol Slovák zajatý, alebo ak neprejavil záujem bojovať u partizánov, bol pre nich zbytočný. A odtiaľ bol len krôčik k tomu, aby s dotyčným zaobchádzali ako s nepriateľom, pre ktorých bol v ZSSR len jediný trest.

Druhá názorová línia, ktorá si postupne získala dominanciu, chcela Slovákov oddeliť od zvyšku vojsk a správať sa k nim inak. Táto sa ukázala v konečnom dôsledku ako úspešnejšia, výhodnejšia.

Prístup k Slovákom sa začal vraj meniť až od jesene 1942, keď bieloruský štáb dostal rádiogram od veliteľa 125. kopatkevičskej brigády A. A. Žigara o slovenskej Zaisťovacej divízii, v ktorom oznámil, že *„väčšina slovenských vojakov a poddôstojníkov je pripravená dezertovať k partizánom"*. Žigar sa v tomto optimistickom predpoklade opieral o list akéhosi neidentifikovateľného príslušníka slovenskej divízie. Stálo v ňom, aby partizáni pokračovali vo svojich aktivitách, že Slováci im nebudú robiť prekážky, ale aby ich nechali na pokoji aj oni. V ďalšej časti rádiogramu sa písalo o stretnutí partizánskych veliteľov s „kpt. Repkinom".[106]

Pri kontaktoch so slovenskými posádkami vykonala vraj veľa práce 13. partizánska brigáda Petrikovského okresu. Rokovania s dôstojníkom 101. pluku Jánom Nálepkom viedol Fiodor Jakovlevič Sagadynský.[107] Začiatkom druhej polovice roka 1942 zorganizoval stretnutie na ceste Kopceviči – Selutiči J. Nálepku[108] a dvoch štábnych slovenských dôstojníkov s veliteľom p.o. Bolotnikovom, A. A. Žigarom, komisárom F. D. Kudravcom a zástupcom Poleského partizánskeho zväzu I. V. Skalobanom.[109] Na základe rokovaní dospeli k nasledovnej dohode.

Slovenská strana sa zaviazala:

1. Nebojovať s partizánmi
2. Pri partizánskych akciách na železnici nestrieľať do partizánov
3. Poskytovať informácie o činnosti Nemcov proti partizánom a špiónom, ktorých posielajú do oddielov.

Partizáni si, naopak, stanovili tieto záväzky:

1. Nestrieľať do Slovákov, ktorí prejdú na stranu partizánov a prijímať ich do oddielov
2. V bojových akciách, ak Slováci nebudú klásť odpor, ich takisto treba brať do zajatia a na základe ich súhlasu ponechať v radoch partizánov.

Potom sa podobné stretnutia uskutočnili ešte niekoľkokrát.

Pri pozornom čítaní vyplýva z uvedeného niekoľko dôležitých skutočností: V prvom rade za kratší koniec ťahali Slováci, oveľa výhodnejšie boli totiž podmienky prímeria pre boľševických partizánov. Tí

získali od Nálepku nielen záruku, že nebudú strieľať, ale aj cenné spravodajské informácie. Tie, naopak, oni poskytnúť nemuseli. Slovákom zaručili akurát to, že ich nebudú zabíjať, aj to len v prípade, ak sa im vopred vzdajú. Súčasne z riadkov nepriamo vyplýva, že pred paktom tento úmysel partizáni nemali a každého Slováka, ktorý sa im dostal do rúk, pravdepodobne likvidovali (čo je, konečne, vo vojne pochopiteľné).

Po odsune z Polesia, kde operovala brigáda A. A. Žigara, a presune do jeľskej oblasti, ktorú kontroloval zväzok A. N. Saburova, kontakty s partizánmi pokračovali. Prvý sa udial už v januári 1943. Prvým slovenským dôstojníkom, ktorý osobne so Saburovom vyjednával, však nebol Nálepka, ale stot. **Jozef Čambalík**, veliteľ bujnovičskej posádky.[110]

Ani v roku 1943 neboli všetky partizánske oddiely ochotné praktizovať zmierlivý prístup k Slovákom. Takým bol napr. S. A. Kovpak, ktorého partizáni mali na Ukrajine snáď najnebezpečnejšiu povesť.[111] Zmierlivé správanie k slovenským vojakom neplatilo ani voči dôstojníkom, tí boli totiž podľa boľševickej ideológie pokladaní za reprezentantov „veľkostatkárstva a buržoázie".[112]

Partizánske štáby postupne prichádzali na to, že je pre nich výhodnejšie rozlišovať medzi Nemcami a Slovákmi a týchto následne využiť vo svoj prospech. Bolo to tak z viacerých dôvodov: ľahšie získali informácie z nepriateľskej strany, ako aj rôzne dodávky zbrojného a iného materiálu. Zamedzilo sa šíreniu hrôzostrašných chýrov o partizánoch, ktorí mučia a likvidujú slovenských vojakov. Tým súčasne otvorili cestu k ďalším zbehnutiam. Prostredníctvom zbehov tak mohli potom nahlodávať bojovú morálku u jednotiek divízie. Potvrdzujú to spomienky viacerých sovietskych partizánskych veliteľov, ako aj niektoré iné písomnosti. V spomenutom dokumente partizánskej brigády Za sovietske Bielorusko sa napr. ako jedna z najdôležitejších úloh, ktoré stoja pred jej velením, uvádza: *„Všetkými prostriedkami agitačnej práce prebudiť*

u Slovákov nacionálne uvedomenie a z nemeckých posluhovačov spraviť bojovníkov proti fašizmu." K uskutočneniu tejto úlohy mali pristúpiť všetky oddiely brigády.[113]

Preukazovanie „láskavej tváre" malo silný propagandistický účinok. Takto sa ukázali Slovákom ako priatelia a zároveň im ukázali, že medzi nimi a Nemcami či Maďarmi striktne diferencujú. Dva príklady: Saburovovi partizáni sa vo februári 1943 stretli s asi dvadsiatimi príslušníkmi 101. pluku v obci Loknica. Na základe predošlej dohody im odovzdali dobytok. Prípad spomína aj Saburov. Bol to vraj dojímavý obraz: na jednej strany rieky partizáni, na strane druhej asi dvadsať slovenských vojakov. Jedni sa brodili z jednej strany rieky, druhí z druhej, aby sa stretli na kúsku zeme obklopenom vodou. Zvítanie vraj bolo radostné.[114]

Ústretovým postojom zároveň partizáni názorne ukazovali, že Slovákom nebude z ich strany hroziť smrť. Táto mienka bola totiž v divízii ešte aj v prvých mesiacoch roku 1943 všeobecne rozšírená. Vlastne až do utvorenia Nálepkovho oddielu, no u mnohých aj potom.[115] Účinnou metódou partizánskej kontrapropagandy bol postup, že zajatých vojakov chytili, vypočuli, odzbrojili, no nezabili a poslali nazad k jednotke. Občas ešte aj s dodatočným pohostením. Títo vojaci potom v jednotke búrali rozšírené presvedčenie o likvidácii zajatcov. Takýto prístup mal za následok, že niektorí si hovorili: *„Partizáni – naši bratia. Nedotýkajú sa nás, ani my nebudeme ich."*[116] Aj takto rástli antinacistické nálady vo vojsku.

Pekný príklad uvádza aj Štefan Chovanec, sám neskorší partizán. Na prelome rokov 1942/1943 sa dostal do obce Dominky[117], kde sa zdržiavali partizáni. V spomienkach píše: *„Netušil som, že to bol pre mňa osudný krok... Šťastná náhoda ma dohnala priamo do rúk partizánskej rozviedky a tá ma priviedla k veliteľovi."* V osobnom rozhovore mu spomenul, že naši vojaci sú na tom so stravou biedne. Výsledok? *„Ani som sa nespamätal a už som viezol na saniach zásoby našim vojakom do Mednej Rudni."* Veliteľ Taratuta im poslal zaklatú sviňu. Iste, v tej chvíli pre vojaka nebolo podstatné, odkiaľ sviňa pochádza – iste ju zrekvirovali nešťastnému dedinskému sedliakovi... *„Natešený som viezol našim chlapcom dar od partizánov. V prvú chvíľu nevedeli prísť ani k slovu od radosti... Veru, nebyť partizánov, sotva by sme boli ve-*

deli, že sú Vianoce. Nie je ťažké si predstaviť, akú popularitu si získali partizáni týmto činom", uzatvára Chovanec. Od radosti by vraj bol medzi nimi hneď ostal, no partizáni si ho zaviazali inak – mal pre nich vykonávať špionáž a dodávať muníciu.[118]

Tu snáď ešte jednu poznámku. Aj v období, keď už slovenské partizánske hnutie bolo pevne etablované aj organizačne (od mája 1943), došlo k niekoľkým popravám zajatých vojakov. Dezertérom sa stále nedôverovalo. Vyplývalo to z partizánskej taktiky a pochopiteľnej vojnovej ostražitosti v situácii, keď jedna i druhá strana vysielala špiónov. O týchto skutočnostiach sa v staršej literatúre, pochopiteľne, nepísalo veľa. Augustín Horváth zbehol až medzi poslednými vojakmi, 15. októbra 1943. Podľa vlastných slov, pohnútkou bolo znechutenie nad nacistickými zločinmi, ktoré v ZSSR videli. No prvé dojmy po príchode k partizánom boli negatívne – jeho osud visel takmer na vlásku. *„Keď sme tam prišli, určite nám neverili, sledovali nás. A ten komsomolec: „A začem, počemu vy prichodite?!" Ej – začali nás obracať! Naraz ale Jožo Rafaj z Borčíc sa objavil, on tam už bol! Ja som o tom nevedel. Hneď jak ma zbadal, začal ma bozkávať a ten veliteľ sa ho pýta: „Jozef, odkuda ho znáješ?" „To je môj bratranec!" Tak už sme mali pokoj. Aj medzi nimi boli aj dobrí, aj zlí..."*, spomínal bývalý partizán.[119]

Nedôvera voči Slovákom však plynula aj z ideologických príčin – o tomto rozmere sa mlčalo úplne. Ťažko dnes povedať, kde sa pre Sovietov končila prirodzená ostražitosť, kde sa začínala ideologická nedôvera. Na obvinenie zo „špiónstva" stačila aj maličkosť, napr. znalosť ruštiny, čo u našich vojakov, tráviacich v ZSSR celé mesiace, nebolo neobvyklé. Alebo aj hlásenie sa k „rusínstvu", ktoré v ZSSR vôbec nepoznali. *„Čort znajet, što takoje Rusin..."* Slovenskí zbehovia neboli pre sovietskych partizánov ani Slováci, ani Rusíni, ale takmer bez výnimky len „Češi". Podľa spoluautora knihy Malé drámy, bývalého bieloruského partizána, Rusína Michala Rjabika, zbehnuvšieho v auguste 1943, bol zásadný rozdiel medzi *„nami a Sovietmi... My sme boli zahraniční partizáni a oni sovietski partizáni"*... Aj na sovietskych partizánoch sa prejavili následky štvrťstoročnej tvrdej ideologizácie, svetovej jedinečnosti, až vyvolenosti. *„V ZSSR nebola pestovaná politika súdržnosti národov Európy... Tam bol ZSSR – niečo zvláštneho – a ostatné všetko sú „fašisty", buržuji... Ačkoľvek – nebola to pravda,*

ani ja som nebol žiaden buržuj, lebo som nemal ani dostatok chleba. A nielen ja, ale tam boli skoro všetci chlapci z chudobných rodín, to bola chudoba... No ale tam to nebolo možné vysvetliť, ani nič... To oni mali takú mienku, hej, že to sú niečo iné, že to sú agenti...", vyslovil sa o vzťahu mnohých Sovietov k slovenským prebehlíkom. Ako dovetok Rjabik dodal, že až 40 rokov po vojne sa od jedného z jeho bývalých sovietskych veliteľov dozvedel, že nebolo týždennej veliteľskej porady, na ktorej sa neriešilo, či majú zbehov slovenskej armády, ktorí prišli do oddielu, postrieľať ako „špiónov", alebo nie... Ich silnému rusofilstvu, ktoré ako Rusíni v sebe cítili, vraj sovietski velitelia a komsomolci nikdy neverili – sami ho totiž nemali. Ba slovanskú ideu vôbec neuznávali; slovanská idea vraj u nich *„ani nebola"... „oni boli tak vychovávaní..."*, dodal.[120]

Poznámky

1 Kvôli zjednodušeniu používam termín Zaisťovacia divízia aj pre obdobie od augusta 1943, keď bol už úradne zmenený na 2. pešia divízia.

2 ŠIMUNIČ, P.: *Slovenská armáda*, s. 6.

3 Pavol Mičianik vyčíslil počet padlých priamo v lipoveckom boji na 62 mužov, ďalších 13 zomrelo na následky zranení. Zajatcami boli členovia skupiny okolo por. Antona Hirnera, o ktorých marxistická spisba tvrdila, že ako prví „prešli" na sovietsku stranu. Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci. *Historické rozhľady*, roč. 2, č. 2, 2005, s. 244.

4 ŠIMUNIČ, P.: *Slovenská armáda*, s. 6.

5 Podľa Šolca sa v ZSSR vystriedalo asi 80 000 vojakov. ŠOLC, J.: SNP, jeho predpoklady a priebeh, s. 49. J. Škultéty odhaduje počet účastníkov ťaženia takisto na 80 000, avšak výslovne až do konca vojny v máji 1945 (*Podmienky vzniku, charakter činnosti a zánik slovenskej armády*, strojopis, s. 29).

6 BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia I., s. 30. Kľúčovými a najpočetnejšími časťami divízie boli dva pešie pluky – 101. a 102. potom Zmiešaný prezvedný oddiel (SPO) a Delostrelecký pluk 31.

7 VHA Bratislava, f. MNO taj., šk. 10, inv. č. 42, všeobecný operačný rozkaz č. 6 pre presun ZD 28. 8. 1941, tiež osobitný operačný rozkaz č. 3 pre presun zbytkov divízie z 28. 8. 1941.

8 Tamže.

9 BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia I., s. 31.

10 Podľa údajov Pavla Mičianika – Slovenská ZD na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). *Vojenská história*, roč. 10. č. 4, 2006, s. 43.

11 VHA Bratislava, f. 53, 53/41-95/5/2, prehľad činnosti slovenskej armády v roku 1941. V novembri došlo taktiež k výmene veliteľa divízie, keď po A. Malárovi post prebral plk. Pavel Kuna.

12 Napr. gen. letectva Kitzinger v septembri 1942 pri príležitosti ukončenia akcie „ADI" vyslovil „úplné uznanie a mimoriadnu vďaku všetkým na akcii zúčastneným dôstojníkom i mužstvu slovenskej ZD, ktorá v boji s prefíkaným a úskočným súperom neprestajne dokazovala hrdinstvo". VHA Bratislava, f. ZD, k. 1, korešp. dôv., I/29, 8. 9. 1942.

13 MIČIANIK, P.: Slovenská ZD, s. 44.

14 BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia I., s. 37.

[15] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, korešp. taj., situačné hlásenie za obdobie 10.7. – 10. 8. 1942.

[16] Tamže.

[17] ŠKULTÉTY, J.: *Podmienky vzniku*, s. 39.

[18] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, korešp. taj., sit. hlásenie za dobu 10. 6. – 10. 7. 1942. Veliteľ divízie sa tu taktiež posťažoval, že roty majú už iba po dve čaty a ak divízia nebude posilnená aspoň o jeden prápor, prestane byť schopnou plniť stanovené úlohy. Nálada vojakov bola vraj zhoršená, u 101. pluku však dobrá.

[19] Tamže, sit. hlásenie za dobu 10.7.-10.8. 1942.

[20] Tamže, sit. hlásenie za dobu od 10. 8. do 10. 9. 1942.

[21] Tamže, sit. hlás. za dobu od 10. 9. do 10. 10. 1942. Dôkazom úspechov malo byť aj sedem nových udelených Železných krížov II. tr. (EK).

[22] Keď 20. septembra vybuchla pri obci Kopceviči pod slovenským nákladným autom mína, ktorá ranila troch vojakov, bola do spomenutej obce vyslaná trestná výprava v sile roty. Keďže vinníka nezistila „Ogoliči bolo vypálené", hlásil náčelník štábu divízie pplk. Šišovský. Tamže, hlás. za dobu od 10. 9. do 10. 10. 1942.

[23] VHA Bratislava, zbierka č. 3, protifašistický odboj, č. 69, ilegálna a bojová činnosť pplk. Kmicikieviča. V dôsledku tohto postupu bol opakovane vyšetrovaný a nikdy neodostal nemecké vyznamenania.

[24] Napr.: „10. 8. rabovali banditi potraviny a šatstvo v Telepuni pri Mozyre a v Antonovke a Beresovke. Starostovia postihnutých obcí žiadali ochranu od p. pl. 102. 11. 8. rabovalo 40 záškodníkov vyzbrojených automatickými zbraňami v Selenoči. Vzali potraviny a dobytok" (sit. hlásenie za dobu od 10. 8.-10. 9. 1942).

[25] K udalostiam bližšie napr. MEDVECKÝ, M.: Represie príslušníkov, s. 193. Údaj z bieloruskej encyklopédie vypálených obcí uvádza: Maloduš (okres Rečica, gomeľská oblasť), pred vojnou 300 domov, 1457 obyvateľov, 300 vypálených domov, zabitých 54, júl 1942 (v skutočnosti august – M. L.). Kol.: *Nacistickaja politika genocida i vyžennoj zemli v Belarusii 1941 – 1944.* Minsk 1984, s. 146.

[26] VHA Bratislava, Špeciálne zbierky (ŠZ), X-122, Kmicikiewicz Jaroslav.

[27] Na druhej strane sa malodušský masaker stal za veliteľského pôsobenia Kunu, čo sa nikdy nezdôrazňovalo!

[28] BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia I., s. 39.

[29] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, korešp. taj., situačné hlásenie za obdobie 10. 8. – 10. 9. 1942.

[30] BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia II., s. 37. „Priestor ZD bol ohraničený čiarou Kozinky – Korovotiči – Bragin – Dovľady – Rudna Mečnaja – cesta z Jeľska po Kozinky." Tamže, s. 43.

[31] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, hlásenie za dobu od 11. 11. do 10. 12. 1942. Počet útočníkov bol odhadnutý až na 800, dobre vyzbrojených.

[32] BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia I., s. 40.

[33] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 3, rozkaz obyč., č. 90.

[34] Tak napr. v denníku 4/101 roty sa objavujú v týchto dňoch zápisy nanajvýš o „čistení výstroje a výzbroje", čo napovedá, že jej príslušníci v skutočnosti nerobili nič. 9. 10. nachádzame zápis: „Nálada mužstva sa lepší, nakoľko sa začalo pracovať na poradí dovolenkárov." S postupujúcim časoch očakávanie vrcholilo. 19. 10.: „Celý prápor čaká na rozkazy k reorganizácii a presunu do nového priestoru. Nálada mužstva veľmi dobrá, nakoľko si mohlo kúpiť v kantíne vodku a cigarety." VHA Bratislava, f. ZD, k. 46, poznámky k válečnému denníku 4/101 roty 1. 5. 1943 – 25. 10. 1943.

[35] *SNP – Nemci a Slovensko.* (Zost. V. Prečan). Bratislava 1971. Hlásenie gen. Schliepera Abwehru zo 4. 9. 1943, s. 27.

[36] Tamže.

[37] Tamže, dok. č. 2, s. 28.

[38] Bolo v ňom presne určené, kedy a akým smerom má vyraziť, kde nadviazať styk s Nemcami, kde dislokovať.

[39] ŠALGOVIČ, V.: *Hrdina Nálepka,* s. 112. Nosko vraj na štábnej porade radil splniť nemecký príkaz a potom sa „prebojovať" k Červenej armáde. Vzhľadom na to, čo vieme o predošlej Noskovej činnosti, sa zmienka o „prebojovaní" nezdá pravdivou.

[40] VHA Bratislava, f. Kabinet ministra, šk. 6, diaľkopis z 22. 9. 1943 min. Čatlošovi.

[41] Tamže. Tiež BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia II, s. 50.

[42] Tamže.

[43] Pozri VHA Bratislava, f. ZD, vojnový denník III/102 práporu od 26. 2. 1943 do 10. 8. 1944. Transport smeroval v ten deň na Brest-Litovsk, 28. 10. už boli Slováci vo Varšave, o deň neskôr v nemeckom Fosfade, 31. 10. vo Forheime, Norimbergu, 1. novembra v Bolzane, Verone a konečne 2. 11. vyládovali v Bologni.

[44] Týmito argumentmi operovala slovenská vláda pri žiadostiach o stiahnutie poľných divízií na Slovensko. Pozri správu veľvyslanca Černáka MZV v Bratislave z 11. 9. 1943. *SNP-NaS,* dok. č. 2, s. 29.

[45] TEJCHMANN, M.: *Ve službách,* s. 100, KUBERSKI, J. H.: c. d., s. 63-65.

[46] TEJCHMANN, M.: c. d., s. 106, ABBOTT, P.-NIGEL, T.: c. d., s. 11.

[47] ABBOTT, P.-NIGEL, T.: c. d., s. 16.

[48] TEJCHMANN, M.: c. d., s. 109.

[49] KUBERSKI, J. H.: c. d., s. 14-16.

[50] Ostal tu len vyše tisícčlenný légion, definitívne zrušený o pol roka. TEJCHMANN, M.: c. d., s. 118-120.

[51] Práve bývalí vojaci tvorili i neskôr základ, údernú silu partizánskeho hnutia. KOVAĽ, M, V.: c.d., s. 261-263.

[52] VERT, A.: *Rossija v vojne 1941 – 1945*. Moskva 2003, s. 493.

[53] Už 25. júna 1941 dostali orgány NKVD strategické a taktické úlohy súvisiace s budovaním hnutia. V Bielorusku podľa nich NKVD v lete 1941 založila 14 oddielov spolu s asi tisíc svojimi členmi. CHAUSTOV, V. N.: Organy gosudarstvennoj bezopasnosti v tylu i na fronte. In: *Vojna i obščestvo 1941 – 1945*. (Red. G. N. Sevostjanov). Moskva 2004, s. 360.

[54] *Ukrajina v drugij svitovij vijni u dokumentach*. Tom 2, dok. č. 43, s. 278-279. To museli priznať aj ex-marxistickí autori. Tak napr. uvedený V. Timochovič píše, že „v západných oblastiach republiky sa partizánske hnutie rozvíjalo pomalšie. V začiatku vojny sa v týchto oblastiach značná časť miestnych obyvateľov správala pasívne, zaujímajúc neutrálny postoj k nemeckým vojskám. Určité osoby nepriateľsky reagovali na činnosť partizánov, ba dokonca pomáhali fašistom bojovať s patriotmi." Príčiny tohto nepriateľského postoja vidí v niektorých „prechmatoch" spojených s násilnou kolektivizačnou politikou a vysídľovaním. TIMOCHOVIČ, V.: c. d. s. 76.

[55] Pomenovanie pochádza od zakladateľa hnutia Stepana Banderu, ktorý hnutie symbolizoval. Preto sa používalo aj v čase, keď bol Bandera väznený v koncentračnom tábore v Nemecku, od leta 1941. *Ukrajina v drugij svitovij vijni u dokumentach*. Tom 3, s. 7. Takto sa nielen v nemeckým prameňoch, ale napr. aj v slovenskej literatúre hovorí o činnosti OUN ako o „banderovskom hnutí".

[56] MICIK, J., A. – BAŽAN, O. G.: c. d., s. 133.

[57] *Ukrajina v drugij svitovij vijni u dokumentach*. Tom 3, s. 7.

[58] Tamže, s. 7.

[59] Koncom októbra 1942 Sicherheitsdienst hlásil zvýšenú aktivitu „banderovského hnutia", ktoré vraj čoraz viac prechádza do „aktívneho vedenia vojny". Konkrétne boli spomínané oblasti Kamenec-Podoľska, Sárn, kde pôsobil oddiel Tarasa Buľbu-Borovca. Ten však nebol banderovským funkcionárom, ako sa často uvádza, len sympatizantom. *Ukrajina v drugij svitovij vijni u dokumentach*. Tom 2, dok. č. 47,

s. 341.

60 TIMOCHOVIČ, I., V.: c. d., s. 88. VERT, A.: c. d., s. 496. Iný, poľský historik s odvolaním sa na nemecký prameň ako ilustráciu rastu sovietskej partizánskej činnosti v Bielorusku uvádza čísla: február 1942 – 6 koľajových explózií, máj – 145, júl – 398, v septembri dokonca 695 explózií, čiže len v priebehu ôsmich mesiacov nárast o viac než 1000 %! TURONEK, J.: *Bialorus pod okupacja Niemecka.* Warszawa 1993, s. 113.

61 KLOKOV, V. I.: c. d., s. 49, VERT, A.: c. d., s. 497.

62 MICIK, J., A. – BAŽAN, O. G.: c. d., s. 139. Autori špeciálne uvádzajú aj činnosť oficiera NKVD Saburova.

63 Príchodom partizánov dostala nový dych aj sovietska propaganda – všetkých, ktorí akýmkoľvek spôsobom pracovali v okupačných službách, začali nazývať „ukrajinskými nacionalistami". KOSIK, V.: *Ukrajina i Nimeччina,* s. 278.

64 Tamže, s. 8, tiež dok. č. 24, s. 163. Komisár Kovpakovej brigády Semen Rudnev bol neskôr agentkou NKVD zavraždený práve preto, že sa snažil o kontakty s banderovcami. Tiež MICIK, J. A. – BAŽAN, O., G.: c. d., s. 139.

65 Pozri BALÁŽOVÁ, E.: K niektorým otázkam, s. 147.

66 „21. 9.: Ráno v Ogoliči vybuchla mína pod nákladným autom p.pl. 101, keď prechádzalo cez most." (výsledkom boli dvaja ťažko a jeden ľahko ranení Slováci – pozn. M. L.) 23. 9.: „Západne Kapceviči pri železničnej trati prepadnutá stráž banditmi". 30. 9.: „Napadnutá stráž u železničného mostu..." 8. 10.: „V noci banditi prepadli stanovište veliteľstva roty." Partizáni sa však nezastavili ani pred útokmi na zdravotníkov: 10. 10.: Vybuchla mína pod nemeckým sanitným autom pri Ogoliči. 2. 11.: „U stráže č. 35 vyhodený most." VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty.

67 TIMOCHOVIČ, V.: c. d., s. 103. Koncom roka to bolo už asi 60 %. Vetrov uvádza až necelé ¾. C. d., s. 228.

68 VRANSKÝ, J.: Vždy na stráži. In: *Ohne,* s. 76. Ide pravdepodobne o dôležitú trať Pinsk – Gomeľ.

69 Tamže, tiež RJABIK, M. – MOROCHOVIČ,V.: c. d., s. 115. O strážnych praktikách autorovi v podobnom duchu vykladal Emil Medzihorský.

70 VRANSKÝ, J.: c. d., s. 76.

71 Tamže.

72 Veliteľ 101. pluku pplk. A. Králik napr. hlásil: „Dňa 8. 9. došiel povoz bez kočiša do obce. Pri skladaní kartónu z voza vybuchla mína, ktorou bol jeden policajt zabitý

a jeden ranený." VHA Bratislava, f. ZD, šk. 35, prípis Vel. 2. PD č. 95.437 taj., zo 4. 10. 1943.

[73] Jeden zo sanitných vlakov vyhodili partizáni napr. medzi Ogoličskou Rudňou a Kopceviči 10. 10. 1942. VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty.

[74] Partizánske praktiky v rajóne ZD som bližšie popísal na inom mieste, v štúdii Násilnosti sovietskych partizánov v dokumentoch slovenskej armády. *Historický zborník*, roč. 14, č. 2, 2004, s. 70-78.

[75] Uvediem na ukážku aspoň niekoľko hlásení z decembra 1942: „17. 12.- Kopcewiczi – 15 banditov odvlieklo šesť rodín a starostu. 23. 12.-Gorotschitsi – 200 banditov odvlieklo 9 milicistov do Selenoczi, kde ich zavraždili. Veliteľ stanice a obecný pisár zastrelení. 23. 12.-Smetanitschi – 15 banditov rabovalo šatstvo a potraviny. Zapálili niekoľko domov a odtiahli." VHA Bratislava, f. 53, 95/6/1, prehľad správ ZD č. 24/1943.

[76] Pritom bojová hodnota takýchto akcií bola mizivá. Pre Stalina bola však dôležitejšia likvidácia poľského nekomunistického podzemia, resp. „vytrestanie" obyvateľstva. Napr. KOLAKOWSKI, P.: *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939-1945*. Warszawa 2002, s. 170-174, *Ukrajina v drugij svitovij vijni u dokumentach*. Tom 2, dok. č. 43, s. 279, tom 3, s. 8 a i. Podľa bieloruského historika Z. Paznjaka sa podobné postupy uplatňovali aj na bieloruskom území. Komunizmus ako forma ruského imperializmu. *Kultúra*, č. 12, 23. 6. 2004, s. 16.

[77] GOGUN, O.: Jak „narodni mesniky" mstili narodu: kommunističnij partizanskij teror v roki radjansko-nimeckoj vijny. In: *Ukrajinskij vyzvolnij ruch*. (Zost. kol.). Lviv 2005, s. 61, s. 70.

[78] Príklad uvádza spomínaný historik J. Turonek na príklade bieloruského okresu Slonim, kde je dokumentovaný približný počet všetkých obetí. Z vyše 1000 obetí partizánskeho teroru bolo len 111 Nemcov, takmer 200 policajtov a úradníkov, no približne 700 miestnych obyvateľov! (c. d., s. 117).

[79] To uznávajú aj bývalí sovietski historici. M. V. Kovaľ napr. píše: „Téza sa nepotvrdila ani z demografického, ani zo sociálneho, ani z etnického hľadiska". Ako úsmevnú zaujímavosť dodáva fakt, (nie neaktuálny aj pre naše pomery – pozn. M. L.), že za 20 povojnových rokov vzrástol počet „partizánov" oproti vojnovým rokom asi 2.5 až 3 násobne! C. d., s. 270-271.

[80] Tak napr. keď jedna z mín vybuchla na trati pri Kopceviči, čo si vyžiadalo dvoch mŕtvych a dvoch ťažko ranených, objavil sa v denníku 10/101 roty zápis: „Mužstvo žije v nálade včerajšieho prepadu. Je rozhorčené nad zákernosťou nepriateľa a jeho

zbrani." 19. septembra 1942 rozhrabali zas partizáni na trati pri Kopceviči piesok, čo naznačovalo pokus o uloženie míny. Keď sa k miestu priblížila dvojčlenná hliadka, zaznel z lesa výstrel, ktorý oboch vojakov ťažko ranil. Následne sa v denníku 10. roty objavil zápis: „Mužstvo je nad týmto zákerným prepadom rozhorčené". VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty.

[81] MIČIANIK, P.: Slovenská ZD, s. 54. Znetvorené boli napr. aj telá vojakov zlikvidovaných pri obci Bjesujev, 1. augusta 1942. Tamže, s. 59.

[82] Svedčia o tom i vydávané zákazy. „Zakazujem počúvať cudzí nepriateľský rozhlas všetkým príslušníkom ZD. Bolo by to prinajmenšom nevďačnosťou k nemeckému národu a nemeckej armáde, ktorá nám nedávno zapožičala 20 rádioprístrojov pre posluch slovenských a nemeckých staníc." VHA Bratislava, f. ZD, šk. 62, dôv. rozkaz VZD č. 114 1942, 15. 9. 1942.

[83] KNJAZKOV, A. S.: Okupacionnyj režim. Partizanskoje dviženie. In: *Vojna i obščestvo 1941 – 1945* (Pod. red. G. N. Sevostjanov), s. 277.

[84] VHA Bratislava, f. 55, 305-32-5, sit. spravodajské hlásenie č. 2427 dôv. zo 17. 11. 1941.

[85] Napr. S. Falťan písal: „Hovorili nám o nepriateľskom postoji obyvateľstva k Sovietom a tu sme videli mládež (zvlášť dievčatá, muži boli zväčša preč) ľpiacu k socializmu a mládež je predsa všade dušou národa." VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, Falťan: Slovenskí partizáni v SSSR. Tiež MIČIANIK, P.: c. d., s. 61. Podobne vo svojej knihe o Ukrajine počas II. sv. vojny ukrajinský historik M. V. Kovaľ. Mladí vraj v odboji vystupovali osobitne aktívne. Aj hlásenia Sicherheitsdienstu hovorili, že „väčšina mladých sú fanatickí boľševici" (c. d., s. 266-267).

[86] Rozhovor im vraj dlho ostal v mysliach. ŠALGOVIČ, V.: Víťazný boj. In: *Ako sa rodilo*, s. 313.

[87] Ján Bednár autorovi týchto riadkov spomínal, že partizáni z ich brigády ho presvedčovali o tom, že katynský masaker majú na svedomí Nemci a on tomu aj veril. Rovnako tak aj masakre NKVD z roku 1941, ktoré takisto videl na vlastné oči. To isté vraví v spomienkach aj iný bývalý sovietsky partizán, tentoraz krymský, Jozef Belko. Píše, ako ich jeden z obyvateľov Drogobycza vehementne presvedčoval, že masakre, ktoré ostali po utekajúcich príslušníkoch NKVD, sú vlastne dielom Nemcov. Jednoducho v propagande boli Sovieti neprekonateľní. BELKO, J.: *Zápisník z východného frontu*. Bratislava 1965, s. 15-16.

[88] CHAUSTOV, V. N.: c. d., s. 368-369.

[89] Vojaci sa vraj takýchto protinemeckých výrokov často dopúšťajú len z jedinej snahy: Získať si priazeň mladých dievčat, naklonených boľševizmu. Neraz však tieto

dievčatá čakajú len na to, aby dotyčného vojaka mohli u nemeckých úradov udať. VHA Bratislava, f. ZD, šk. 13, korešp. taj., rozkaz VZD č. 59.339 zo 7. 7. 1942.

90 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 15, dôverný rozkaz č. 76 z 13. 8. 1942.

91 Rozhovor autora s Jánom Bednárom z 18. 10. 2001 v Nitre. Osobný archív autora.

92 Niektorých to stálo aj život, napr. zbeh Anton Pacholský bol zastrelený slovenskou strážou dňa 13. 6. 1943 v Chojníkoch.

93 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 24, zvláštny rozkaz č. 36 z 27. 5. 1943.

94 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2.

95 Poľný súd ZD ho potom v Ovruči odsúdil na trest smrti pre zločin zbehnutia a vojenskej zrady a špionáže. Z Ovruče ho eskortovali do Bratislavy, odtiaľto znova do Minska k poľnému súdu ZD. „Tu som bol pre pokus sbehnutia z väznice zviazaný štyri mesiace ruky i nohy reťazami. Z Minska eskortovaný do Talianska, spolu s presunom ZD. V Itálii v meste Patrice sedel som dva mesiace v úplnej tme." Odtiaľ ho previezli znova do Bratislavy, potom Leopoldova, odkiaľ sa mu podarilo utiecť k partizánskemu oddielu kpt. Mičudíka. Tamže.

96 Tiež pozri FALŤAN, S.: *Slováci*, s. 84.

97 VHA Bratislava, f. 55, 55-24-3, opis listu slovenského vojaka nájdeného u zajatého partizána.

98 Tamže.

99 Podľa veliteľa slovenskej partizánskej roty Jána Mikulu bolo v Poleskej brigáde k 13. februáru 1943 spolu 43 Slovákov. VÚA-VHA Praha, sb. partizánske a odbojové hnutí, šk. 1, inv. č. 73, zoznam bieloruských partizánov.

100 Tak napr. zbeh Ján Majer, ktorý pôsobil u kopatkevičskej brigády slovenským posádkam v Mozýre, Kalinkoviči, Kopceviči a ďalších doručil listy, v ktorých na začiatku stálo: „Ja, podôstojník J. Majer opustil som nemeckú posádku, lebo som nechcel bojovať proti svojim bratom a prešiel som na stranu partizánov. Partizáni mňa a moju ženu prijali pekne." VETROV, I. D.: V ohni boja. In: *Ohne*, s. 19-20.

101 RJABIK, M.-MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 15-16.

102 Tamže, s. 17.

103 GAŠINEC, E.: Slovenskí vojaci ako partizáni v Bielorusku. (Recenzia na publikáciu P. Z. Kalinina Partizanskaja respublika). Pravda na víkend, 26. 9. 1969, s. 6.

104 NÁLEPKA, J.: *Iní o kpt.*, s. 93. Uvádza to partizánsky veliteľ K. P. Petrušenko. Súčasne však mala rozviedka hľadať možnosti využitia všetkých možností v boji proti Nemcov, čo značilo, že by sa hľadali „spojenci" vnútri okupačných armád.

105 GAŠINEC, E.: c. d., s. 6.

106 Tamže.

[107] Saburov (*Stopy*, s. 222) termín prvej schôdzky datuje na 26. august 1942. Falťan, naopak, až na september (*Slováci*, s. 94).

[108] Selemenev uvádza 27. 7. 1942. Nálepkov brat Jozef datuje prvú schôdzku Slovákov s partizánmi až na 27. 8. 1942, avšak píše, že brat sa jej nezúčastnil kvôli predvolaniu na gestapo (*Druhá maturita*, s. 189). Šalgovič, odvolávajúc sa na slová Imricha Lysáka, hovorí takisto o 26. auguste (čo je pravdepodobnejšie než júl). Za slovenskú stranu mali byť prítomní M. Petro, O. Hovanec, M. Kušnier, K. Fraňo). ŠALGOVIČ, V.: *Kapitán* Repkin, s. 141. O schôdzke tak ostáva viacero protirečení.

[109] SELEMENEV, V. D.: c. d.

[110] Výsledkom schôdzky bola vraj písomná dohoda, v ktorej sa Čambalík zaviazal dodať partizánom zbrane, muníciu, lieky a spravodajské informácie. (*Stopy*, s. 80-82). Partizáni sa ale zaviazali len k tomu, že na Slovákov nebudú útočiť.

[111] Hoci Šalgovič uvádza, že Nálepka nadviazal kontakt aj s Kovpakom, veliteľom partizánskych skupín na Ukrajine. Ten vraj na jeho prosbu o šetrenie slovenských vojakov odpovedal, že partizáni majú na Slovákov strieľať zakázané z najvyšších miest, čo praktizujú aj iné skupiny. Neuvádza sa však, kedy sa to malo stať. ŠALGOVIČ, V.: *Hrdina Nálepka*, s. 19-20.

[112] „Horšie to bolo s dôstojníkmi, ktorým partizáni neverili a považovali ich za verných spojencov a pomáhačov Nemcov," napísal nepriamo o vzťahu partizánov k dôstojníkom Nálepkov brat Jozef (*Druhá maturita*, s. 188).

[113] Takto sa vraj 13. 9. podarilo nadviazať styk a previesť spojárov zo Smoleviči. VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 9, sovietske dokumenty o účasti Slovákov v partizánskom hnutí, Razloženije slovackich garnizonov.

[114] SABUROV, A. N.: *Stopy*, s. 169.

[115] Ján Pinter, jeden z prvých zbehov roku 1943 v spomienkach píše, že v marci 1943 „ešte mnohí slovenskí vojaci verili, že ak sa slovenský vojak dostane do partizánskeho zajatia, živý sa odtiaľ viacej nevráti." PINTER, J.: Prišli sme medzi prvými. In: *Nezaveje čas*, s. 39.

[116] VETROV, I. D.: *Bratia*, s. 190.

[117] Obec sa na súčasných mapách nepodarilo nájsť.

[118] Hoci sami nazvyš nemali – dodáva. CHOVANEC, Š.: Nezabudnuteľné dni. In: *Ohne*, s. 146.

[119] Z rozhovoru s A. Horváthom (*1919, Bolešov) v Bolešove dňa 1. 3. 2004. Osobný archív autora.

[120] Z rozhovoru autora s M. Rjabikom (*1920, Habura) dňa 5. 12. 2005 v Bratislave. Osobný archív autora.

III. DEZERCIE V ROKU 1942

3.1. Morálny stav divízie v rokoch 1941 – 1942

„Útok fašistického Nemecka proti ZSSR a zavlečenie Slovenska do nespravodlivej vojny ľudáckou klérofašistickou vládou prijal slovenský ľud s odporom, v ktorom sa prejavilo jeho všeslovanské, najmä proruské cítenie, internacionálny postoj k obrane ZSSR a sympatie k prvému štátu robotníkov a roľníkov. Takýto postoj zaujala aj prevážna väčšina slovenských vojakov, poddôstojníkov a dôstojníkov a časť dôstojníckeho zboru slovenskej armády.“[1] Toto bolo donedávna oficiálne a nenapadnuteľné zhodnotenie postoja slovenského ľudu, a teda aj vojska k protisovietskej vojne. Pochopiteľne, žiaden režimistický historik nemohol obísť ani nezastupiteľnú rolu ilegálnej KSS, ktorá *„objasňovala nespravodlivý, protinárodný a protiľudový charakter vojny, vyzývala slovenských vojakov, aby nebojovali proti sovietskemu ľudu, aby prechádzali na stranu Sovietskej armády a sovietskych partizánov“.*[2]

Aká však bola pravda o pohnútkach tých, ktorí sa rozhodli utiecť zo slovenskej armády? Boli skutočne pod vplyvom práce ilegálnej KSS? Ak nie, čo je viac než pravdepodobné, kde hľadať motívy ich úteku z armády na druhú stranu? Išlo len o obyčajné zbehnutia, ktoré sú výrazom vzdoru voči nedobrovoľnej službe v zbrani a ktoré sa v najrôznejších podobách objavujú v každej historickej dobe, v každej armáde a v každej vojne, alebo treba hľadať za zbehnutiami slovenských vojakov na stranu partizánskeho hnutia hlbšie pohnútky?

Kvalifikované zodpovedanie, či presnejšie pokus o zodpovedanie, patrí medzi najťažšie otázky, s akými sa môže historik vojnového ob-

dobia stretnúť. Postihnúť jedinečné, vnútorné pohnútky zbeha je totiž dnes už veľmi ťažké. Možno sa však o to aspoň čiastočne pokúsiť na základe zachovaných prameňov rôznej proveniencie.

Ešte skôr, než pristúpim k pokusu o vyčíslenie, potom aj zhodnoteniu pohnútok a príčin týchto dezercií, treba v záujme historickej objektivity a celkového kontextu načrtnúť úroveň bojovej morálky príslušníkov slovenskej armády v protisovietskom ťažení. Tá totiž v období od leta 1941 do jesene 1943 prešla viacerými rozdielnymi etapami.

V prvej fáze, presnejšie akejsi „predfáze", od vstupu do vojny dňa 23. júna, až do nadobudnutia prvých kontaktov s miestnym obyvateľstvom západnej Ukrajiny možno povedať, že v zmobilizovanom mužstve sa prejavoval akýsi latentný odpor, či presnejšie nechuť nasadzovať svoje životy vo vojne. Mobilizácia napriek tomu prebehla bez väčších problémov.[3] Jedinými viditeľnejšími formami nesúhlasu boli oneskorené príchody k útvarom či vykrikovanie, resp. maľovanie rôznych protivojnových hesiel (neraz pod vplyvom alkoholu). Na niektorých miestach boli zaznamenané aj verbálne protivojnové protesty, najčastejšie v podobe rôznych hesiel, ako o tom hovorí aj jedno z dobových spravodajských hlásení: *„V prvých dňoch nástupu vyskytli sa medzi záložným mužstvom, hlavne došlým z Pohronia a továrne v Považskej Bystrici a Dubnici, šírenie nepriateľskej propagandy, ktorú uplatňovali nápismi v záchodoch rajónov rôt, ako „Hlinka hnije, garda pije a Slovan Slovana bije", „Nebudeme bojovať proti bratom Rusom" a pod."*[4]

Je pochopiteľné, že vojaci sa len sotva mohli stotožniť s deklarovanými vojnovými cieľmi Nemecka. Nevideli žiaden dôvod na to, aby so zbraňou v ruke bojovali proti príslušníkom krajiny, ktorá ich nikdy predtým nenapadla ani neohrozovala.

Už krátko po prvých dotykoch s realitou, aká sa im naskytla v bývalom východnom Poľsku, dochádzalo však u mnohých k veľmi radikálnemu obratu. Ani v najmenšom sa nenaplnili predstavy ilegálnych pracovníkov KSS či predstaviteľov zahraničného odboja, ktorí predpokladali masový odpor a dezercie z armády. Tak napr. exilový generál Viest rátal s tým, že zo slovenskej armády zbehne len v prvých dňoch vojny aspoň dvetisíc mužov.[5] Zbehli však len mizivé výnimky. Ako je teda možné, že odpor voči vojne po 24. júni v armáde takmer úplne

utíchol? Túto otázku marxistická historiografia nedokázala objasniť.[6] Nemohla totiž spomínať práve tie rozmery ZSSR, ktoré najlepšie videli sami vojaci: V prvom rade to bola katastrofálna hospodárska situácia, viditeľná už od prvých momentov po prekročení hraníc v lete 1941, ktorá sa nemohla zvaliť na okupačnú politiku. Heslá o sociálnej spravodlivosti v ZSSR, kedysi také príťažlivé aj na Slovensku, rýchle vybledli.[7]

Rovnako tak v prvých týždňoch po vypuknutí vojny bolo neodškriepiteľným faktom aj radostné vítanie intervenčnej armády, v ktorej väčšina obyvateľstva Ukrajiny nevidela nacistickú okupáciu, ale oslobodenie z boľševického režimu, ktorý nechal hladom umierať milióny svojich občanov a ďalšie milióny šikanoval nepredstaviteľným spôsobom.

Čo bolo nemenej dôležité, vojaci sa už v prvých dňoch vojny stretali s následkami masových vrážd, ktoré spáchali ustupujúci Sovieti, presnejšie všemocná NKVD.[8]

Z ľudského hľadiska treba brať do úvahy aj ďalší mimoriadne dôležitý faktor – presvedčenie o budúcom víťazovi vojny. V prvých týždňoch vojny sa zdalo síce všetko jasné – vyhrajú Nemci a spolu s nimi bude na strane víťazov aj slovenské vojsko. Snáď len okrem pár komunistov, ktorých však bolo v armáde málo, sotva kto pochyboval o víťazovi vojny.[9]

Jednoducho, v roku 1941 v armáde po stránke bojaschopnosti fungovalo všetko tak, ako malo.[10]

Nič však netrvá večne. Prvý otras či akási pochybnosť o tom, či Nemecko vojnu na východe skutočne vyhrá, sa objavila počas sovietskej zimnej ofenzívy na prelome rokov 1941/1942. Hitlerov blitzkrieg uviazol, čo pocítili aj vojaci, najmä v Rýchlej divízii. Pochybnosti o víťazstve sa rodili aj v zápolí, medzi civilným obyvateľstvom, ktoré malo možnosť počúvať zahraničný rozhlas. Aj odtiaľ pochybnosti prenikali do armády. Dosvedčuje to aj rozhorčovanie sa známeho pronacistického sympatizanta pplk. Michala Lokšíka, veliteľa 102. pešieho pluku. Pri rozhovoroch s mužstvom, ktoré sa vracalo z dovolenky, vraj zistil, *„že v zápolí sberba židov, benešovcov, čvachoslovákov, židoboľševíkov a podobná háveď podľa starého receptu ako to robili židia v rokoch 1914 – 1918, pokúšajú sa všemožným spôsobom pomocou šuškanej pro-*

pagandy a rozširovania nepravdivých správ, ako napr. – my, Nemci a ich spojenci to nevyhrajeme, ustupujeme na celej čiare niekoľko sto km, márne sú naše obete na životoch a obete boja v mrazoch, Rýchla divízia, ba i celá Zaisťovacia divízia sú už zničené, sme Slovania a pod. – podkopávať a zlomiť morálku a bojového ducha našich bojujúcich vojakov na fronte ako aj ľudu v domovine."[11]

Hmatateľný odraz, azda okrem vnútorných pochybností u vojakov, tieto udalosti nemali. K žiadnym neposlušnostiam, vzburám či dezerciám nedošlo. Naopak, divízia navonok fungovala stále veľmi dobre, čo dosvedčujú aj mnohé pochvalné uznania z nemeckej strany.

Ani v prvej polovici roka 1942, vlastne až do jesene, nebolo badať vážnejšie príznaky krízy. Veľmi cenným prameňom o náladách a zmýšľaní vojakov sú **listy**, ktoré posielali z frontu domov. Tak napr. v lete 1942, konkrétne v auguste, vojaci boli vraj vcelku veľmi spokojní so stravou, ubytovaním, ako aj s veliteľským zborom, teda základnými faktormi pre ich život.[12] Stále pôsobilo aj isté rozhorčenie nad predošlým boľševickým režimom a jeho excesmi, najmä likvidáciou cirkvi a náboženstva. Náboženská sloboda, aspoň v porovnaní s predošlým režimom, pôsobila na civilné obyvateľstvo veľmi lákavo vlastne po celý čas, keď bola ich krajina obsadená.[13] Vojaci v listoch opisovali aj „*starostlivosť svojich veliteľov o nich, pokiaľ sa týka stravy, ubytovania, novín a bohoslužieb. Pritom hneď píšu o postupe boľševikov v otázkach náboženských. Páčia sa im naše poľné omše, ktoré vraj navštevuje tunajšie obyvateľstvo z dedín vzdialených 30 – 40 km.*"[14] Nemožno sa ani domnievať, že by svoje nasadenie brali všetci s odporom. Svoje robili aj dojmy z krutého spôsobu partizánskeho boja. „*S radosťou spomínajú účel, prečo sú tu a pritom sa pokúšajú opísať neľudský spôsob boja banditov.*" Nespokojnosť bola v tomto období výraznejšia snáď len v dvoch smeroch: v nespravodlivom systéme udeľovania dovoleniek, resp. s príliš dlhým pobytom v poli (najmä záložníci, ktorí tu boli takmer 15 mesiacov), a potom vo vojsku bola všeobecná silná protigardistická nálada.[15]

V období mohutnej letnej ofenzívy na Kaukaz a pod dojmom vtedajšieho spravodajstva bola väčšina vojakov pravdepodobne presvedčená o skorej porážke ZSSR. „*Na vojakoch je zjavne vidieť to povedomie, že v boji proti boľševikom víťazstvo je zaiste na našej strane a nepriateľ*

bude porazený." Ani po politickej stránke nemuseli mať nadriadené orgány v tomto období ešte veľa vrások na čele. „*V politickom smýšľaní k súčasným udalostiam európským sú úplne loyálni a o tomto pomerne málo píšu. Občas ešte čítať menšie nadávky na HG. Najviac ohľadom predávania židovských majetkov...*" O gardistoch vládla mienka, že by mali prísť do poľa a „*nevyvaľovať sa doma*". Napriek protigardistickému odporu je zaujímavá správa o údajnom všeobecnom schvaľovaní domácich protižidovských nariadení. „*Páči sa im, že sa robí poriadok so Židmi a teraz aj s Cigáňmi. Podnet k písaniu im dala reč p. prezidenta v Holíči, o ktorej píšu priamo v superlatívoch.*"[16]

O vcelku negatívnom vzťahu väčšiny vojakov k Stalinovmu ZSSR hovorí aj iný cenný zdroj našich poznatkov – opisy zážitkov a skúseností z frontu z roku 1942.[17]

V prvom, tzv. „víťaznom" období vojny (najmä 1941), boli aj vzťahy s nemeckými vojakmi relatívne dobré. Postupne, najmä pod dojmom rastúcich násilností páchaných na okupovanom území, ale aj pod vplyvom ďalších faktorov, sa zhoršovali. Niektoré úradné hlásenia už v lete 1942 poukazovali na to, že pribúdalo protinemeckých výrokov, a to aj pred civilným občianstvom.[18] Týkalo sa to vraj nielen radových vojakov, ale sčasti aj dôstojníkov.[19] Pochopiteľne, nespokojnosť ešte neprekročila verbálnu rovinu.

Akúsi rozpoltenosť slovenského vojska pekne vystihol opisom atmosféry v transporte, ktorým sa aj on presúval prvýkrát na front v lete 1942, Samo Falťan. Nik z vojakov vo vlaku sa netešil, ale na druhej strane ani neprotestoval. Časť mlčala, časť rozprávala o partizánskych bandách, ktoré ohrozujú našich vojakov, o ich zákerných metódach. Niektorí sa tomu smiali, iní verili. A časť mala o Rusoch zidealizované predstavy, ktoré jej vštepili ešte ich otcovia – bývalí zajatci z prvej vojny. „*Rusi boli vždy dobrí chlapi*" – mienili títo. Ostatné je vraj všetko nemecká propaganda.[20]

Navonok armáda stále spoľahlivo fungovala a bola oporou Tisovho režimu. Takto to videla zvonka aj Benešova vláda ešte začiatkom roka 1943. Keď napr. 13. februára 1943 exilové MNO uvažovalo o možnostiach vojenského vystúpenia na Slovensku, došlo k tomuto záveru: „*Väčšina účastníkov porady vyslovila mienku, že získať slovenskú armádu je ťažká vec, lebo armáda sa stala vecou Tisovho režimu. Starší*

dôstojníci boli uspokojení vysokými hodnosťami a mladí, vychovaní už v duchu "slovenskom", perspektívami postupu. Záver porady vyznel v tom zmysle, že do armády sa neprenikne."[21] Tento úsudok bol blízky pravde. Dôstojnícky zbor bol skutočne relatívne uspokojený a prípadnú nespokojnosť nedával výrazne najavo. Napr. v čase, keď bola správa písaná, nezbehol ani jediný zo slovenských dôstojníkov na východnom fronte.

Všeobecná nálada vnútri armády sa však začala meniť po frontovom obrate v zime 1942/1943. Bolo evidentné, že vojnové ciele Hitlera sa zosypali a s nimi aj ilúzie o dobytí ZSSR. Tento fakt mal podstatný vplyv na bojovú morálku celej slovenskej armády. (Pochopiteľne, nie iba jej, ale všetkých spojeneckých armád.) Horlivých „nacistov" rapídne ubudlo, zato však smelšie začali dvíhať hlavy tí, ktorí sa vysmievali z budúcej porážky Nemcov. Vojaci vracajúci sa na Slovensko prežili ústup z Kaukazu a nové ročníky, ktoré ich mali na fronte vymeniť, či už v jednej alebo druhej divízii, boli pod vplyvom informácií o veľkých porážkach pri Stalingrade či neskôr Kursku.

3.2. Zrod fenoménu

Jednou z otázok, ktoré sa akosi prirodzene natískajú, je aj tá, prečo dochádza k prvým závažnejším prípadom dezercií práve v jeseni 1942.

November 1942, poznačený prvou skupinovou dezerciou, bol už osemnástym mesiacom nasadenia slovenského vojska na najväčšom fronte druhej svetovej vojny. Mnohí z tých, ktorí boli na fronte od prvých dní ťaženia v lete 1941, si ešte pamätali slová propagandy o tom, že vojna bude záležitosťou niekoľkých týždňov, maximálne mesiacov. Vývoj však šiel iným smerom. Z Hitlerových „ôsmich týždňov" sa stalo ťaženie zimné, ktoré nabralo takmer napoleonský záver. Začala sa objavovať nespokojnosť so sľubovanou, no neustále odďaľovanou výmenou, najmä v radoch záložníkov.[22]

Ani mohutná letná ofenzíva na juhovýchod z letných mesiacov nepriniesla rozuzlenie, aké jej tvorcovia očakávali. Okrem frontového uviaznutia bolo mimoriadne dôležitým faktorom, ktorý vstúpil do hry práve koncom leta 1942, centrálne organizované sovietske partizánske hnutie. Práve ono sa malo stať dôležitým prvkom v porážke inváz-

nych vojsk. Už v priebehu roka 1942 intenzita partizánskej činnosti na území severnej Ukrajiny a Bieloruska prudko stúpala. Nemci nielenže nezvládli kontrolu obsadených oblastí, nezískali si na svoju stranu miestne občianstvo, ba nedokázali si zabezpečiť ani jednoduchú prepravu transportov na front. V každodennej praxi sami zreteľne pociťovali aktivity „záškodníkov", voči ktorým sa nedal nájsť účinný protiliek.

Práve prítomnosť partizánskych jednotiek a ich rozmiestnenie boli jedným zo stimulov, ktoré vplývali na vznik a rast odbojových aktivít príslušníkov slovenskej divízie. Blízkosť silných partizánskych oddielov bola akoby výzvou, alternatívou k pôsobeniu nespokojencov v slovenskej armáde. Tým skôr, že divízia sa ocitla v oblasti, kde bolo partizánske hnutie najsilnejšie vôbec!

S enormným vzrastom partizánskeho hnutia súvisela ďalšia skutočnosť, ktorá sa začínala v psychike vojaka prejavovať – vedomie, či aspoň predtucha prehranej vojny.

Ruka v ruke s vzrastom organizovaného partizánskeho hnutia sa množili prípady jeho krutého potláčania okupačnými jednotkami, najmä bezpečnostnými. Nešlo len o časté prípady verejných popráv s cieľom dosiahnuť odstrašujúci účinok, ale aj o mnohé prípady masových represálií v podobe vypaľovania celých tzv. partizánskych obcí, neraz spojených so strieľaním (časti) ich obyvateľstva. Takéto postupy nemeckej strany vyvolávali v slovenskom vojakovi pocity odporu, zhnusenia a v prípade spoluúčasti na zločinoch iste aj zlé svedomie.

Nebude neodôvodnenou ani domnienka, hoci v publikovanej literatúre ju explicitne nevyslovil nik, že v rozhodnutí dezertovať pôsobilo aj vlastné znechutenie, odpor k priamej či nepriamej spoluúčasti na zločinoch, ktoré páchali aj niektoré slovenské jednotky či jednotlivci.[23] Represálie na civilnom obyvateľstve, ktoré si odnášalo najťažšie údery okupačnej moci, rozhodne neboli cieľom, ktorý by mohol nadchnúť vojaka.

Iste nie bezvýznamné boli aj celkové operačné podmienky. Zaisťovacia divízia nebola frontovou divíziou, kde bol nepriateľ jasne viditeľný a bola veľká šanca prekonať ho, vytlačiť. V bieloruských lesoch nebolo koho vytláčať, a ak áno, neviditeľný nepriateľ sa veľmi rýchlo objavil znova. Organizovali sa síce „akcie", no partizánov takmer nik-

dy nenašli tam, kde mali byť. Počas mnohomesačného pobytu sa opakoval ten istý stereotyp – stráženie, hliadky, akcie... „Načo sme tu? V koho záujme?" pýtali sa 20-roční chlapci.

Nelichotivo pôsobil aj každodenný obraz života civilného obyvateľstva, hoci aj bez represívnych akcií.

Vojnou, najmä však predchádzajúcim režimom zničené dediny, pôsobili bezútešne. V mestách zas nefungovali nemocnice, školy, zanikol hospodársky život. Dedinčan žil len z toho, čo si sám dorobil, neraz však musel odovzdať okupačnej moci dávku aj z posledného, čo mal. Niet divu, že tieto pomery v slovenských vojakoch i dôstojníkoch vzbudzovali súcit a prehlbovali dištanc od hitlerovskej politiky, ktorú považovali, popri predchádzajúcej stalinskej tyranii, za hlavného strojcu nešťastia tohto ľudu. Aj keď toto tvrdenie pochopiteľne nemožno generalizovať, väčšina slovenských vojakov sa snažila ťažký život miestnemu obyvateľstvu aspoň trocha uľahčiť. Známych je množstvo prípadov, keď Slováci z vlastných zásob pomáhali civilnému obyvateľstvu, upozorňovali ho na hroziace deportácie, vyvíjali v prospech obyvateľov rôzne intervencie alebo ho brali najrozličnejším spôsobom pod ochranu. Rozhorčenie tlelo vo vedomí vojaka nad neprávosťami, ktoré páchali na civilnom obyvateľstve nacistické jednotky. Okrem všeobecného znechutenia z nanútenej vojny, poznania frontového stavu či nespokojnosti z odďaľujúcej sa výmeny, bol práve niekoľkomesačný pobyt a následné zbližovanie sa s civilným obyvateľstvom na základe jazykovej a mentálnej blízkosti jedným z dôležitých a špecifických momentov v existencii Zaisťovacej divízie.

Možno teda konštatovať, že v jeseni 1942, keď dochádza k prvým prípadom dezercií na stranu protivníka, mali faktory ovplyvňujúce bojovú morálku jednoznačne klesajúcu tendenciu a hovorili proti aktívnemu angažovaniu sa na strane okupantov. Stratili sa faktory, ktoré tu boli prítomné v roku 1941, sčasti aj v 1942, teda vidina pomerne rýchleho skončenia vojny, a tým skorého návratu domov. Vojaci preto už akosi nevideli dôvody, pre ktoré by mali v tejto vojne nasadzovať svoje životy.

Jeden z partizánskych veliteľov, Alfonz Afanasjevič Žigar, si to takisto všimol, pričom takto zhrnul svoje prvé dojmy zo slovenskej strážnej služby na trati Pinsk – Gomeľ: *„Partizáni si hneď po príchode*

slovenského pluku povšimli, že Slováci veľmi neochotne chránia železničnú trať. V niektorých prípadoch sa priamo postarali, aby neprekážali národným pomstiteľom pri plnení ich diverzných úloh. Keď sa napr. objavili partizáni v oblasti železničnej trate, Slováci sa tvárili, že nič nespozorovali a odišli." Takýto prístup zo strany Slovákov partizánov, samozrejme, len posmeľoval a umožňoval im aktivizovať svoje diverzie.[24] Jednoducho povedané, nik z vojakov nemal chuť nechať sa zlikvidovať či zmrzačiť kvôli nejakému nemeckému transportu. Podobne však nezmýšľali iba radoví vojaci, ale aj ich velitelia.

V roku 1943 sa negatívne tendencie v ohľade bojaschopnosti ešte prehĺbili. Skúsenosti s nacistickým „novým poriadkom", ktorý sa snáď najbrutálnejšie v Európe prejavil práve v oblastiach, kde boli nasadené aj slovenské jednotky, je podľa všetkého hlavným faktorom, ktorý prispel k postupnému rozkladu bojovej morálky divízie. Zaregistrovali to pochopiteľne aj Nemci, ktorí si rýchle všimli rozkladný vplyv navrátilcov z frontu rozprávajúcich o nacistických zločinoch.[25]

Nemuselo však ísť len o priame fyzické likvidácie. Smutnými, no bežnými boli aj výjavy z nedobrovoľných deportácií mladých ľudí na práce do Nemecka.[26] Ešte horšie sa však zaobchádzalo so sovietskymi zajatcami, čoho svedkami naši vojaci neraz boli.

Vojaci sa potom logicky pýtali: „Za koho tu vlastne bojujeme? Za Nemcov, ktorí tu vypaľujú dediny a likvidujú nevinné obyvateľstvo, ktoré sa k nám tak dobre správalo?" Možno práve takéto otázky si kládli tí, ktorí sa stretli s excesmi nacistov, resp. boli ich pasívnymi alebo aktívnymi spoluaktérmi.

Hoci nenávisť ešte nebola odbojom, aktívnym bojovým prostriedkom, dôležitým bola práve skúsenosť zo zločinov na obsadenom území. Ako píše Falťan, v ZSSR *„sme bezprostredne na vlastné oči poznali ešte aj ďalšieho dôležitého činiteľa, ktorý v nás urýchľoval ... uvedomovací a dozrievací revolučný proces... boli to hrozné výčiny hitlerovských katov"*.[27] Väčšina vojakov sa dovtedy nestretla s čímsi takým brutálnym. Časť vojakov, najmä tí, ktorí boli priamo svedkami atrocít, preto prechádzali v ZSSR istým prerodom. Bola to podobná skúsenosť a šok, aký z druhej strany zažili prvosledové jednotky slovenskej armády v lete 1941, keď nachádzali v obciach a mestách západnej Ukrajiny stovky Sovietmi povraždených a zohavených mŕtvol väzňov.

3.3. Prvé pokusy – od augusta do novembra

V roku 1941, ako aj v prvej polovici roku 1942, ostávali dezercie nielen v Zaisťovacej divízii, ale v slovenskej poľnej armáde ako celku, periférnym javom. Obraz o ich rozmeroch v tomto období si môžeme urobiť z vydaných zatykačov. V januári 1942 zbehlo z radov oboch divízií (v tom čase spolu cca 15 000 príslušníkov) dovedna 5 osôb. Vo februári išlo rovnako o 5 osôb. V marci to bol dvojnásobok – 10 osôb, a presne to isté číslo sa objavilo aj v apríli. V máji počet vzrástol na 20 mužov z celej divízie.[28] Nie nepodstatným faktom je v tejto súvislosti aj to, že väčšina zbehov nemala namierené na nepriateľskú stranu, ale do tyla vojsk.[29]

Vôbec prvý pokus o zbehnutie vojakov slovenskej armády k Sovietom sa objavil ešte v rámci *Rýchlej skupiny*. Konkrétne šlo o príslušníkov Pluku útočnej vozby (PÚV) Pavla Trnavského a Viktora Kamila 28., resp. 29. júna 1941. Ich pokus sa ale skončil tragédiou. Sovieti o nich nielenže nemali záujem, ale ako nepriateľských vojakov ich pre výstrahu hneď popravili. Neskôr ich telá našli s guľkou v hlave a výstražnou ceduľou na krku.[30] Faktom je, že ďalšie pokusy o zbehnutie k Sovietom sa v slovenskej armáde nevyskytli najbližších takmer desať mesiacov!

Aj keď Rýchla divízia nie je predmetom mojej pozornosti, treba kvôli historickej súvislosti spomenúť, že z tejto formácie zbehol prvý vojak na sovietsku stranu v marci 1942 (stk. Ján Vrábeľ) a jeden v apríli (stk. Ondrej Rusnák). Až v máji došlo k prvej skupinovej dezercii ôsmich príslušníkov guľometného roja. Tento jav však ostal v armáde na dlhé mesiace ojedinelým.

Trochu iná situácia bola u Zaisťovacej divízie. Tu prvé prechody na sovietsku stranu doložiteľne zaznamenávame až v druhej polovici roku 1942. V literatúre ani v archívnych prameňoch nie je zachytený prípad, že by sa nejaký príslušník tejto divízie, resp. poľnej armády vôbec, dostal k partizánom už v prvej polovici roka 1942.[31]

V prvom polroku sú zaznamenané dve konkrétne mená – Vincent Jakša, ktorý zbehol od Divízneho zbrojného parku 14. apríla 1942, a Jozef Kmeť, ktorý údajne zbehol 22. mája z Posádkového veliteľstva v Ľvove", avšak ide o značne otázne prípady. Kmeť totiž u partizá-

nov nikdy nepôsobil a pravdepodobne vôbec nezbehol.[32] Jakša, ak sa k nejakej partizánskej skupine aj dostal, bol tu podľa všetkého ako nepriateľský vojak zlikvidovaný.[33] V každom prípade ani jeden z nich sa v žiadnom zozname partizánskych účastníkov nenachádza.

V skoršom období vojny vojaci fakticky ani nemali ku komu zbehnúť. Tento stav potvrdzuje aj písomné vyjadrenie bývalého veliteľa divízie plk. P. Kunu: *„Za môjho velenia od 25. 11. 1941 do 5. 8. 1942 od Zaisťovacej divízie nezbehol žiaden dôstojník, ani vojak – nemal ku komu zbehnúť."*[34]

Ešte jednu poznámku na tomto mieste k jednotlivým prípadom zbehnutí. Ani dnes nedisponujeme komplexnými podkladmia, aby sme ich uspokojivo opísali. Archívne materiály k problematike sú značne torzovité, nevraviac o tom, že časť priamych aktérov zahynula ešte počas vojny, resp. svoje svedectvo nikdy písomne nevydala.

Za prvého príslušníka divízie, ktorý zbehol na stranu sovietskych partizánov a bol ponechaný nažive, možno pokladať Ondreja Zvaru zo Zmiešaného prezvedného oddielu v Michajlovke dňa 5. augusta 1942.[35] O tri týždne neskôr, 30. augusta, utekali iní dvaja vojaci SPO – Jozef Tuš a Karol Ivanič. Navyše pomerne elegantným spôsobom – na Škode Populár, ktorou predtým rozvážali veliteľa svojej jednotky mjr. Kmicikiewicza.[36] V literatúre sa ako hlavná príčina úteku uvádza Ivaničova obava o svoj ďalší osud po odchode veliteľa SPO Kmicikiewicza, ktorý bol známy svojou toleranciou až náklonnosťou k partizánom. Keď sa vraj Ivanič dozvedel, že miesto Kmicikiewicza príde major Ján Veselý, ktorý ho poznal ako komunistu, dostal strach. (Ivanič ako člen ilegálnej straníckej organizácie v bratislavskej Dynamitke bol po odhalení skupiny z milosti odoslaný na východný front – *pozn. M. L.*) Ako isté východisko sa ukázal práve útek k partizánom, s čím súhlasil i Tuš.[37] Pavel Gajdoš, ktorý bol v sovietskom zajatí už od mája 1942, s oboma menovanými pobýval v zajatecko-preškoľovacom tábore Krasnogorsk. Gajdoš v spomienkach naznačil kriminálnejšie pozadie celého prípadu. Ivanič mu totiž rozprával, že *„Tuš pobil nejakých slovenských vojakov a potom odišiel k partizánom"*.[38] Hodnovernosť tejto správy je dnes ťažko overiť, ale je nepravdepodobné, že by si Gajdoš na svojich kamarátov a spolubojovníkov v tejto súvislosti vymýšľal.

V septembri nebol v slovenskej armáde zaznamenaný ani jediný pokus o prechod na druhú stranu.[39] Stalo sa tak až v októbri, ale zbehnutie nenaznačovalo nejakú hlbšiu, uvedomelú pohnútku. Príslušník 10. roty 101. pluku Mikuláš Sekerák totiž zbehol dňa 27. 10. 1942, keď bol z trestu preložený od stanovišťa veliteľstva roty k stráži č. 28. Podrobne o tom hovorí zápis z pera jeho veliteľa **npor. Rudolfa Čillíka**. *„Dnes odpoludnia zbehol neznámym smerom od roty stk. v z. Sekerák Mikuláš, ktorý bol mnou potrestaný za to, že ako podkoňák sa nedbanlivo staral o pridelené kone. Mimo iného pri napomínaní sa drzo a nedôstojne choval. Menovaný bol preložený zo stajne k stráži č. 2.“*[40] K stráži sa však už nedostavil, ale cestou zbehol smerom na obec Slobodku.[41]

Tri prípady (Albert Gbelec, Alojz Krulikovský, Ondrej Podimák) máme zaznamenané v prvých novembrových dňoch. O ich bližšom pozadí sa mi však napriek úsiliu nepodarilo nič vypátrať.

V sumarizačnom hlásení veliteľa divízie za obdobie od 10. októbra do 10. novembra 1942 sa disciplína mužstva divízie hodnotí ako dobrá, z čoho vraj vyplýva tiež *„dobrá bojová hodnota“*. Trocha znepokojivými však mohli byť len prvé dezercie na druhú stranu, ktoré takisto nebolo možné nespomenúť. U p. pl. 101 bolo vraj zistených sedem prípadov zbehnutia k „bandám“.[42] *„Zdá sa, že sa to stalo pod vplyvom propagandy, ktorú sa „partizáni“ snažia vnášať medzi mužstvo tým, že hlásajú, že nebojujú proti bratom Slovanom, ale proti Germáncom.“* Vplyv na ich rozhodnutie však vraj mohol mať aj ústup maršala Rommela v Afrike a obsadenie Maroka Američanmi.[43]

3.4. Hromadná dezercia 11. novembra 1942 v Staruškách

Hromadnou dezerciou trinástich príslušníkov 101. pluku z 11. novembra 1942 sa nepochybne začína organizované slovenské partizánske hnutie v Bielorusku, preto sa pri tejto významnej udalosti podrobne pristavíme.[44]

Ako sa vôbec najväčšia dezercia v dejinách slovenskej poľnej armády zrodila?

Hlavným organizátorom prechodu bol podľa zhodných povojnových svedectiev slob. ašpirant **Ján Mikula** od Trenčína, povolaním bankový úradník, od roku 1941 príslušník ilegálnej KSS.[45]

5. rota, pôvodne trenčianskeho pešieho pluku 2, teraz 101. pešieho pluku, v ktorej slúžil, bola vyložená vo Vasilkove. Odtiaľ sa peši presunula do Kyjeva. Tu 18. mája slovenské jednotky vymenili Maďari a odsunuli ich na iné úseky. Veliteľom roty bol npor. Andrej Štefek, známy svojou prílišnou horlivosťou k nemeckým požiadavkám a tvrdosťou voči vlastným vojakom. (Kvôli protestom príslušníkov roty neskôr Štefeka vymenil npor. Pavel Čellár.)[46] *„Tento* (myslí sa Štefek – *pozn. M. L.) nás naháňal po horách, po akciách na partizánov až do 3. júna 1942, kedy sme dosiahli miesto určenia t.j. Jeľsk, kde sme ostali vo funkcii tej istej, ochraňovať cesty na neurčito“*, píše Mikula.

V tomto kraji už krátko po príchode mohli vojaci čo-to zachytiť o partizánoch, ktorí práve v lete 1942 rozbiehali svoju deštrukčnú činnosť. S rastom týchto aktivít Nemci museli zhusťovať stráže, doplňovať posilami a opevňovať každý, čo i menej dôležitý objekt, súc vystavení častým prepadom. Príslušníkov 101. pluku onedlho znova stiahli z týchto úsekov a premiestnili severnejšie, na horšie úseky Bielej Rusi, kde však činnosť partizánov bola ešte pestrejšia, ako to mohli sami Slováci pri presune vidieť. Kde-tu vyhodený vojenský vlak, rozbité vagóny, mosty a pod. Celý 101. pluk bol 18. júla premiestnený do Kopceviči, neďaleko Kalinkoviči. Mal ochraňovať železnicu v smere Žitkoviči – Gomeľ. Príslušníci 5. roty boli v úseku pri Brineve, kde bolo sídlo roty, ako aj pri Staruškách, kde stavali stráže.

Uvedený úsek sa nachádzal uprostred hustých tmavých lesov a len kde-tu pri trati niekoľko kilometrov od trate boli menšie osady či dedinky. Z civilov prichádzali Slováci najprv do styku len so železničiarmi, no neskôr sa odvážili aj do odľahlých dedín.

Zo samostatných prepadov partizánov na nemecké vlaky sa dalo predpokladať, že ide o organizovaný odpor a sily partizánov sú väčšie, než sa pôvodne myslelo. *„Nemci stávali sa bezmocnými, zúrili, privážali posily a keď všetko bolo márne proti partizánom, ktorí sa v ich organizovanej činnosti nedali rušiť a odstrašiť, začali Nemci tie isté metódy, ktoré už predtým uplatňovali na Balkáne a v Poľsku, t.j. systematicky páliť osady aj s ľuďmi a v zúrivosti mučili všetko, čo len v ceste stálo*", píše Mikula.[47]

Aj ďalší vojaci z Mikulovej skupiny potvrdzovali, že nacistické násilnosti priamo vplývali na ich neskoršie rozhodnutie utiecť. Medzihorský, aktívny účastník prvého hromadného úteku, si takto spomínal na jeden zo zážitkov pri strážení trate pri Kyjeve ešte z jari 1942. Práve tam po prvý raz videli Nemcov, ako strieľali civilov. Bol to trest za to, že ako strážni si vraj nesplnili svoju povinnosť, *„lebo partizáni tam prepadli jeden transport, ten bol vyložený na železničnej stanici na zemi. Tak Nemci zohnali ľudí, čo našli naokolo, čo mali strážiť. Dali ich dokopy a začali ich strieľať. Lebo oni im povedali, že ak pustia partizánov, tak ich postrieľajú. Vtedy tam aj decká postrieľali, malé chlapčiská, čo boli s nimi"*.[48]

Iný bývalý účastník prechodu z 11. novembra 1942 Ján Slávik z Lubiny na otázku, prečo sa rozhodli ujsť k partizánom, odpovedal: *„Lebo nemali sme radi Nemcov, strašne nafúkaní boli, nadradení... Kade oni prešli, to zramovali, zničili."*[49]

Nacistické barbarstvo vyvrcholilo pálením dedín i s obyvateľstvom, čo videli aj viacerí slovenskí vojaci. V mnohých sa následne budil dištanc, odpor, nenávisť, ba aj túžba po pomste za nevinné obete. Civilné obyvateľstvo, vidiac tieto zverstvá, utekalo k partizánom a takto rástli nové partizánske oddiely. Podobne uvažovali aj niektorí slovenskí príslušníci – medzi nimi práve Mikula či Medzihorský. Prvým krokom k prechodu bolo pochopiteľne nadviazanie kontaktov s partizánmi – bez toho by útek na druhú stranu hraničil s nebezpečenstvom smrti. *„Spojenie sa mi podarilo nadviazať cestou železničiara Nikolaja, s ktorým som často rozprával a keď ma lepšie poznal, informoval o mne partizánov a priniesol mi od nich raz nasledovné písmo: „My znajem, što Slováky naši bratia. Nam iz Moskvy zapraščali Vas uništožať. Vy nemešajte do našeho dela i my Vam ničoho nezdelajem. My*

prihlašajem Vas do nas a v meste s vami budeme biť nemecké zachvatčiky. My ožidajem Vaš odviet čerez železnodorožnika Kolu."[50]

O spojení sa vraj Mikula nikomu nezmienil a trvalo tri týždne, čo bol s nimi v spojení. Informoval ich o pomeroch v jednotke, vlastných úmysloch a žiadal, aby sa správali voči Slovákom slušne, aby ich neprepadávali pri hliadkovaní, čím by celej veci len poškodili.

Ktovie koľko by muselo trvať spojenie s partizánmi, aby sa prví vojaci odhodlali prejsť. Čo sa však neudialo „evolučnou" cestou, stalo sa náhle 11. novembra. V tom čase strážili, ako už bolo povedané, slovenskí príslušníci 101. pluku dôležitú trať Pinsk – Gomeľ, na ktorej sa nachádzala aj dedina Brinev. Tá bolo asi 4 km vzdialená od železničnej stanice Brinev. Lenže tá bola už v „milicionérskej" zóne. (Obce boli rozdelené na zónu partizánsku a zónu milicionársku – pozn. M. L.)

Po niekoľkých dňoch Mikulovho spojenia s partizánmi vyhodili títo asi 1 km od ich strážnice nemecký transport so soľou, pričom sedem vagónov soli sa vysypalo a ľudia z blízkeho okolia si z nej nabrali a navozili domov, pokiaľ neprišli nemecké vojská. Nabrali si však aj slovenskí strážni, soľ bola totiž v tom čase v Bielorusku veľkou vzácnosťou. Mikula pokračoval: *„Krátko nato sme šli ako súkromná hliadka, zložená zo sedem vojakov z dvoch susedných strážnic do blízkej dedinky Brinevo. V poselku tejto dediny stretli sme sa s partizánmi, ktorí zbierali po civiloch soľ, nazbieranú pri vyhodení uvedeného transportu. Sme sa s nimi kamarátsky pozdravili, objali a napokon pri vodke si podebatovali. My sme im potom tiež dali z našej soli a oni nám dali baranov a iný proviant.*"[51]

Zvítanie s partizánmi však bolo trochu komplikovanejšie, keďže ho môžeme konfrontovať aj s inými svedectvami. Emil Medzihorský zo strážnice „Stanica Starušky" (tu bol veliteľom des. Adamec), s ešte jedným vojakom išli na hliadku do dediny po proviant s pomocníkom, kde sa však nečakane stretli s partizánmi.[52] Veliteľom trojčlennej hliadky, ktorá ako prvá zamierila do dediny, bol slobodník Gustáv Lazár. Veliteľ stráže síce dobre vedel, že hliadka len finguje kontrolu dediny a v skutočnosti vojaci idú do dediny zháňať proviant, aby si prilepšili vojenskú stravu. Príchodom do Brineva akoby prešli fiktívnu frontovú čiaru, v dedine sa totiž pravidelne zdržovali partizáni. A možno práve to sa stalo osudným, že sa rozhodli prejsť na druhú

stranu. *„...V ten deň tam boli akurát partizáni, oni tiež zháňali kartošku, čo nosili ľudia z rolí"*, spomínal si po rokoch Medzihorský, po Mikulovi druhý hlavný organizátor úteku. Partizánski chlapci zahliadnuc slovenskú hliadku sa najprv utekali rýchle schovať na okraj obce, k lesu. Báli sa totiž cudzích vojakov. Aj civilné obyvateľstvo sa pochopiteľne obávalo vyzradiť partizánov, spočiatku nedôverovalo vojakom. O chvíľu sa však všetko zmenilo. *„Už keď sme tam prišli do jednej chalupy sme videli, že civil bežal, aj flintu niesol. Že kto to bol, sa pýtame... Že oni neznajú... Potom hovorí jeden, že to bol partizán... My sme hneď strpli, zľakli sme sa, lebo Nemci nám ich opisovali, že nás budú mučiť, strieľať a všetko možné – a to nebola pravda. „Vaňa, Vaňuška, skaži pravdu! Však sa nemáš čoho báť!" – hovoril ten jeden civil tomu druhému."* Jeden z partizánov sa totiž osmelil a mával spoza poslednej chalúpky na Medzihorského. *„Volali ma bližšie – keď som videl, že odhodil pušku, som sa priblížil aj ja k nemu, vtedy ma začal objímať, že „kamarat slovenský vojak", bratať sa s nami."* Vravel mu pritom, že dostali *„prísny zákaz"* dotýkať sa slovenských vojakov. Partizán pozýval Medzihorského do ich radov hneď, no ten sa obával *„čo z toho budú mať naši doma, lebo bola taká mienka medzi nami, že naše rodiny budú ohrozené, aj keď oficiálne v rozkazoch alebo tak sa to nepovedalo"*. Strach mali aj z toho, či ich neprezradí niekto z vlastných vojakov.[53]

Získaný proviant – zemiaky, husi, dvoch baranov, si najprv poodnášali na strážnicu, avšak nestihli ho už zjesť. Dobehol totiž vojak Pilátik od Semaforu so zvesťou, že ktosi z miestnych obyvateľov to už hlásil Nemcom, že sa stretli s partizánmi. Bolo to totiž blízko trate. To bola aj bezprostredná pohnútka k úteku. A skutočne, do rána boli už strážni preč.

Mikula spomínal, že pôvodne útek plánoval až po obdržaní zimnej bielizne, o svojom spojení s partizánmi kamarátom nič nepovedal. Po uvážení novej situácie a dohode s Medzihorským sa ale rozhodol nakoniec pre odchod. Prostredníctvom partizánky Olgy Vlasenkovej odkázal partizánom, aby po skupinu prišli. Keď už partizáni v lese čakali, vyrozumel aj ostatných chlapcov a tiež veliteľa stráže, desiatnika Bajanu, a tak všetci odišli. Partizáni mali so sebou povozy, na ktoré naložili všetku výzbroj a výstroj. Po dohode s nimi sa tak Miku-

lovi a ostatným zbehom podarilo prechod zamaskovať. Takto ochránili nielen seba, ale aj obľúbeného veliteľa roty.[54]

Odtiaľ išli asi 5 km neutrálnou zónou potom do prvej dediny v partizánskej zóne.

Mikula po vojne písal, že svoj úmysel o prechode prezradil Medzihorskému na susednej strážnici pri Staruškách, ako aj niektorým iným chlapcom na susednej strážnici tesne pred akciou a tento návrh našiel u nich plné porozumenie. Preto sa rozhodli opustiť strážnicu a prejsť k partizánom, ktorí nás už v lese čakali".[55] Medzi vojakmi oboch stráží – stanica Starušky a semafor Starušky (tu bol veliteľom des. Jozef Bajana), však nevládol celkom jednotný názor na to, či utiecť alebo nie. Niektorí nezaváhali, iní chuť nemali. Naznačujú to aj Medzihorského spomienky. *„Dvaja boli vtedy na stojke – Slávik a ešte jeden s ním* (Štefan Jančo – pozn. M. L.) ten *sa tam pod lesom motal. Slávik sa ma pýta: „Kde idete?" „K partizánom", hovorím. „Kde k partizánom?" Tu reku, hentam sú schovaní, tam hliadkujú. „Počkaj Emilo, Boha tvojho, aj ja idem!" – ešte kričal na mňa. Ten druhý, Jančo, zástupca veliteľa stráže čo bol, ten tiež odišiel a ten tam potom padnul."*[56] Veliteľ stráže zo „Semaforu" des. Bajana sa najprv vojakom vyhrážal, že im „dá k partizánom utekať!" a na potvrdenie váhy svojich slov išiel hneď vziať svoju pušku. No nakoniec sa dal predsa len uhovoriť a odišiel s nimi. Ešte ostrejšie proti návrhu utiecť protestoval Gusto Lazar, ten dokonca obtiahol svoj guľomet a hrozil spoluvojakovi streľbou. O útek naspäť, už na ceste k partizánom, sa pokúšal aj vojak Klunda, ostatní však tomu zabránili. Utiecť späť sa podarilo jedine vojakovi Panovčákovi, ale ani on nakoniec nevyzradil, aké bolo pozadie „prepadu" strážnice.[57]

Pred útekom totiž vojaci všetko nastrojili tak, aby situácia vyzerala ako prepad: Strážnicu zapálili a z lesa spustili krátku paľbu smerom na strážnicu, čo vytvorilo dojem, akoby boli prepadnutí a zajatí. Po strážnici porozlievali krv z darovaných baranov, strieľali do vzduchu a robili hurhaj. Aj toto divadlo nepochybne prispelo k tomu, že ich prípad bol oficiálne označený nie za dezerciu, ale za zajatie, resp. nezvestnosť.[58]

Ján Slávik spomínal na prechod po rokoch takto: *„Tá veľká stráž, vedľa čo bola – tí to tam všetko rozváľali, rozobrali, strieľali tam, hu-*

lákali – ale Nemci vtedy neprišli, bola tma. Skrátka – spravili divadlo, že ich partizáni prepadli. Chceli to zamaskovať, aby potom neboli rodiny prenasledované. A my traja zo susednej stráže (Starušky-semafor, odkiaľ odišiel spolu s Medzihorským a Jančom – *pozn. M. L.*) *sme sa k nim pridali. Ešte som si svoje veci rýchlo pobral, britvu, žiletku, všetky mundúry, čo som mal, som na seba obliekol. Zbrane sme im vyhodili na voz, guľomety, mínomety, granáty – no všetky naše zbrane – a už sme aj s nimi išli. Jeden z tej stráže ale nešiel, ušiel od nás vtedy. Jednoducho sa vrátil k armáde, nechcel ísť k partizánom s nami. Ťažko povedať, prečo ušiel.*"[59]

Ako už bolo spomenuté, zbehom sa podarilo útek zamaskovať, a tak až do konca vojny, ba aj istý čas po vojne boli vedení ako nezvestní, hoci niektorí velitelia iste tušili pozadie prípadu. Naznačuje to aj jeden zo zachovaných plukových dokumentov, ktorý konštatuje od 11. novembra 18. hod. „nezvestnosť" jedného slobodníka a dvoch strelníkov od stráže č. 20 v Staruškách – vraj „*sbehnutie sa dá predpokladať*". Od rovnakého času bola nezvestná aj celá stráž č. 21 zo Staruškách. „*Strážnica shorela. Susedná stráž streľbu nepočula. Obhliadkou okolia strážnice neboli zistené žiadne stopy. I v tomto prípade sa dá predpokladať sbehnutie, hoci prípadné prepadnutie banditov nie je vylúčené*", uzatvára hlásenie.[60] Incident sa však viac ani nevyšetroval, a tak nakoniec ostalo len pri všeobecných výčitkách na adresu nedbalosti jednotlivých veliteľov stráží, ktorí vraj „*nevedia, kto zo stráže im chybí, príslušníci stráží opúšťajú strážnice bez povolenia, robia si vzájomné návštevy, navštevujú súsedné dediny a v nich dievčatá a pod*".[61]

Prvá skupina vojakov, ktorá zbehla 11. novembra pod vedením Mikulu a Medzihorského, udržiavala so štábom 101. pešieho pluku (stot. Nálepka) neprestajné spojenie. Nálepka Mikulu presne informoval o pohyboch Nemcov, ich plánoch a chystaných protipartizánskych raziách. Jedna z takýchto Nálepkových informácií Mikulovi sa týkala údajne práve slob. Jána Páča. Mikula mu bol za to, podľa vlastných slov, vďačný do konca života. Správou mu vraj Nálepka zachránil život, „*tým, že písomne oznámil štábu, že spravodajský dôstojník slovenskej armády (pravdepodobne Fickuliak) poslal k partizánom v decembri 1942 špióna, a to slovenského Nemca Jána Patscha, ktorý mal určité výzvedné poslanie a mňa, ako aj Podimáka Ondreja, odstreliť a vrátiť*

sa späť na pluk. Menovaného špióna sme práve na štábe vyšetrovali, keď táto správa od Nálepku došla."[62] (Prípad spomeniem ešte nižšie).

3.5. Od 11. novembra do Vianoc

Od prvej hromadnej dezercie 11. novembra do konca tohto mesiaca zbehlo ešte sedem príslušníkov divízie.[63] Žiaľ, bližšie informácie o ich pozadí sa nám z pera ich aktérov nedochovali. Okrem jedného totiž všetci z nich zahynuli ešte počas vojny. Minimálne u štyroch z nich (**Ašver**, Kršík, Panáček, Pargáč) , ktorí zbehli 17. novembra, sa tak však stalo nie celkom dobrovoľne, resp. ich dezerciu možno označiť za viac-menej vynútenú. Ako totiž potvrdzuje jeden z partizánskych zdrojov, za ich predchádzajúci styk s partizánmi pri vodojeme v Kalinkoviči im totiž hrozilo vyšetrovanie a väzenie. Po Nálepkovom varovaní zo štábu sa preto rozhodli pre okamžitý útek.[64]

Veliteľ 101. pluku pplk. pech. Jozef Husár pri bilancovaní tohto skupinového zbehnutia štyroch príslušníkov 11. roty zhrnul dôvody tohto fenoménu v nasledujúcich bodoch:

„1/ Mužstvo peš. pluku 101 bolo dlhý čas v prostredí, kde k bojovej činnosti skoro vôbec nedošlo. Po pridelení úlohy na trati Pinsk-Gomel sa jeho dosavádny, pomerne pohodlný život zmenil na tvrdú a nebezpečnú službu.

2/ Posledné udalosti, najmä prepad čaty z Kopatkeviči (išlo o zmasakrovanie 22 slovenských vojakov partizánmi – *pozn. M. L.), priviedol mužstvo k názoru, že podobný osud očakáva postupne všetky stráže a jednotky pluku. Záchranu vtedy vidia slabší jedinci v zbehnutí. O tomto sa často debatuje na strážniciach, ale rozhovorom nemožno zabrániť, lebo možnosť akejkoľvek kontroly v tomto smere je vylúčená. Tento názor je mimo toho v mužstve civ. obyvateľstvom (najmä ženami) dôsledne živený.*

3/ Mužstvo je pridelené na dlhý čas k jednej stráži. Jednotvárna a vyčerpávajúca služba s prepadmi stráží skoro každú noc, ďalej per-

spektíva, že po skončení tejto úlohy čaká ich zadelenie k RD – to všetko silne pôsobí na morálku mužstva, ba – ako pozorujem – čiastočne aj na dôstojníkov."[65]

Okrem toho vraj partizáni pracovali propagačne veľmi vtipne. Napríklad po zmiznutí stráže v Staruškách vraj rozšírili medzi civilným obyvateľstvom správu, že zajatí Slováci sa v ich lágroch poženili, čo sa roznieslo aj medzi mužstvo. „*Pracujú teda na známej náklonnosti nášho mužstva k ženám.*" Zákaz styku so ženami a civilným obyvateľstvom nik nedodržiaval, ako o tom svedčili časté, opakované zákazy. Kontrola strážneho mužstva zo strany veliteľov bola z mnohých príčin iluzórnou, stráže boli tak prakticky odkázané samy na seba. Po nariadení prísnej pohotovosti a zostrení chodu strážnej služby po 11. novembri tieto opatrenia vraj vojaci pociťovali, v porovnaní s predošlým stavom ľahostajnosti, ako „*nesmyselné honenie*".

Popri týchto najvýraznejších príčinách zbehnutí bolo pochopiteľne aj množstvo ďalších, individuálnych.

Veliteľ pluku svoju analýzu končil konštatovaním, že „*za takéhoto stavu veci pri najlepšej snahe nemôžem plne ručiť za sverenú mi úlohu. Vyčerpal som všetky prostriedky k zjednaniu nápravy. Úlohu túto sotva by som mohol splniť pri počtoch, ktoré mám, i s najkvalitnejším mužstvom a to i pri vypätí všetkých síl*".[66]

V kolónke „disciplína" hlásil v decembri 1942 veliteľ divízie plk. Pilfousek podobne nelichotivé hodnotenie stavu. Pod vplyvom rôznych okolností vraj morálka a disciplína mužstva nie je na želateľnej výške, najmä v 101. pluku. „*Vinu na tom nesie v prvom rade veľké rozčlenenie na malé jednotky – stráže, ktoré sú odkázané skoro úplne samy na seba a styk s civilným obyvateľstvom proti zákazom. Dostatočná kontrola týchto je pre veľkú rozlohu týchto a dopravné ťažkosti zo strany veliteľov veľmi sťažená.*"[67]

Strach pred hroziacim trestom za kontakt s partizánmi bol hlavnou príčinou úteku aj vojaka Michala Frigu 14. novembra, teda ešte tri dni pred spomínaným hromadným útekom. Všetko sa začalo navonok nevinne – na stanici v obci Goleviči sa Friga dostal do kontroverzie s Ukrajincami v nemeckých službách, ktorí sa prítomným údajne chválili, že vypálili niekoľko dedín v okolí. Za tento incident podal veliteľ transportu na Frigu hlásenie, ktorého rezultátom bol fo-

nogram veliteľovi 3. roty v znení: *„Zaistite Michala Frigu a eskortujte ho na veliteľstvo práporu do Koziniek, odtiaľ bude odvedený na divíziu do Ovruče."*[68] Kamarát spojár na ústredni ho však o tejto správe okamžite upovedomil. Neprešlo ani pár minút a Friga bol so všetkými osobnými vecami už v lese na ceste ku partizánom.[69]

Veľmi svojskými, neraz až kurióznymi boli pohnútky, ktoré stáli za útekmi niektorých jednotlivcov. Príslušník 10. roty 101. pluku Ján Češek zbehol takisto 14. novembra 1942 počas spoločného kúpania mužstva, a to pod zámienkou odskočenia.[70] Češek mal v osobnom zázname na margo dezercie uvedené: *„Dôvod ku zbehnutiu je pravdepodobne tento: Menovaný bol v občianskom povolaní tulák. Na vojne sa mal dobre, podľa jeho vyprávania chcel aj ostať na vojenčine ako podôstojník z povolania. Pre jeho slabú duševnú vyspelosť však nebol ani povýšený ani nemohol byť prijatý do sboru poddôstojníkov z povolania."* Češek sa dokonca na vojenčinu hlásil dobrovoľne a strážnu službu si konal *„veľmi poctivo"*. Keď sa však medzi mužstvom začalo povrávať, že odvodový ročník 1939 má byť v januári prepustený, jemu sa to údajne nepáčilo, pričom poznamenával, že *„v civilu nemá zamestnanie"*. Podľa veliteľa roty bolo práve toto príčinou, že ušiel k „záškodníkom".[71]

Prípad Jána Páča je takisto veľmi zaujímavý. Predovšetkým, nedá sa s istotou povedať, či zbehol, alebo bol k partizánom vyslaný so spravodajským poslaním, ako to tvrdil J. Mikula. Ba, že by mal tohto partizána dokonca fyzicky likvidovať. Pravdepodobnejšou sa zdá byť oficiálna armádna verzia, že totiž Ján Páč, z ktorého mimochodom partizáni spravili slovenského Nemca Patscha, jednoducho zbehol. Už krátko po príchode ho však sovietski partizáni zo Žigarovej brigády zlikvidovali. Ako dôvod na likvidáciu mohlo stačiť práve nemecky znejúce meno.[72]

Dezercia skupiny vojakov z 2. roty 101. pluku, ktorú tvorili slob. Kaščák, des. Homola, stk. Bobáľ, stk. Vavrač, stk. Kmiť a stk. Kotrlec[73] mala takisto pomerne zaujímavé, no súčasne aj trochu nejasné pozadie. Veliteľom roty, v ktorej menovaní slúžili, bol už spomenutý surový a neobľúbený npor. Andrej Štefek, ktorý predtým velil 5. rote. Aj u týchto vojakov si Štefek svojím správaním stihol narobiť veľa nepriateľov. V snahe o kariéru sa údajne dobrovoľne prihlásil

na front, čomu nadriadené miesta ochotne vyhoveli. Hrozilo však, že spolu s ním sa na front nedobrovoľne presunú i viacerí jeho vojaci. Jedinou možnosťou, ako sa tomuto osudu vyhnúť, bol útek k partizánom. Pravdepodobne hlavný aktér zbehnutia, Štefan Kaščák, opísal bezprostredné pohnútky k dezercii takto: *„O polnoci, 1. novembra* (v skutočnosti až začiatkom decembra – *pozn. M. L.) 1942 sme mali odísť na front. Práve vtedy bola v Belokoroviči veľká zábava. Nine Nosáľskej sme povedali, aby zavolala do tanca veliteľa roty Štefeka. On potom vyhlásil, že sa budeme zabávať až do rána. Využili sme to a v noci sme prešli k sovietskym partizánom"*.[74] Vojaci sa k prechodu odhodlali, no svoj útek sa pokúsili nastrojiť ako pád do zajatia. To im však nevyšlo.

Druhý zo skupiny, P. Bobáľ, podal však útek trochu inak. Podľa jeho spomienok sa zdá, že útek súvisí s hroziacim odhalením styku ich skupinky s miestnym odbojom. Bobáľ totiž spomína, že na stanici v Belokroviči Nemci zaistili ilegálneho straníckeho pracovníka K. Arefieva, a to pre spoluprácu s partizánmi. Na príhovor slob. Š. Kaščáka a des. O. Homolu ho síce vraj onedlho prepustili, no oni sa dostali do podozrenia.[75]

I napriek dobrovoľnému návratu k armáde sa jeden zo zbehov skupiny, Rudolf Kotrlec, dostal do väzenia.[76]

Slobodník Július Čipčiar podľa vlastných slov nadviazal spojenie s partizánmi už v septembri 1942, teda ani nie dva mesiace potom, ako sa dostal na front, pričom im vraj dodával strelivo, proviant aj správy. *„Dňa 19. 12. som prešiel dobrovoľne aj so slob. Klimo Ján a vojakom J. Gogom k bieloruským partizánom"*, konkrétne utekali z mestečka Kopceviči do dediny Mechedoviči[77], kde bolo veliteľstvo jedného z partizánskych oddielov 125. kopatkevičskej brigády. Ako pohnútky uvádza to, *„keďže už doma bolo mojou túžbou dostať sa na stranu Slovanov a bojovať proti Nemcom a pomstiť krivdy, ktoré spáchali na českom, slovenskom, ruskom národe, teraz dospel čas"*.[78] Či bolo za útekom aj čosi iné, nedá sa zistiť.

Zaujímavým prípadom je i zbehnutie slob. Pavla Bebčáka z 12. roty 101. pluku. Bebčák, pridelený k telefónnej ústredni, sa dňa 23. novembra vzdialil od svojej jednotky do Ptiča, do jedného z civilných domov, kde zotrval až do nasledujúceho večera. Po svojom návrate sa v podnapilom stave vyjadroval, že *„Hitler sa posere, vojnu rozhodne*

prehrá, Hitler chce zničiť Slovensko, ja som pracoval jeden a pol roka v Nemecku a viem, čo chcú Nemci, je veľkým zločinom, že Slováci bojujú s Nemcami proti svojim bratom Rusom, ktorí nám chcú len dobre" a pod. Na okraj obvinenia zo samovoľného opustenia stanovišťa uviedol: „*Telefónnu ústredňu Sumatra som opustil 23. 11. o 13. hod. a odišiel som do dediny Ptič, kde som prenocoval u dievčaťa a stadiaľ som odišiel ráno aj s jedným policajtom, ktorý šiel do obce Bahrinoviči páliť vodku (samohonku). Išiel som s ním, že si od neho kúpim za cigarety vodku. Do Bahrinoviči sme prišli asi o 11. hodine, kde sme spolu s policajtom hľadali aparát na pálenie vodky. Aparát sme i našli, ale bol obsadený – druhý pálil vodku. Keď sme prišli k nemu, hneď nám dal jednu fľašu vodky, ktorú sme spolu s policajtom vypili. Keď sme dochádzali do Ptiča, začala vodka účinkovať na hlavu a keď sme došli do dediny, zobrali ma naši vojaci, ktorí brali vodu na voz a odviezli ma na telefónnu ústredňu Sumatra, ale ja som už nič nevedel o sebe, bol som natoľko opitý.*"[79] Keď Bebčákovi hrozilo vyšetrovanie a trest, rozhodol sa 26. decembra 1942 osudu uniknúť a počas akcie proti partizánom v obci Buda Sofijevka[80] dezertoval.[81] Nebola to konečne jeho prvá dezercia. Podľa vyjadrenia veliteľa družstva des. J. Murína malo jeho „*svojvoľné chovanie ... pôvod v jeho dobrodružnom živote*", keďže Bebčák sa vraj už viackrát vzdialil od svojej jednotky, medziiným zbehol v roku 1939 do Poľska, za čo bol štyri mesiace vo vyšetrovacej väzbe, ale amnestiou nakoniec trestu pozbavený.[82]

Do vianočných sviatkov roku 1942 stihlo z radov divízie zbehnúť ešte 19 (resp. 21 príslušníkov).[83] Prvá skupinová dezercia v decembri, a druhá v divízii vôbec, sa uskutočnila už 3. decembra 1942, pričom zbehli piati príslušníci 6. roty 101. pluku. Tu boli však pohnútky podľa všetkého úplne iné než vlastenectvo či antinacistické presvedčenie. Trestné oznámenie na Mikuláša Kramera, podané veliteľom 6. roty dňa 5. 12. 1942, totiž hovorí o tom, že 1. 12. sa Kramer opil a na izbe v ubikácii v opilosti zo služobnej zbrane vystrelil. Keď ho prišiel na izbu napomenúť a proti hazardnému konaniu zakročiť službukonajúci čatník Matej Staroň, agresívny Kramer namiesto ospravedlnenia nadriadeného udrel do tváre. Kramerovi štyria najlepší kamaráti – Ščambora, Vaščík, Podhora a Zeleňák – sa však druha zastali a službukonajúceho čatníka fyzicky napadli, čím mu zabránili v zákroku

proti opilému kamarátovi.[84] Za tento čin im všetkým piatim hrozilo trestné stíhanie. Na to však už radšej nečakali a pri najbližšej možnej príležitosti, ktorá sa im naskytla hneď 3. decembra pri protipartizánskom prieskume v obci Mišenki, utiekli k partizánom.[85] Len veľmi nedôveryhodne preto vyznievajú slová Kramera, že *„mnoho som rozmýšľal o mojom postavení v Rusku. Postupne som si uvedomoval, že moje miesto je medzi partizánmi"*. Pravdepodobne takisto zmýšľali aj jeho kamaráti, ktorým hrozil trest.[86]

Iné pohnútky k úteku mal však podľa všetkého Michal Gubiš, ktorý utiekol sám 20. decembra z Kopceviči. Ako vravel, medzi hlavné patrilo rozhorčenie z hospodárskeho útlaku, aký zažívalo ukrajinské obyvateľstvo za okupácie ale najmä osobné zážitky z brutálnych policajno-trestných akcií proti „partizánskym obciam". *„Asi začiatkom júna 1942 sme obkľúčili partizánsku obec Kuzmiči. Nemecké poľné žandárstvo s miestnou fašistickou políciou podpaľovali domy. Boli drevené, ľahko ich oheň skolil. Obyvateľstvo si zúfalo zachraňovalo najnutnejšie potreby a naše mužstvo stálo strnuté hrôzou. Celá čata zlyhala. Nepozdvihla zbraň proti civilnému obyvateľstvu. Mnohí pomáhali vynášať z chalúp obilie, šatstvo, pomohli vyniesť z horiaceho domu choré dievča ... Na vlastné oči sme sa presvedčili, kto pustošil bieloruské dediny!"* Ďalšiu noc strávili v kolchoznej maštali. Veliteľ, stotník Adamovský, ich upozornil, aby sa ani nepohli, keď budú počuť výstrely. Ráno pri nástupe videli domy v plameňoch a povraždených ľudí. Nemecké žandárstvo a miestna polícia sa takto mstili rodinám, ktorých príslušníci boli medzi partizánmi. *„A takto sme mali pomáhať fašistom v mene kresťanského milosrdenstva – vraždiť, drancovať, pustošiť!?"*, pýtal sa vojak.[87] Hneď ako sa mu teda naskytla možnosť, zbehol na sovietsku stranu, čím sa pridal k prvým slovenským partizánom. Možno dodať už len toľko, že spojenie a prechod k partizánom mu umožnila jeho frajerka.

3.6. Príprava decembrového prechodu 101. pluku

Pred Vianocami roku 1942 sa stot. Nálepka a jeho blízki spolupracovníci pokúsili o prevedenie 101. pešieho pluku na stranu sovietskych partizánov.[88] V istom zmysle išlo o akúsi obdobu pokusu o prevedenie Rýchlej divízie na stranu Sovietov v januári 1943, aj keď rozdiely by

sme našli. Nielen v čase, ale aj okolnostiach a pohnútkach. Kým primárnou pohnútkou gen. Štefana Jurecha a spol. k prevedeniu divízie bola pravdepodobne momentálna snaha vyhnúť sa pádu do zajatia a z toho hroziacemu nepriaznivému osudu, Nálepkov pokus o prevedenie aspoň časti pluku bol zamýšľaný ako istý ústretový krok voči boľševickým partizánom. Rovnako však išlo o plán úzkej skupinky veliteľského zboru, ktorú názory vojakov príliš nezaujímali. Presnejšie, odbojové skupinky boli spočiatku dve. Prvú tvorili Nálepkov okruh: por. Michal Petro, ktorý bol zbrojárskym dôstojníkom pluku, a por. Karol Fraňo, druhý pobočník veliteľa pluku. Druhou bunkou bola skupinka okolo stot. Jozefa Čambalíka – MUDr. Július Kollár, d. z. Ondrej Hovanec, por. Vincent Kútik, čat. Michal Kušnír, ako aj hŕstka „spoľahlivých" vojakov. Čambalíkova skupina spolupracovala so sovietskymi partizánskymi veliteľmi pplk. Vasilievičom a plk. Kulikovom. Začiatkom decembra 1942 sa však obe skupinky zjednotili pod Nálepkovým vedením a začali plánovať prechod.[89]

Nevyhnutnou podmienkou úspešnosti bolo odsúhlasenie prechodu na druhej strane, u Sovietov. Na to slúžili pravidelné osobné schôdzky, ktorých sa zúčastňovali za slovenskú stranu najmä Nálepka, Petro a Hovanec.[90] Akciu na sovietskej strane však pravdepodobne pomáhal spoluorganizovať aj iniciátor prvej hromadnej dezercie z 11. novembra 1942 Ján Mikula, ktorý plán akcie vypracúval spolu s Nálepkom. Uvádza totiž, že *„pred Vianocami 1942 sme spoločne s Nálepkom plánovali prechod celého pluku k partizánom"*.[91] Okrem Mikulu sa však spomínajú aj ďalší zbehovia. Konkrétne dôstojníckemu zástupcovi Hovancovi mali stretnutie s partizánmi sprostredkovať v poslednú októbrovú nedeľu zbehovia Ašver a Kršík.[92] Mali vraj už presne vypracovaný plán, ako sa tento prechod vykoná. Akcia sa mala začať prepadom veliteľstva pluku, avšak následkom nepredvídaných okolností, totiž prísnych opatrení zo strany Nemcov, ktorí sa o tom dozvedeli, upustili od tejto akcie. Plán vyzeral zhruba takto: Veliteľstvo 101. pluku sídlilo v tom čase v Kopcevičí, avšak okrem štábnej roty tu bola len 11. pešia rota, ktoré mali vo výzbroji iba pušky a ľahké guľomety. Nálepka chcel preto prostredníctvom Hovanca do akcie zasvätiť aj vedenie Horskej kanónovej batérie (HKB), ktorá disponovala ťažkými zbraňami, nutnými na realizáciu prechodu. Ako kontaktnú

osobu v HKB si Hovanec vytipoval svojho kamaráta a spolužiaka zo školských lavíc d. z. Čunderlíka. Čunderlíkova úloha spočívala v tom, že na Vianoce preberie velenie nad batériou a pri fingovanom útoku partizánov na Kopceviči bude ostreľovať železničnú stanicu, kde bolo ubytované miestne nemecké veliteľstvo. Okrem toho mali ťažké zbrane HKB zničiť nemeckú políciu ubytovanú v jej blízkosti.[93] Súčasne sa mal 101. pluk presúvať do oblasti Jeľska a Ovruče, vyhodením mostov mali spraviť partizáni fingovaný útok na plukový transport a vzápätí hromadne prejsť do lesov. Realizácia plánu nálepkovcov bola vraj už na spadnutie, cesta do lesov by bola otvorená. Posledné detaily prechodu sa mali ešte dojednať na partizánskom štábe, ako aj medzi slovenskými veliteľmi tesne pred Vianocami. Tu sa mali zakresliť presné plány rozpoloženia a ubytovania slovenských, ako aj nemeckých jednotiek definitívne prideliť jednotlivé úlohy. Na poslednú stanovenú schôdzku však neprišiel jeden z aktérov, d.z. Čunderlík. Ten namiesto na ilegálnu schôdzu odišiel, údajne z príkazu veliteľa HKB **npor. Júliusa Majerčíka**, ktorý sa o pláne nejakým spôsobom dozvedel, oznámiť celú vec plk. Pilfouskovi.[94]

Okamžite po odhalení sprisahaneckých plánov sa velenie divízie spolu s Nemcami rozhodlo uskutočniť presun 101. pluku do nových priestorov.[95] Začalo sa vyšetrovanie pozadia týchto plánov. Na Nálepku a jeho kumpánov bolo podané trestné oznámenie poľnému prokurátorovi ZD pod hlavičkou „Stot. Nálepka a spol. – spolčenie a dohováranie sa s banditmi". Na jeho základe sa začalo samotné vyšetrovanie.

Aj prokurátor Rudolf Kadlečík dosvedčuje, že pred Vianocami roku 1942 prišiel dôstojnícky zástupca Čunderlík na veliteľstvo divízie hlásiť, že časť 101. p. pl. na čele s Nálepkom chce prejsť k partizánom. V prechode ich jednotky (Kanónová batéria) sa angažoval zas d. z. Hovanec. Nato sa vraj plk. Pilfousek rozzúril a vyhlásil, že *„najradšej by poslal rotu SS a všetkých dôstojníkov odzbrojil"*.[96] Zaujímavým smerom, skôr by sa mohlo povedať typicky slovenským spôsobom, sa uberalo vyšetrovanie celého

prípadu. Zahralo sa totiž do stratena. Kadlečíka okamžite poslali do Bratislavy hlásiť celú vec Čatlošovi. Tu v osobnom rozhovore povedal Čatlošovi, ako a prečo utekajú slovenskí vojaci. Na ministerstve, ako aj u kolegov v justícii zistil, že niet ochoty riešiť vec nejako prísne, čo povedal aj Pilfouskovi. Ten na základe tohto poslal trestný spis, ktorý je zverejnený pod hlavičkou „Nálepka a spol., spolčovanie s banditmi. Kadlečík šetrenie takisto úmyselne preťahoval, a tým sabotoval.[97] Predsedom vojenského senátu, ktorý prejednával Nálepkov prípad, bol Ľudovít Meislinger, už vtedy člen ilegálnej KSS. Podľa jeho vlastných slov, Čatloš ani Nemci do procesu žiadnym spôsobom nezasahovali. To konečne vidno aj z miernych rozsudkov – nakoniec len Hovanec dostal polročný trest.[98] Je teda zrejmé, že slovenská prokuratúra vyšetrovanie brzdila, ako sa len dalo.

Poznámka na margo: paradoxne, totalitný ľudácky režim nakoniec nálepkovcov žiadnym spôsobom nepostihol, avšak po vojne tzv. ľudovodemokratický režim prenasledoval tých spravodajských dôstojníkov, ktorí chceli prípad dôkladne vyšetriť.[99]

Celé vyšetrovanie kontaktov s partizánmi bolo nakoniec uzavreté len tak, že šlo o podozrenie. (*„V zime 1943 niektorí dôstojníci a príslušníci jednotky umiestnenej v Kopceviči /ZD/ stýkali sa častejšie s miestnym obyvateľstvom, pričom vzniklo podozrenie, že sa stýkali aj s partizánmi. Šlo tu najmä o stot. pech. Čambalíka, stot. Nálepku, npor. Lysáka, por. Fraňa, por. Petra, npor. Čillíka, npor. Majerčíka, d. z. Hovanca, d. z. Čunderlíka, čtk. v z. Kušníra a niektorých iných.“*)[100] Oficiálne sa uverilo ich tvrdeniu, že v okolí pluku boli partizáni vo veľkej prevahe, a keďže mali rozkaz udržať v oblasti pokoj akýmikoľvek prostriedkami, považovali za účelné udržovať civilné obyvateľstvo v okolí v akejsi priateľskej nálade voči vojsku, aby tak odstraňovali dôvody resp. príčinu k útoku zo strany partizánov. Celý prípad sa uzavrel, resp. zamrzol na báze, že *„už po zistení týchto stykov horemenovaní príslušníci armády svojim chovaním nedali nijak najavo, že by boli tieto styky nadviazali skutočne v úmysle zradnom alebo dezerčnom, niektorí z nich, najmä stot. Čambalík, pri pozdejších bojových akciách proti partizánom chovali sa veľmi dobre, stotník Čambalík údajne hrdinsky sa držal.“*[101]

Ešte na jeden moment tohto závažného dezerčného pokusu z Vianoc

1942 však hodno upozorniť. Takmer okamžité zapojenie slovenských jednotiek na protisovietskom fronte, už 24. 6. 1941, bolo vizitkou zahranično-politických snáh ľudáckej vlády ukázať sa lepším spojencom než susedné Maďarsko. Preto každý závažnejší otras či podlomenie dôvery nemeckej strany v spoľahlivosť slovenského vojska plniť zverené úlohy sa muselo nutne prejaviť aj v tomto smere. Akcia tak mala svoju dohru nielen v súdnom vyšetrovaní, ale aj v nemecko-slovenských vzťahoch na najvyšších vojenských miestach. Svedčí o tom aj jedno zo zachovaných spravodajských hlásení plukovníka Viliama Kanáka gen. Čatlošovi. 27. decembra 1943 priletel gen. let. Kitzinger (hlavný veliteľ Ukrajiny) do Bujnoviči, kde bolo v tom čase veliteľstvo Zaisťovacej divízie, resp. jej užší štáb. Tu si dal si zavolať veliteľa divízie plk. Rudolfa Pilfouska, pplk. Štefana Čániho, veliteľa 101. pešieho pluku spolu s jeho pobočníkom Nálepkom, ako aj menovaného Kanáka. Kitzinger viedol výsluch s každým osobitne, t.j. napred šiel plk. Pilfousek, potom za jeho prítomnosti pplk. Čáni, a potom za prítomnosti plk. Pilfouska aj plk. Kanák. Podnetom k celej veci bol práve styk niektorých dôstojníkov p.pl. 101 s partizánmi. Hoci vedomosť o celej veci zásahom veliteľstva divízie bola zúžená na najmenší okruh zasvätených, predsa sa ju pred nemeckým generálom utajiť nepodarilo. Kanák tu o. i. hlásil: *„Čo povedal presne gen. Kitzinger plk. Pilfouskovi a pplk. Čánimu neviem. Mne povedal toto: „Viete, že celý p. pl. 101 chcel prejsť k partizánom." Ja: „To nie je pravda, lebo celý pluk až na jednotlivcov opustil starý priestor v poriadku". Kitzinger: „Vy miesto toho, aby ste podporovali veliteľa robíte trenice, vy ste s veliteľom spoluzodpovedný za všetko". Ja: „viem, ale čo uznám za potrebné poviem do očú a nie za chrbtom"*, dodal rozhorčene Kanák.[102] Celý vzájomný rozhovor bol vraj vedený v „pohnutom duchu". V tom istom čase v Ovruči pri večeri, na ktorej bol prítomný aj stot. gšt. Vladimír Kužel, prednosta 4. oddelenia divízie, padli zo strany sprievodu gen. Kitzingera rôzne poznámky, napr., *„že Führer bude posudzovať na konci vojny každý národ podľa zásluhy a Slováci, keď sa nebudú chovať dobre, môžu pripadnúť Maďarom"*. Aj keď Kanák následne označil tieto reči za neoverené, dodal, že faktom je, že od toho času sa pomer gen. Kitzingera k slovenským dôstojníkom zhoršil.[103]

Zdá sa teda, že práve Nálepkov vianočný pokus o prechod pluku bol tým zlomovým miestom, kedy slovenská divízia stratila Kitzingerovu dôveru. Tú si potom už nikdy viac nezískala, a to aj napriek tomu, že na jej čele bol pro-nacisticky orientovaný sudetský Nemec plk. R. Pilfousek. Keď totiž gen. Kitzinger priletel v januári do Jeľska, rozčúlene Pilfouskovi vyčítal, že ako veliteľ je za všetko zodpovedný, že duch divízie *„nie je vyhovujúci a dôstojníci nie sú spoľahliví"* a potrebovali by vraj prevýchovu. Vraj divízia ako taká sa zdráha vyplniť rozkazy a každého, kto rozkaz nevyplní, treba odstrániť. A konečne, osud Slovenska je vraj neodlučne spätý s Nemeckom a keď padne toto, je koniec aj so Slovenskom.[104] Ešte aj v ďalších mesiacoch roku 1943 však Čatlošovi prichádzali ponosy na správanie sa gen. Kitzingera voči veliteľskému zboru divízie a na rôzne úmyselné prieky, ktoré im robil.[105]

Zdá sa, že na prelome rokov 1942/1943 sa prelomila dôvera nielen samotného Kitzingera, ale aj nemeckých miest k slovenským príslušníkom 101. pluku všeobecne. Mikula k tomu v spomienkach poznamenal: *„Nemci dobre spozorovali tento postoj Slovákov k nim, keď od určitej doby boli častejšie napádaní v hliadkovaní bojmi, a preto začali Slovákom nedôverovať, ba im úplne prestali veriť. Takto nám to povedal aj kapitán Nálepka, ktorý nemohol v Kopcevičí previesť plánovaný prechod celého pluku, keďže Nemci toho času urobili prísne opatrenia a ani jednoho Slováka nepustili zo stanice von, čiže robili si sami stráže a našich vojakov hodlali premiestniť na celkom iný úsek."*[106] Toto aj na Vianoce urobili, dodajme, keď bol celý pluk premiestnený do Jeľska. Tu mali Slováci konať už len strážnu službu.

3.7. Od Vianoc do konca roka 1942

Obdobie od Vianoc po koniec roka možno chápať ako doznievanie neúspešného nálepkovského podujatia. Totiž väčšina tých, ktorí v ňom boli nejako zaangažovaní, uskutočnili svoje prechody práve v týchto dňoch. Bolo ich celkovo deväťnásť. Vidno to aj z faktu, že v nasledujúcich mesiacoch (január, február) úteky poklesli na minimum.

Prvou malou skupinou, ktorá utiekla práve počas vianočných sviatkov, boli štyria príslušníci 101. pluku. Dôvod na ich útek k partizánom však treba hľadať v skoršom období. Ešte 8. novembra sa totiž

zo stráže „stratili" dvaja vojaci – Podimák a Krulikovský, ktorí boli vyhlásení za nezvestných. Nik presne nevedel, či sú ešte medzi živými. O niekoľko dní sa však Podimák objavil spolu s inými sovietskymi partizánmi živý a zdravý medzi svojimi bývalými spolubojovníkmi na strážnici pri obci Kopceviči. O vopred dohovorenom ďalšom stretnutí sa však dozvedel spravodajský dôstojník Juraj Kabzan, ktorý okamžite začal dotyčných vojakov vyšetrovať a sledovať.[107] Pravdepodobne práve to bola hlavná pohnútka, ktorá urýchlila rozhodnutie vojakov Oravca, Slatinčana, Bugáta a Bencúra utiecť.

Väčšina zo spomínaných devätnástich zbehov však bola, ako som spomenul, aspoň nepriamo zaangažovaná do príprav vianočného prechodu. Naznačuje to aj nasledovný prípad.

25. decembra dezertovalo až šesť vojakov 101. pluku: Július Bohumel, Jozef Bednár, Karol Forgáč, Jozef Marko, Štefan Tuček, okrem nich aj čtk. Jozef Maškuľák. Veliteľ Horskej kanónovej batérie npor. Majerčík im do kolónky „príčina zbehnutia" uviedol ako dôvod „svojvoľnosť".[108] Aký bol však skutočný dôvod zbehnutia? Forgáč, Bednár, Marko, Tuček a Bohumel mali už v predošlom období kontakty s partizánmi, resp. ich spojkami. Tento fakt zaiste prispel, po krachu plukového prechodu, k rozhodnutiu utiecť na vlastnú päsť. Marko o tom napísal: *„Toto naše spojenie s partizánmi bolo čoskoro vyzradené a hrozilo nám už k odzbrojeniu a preto (...) nakoľko sme už boli vyzradení nám nebolo nič iného, ako prejsť na druhú stranu."*[109] Stalo sa tak na 1. sviatok vianočný 25. 12. 1942.

Obava zo zatknutia však bola len bezprostredným impulzom, za ktorým sa skrývali hlbšie príčiny. Tu podľa všetkého možno veriť slovám, ktoré vyslovil J. Marko: *„Hlavné príčiny u nás boli, že sme prešli na druhú stranu, že Nemci išli na Slovanov..."* S civilmi si vraj slovenskí vojaci veľmi dobre rozumeli. Ba došlo aj k istej spolupráci: *„Oni nám dávali správy o pohybe partizánov a my sme im dávali správy o pohybe nemeckej armády."*[110]

V prípade Tučeka to malo byť rozhorčenie zo zločinov voči civilnému obyvateľstvu. Jeho pohnútky opísal jeho priateľ takto: *„Jedného dňa zohnali hitlerovci 260 ľudí, poväčšinou žien, detí a starcov a zaživa ich upálili... Tuček, ktorý proti svojej vôli musel byť svedkom tohto strašného zločinu, robil si ťažké výčitky svedomia. No keď zbadal, že*

medzi obeťami je i dievča, ktoré mu po večeroch rozprávalo o šťastnom a krásnom živote do vojny,(...) sotva sa zdržal, aby nevykonal zúfalý, nepremyslený čin..."[111]

Deň nato, 26. decembra, ušla na sovietsku stranu iná skupinka vojakov (Hanko, Kručko, Kvačkay, Mojžiš, Vranský a Šinkulič). Viacerí príslušníci tejto skupiny boli takisto už predtým v spojení s partizánmi, čo vplývalo na ich definitívne rozhodnutie opustiť rady vojska. Matej Hanko takto opísal bezprostredné chvíle pred útekom: *„Chodievali sme večer s Kručkom na zábavy. (...) Aj partizáni prišli medzi nás. Dohovorili sme sa, že prejdeme do bieloruských lesov. S Kručkom sme dostali úlohu, aby sme vzali so sebou aj ďalších vojakov. Podarilo sa nám dať dohromady 25 ľudí z našej batérie.*"[112] Len čo dostali informáciu o chystanom odsune batérie, okamžite sa rozhodli pre útek. Stihli ho skutočne v poslednej chvíli – utekali už z naloženého transportu.[113]

Ich skupina bola v ZSSR od marca 1942. Od júna ako príslušníci 101. pluku konali strážnu službu v okolí mestečka Kalinkoviči. Tu sa dostali do spojenia s partizánmi. Boli však prezradení, *„takže čo sme boli aj zorganizovaní, všetci sme neprešli"*, píše jeden z aktérov, Jozef Bednár. Po presune z Kalinkoviči do Kopceviči sa Bednár bližšie zoznámil s partizánmi, pričom im pomáhal aj materiálne. Neskôr ich stot. Nálepka tajne vyzval, *„aby sem bez zbraní od našich útvarov neutekali, že o nejaký čas prejde celý náš pluk, čoho hlavným organizátorom bol on sám. A konečne keď prišiel k prechodu nášho pluku chýliaci sa deň, tu prišiel rozkaz z nášho veliteľstva a sním aj jedna nemecká divízia, pričom sme sa museli okamžite baliť, nakladať na pre nás už pripravený vlak. To znamenalo, že naše plány boli úplne prezradené. No nádej sme nestrácali a hlavy sme k zemi neskláňali, ba zrodila sa v nás ešte väčšia nenávisť proti fašistickým votrelcom. Medzi tým ako sme sa toho dňa t.j. 25. 12. 1942 začali baliť a so štyrmi kamarátmi sme sa dohodli, že ešte v tejto chvíli odídeme k partizánom, čo sme skutočne aj urobili"*, poznamenáva Jozef Bednár. Každý si vzal sebou štyri granáty, niekoľko nábojov a na seba obliekol po tri páry bielizne. Cesta k vytýčenému cieľu bola veľmi únavná a dlhá. Od 13. hod. až do 24. hod. pochodovali, až po polnoci sa dostali k cieľu.[114]

Rudo Vranský uvádza ako príčinu jeho úteku odpor k nacistickej politike a súcit s miestnym občianstvom. Už predtým sa vraj viackrát

stretli so surovými praktikami okupantov. *„Fašisti nám pred vchodom do obce Ptič pripravili neobvyklú slavobránu – dvoch obesených, vraj partizánov. Boli to ľudia z miestnej obce. Nevedel som nijako stráviť toľko hrozných zážitkov."*[115] Svoj vstup k partizánom vraj chápali najmä ako pomoc ubiedenému obyvateľstvu.

Na záver kapitoly už len **celkové zistené počty.**

Podľa úradného zoznamu zbehov Zaisťovacej divízie v roku 1942 zbehlo spolu 55 vojakov.[116] Toto číslo však treba po ukončení výskumu zvýšiť. Zbehnutých príslušníkov bolo celkovo 69, z čoho traja však nemali namierené k partizánom.

Počet Slovákov v partizánskych jednotkách v roku 1942 bol nepatrne vyšší, podľa všetkého asi 72 osôb. Do radov partizánov treba totiž zarátať aj tých, ktorí padli do zajatia a Sovieti im umožnili bojovať na ich strane. Čo sa týka strát na životoch, partizáni asi 20 Slovákov zlikvidovali, ďalších 26 bývalých zbehov zahynulo už na strane odboja (všetky mená možno nájsť v prílohe).

Poznámky

1 PLEVZA, V. a kol.: *Dejiny SNP*, V. zv., s. 496.

2 Tamže.

3 Ako relatívne bezproblémovú a nad očakávania úspešnú ju hodnotí aj Z. Katreba (Skrytá mobilizácia, s. 96).

4 Vzápätí však dodáva, že šlo len o názory jednotlivcov a náprava bola docielená prednáškou vojenského duchovného. VHA Bratislava, f. 53, 53-41-42, šk. 95, hlásenie vel. náhr. práporu mjr. R. Singhofera VDO 2 Prešov č. 420 zo 14. 7. 1941.

5 *Zápisky gen. Rudolfa Viesta*, s. 118, zápisky z 1. júla 1941.

6 Vysvetľovalo sa to len momentom prekvapenia a rýchlym postupom Nemcov. Napr. BALÁŽOVÁ, E.: K niektorým otázkam, s. 136.

7 „Kráčali sme mestami a dedinami, ktoré nás prekvapili vítaním obyvateľstva na všetky strany. Ľud bol k nám dobrý, lebo v nás videl osloboditeľov a ochrancov," spomínal Ján Moravčík (1919, Bratislava) v roku 1942 na prvé dni vojny. VHA Bratislava, f. MNO, šk. 335, opisy zážitkov a skúseností vojakov. „Mužstvo vracajúce sa z Ukrajiny (...) preukazuje dobrú náladu. (...) Mužstvo prichádza do styku s civilným obyvateľstvom, rozpráva o svojich dojmoch z Ukrajiny a popisujú ukrutnosti boľševikov, ktoré buď samo videlo alebo dopočulo." (f. 53, šk. 95, 95/5/14-25, č. 21943 dôv., 19. 8. 1941).

8 Bližšie som túto problematiku spracoval v štúdiách o dotykoch Slovákov s komunistickými zločinmi v roku 1941 (uvedené v kap. 1).

9 To napr. nepriamo priznal aj komunista Anton Rašla, ktorý bol ako poľný prokurátor prítomný v poli práve v prvých týždňoch leta 1941. RAŠLA, A.: *Polní prokurátor vzpomíná*. Praha 1970, s. 76.

10 Presne tak ako to napísal Vilo Šalgovič. „Slovenskí vojaci začali konať službu presne podľa plánov nemeckého generálneho štábu. Hliadky sa vysielali a striedali, strážni stáli na svojich stanovištiach a zisťovali podľa predpísaných spôsobov, velitelia predkladali hlásenia..." ŠALGOVIČ, V.: *Hrdina Nálepka*, s. 17.

11 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 62, dôverný rozkaz p. pl. 101 č. 1 zo 7. 1. 1942.

12 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, predloženie relácie cenzúrnej skupiny ZD na MNO, 4. 9. 1942.

13 V jednom denníku čítame: „19. 9. 1943, Budslav: „Mužstvo sa zúčastnilo sv. omše. Spevy a modlitby ľudu odbavili sa v slovenskej reči. Po omši krásne odznela slovenská hymna. Obyvateľstvo mestečka je tým nadšené. Niečo podobné videlo len dávno, ešte za poľskej vlády." VHA Bratislava, f. ZD, šk. 46, poznámky k válečné-

mu denníku 4. roty.

[14] Tamže.

[15] „Nadávajú na náš domáci front vnútorný – gardistov." Tamže, relácie za september.

[16] Tamže, relácia za august.

[17] Tieto výpovede som už publikoval na inom mieste. Dojmy Slovákov zo situácie v obsadenej časti ZSSR 1941 – 1942. (O jednom neznámom prameni). *Slovanský přehled,* roč. XCI, č. 4, s. 511-517.

[18] VHA Bratislava, f. ZD, k. 13, korešp. taj., rozkaz VZD č. 59.339 zo 7. 7. 1942.

[19] „Dochádzajú mi rozličné správy z úradných i súkromných miest, podľa ktorých podajední dôstojníci prejavujú svoje smýšľanie nepriaznivé pre vývoj vecí Nemecka a jeho spojencov." VHA Bratislava, f. ZD, k. 13, korešp. taj., rozkaz VZD č. 81.102/ taj., zo 7. 8. 1942.

[20] FALŤAN, S.: *Víťazné stretnutie,* s. 9.

[21] VNUK, F.: *Rebelanti a suplikanti.* Lakewood 1989, s. 61. Prvé úvahy o možnom zapojení armády do prípadného prevratu sa v londýnskom MNO objavili na základe správ dodaných zo Slovenska koncom marca 1943. BYSTRICKÝ, J.: Slovensko v prevratových plánoch čs. MNO v Londýne (1941 – 1943). *Vojenská história*, č. 1, roč. 1, 1997, s. 72.

[22] Neskorší partizán Ján Bednár v spomienkach iste vyjadril názor mnohých z nich, keď napísal: „Nás, vojakov základnej služby, odvodový ročník 1939, január 1942 sklamal. Naše nádeje na skorý návrat do civilného života zapadli prachom, rozplynuli sa ako bublina mydlovej peny. V januári nám bol prečítaný rozkaz o predĺžení vojenskej mimočinnej služby v slovenskej armáde. (...) Tento fakt podľa neho prispel k tomu, že medzi vojakmi sa začala prehlbovať protifašistická nálada. BEDNÁR, J.: Spomienky. Strojopis. Kópia v archíve autora.

[23] Falťan cituje vyhlásenie nešpecifikovanej skupiny vojakov, ktorí z divízie zbehli k partizánom a už na druhej strane uviedli, že „nechceme im (t.j. Nemcom – pozn. M. L.) pomáhať vypaľovať dediny a strieľať nevinné deti, ženy a starcov" preto sa vraj rozhodli bojovať za oslobodenie Slovanov a obnovu ČSR. *Slováci*, s. 117.

[24] ŽIGAR, A. A. – SAMBUK, F., I.: Nedá sa zabudnúť. In: *Ohne*, s. 42.

[25] *Nemci a Slovensko.* (Zost. V. Prečan). Bratislava 1971, hlásenie pplk. Krohu (Abwehr) J. Witiskovi z 20. 11. 1944, s. 410.

[26] „V apríli 1942 sme videli, ako nemeckí nacisti násilne brali ľudí na prácu do Nemecka. Na hrdlá im dávali čísla ako psom a naháňali ich do nákladných vagónov", spomínal Štefan Kaščák (Za spravodlivú vec. In: *Ako sa rodilo priateľstvo,*

s. 202).

[27] FALŤAN, S.: Cesta k partizánom. In: *Ohne,* s. 230.

[28] ŠOLC, J.: SNP, jeho predpoklady, s. 47-48. Falťan zas uvádza na základe vydaných zatykačov pri ZD takéto počty: Za marec až máj 8 mužov, v júli jeden jediný (*Slováci*, s. 77).

[29] Sem patrí i niekoľko málo dezercií do zápolia z jari a leta 1942, ktoré E. Balážová mylne označuje ako „prechody" (Účasť Slovákov, s. 159). Napr. vojak Michal Pálenčár 6. apríla odišiel z posádky v Žitomíri k milenke do Vinnice. Tu sa, prezlečený v civile, zdržoval až kým ho nechytila nemecká hliadka. Súdený bol za zločin krádeže a zbehnutia. VHA Bratislava, f. Poľný súd, č. 56/1942.

[30] Pozri *Ťaženie slovenskej Rýchlej skupiny*, s. 39-40, MIČIANIK, P.: Slovenská Rýchla skupina, s. 62.

[31] Tvrdí to síce plevzovská syntéza dejín SNP v V. zväzku (s. 497), ktorá to však vzápätí sama vyvracia, keď ako mená prvých zbehov Zaisťovacej divízie uvádza mužov, ktorí zbehli až v auguste 1942 (Zvara, Ivanič, Tuš).

[32] Podľa informácie, ktorú uvádzam v prílohe, Kmeť v skutočnosti nezbehol, iba bol svojím veliteľom náhle poslaný do zápolia, potom čo zbil istého Nemca.

[33] Podľa písomného oznámenia autorovi z OcÚ Kapušany z 18. 5. 2005 sa totiž do obce nikdy nevrátil, hoc tu mal rodinu, ani nedal o sebe vedieť.

[34] Partizánska činnosť v oblasti divízie sa totiž podľa neho začala najskôr v máji 1942, najmä však od novembra t.r. ALU SNK, f. F. Čatloš, 129 H 5.

[35] Tvrdenie o 19 prechodoch do júna 1942, ktoré uvádza Eva Balážová (Účasť Slovákov, s. 159), je vymyslené. K partizánom neprešla ani žiadna 7-členná skupina SPO 28. mája 1942. Tamže.

[36] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 44, zvláštny rozkaz č. 70 zo 7. 10. 1942.

[37] RJABIK, M.-MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 22. Pozri tiež IVANIČ, K.: Dni veľkých bojov. In: *Ohne*, s. 52-54.

[38] VHA Bratislava, ŠZ X-398, P.Gajdoš – Krasnogorsk, I, s. 89. Podľa Falťana (*Slováci*, s. 84) mali však obaja útek s partizánmi dohovorený.

[39] Tvrdenie o 33 Slovákoch zbehnutých 15. septembra a 48 z októbra vo Fastoviči (napr. VETROV, I. D.: V ohni boja. In: *Ohne*, s. 21, s. 47), ktoré neskôr preberali aj iní autori (RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 21), sú vymyslené.

[40] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty.

[41] Potvrdzuje to aj ďalšie hlásenie. Pozri VHA Bratislava, f. ZD, šk. 23, zvláštny rozkaz č. 80 z 11. 12. 1942.

[42] Trochu prehnané číslo, v skutočnosti boli len štyri, plus tri zajatia.

[43] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, sit. hlás. za dobu od 10. 10. do 10. 11. 1942.

[44] VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, MIKULA, J.: Poleské sojedinenie.

[45] Pozri VETROV, I. D.: *Bratja*, s. 82. Názor o príprave prechodu mi potvrdil aj E. Medzihorský, podľa ktorého Mikula a on plánovali prechod k partizánom už predtým, čakali len na dodávky zimnej bielizne.

[46] Mikula ho označuje za „verného prisluhovača Nemcov". Svedčí však o tom aj obžalobný spis z roku 1948. Štátny archív Bratislava, f. Ľudové súdy, OĽS Bratislava, č. 111/1946. Naopak, Čellár zastával úplne iný postoj a podľa Mikulu sa aj pred vojakmi viackrát otvorene vyslovil v duchu: „Chráňte si svoje životy a transporty nech si chránia Nemci."

[47] VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 1, MIKULA, J.: Pohnútky slovenských vojakov k prechodu k partizánom.

[48] Spomienky E. Medzihorského. Osobná zbierka autora.

[49] „A samozrejme nesúhlasili sme, že musíme s nimi proti Rusom bojovať", dodal. Z rozhovoru s J. Slávikom 21. 3. 2003 v Novom Meste nad Váhom.

[50] VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 1, MIKULA, J.: Pohnutky slovenských vojakov k prechodu k partizánom.

[51] Tamže.

[52] Medzihorský opísal fungovanie hliadok v Staruškách takto: strážnica vysielala hliadky po troch-štyroch ľuďoch. Na strážnici bolo spolu cca 15 – 20 ľudí. Tí, čo išli naspäť, znova hliadkovali po stanici, vrátili sa na strážnicu a odtiaľ volali na stanicu Starušky, že tam nie je žiadna mína, že všetko je v poriadku. „My sme mali úsek – odtiaľto potiaľto strážiť – to bolo 6 – 7 stráží spolu. Odtiaľto vychádzal hliadka – počkala na druhú a zo strážnice sme zavolali, že všetko je v poriadku." Spomienky E. Medzihorského.

[53] Tamže.

[54] VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 1, MIKULA, J.: Pohnutky slovenských vojakov k prechodu k partizánom.

[55] Tamže, MIKULA, J.: Poleské sojedinenie. Ako hlavného organizátora celej akcie teda Mikula uvádza, dodajme, že popravde, seba, a ako hlavného spolupracovníka Medzihorského. Po vojne sa však hlásili o zásluhy aj iní. Tak napr. strážmajster SNB Anton Kolembus si ich pripisoval najväčšie: „Ja, Rudolf Piláček a Ján Mikula sme sa spojili s grupou partizánov. Asi po 14-dennom spojení zorganizoval som celú stráž v sile 13 vojakov a 11. 11. sme spoločne ušli..." VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2., životopisy účastníkov.

[56] Slávik opis udalosti, ako ju podal Medzihorský, autorovi osobne potvrdil. Padnutým bol Štefan Jančo.

[57] Vojak Panovčák šiel s ostatnými len naoko a pri prvej príležitosti, pod zámienkou odskočenia na stranu, utiekol naspäť. Informácia od E. Medzihorského. Tiež pozri FALŤAN, S.: *Slováci*, s. 85.

[58] Rodinám dotyčných zbehov bola oznámená ich „nezvestnosť", čo si títo vysvetľovali najskôr ako úmrtie. Podľa Mikulu bolo však zahladenie celého prípadu zásluhou najmä stotníka J. Nálepku. Na druhej strane, značne im to skomplikovalo postavenie po vojne.

[59] Z rozhovoru s J. Slávikom 21. 3. 2003 v Novom Meste nad Váhom. Osobný archív autora.

[60] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 53, rdg. pluku č. 711 z 12. 11. 1942.

[61] Tamže.

[62] VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 1, Mikula, J.: Poleská brigáda.

[63] Jozef Pavel, ktorého som pôvodne zarátal tiež (Dezercie príslušníkov...), bol v skutočnosti v Rýchlej divízii.

[64] „...boli nútení rýchle ujsť k partizánom", spomína v knihe I. Vetrov, opisujúc ich príbeh (c. d., s. 108-110).

[65] VHA Bratislava, f. 55, 55-19-5, rozkaz VZD č. 418 taj. z 18. 11. 1942. Jedine o Panáčkovi máme aj ďalšie informácie. Nebolo to jeho prvé zbehnutie, za rovnaký delikt bol totiž zatknutý ešte vo februári 1942 v Trenčíne. Podľa žandárskej stanice z Lúk p. Makytou sa nielen vyhýbal vojenskej povinnosti, ale viackrát bol oznámený za majetkové trestné činy a prečiny proti bezpečnosti. VHA Bratislava, f. 55, 55-3-2, hlásenie z 19. 11. 1943.

[66] „Keďže sa tu jedná o zjav veľmi povážlivý a jeho následky môžu byť pre dobré meno slov. armády nedohľadné, prosím, aby vel. ZD v tejto veci okamžite podniklo potrebné kroky. Pre riešenie sú dve eventuality: 1/ Okamžité vystriedanie jednotiek pluku novými jednotkami zo zázemia /Tu by veľmi dobre poslúžili vybrané a spoľahlivé jednotky HG pod velením aktívnych dôstojníkov/. 2/ Okamžité pridelenie jedného práporu, ktorým by som mohol stráže na trati pravidelne striedať a vystriedané mužstvo u pluku dôkladne preškoliť a preorientovať. Jedine takto možno zabrániť ďalším sbehnutiam a jedine takto mohol by som sverenú mi úlohu plniť." VHA Bratislava, f. 55, 55-19-5, rozkaz VZD č. 418 taj. z 18. 11. 1942.

[67] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, situačné hlásenie za obdobie od 11. 11. do 10. 12. 1942.

[68] REVILÁK, M.: Medzi bratmi. In: *Ohne*, s. 186.

[69] Tamže.

[70] „I v túto sobotu odišlo na kúpanie niekoľko mužov. Po ich návrate sa zistilo, že schádza jeden muž, ktorý údajne šiel do blízkeho lesa na záchod. Jednalo sa o strelníka Češek Jána, ktorý bol duševne zaostalý. Menovaný sa k rote nevrátil. Po vypočutí bolo zistené, že zbehnul pravdepodobne k banditom. Príčina sbehnutia sa vyšetruje." VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty, zápis zo 14. 11. 1942.

[71] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, 10/101 rota, korešp. obyč., 1943, 1-88, šetrenie zbehnutia J. Češka z 15. 11. 1942. „Slabú duševnú vyspelosť" menovaného mi v jeho rodnej obci Hôrka nad Váhom potvrdili aj dvaja z jeho vrstovníkov.

[72] Týmto súčasne korigujem aj svoj predošlý názor zo štúdie Dezercie príslušníkov... Za názor, že Páč bol radový vojak etnicky slovenského pôvodu, hovorí aj žandárske hlásenie ŽS Piarg: „Páč Ján – 1920, Piarg, je štátne a politicky spoľahlivý, jeho politické zmýšľanie a presvedčenie je nestranné, osobne je spoľahlivý." Bol slobodný, netrestaný, r. kat. náboženstva, a čo je tu hlavné, slovenskej národnosti. VHA Bratislava, f. 55, 55-2-2, šk. 2, hlásenie Žandárskej stanice Piarg z 22. 11. 1942.

[73] Kotrlca som do skupiny priradil na základe informácie Š. Kaščáka.

[74] Za spravodlivú vec. In: *Ako sa rodilo priateľstvo*, s. 203. V osobnom rozhovore Kaščák autorovi tejto štúdie udalosť ešte spresnil slovami: „Povedal som im: Chlapci, máme ísť na front, Štefek dal žiadosť na nemeckú komandatúru, aby ho prijali do frontovej jednotky! Chcete ísť na front? Poďte, ideme k partizánom! A nepobijú nás? – pýtali sa ma. Lebo sa trochu báli, lebo propaganda ich strašila, čo zlé partizáni robia, ale nebola to pravda. Neboj sa, nepobijú nás, naber len streliva a zbraní čo najviac!" Kaščák však v spomienkach svoj útek chybne datuje na 2. november, v skutočnosti sa odohral až 4. 12.

[75] AMSNP, f. XII, S 107/63, tiež 91/59, P. Bobáľ. Na jar 1943 spolu s Homolom, Kaščákom a Kmiťom vstúpili do KSSZ.

[76] VHA Bratislava, f. MNO dôv., šk. 318, vyšetrovanie úteku z poľnej väznice Zaisťovacej divízie.

[77] V orig. Mechejdoviči.

[78] VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, životopisy, J. Čipčiar.

[79] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 53, korešp. taj. a dôv., 1942, č. j.1-269, uznesenie poľ. prokurátora divízie z 27. 2. 1943. Posledný svedok incidentu. stk. P. Melička poznamenal, že Bebčák, keď ležal v posteli, o. i. hovoril: „Hanba nám Slovanom, že bojujeme proti Rusom! Hitler musí zomrieť!", ako aj „Škoda chlapci, že ste sa so mnou nešli samohonky napiť!" VHA Bratislava, f. ZD, šk. 53, korešp. obyč., 7-

583.

80 V origináli Buda Sofojovka.

81 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 53, korešp. taj. a dôv., 1942, č. j. 1-269, uznesenie poľ. prokurátora z 27. 2. 1943.

82 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 53, korešp. obyč., 7-583, tiež f. 53, šk. 114, 53/43-48/3, hlásenie obranného dôst. VDO 1 z 10. 12. 1943. Podľa neho zbehol Bebčák ešte 18. 6. 1939 z posádky Bardejov spolu s ďalšími šiestimi vojakmi, 19. 3. 1942 eskortovaný do vojenskej nemocnice Poprad, v septembri 1942 odišiel do poľa.

83 Ak zarátame aj problematické prípady J. Páča a R. Kotrlca.

84 VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, trestné oznámenie na M. Kramera a spol.

85 VHA Bratislava, f. 55, šk. 55-24-3, č. 71167 z 1. 5. 1943. „Horemenovaní mali byť potrestaní pre neprístojné chovanie sa proti službuvedúcemu roty."

86 Tamže. Týmto zároveň korigujem svoje predošlé hodnotenie prípadu v citovanej štúdii z roku 2004.

87 GUBIŠ, M.: V horách medzi svojimi. In: *Ohne*, s. 93. V obci Malé Selutiče zas vraj nemeckí žandári počas trestnej výpravy zabili 250 miestnych ľudí. Tamže, s. 94.

88 Aj napriek tomu, že v staršej literatúre sa opakovane objavovalo tvrdenie o pokuse previesť celý pluk, toto sa nezdá byť pravdepodobné. Už len vzhľadom na fakt roztrúsenosti jednotiek a ich vzájomnej veľkej vzdialenosti. Konečne, naznačuje to aj výpoveď d. z. Čunderlíka, ako to vidno v texte nižšie.

89 Štátny archív Bratislava, f. OĽS Trenčín, č. 266/48, L. Môťovský, protokol z 13. 11. 1945 s por. pech. v z. O. Hovancom.

90 Tamže.

91 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 1, Mikula, J.: Poleská brigáda. O poldruha mesiaca Mikula sa celkového diania vypadol úplne – 12. 2. 1943 bol totiž v Hrabove ťažko ranený, Nemcami zajatý, avšak život si nakoniec zachránil. Paradoxne v nemocnici v Nemecku.

92 AMSNP Banská Bystrica, pozostalosť J. Šolca, inv. č. 156, strojopis práce Kapitán Ján Nálepka-Repkin, veliteľ 1. čs. samostatného partizánskeho oddielu v ZSSR, s. 24. Hovanec tu tiež požiadal partizánov, aby dali Slovákom „pokoj".

93 Slovenská strana však na poslednú chvíľu vraj nakoniec fingovaný útok na Nemcov zamietla. Tamže, s. 26.

94 Štátny archív Bratislava, f. OĽS Trenčín, č. 266/48, protokol spísaný 13. 11. 1945 s por. pech. v z. O. Hovancom.

95 Nálady dôstojníckeho zboru ako celku však zďaleka neboli naklonené dobrodružným pokusom o prechod pluku. Potvrdzuje to nepriamo aj jeden z aktérov Šalgo-

vič, keď píše, že „príslušníci dôstojníckeho zboru nemali ešte vyhranený postoj". Týchto dní nezmĺkne sláva. In: *Ohne*, s. 37.

96 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 6, výpoveď R. Kadlečíka z roku 1965.

97 Tamže. Opačne sa vraj správali spravodajskí dôstojníci Môťovský a Demjan.

98 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 6, výpoveď L. Meislingera z roku 1965.

99 Štátny archív Bratislava, f. OLS Trenčín, č. 266/1948, Ladislav Môťovský. Aj J. Šolc o R. Kadlečíkovi uvádza, že ako poľný prokurátor „očividne nadŕžal obžalovaným a celú vec zľahčoval." Ján Nálepka II., s. 1090.

100 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, spisy odd. I c/1943.

101 Tamže.

102 VHA Bratislava, f. 53, 53/46/7, šk. 153, hlásenie z 31. 12. 1942.

103 Tamže.

104 Plk. Kanák ako náčelník štábu sa však bránil, že „naši robia za danej situácie čo je možné a naše jednotky v priestore, kde boli zasadené nezlyhaly". VHA Bratislava, f. 55, 55-19-5, úradný záznam stot. Môťovského z 29. 1. 1943.

105 VHA Bratislava, f. Kabinet ministra, šk. 6, požiadavok na OKW, nedatované.

106 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 1, MIKULA, J.: Poleské sojedinenie.

107 ORAVEC, O.: Neoceniteľné priateľstvo. In: *Ohne*, s. 161–162.

108 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 32, výkazy o zbehu.

109 VHA Bratislava, f. ŠZ, X-229.

110 List Jozefa Marka autorovi z 3. 7. 2001. Svojho bývalého veliteľa charakterizoval takto: „Veľa nesympatizoval s Rusi, viac s Nemcami. Dával nám pokyny a rozkazy, aby sme bojovali proti Rusom, že sme zložili prísahu a musíme bojovať za vlasť." Marko odhadoval, že až 80% vojakov bolo zmýšľaním proti Nemcom.

111 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, FRIŠ, F.: Štefan Tuček.

112 HANKO, M.: Nepokorení. In: *Ohne*, s. 122. Hanko však udáva útek 25. decembra. Najskôr šlo o noc z 25. na 26. 12. 1942.

113 Tamže, s. 123.

114 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, Jozef Bednár – Partizánska činnosť.

115 VRANSKÝ, R.: Vždy na stráži. In: *Ohne*, s. 69.

116 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 7, výkaz zbehov za rok 1942.

IV. DEZERCIE V ROKU 1943

4.1. Rozpačité pokusy v novom prostredí (január – apríl)

Začiatkom roka 1943, keď bola divízia, či presnejšie 101. pluk presunutý z Polesia do nových priestorov okolo Jeľska, nič nenasvedčovalo tomu, že by mala pokračovať reťaz útekov, akej bolo jej veliteľstvo svedkom v druhej polovici decembra 1942. Iste k tomu prispelo aj nové prostredie, s ktorým sa museli vojaci najprv zžiť. Za celý január sa dostal na stranu partizánov len jediný z jej príslušníkov, Rudolf Mičinec. Mičinec sa obyčajne uvádza ako zbeh-partizán. Podľa Jozefa Čambalíka ho však vyslal spravodajský dôstojník stot. Môťovský, aby vypátral spojenia vojakov s partizánmi.[1] Osobne sa prikláňam k prvej verzii, keďže, že podľa všetkého práve Čambalík dal neskôr Mičinca zlikvidovať.[2]

Zvyšok januárových nezvestných možno pokladať za zajatcov.[3]

Zbehnutia sa začali zvyšovať vo februári, keď máme dokumentovaných celkom štrnásť prípadov, z toho sedem k partizánskym skupinám. Aj z toho vidno, že kontakty s partizánmi neboli v uvedenom období ešte rozvinuté, resp. v pozadí dezercií stáli iné pohnútky než antinacistické presvedčenie. Až polovica všetkých zbehov sa len potuľovala v zápolí. Hneď na začiatku mesiaca zbehol Ján Matejček. Ten bol počas predchádzajúcej vojenskej služby až štyrikrát súdne trestaný (zločiny zbehnutia, porušenia subordinácie, podvodu), podľa hlásenia žandárskej stanice v Liptovskej Sielnici bol *„čiastočne duševne zaostalý ... už od svojho detstva rád sa potuľoval ...“*[4]

Uviesť však možno aj iné príčiny. Napríklad u Juraja Mihoka, ktorý zbehol o čosi neskôr. Ten sa pri poslednej dovolenke koncom roka

1942 v Kapušanoch vyslovil, že *„má známosť s dobre situovaným ukrajinským dievčaťom a na Slovensko už viac nepríde"*. Ostane vraj u milenky, ktorú si vezme, lebo doma je úplne nemajetný, rovnako ako jeho rodičia, pri nej má však budúcnosť zaistenú.[5]

Dva individuálne prípady sa stali v polovici februára. Koncom mesiaca, 26. februára nachádzame dokonca hromadné zbehnutie štyroch príslušníkov Horskej kanónovej batérie z obce Bujnoviči. Išlo o radových vojakov J. Drugdu, O. Greča, A. Fuleka a F. Krajčoviča. O pozadí prípadu sa však, žiaľ, nezachovali bližšie informácie ani v prameňoch, ani v literatúre.

Posledným, siedmym prípadom je neobjasnené „zmiznutie" vojaka Jána Mackoviča z konca mesiaca, o ktorom nie je jasné, či bol zajatý alebo sám zbehol. Ba rozchádzajú sa aj dátumy jeho nezvestnosti.[6]

Vo februári sa však stala aj iná mimoriadna udalosť – útek väzňov z poľnej väznice divízie v Ovruči dňa 12. februára 1943. Vtedy sa vzbúrili štyria vyšetrovanci – stk. Jozef Gürtler (zločin sprotivenia sa stráži), slob. Vladimír Poľný (zločin zabitia), stk. Vojtech Štajgár (zločin zbehnutia) a stk. Augustín Berky (zločin lúpeže). Trom z nich sa podarilo utiecť. Prvého, J. Gürtlera vystopovali už o štyri dni, 16. februára, a to v civilnom dome neďaleko posádkového veliteľstva. Jeho osud sa však skončil tragicky – na výzvu poľných žandárov, aby sa vzdal, nereagoval, ale na mieste sa zastrelil. Zvyšných dvoch dopadli neskôr.[7] Ani jeden z nich však nezbehol k partizánom.

V marci 1943 zaznamenávame oproti predošlým dvom mesiacom znova istý nárast dezercií, keď sa na stranu partizánov dostali približne dve desiatky slovenských príslušníkov. Úmyselne som použil termín „dostali sa", pretože ani u časti týchto nie sú celkom zrejmé okolnosti a pohnútky „nezvestnosti". Týka sa to v prvom rade šiestich vodičov z 5. marca pri obci Machnoviči.

Po presune autodielní z Ovruče do obce Bujnoviči v decembri 1942 nadviazali vojaci J. Michalides a J. Pinter kontakt s tunajšími partizánmi. Keď prišiel rozkaz veliteľstva o presune ich roty na iné miesto, rozhodli sa obaja, že namiesto odchodu sa dajú k partizánom. Hľadali len vhodnú príležitosť na útek. Tú nakoniec aj našli, ale na úkor svojich spolubojovníkov. Pinter totiž na vlastnú päsť dohodol s partizánmi v predvečer ohlásenej jazdy do Jeľska plán, podľa ktorého

ich auto po ceste prepadnú. Zasvätení do akcie boli iba J. Michalides, O. Krčula a možno aj J. Petrík. *„V kabíne auta pri vodičovi Michalidesovi sedel Petrík, ja s Krčulom sme si sadli na korbu auta, kde sedeli aj ostatní štyria vojaci"*, píše Pinter.[8] Scenár sa nakoniec vydaril – v hustých močaristých lesoch medzi obcami Sofijevka a Machnoviči partizáni slovenské auto privítali streľbou do vzduchu, obkľúčili ho, osádku odviedli do svojho tábora. Zvyšní vojaci však o pláne zajatia nemali ani potuchy a neprejavili záujem ostať u partizánov. Preto údajne všetkých štyroch prepustili.[9] Prepad sa však neodohral až tak romanticky. Minimálne jeden z členov osádky bol totiž pri prepade, pravdepodobne pri pokuse o útek, zastrelený.[10] Pre zaujímavosť možno dodať len to, že práve z osnovateľov tohto plánu – Michalidesa, Krčulu, Pintera a Petríka, sa stali prví slovenskí partizáni vo zväzku gen. Saburova.

Pravdepodobne v ten istý deň, 5. marca, sa k partizánom dostala aj dvojica vojakov Miloš Baliga a Viktor Ruttkay. Išlo o dosť bizarné spojenectvo, aspoň na základe dostupných informácií. Baliga bol totiž recidivistom už pred nastúpením na vojenskú službu. Ešte v roku 1937 bol päťkrát trestaný za krádež, dvakrát pre poškodzovanie cudzieho majetku.[11]

Druhý menovaný zbeh pochádzal z komunistickej rodiny z Vrútok. Jeho otec ako komunista dokonca bojoval v španielskej občianskej vojne v Dimitrovovom medzinárodnom prápore. Pred spoluvojakom Tomaščíkom sa neskôr vyslovil, že *„jedine v Sovietskom Rusku si vládne ľud"*.[12]

Zväzok posilnili v priebehu mesiaca ešte ďalší jednotlivci: J. Mičudík, K. Tomaščík, J. Hruškóci, J. Puchký, J. Švantner, O. Jurčák, zvyšok pôsobil u iných partizánskych oddielov, resp. aspoň v jednom prípade požiadali o odchod k čs. armáde v ZSSR. Z uvedených mien máme k dispozícii len informáciu k Mičudíkovi. Podľa J. Čambalíka prešiel k partizánom z presvedčenia – pochádzal totiž zo známej bratislavskej komunistickej rodiny. Jeho otec bojoval kedysi u interbrigadistov v hodnosti plukovníka.[13]

10. marca zbehol z väzenia v Chojnikách vojak Karol Tomaščík od 9/102 roty. Dostal sa sem za podozrenie z kontaktov s partizánmi. Spolu s ním boli uväznení, nie je známe, pre aký delikt, aj ďalší dvaja

vojaci – J. Puchký a J. Hruškóci od 10/102 roty. Provizórne väzenie podľa všetkého nebolo veľmi prísne, lebo už krátko po uväznení sa im z neho podarilo utiecť k partizánom, keď vylomili oblok, ba odniesli so sebou aj guľomet, pušky, náboje a granáty.[14]

Osud zvyšku zachytených zbehov za marec je dosiaľ nie celkom objasnený.[15]

Bližšie pozadie poznáme len v prípade Jula Vranského, ktorý utekal k partizánom priamo z väzenia. Zatkli a vyšetrovali ho totiž v súvislosti s napomáhaním partizánskemu prepadu a deštrukcii mosta pri Ptiči dňa 3. novembra.[16]

Ak dodnes vládne názor, že prvým zbehnutým dôstojníkom divízie bol stot. Nálepka so svojimi druhmi, nie je to pravda. Vyše mesiaca pred ním, presne 5. apríla 1943, totiž zbehol vôbec prvý slovenský oficier na východnom fronte – poručík spojárstva **Jozef Hazucha**, rodák z Jablonice. Od svojej jednotky, Kombinovanej spojovacej roty v Kozinkách, utiekol vo večerných hodinách v sprievode svojho sluhu Jozefa Bereca smerom k obci Boriskoviči, kde sa pridal k partizánom.[17] Minimálne z tohto hľadiska je mesiac apríl 1943 výnimočný, preto sa pri prípade pristavím.

Hazucha pochádzal z chudobnej robotníckej rodiny v Jablonici. Zmaturoval v roku 1938 na gymnáziu v Trnave a potom si odkrútil povinnú vojenskú službu v Trutnove a v Novom Meste nad Váhom. Ešte počas štúdií, ako aj po vojenčine, keďže si nenašiel primeranú prácu, si musel skoro rok privyrábať ako robotník na stavbe štátnej hradskej Jablonica – Nádaš (dnes Trstín).[18] Snáď z dôvodu nedostatku vhodných pracovných možností sa rozhodol vstúpiť do armády.

Podľa spoluvojaka Jána Bystrana *„už pred odchodom na front pri poslednej návšteve doma u rodičov sa vyjadril, že stoj čo stoj musí prejsť pri prvej príležitosti na druhú stranu"*. Aj keď toto vyjadrenie je podľa všetkého prehnané, veď socialistickí autori takéto slová vkladali do úst takmer všetkým vojakom a navyše Hazucha pri prvej prí-

ležitosti vôbec neprebehol. Istá nespokojnosť s danou situáciou však u neho badateľná bola. Je možné, že k tomu prispel aj niekoľkomesačný pobyt v robotníckom prostredí. Každopádne, dostal sa do rozporu minimálne s vojenskými regulami. Totiž ešte v roku 1941, keď už bol poručíkom, *„prišiel aj so svojou čatou do Jablonice, kde sa opil, ako aj jeho vojaci a ako dôstojník robil po obci výtržnosti rušením nočného kľudu"*. Na tom by nebolo nič výnimočné, keďže alkohol hral v slovenskej armáde dosť dôležitú rolu. Závažnejšie už bolo, že za tento poklesok mu *„bol MNO zastavený postup na povýšenie"*.[19] Pravdepodobne to bola hlavná príčina Hazuchovej nespokojnosti. Dosvedčuje to aj vyjadrenie jedného z jeho bývalých podriadených, príslušníka jeho čaty a navyše krajana Martina Kalného. Podľa neho sa Hazucha, súc nespokojný so zastavením povyšovania vyjadril, že *„mňa povýši až generál Svoboda"*.[20]

Oficiálne však boli v literatúre, resp. publicistike, uvedené vlastenecké dôvody. *„Vierolomný vpád fašistických vojsk do ZSSR verejne odsudzoval ... sústavne zháňal spojenie s partizánmi."* V tomto smere si vraj veľmi dobre porozumel so svojim ordonancom, Jozefom Berecom z Čachtíc, ktorý mu spojenie s partizánmi zabezpečoval. Berec mal podľa všetkého k ilegálnej činnosti dosť blízko, aspoň ak budeme veriť referencii žandárov z jeho rodnej obce, podľa ktorej bol *„presvedčenia a zmýšľania komunistického, chovanie po každej stránke podpriemerné"*.[21] Spoločným úsilím mali vraj ešte v Žitomíri zachrániť život trom miestnym odbojárom, ktorých gestapo usvedčilo z počúvania moskovského rozhlasu. Hazucha s Berecom však inkriminované rádio schovali u seba, čím Ukrajincom nakoniec zachránili život. Podobných nelegálnych spojení mal vraj už v Žitomíre viacero, preto bol odkomandovaný do Ovruče, priamo na veliteľstvo, kde mal byť „pod dohľadom". Onedlho bolo však veliteľstvo divízie presťahované do Koziniek. A práve tu sa odohral ich útek. Bezprostredným impulzom k nemu bol, zdá sa, strach z hroziaceho zatknutia. Spomína to aspoň bývalý pisár 9. roty 102. pluku Ján Bystran. *„...Tesne pred odchodom Hazuchu k partizánom dostávam sa i ja s ním do rozhovoru pri cintoríne padlých našich vojakov. Po tomto rozhovore má sa Hazucha stretnúť s významnou partizánskou spolupracovníčkou Máriou Bulgakovou v Mozýre, kde táto pracovala ako zubná lekárka."* To sa však už

nestalo, lebo i za pôsobenia v Kozinkách spolu s Berecom a prideleným šoférom si odskočil ako veliteľ spojovacieho oddielu na „inšpekciu" do Ovruče a Žitomíra. V tejto oblasti však práve prebiehala veľká protipartizánska akcia a Hazucha takmer padol do osídel Nemcov spolu s prenasledovanými partizánmi. Pilfouskovi bolo podľa všetkého jasné, čo asi robil jeho poručík v partizánskej zóne; dal mu preto najavo, že takéto správanie sa mu nepáči, že mu nedôveruje. *„Poručík Hazucha na toto reaguje tak, že o rozhovore s veliteľom divízie sa zdôveruje jemu pridelenému vojakovi Berecovi a obaja v najbližších hodinách utekajú z kasární do hôr k partizánom."*[22]

V ten istý deň ako spomenutá dvojica zbehol aj čatník z povolania, výkonný rotmajster 11. roty 102. pluku, Andrej Palša. Aj tento prípad, už vzhľadom na to, že nešlo o radového vojaka, bol dosť citlivý, preto sa mu venovala zvýšená pozornosť pri vyšetrovaní. Tá však naznačuje úplne iné pohnútky než vlastenecké. Podľa veliteľa 10. roty npor. Jána Franka na dôstojníckych zhromaždeniach na veliteľstve práporu sa Palšov nadriadený, veliteľ 11. roty *„často sťažoval, že čat. Palša sa mu opíja a ozbrojený chodí po meste, ba dokonca že chcel predávať granáty za vodku civilnému obyvateľstvu"*. Z tohto dôvodu bol funkcie výkonného aj zbavený a pridelený k 9/102 rote. Aj v novej pozícii sa však neprestal opíjať, dokonca v opilosti strieľať, za čo mal byť znova preložený, tentoraz k 101. pluku. Ani tu sa však nepolepšil a *„...opäť sa niekoľkoráz opil a prišiel k rote až po niekoľkých hodinách, keď vytriezvel. Snáď z obavy pred potrestaním a pred prípadným preložením k p. pl. 101 zbehol k partizánom"*, dodal npor. Franko. Zbeh Palša nezabudol pohroziť tým, že 10. rota bude mať *„horúce chvíle"*, a že zo stanice Chojníky *„sa ani jeden živý odtiaľ nedostane."*[23] Jeho gangstersko-dobrodružná povaha sa nepriamo potvrdila aj tým, že prepady voči slovenským jednotkám (konkrétne proti 10/102 rote)[24] skutočne iniciatívne organizoval, ako aj tým, že onedlho dezertoval aj od partizánov. Najprv od boľševických, potom sa dostal (spolu s Koťanom, Elexom a Hajdukom) k ukrajinským nacionalistom, aby nakoniec ušli aj od týchto.[25]

Okrem vyššie uvedených troch prípadov však v apríli opustilo divíziu a na stranu partizánov prešlo aj ďalších 18 vojakov. Zväčša šlo o zbehnutia jednotlivcov, resp. dvojíc, nachádzame však aj dva prípady

skupinových zbehnutí – po troch. Aj to je zaiste dôležité špecifikum apríla – so zlepšujúcim sa jarným počasím pribúdalo aj skupinových zbehnutí. Medzi ne môžeme rátať napr. troch príslušníkov 9. roty 102. pluku zbehnuvších 19. apríla z Chojník, troch príslušníkov Železničného práporu 12 z Kalinkoviči dňa 27. apríla, ako aj piatich delostrelcov v ten istý deň z Koziniek. Bližšie informácie o pozadí prípadov však chýbajú aj tu.

4.2. Útek Nálepkovej skupiny 15. mája a jeho dôsledky

Nepochybne kľúčový míľnik v dejinách slovenského partizánstva v ZSSR, ako aj slovenskej armády, sa odohral práve v máji 1943. V polovičke tohto mesiaca dali totiž armáde „zbohom" súčasne až traja dôstojníci 101. pluku, z tohto jeden bol dokonca náčelníkom štábu. Išlo o známy prípad stotníka (kpt.) Nálepku a spol.[26] Bol to aj istý morálny zlom v živote pluku, hoci následky sa nedostavili hneď. Bezprostredné len v tom že hroziace vyšetrovanie a možné tresty za spojenie s Nálepkovou skupinou pohli k úteku aj ďalších príslušníkov. Nie nepodstatným faktom pre ďalšie pôsobenie divízie bolo aj to, že nemecké veliteľstvo v tejto oblasti fakticky viac slovenských vojakov na represívne akcie nenasadilo.[27]

Príslušníci skupinky okolo Nálepku prešli po predchádzajúcej spolupráci s partizánmi, za čo ich orgány slovenskej armády chceli postaviť pred vojenský súd – taká je pravda. Začiatkom mája totiž Nemci zatkli stot. Čambalíka, čím hrozilo zatknutie celej skupine dôstojníkov, ktorí sa angažovali v kontaktoch s partizánmi. 6. mája preto poslal gen. Saburov por. Michalovi Petrovi (podľa iného Nálepkovi) list, v ktorom situáciu odbojovej skupinky zhodnotil ako „vážnu". V liste o. i. stálo: *„Nestrácajte čas, prejdite."* 10. mája Petro odpísal, že prejdú v noci zo 14. na 15. mája.[28]

Dňa **15. mája** 1943 o 00. 40 hod. prešiel na stranu sovietskych partizánov z posádky Jeľsk nielen stot. Nálepka, ktorý zastával tiež

funkciu pobočníka veliteľa pluku, ale i **npor. pech. Imrich Lysák** – spravodajský dôstojník, por. pech. Michal Petro, zbrojný a vozatajský dôstojník pluku, aj so svojím sluhom Petrom Benkovičom. Gen. Saburov prebehlíkov osobne očakával v obci Remezy, 12 km juhozápadne od Jeľska. Predložil im dve možnosti: buď vstúpiť do čs. armády, teda odletieť do Moskvy a odtiaľ ďalej, alebo zostať u partizánov a utvoriť samostatný čs. oddiel. Nálepka a spol. si vybrali druhú možnosť.

V prvej polovici mája, ešte pred prípadom Nálepku a troch spoločníkov máme zaznamenaných celkovo desať dezercií.

Medzi prvými to bol už prípad J. Labaša a J. Bosáka od 3/102 roty, ktorí zbehli z obce Jurkeviči[29] 4. mája 1943.[30] Hoci o ich dôvodoch podrobnejšie nič nevieme, mal ich krok pre život jednotky ďalšie následky. Po niekoľkohodinových bojoch, ktoré s partizánmi 5. mája viedli v Jurkeviči jednotky 102. pluku, bol zaistený jeden zo slovenských vojakov podozrivý z kontaktov s partizánmi. Dotyčný vedel aj o tom, že do kontaktov sú rovnako zapletení J. Mihok a M. Revilák. Obaja sa preto začali obávať možného vyzradenia – preto ešte najbližšiu noc zbehli.[31]

9. mája zbehol od kolóny v Jurkeviči príslušník 102. pluku Ondrej Saksa. Dôvod? Zabil ukrajinského policajta, takže ak sa chcel vyhnúť „garňáku", bolo pre neho jedinou cestou utiecť k partizánom.[32]

Hneď po Nálepkovej skupine, už 17. mája, utiekli traja príslušníci pluku a im naklonení V. Šalgovič, P. Bobek a J. Galanský, 18. 5. 1943, presne o 3.00 hod. zbehol zo stráže č. 40 v Bagutiči aj **slob. Michal Masaryk**. O príčine zbehnutia Viliama Šalgoviča hovorí hlásenie I. dôstojníka gen. štábu mjr. gšt. Júliusa Noska toľko: *„Menovaný mal byť vyšetrovaný vo veci spolčovania sa s banditmi."*[33] Podľa všetkého sa ale uvedená príčina, teda strach pred zatknutím a trestom, vzťahuje aj na jeho spoluzbehov Bobeka a Galanského, čo potvrdzuje aj Šalgovič v spomienkach.[34]

Pred hroziacim zatknutím musel utekať aj neskorší známy partizánsky veliteľ Michal Masaryk.[35] Pomery v divízii sa po úteku Nálep-

ku sprísnili a začalo sa rozsiahle vyšetrovanie. Strach mali najmä tí, ktorí patrili do Nálepkovho okruhu. Masaryk bol jedným z nich, hoci najviac pozornosti sa zameriavalo na vojakov 101. pluku. *„Pešiaci mali ťažké chvíle, stále ich vyšetrovali. Ani mne nebolo jedno. Trnul som, aby sa niektorý predsa len nepomýlil a nevyslovil aj moje meno"*, napísal neskôr sám.[36]

Nezávisle od tejto skupiny utiekli aj traja príslušníci 11. letky – slob. Imrich Haščík, stk. Pavol Hrivík a stk. Jozef Jančo, a to dňa 17. mája 1943. Posledne menovaný sa však rozhodol vrátiť z cesty. Vďaka jeho výpovedi tak môžeme nazrieť do pozadia aj tejto akcie. Za jej hlavného organizátora označil Jančo Haščíka (*„pri súkromnom rozhovore denne ma navádzal na zbehnutie..."*). Haščík chcel na druhú stranu odletieť z istého vzdoru, konkrétne vraj preto, lebo bol vylúčený z pilotnej školy a sám nevedel prečo. Od toho času bol zaradený iba do kancelárie veliteľa letky. *„Udával, že pri letectve nemal žiadny výhľad do budúcnosti a pri nepriateľovi sa snáď bude mať lepšie."*[37] Ako nepilot nemal však Haščík prístup k lietadlám, a preto potreboval na tento účel získať mechanika. To sa mu podarilo v osobe Pavla Hrivíka. Ráno 17. mája odštartovali z letiska Ovruč smerom na Kursk – chceli preletieť cez front. Po nútenom medzipristátí neďaleko Brjanska ich však Nemci zatkli. Po následnom úteku a niekoľkých týždňoch blúdenia sa im nakoniec podarilo dostať sa k partizánom. Jančo však, ako už bolo spomenuté, sa od dvojice odtrhol a rozhodol sa pre návrat k armáde.[38] Ako dôvod, prečo sa pridal k dezertérom, uviedol: *„Pred odletom cítil som sa chorým a myslel som, že som, pohlavne nakazeným, čo bola tiež jedna z príčin, prečo som chcel odletieť, aby sa matka a dievča o tom nedozvedeli."*[39]

Pokiaľ ide o výpoveď P. Hrivíka, tú máme k dispozícii až z neskorších rokov. Hrivík uvádza, že s Haščíkom boli veľmi dobrí priatelia už od roku 1940, ako sa spoznali v Piešťanoch. Plán prebehnúť mali údajne už na Slovensku. No taktiež pridáva aj fakt znechutenia z okupačnej politiky. Hneď ako prišli v apríli 1943 do Ovruče, videli vraj na ulici troch obesených, boli to *„údajne partizáni ... viseli tam na výstrahu asi tak tri dni ... tak to tak v človekovi zaburcovalo..."*[40]

Na jar 1943 si však pokles disciplíny u divízie uvedomovali aj tí, ktorí najviac volali po jej zvyšovaní – germanofilskí velitelia na čele

s plk. Pilfouskom. 17. mája 1943, dva dni po úteku Nálepkovej skupiny, zhotovil Pilfousek obsiahle hlásenie zamerané práve na pokles disciplíny v divízii. V prvom rade vojakom vyčítal prílišné zbliženie s miestnymi ženami, ktoré boli v úzkom spojení s partizánmi. *„Nepriateľská propaganda sa vrhla prostredníctvom žien-agentov to nepriateľských band – na verbovanie našich vojakov ku vstupu do nelegálnej komunistickej strany"*, a tento krok je vraj len pláštikom na zakrytie činnosti v „prospech band". *„Bolo bezpečne zistené, že sú to len a len ženy, ktoré spojenia medzi vojakmi a partizánmi naväzujú a sprostredkujú."*[41] Rozhorčovalo ho aj zistenie, že príslušníci divízie, či už dôstojníci alebo vojaci, prezrádzajú obyvateľstvu informácie o hodlaných presunoch a zmenách. Tak obyvateľstvo rajónu divízie presne vedelo o tom, že Slovákov tu vystriedajú Maďari. *„...Dá sa očakávať, že partizánska propaganda vynaloží všetko, a to zase najmä prostredníctvom žien a dievčat, ktoré im dopomôžu k partizánom."*[42] Morálnu hodnotu niektorých jednotiek divízie pokladal už za *„podpriemernú"*, pričom vraj *„velitelia sú len figúrami, ktoré o vnútornom živote jednotiek nevedia a ani im na tomto vnútornom živote nezáleží."* Je vraj najvyšší čas, aby velitelia svoje jednotky skutočne zobrali do rúk – na to sa však musia vzdať *„žien všelijakých povestí"*, „húľačiek"[43] a prestať sa starať len o vlastné pohodlie.

Koncom mája 1943 sa aj veliteľstvo divízie obávalo, že presun do nových priestorov bude mať za následok nové kolo zbehnutí, vzhľadom na väzby vytvorené s miestnym obyvateľstvom, presnejšie ženami.[44]

19. mája zas prebehli Vasil Stanko a Jozef Poklemba. Prečo? Ako hipomobilní delostrelci boli umiestnení v Kozinkách. Počas veselice v obci Prudok[45] sa spolu s Jozefom Poklembom skamarátili s niekoľkými partizánmi, ktorým sľúbili zohnať nejaké strelivo do československých guľometov, ktoré používali. Partizáni však nakoniec nič nedostali. Neopatrný Poklemba sa totiž s touto akciou pochválil iným kamarátom, čo neostalo bez následkov. O pár dní ho zatkli spolu so Stankom. Keď sa neskôr po výsluchoch od veliteľa stráže dozvedeli, že majú byť eskortovaní k poľnej prokuratúre do Ovruče, dlhšie nečakali a pri prvej príležitosti z chabo strážanej väznice zmizli k partizánom.[46] Jediným východiskom, ako sa vyhnúť súdu, bol útek.[47]

V dňoch 19. až 25. mája 1943 poctil svojou návštevou, iste v dôsledku úteku dôstojníkov Nálepkovej skupiny spred pár dní, sám minister národnej obrany gen. Čatloš. V posádke Kozinky sa vo svojej reči obrátil k príslušníkom divízie s dôležitým prejavom. *„Vyskytli sa medzi nami slabé charaktery, ktoré nie sú si vedomé ani božskej cti a zradili prísahu, ktorú dali Slovákom, svojej slovenskej vlasti"*, v tomto duchu začal.[48] Je to vraj ale iná situácia ako v prvej svetovej vojne, kde boli naši otcovia donútení prisahať vernosť Maďarom, teda cudzincom. Teraz však slovenskí chlapci prisahali Slovensku, Slovákom. Čatloš dodal aj to, že zradcov si nikto nikdy nevážil, preto si zbehov nebudú vážiť ani nepriatelia, ba ani domov ich vraj neprijme...

Útekmi k nepriateľovi sa ukázala – a v tom mal nepochybne minister pravdu – rozbitosť, nejednotnosť slovenského národa. Dezerciami Slováci strácajú aj dôveru Führera, ktorý sa len nedávno vo svojom hlavnom stane vyslovil, že povedľa Fínov sú práve Slováci najlepšími vojakmi bojujúcimi na strane Veľkonemeckej ríše.

Vojakov však iste viac než osud Slovenska zaujímal ich vlastný. Čatloš im však i tu ponúkol dosť. Nielen hmotné ocenenie služby v poli, kariérny postup, ale aj blízku výmenu z poľa – najprv ročníka 1939, hneď za ním 1940. Nakoniec nechýbala hrozba a vystríhanie: *„Podľa vojenského trestného zákona okrem iných represálií má byť zbehom a ich najbližším príbuzným zhabaný majetok v prospech štátu."*[49]

Čatlošove slová načas upokojili vojakov, ako to potvrdzuje staršia literatúra, či utlmili dezerčnú aktivitu. Aj v denníku 10/101 roty nachádzame v apríli a máji zápisy hovoriace o zlej nálade v mužstve. Avšak po reči ministra Čatloša v Kozinkách sa už objavuje názor, že *„sa nálada mužstva údajne zlepšila"*.[50]

21. mája ušiel k partizánom aj des. Eduard Belaj. Príčina bola aj tu pochopiteľná – obával sa možných dôsledkov za paktovanie s partizánmi, konkrétne s J. Nálepkom. Na základe dohody s ním totiž chystal prechod jeho strážnej jednotky na 21. mája, pochopiteľne, bez vedomia jej členov. Piatich slovenských Nemcov mali podľa rady Nálepku zabiť. Tieto plány mal už s náprotivnou stranou koordinované a pravdepodobne by sa aj boli vydarili, keby ho neprezradili jeho spolubojovníci, ktorým takéto plány neboli po chuti.[51] Preto, keď zistil, že

vec je stratená, okamžite utiekol na vlastnú päsť. Vraj mu šlo vtedy, ako sám píše, *„o život"*.[52]

Z výpovede stk. Jána Ivana, ktorý o. i. prezradil plán des. Belaja na prechod jeho strážnej jednotky, vyplýva, že partizáni sa snažili v tom čase k Slovákom správať ústretovo.[53]

Posledným zbehom za mesiac máj bol Gejza Tejbus, ktorý potom pôsobil v Nálepkovom oddieli. Aj on utiekol preto, že sa zľakol vyšetrovania a možného trestu. Za čo, to neprezradil. Konečne, o vynútenom úteku sám píše. Jeden z kamarátov mu prezradil, že čoskoro má byť zatknutý. *„Gejza, ak môžeš, tak uteč, mám rozkaz ťa zavrieť, a išiel ďalej."* Tejbus viac nečakal a ako najrýchlejšie mohol, obliekol sa a ušiel k partizánom. [54]

Okrem dvoch príslušníkov Letky 11 do konca mesiaca utieklo ešte ďalších sedem mužov, čo predstavuje spolu dvadsaťosem zbehov v mesiaci máj.

Na záver bilancie mesiaca máj uvediem ešte jednu zaujímavosť: Presne v ten istý deň ako skupina stot. Nálepku zbehol aj vojak Ján Hlač, dokonca presne ako Nálepka, z Jeľska. Jeho prípad sa však nikde v literatúre nespomína. Avšak niet divu, Hlač nebol žiadnym spôsobom napojený na odboj, ale jeho útek mal podľa všetkého kriminálne pozadie – dopustil sa krádeže. *„Ukradol šoférovi kožené nohavice aj bundu. A vtedy bol za krádeže poľný súd – tak on utiekol k partizánom, aby sa mu vyhol... Utiekol, lebo ináč by ho boli odsúdili."*[55] Aj takéto prípady však patria do dejín partizánskeho hnutia.

4.3. Pokoj pred búrkou

Prvý júnový týždeň zbehla len dvojica kamarátov – J. Murín, A. Turský. Podľa vlastných slov Jána Murína ich hlavnou pohnútkou bolo antivojnové zmýšľanie a slovanská spolupatričnosť. Prechod im sprostredkoval Turského krajan Eduard Belaj, ktorý bol v tom čase už na druhej strane, v Nálepkovom oddiele.[56]

Začiatkom druhého júnového týždňa sa uskutočnilo jedno originálne zbehnutie, aké sa už v našej armáde viac neopakovalo – na tanku. Jeho aktérom bol Martin Korbeľa. Korbeľa bol príslušníkom Pluku útočnej vozby (PÚV), presnejšie vodičom jedného zo šiestich tankov, ktoré v rámci tankovej čaty poslali v januári 1943 do Jeľska. Podľa

Korbeľu sa v čate v máji 1943 chystali na útek piati – vojaci Belan, Kováč, Patúš, Machovič a on. Nakoniec však štyria zbehnúť odmietli a tak utiekol iba on. Podľa neho bol za tým strach z možných represií voči zbehom, ako aj ich rodinám, ako vojakov strašili. *„Bolo dohodnuté previesť prechod, až sa front priblíži,"* znel akýsi kompromisný záver. Korbeľa sa však s týmto stanoviskom zmieriť nehodlal, preto utiekol na tanku sám.[57] Bol rozhodnutý využiť príležitosť, ktorá sa mu 8. júna naskytla. Mimochodom len pár minút nato, ako jednotkám čítali rozkaz gen. Čatloša o stannom práve a tvrdých trestoch pre zbehov. *„Jedno mi bolo jasné: Ak čo najskôr nezdúchnem, neskôr sa mi to podariť nemusí... Nech sa robí, čo sa robí, pokúsiť sa musím. Musím!"* Naštartoval preto svoj tank, vyšiel z garáží, prešiel celým Jeľskom až do obce Remezy. Pred obcou bola malá riečka so spáleným mostom a močaristými brehmi. V rieke s mäkkým dnom jeho tank uviazol. Ratoval sa teda aspoň sám, nechajúc tank v rieke. Mal len niekoľko minút nato, aby sa dostal k partizánom. Opis týchto chvíľ bol viac než zaujímavý: *„Chmatol som osobnú zbraň a kožený oblek, vyskočil z tanku a rozbehol sa do blízkej obce. Bola ľudoprázdna. Obyvatelia v domnení, že ide o trestnú výpravu, sa rozutekali do lesov a poschovávali sa."*[58] Až naostatok, s pomocou jednej starenky, sa mu podarilo dosiahnuť vytúžený cieľ – stretnutie s partizánmi. Uviaznutý tank sa však už pre partizánov nepodarilo zachrániť. O pár minút ho totiž ostreľovali a bombardovali dve vyslané lietadlá.[59] Výsledok náletu bol podľa Korbeľu dosť drsný: Osada zničená, väčšina chalúpok ľahla popolom, niekoľko ranených a dvaja mŕtvi dedinčania.[60] Nakoniec za pomoci partizánov vyhodili tank do vzduchu. *„Aby som povedal pravdu, nerád som sa s ním lúčil. Utešovalo ma iba, že už nemohol slúžiť v boji proti partizánom."*[61] Nik mu však nevzal prvenstvo, bol totiž prvým a zároveň aj posledným Slovákom, ktorý utiekol na tanku.

Svoju pohnútku k prechodu zdôvodnil po vojne takto: *„Zakrátko sme v tomto kraji močiarov videli, ako tí, ktorým sme mali stáť po boku, si počínali. Všade, kam boli ich paličské komandá vyslané na trestnú výpravu, zostávala po nich spúšť: zničené a vypálené dediny, kopy mŕtvych starcov, žien a detí, niekedy sadisticky zohavených. Mstili sa na bezbranných zato, že im v tomto kraji zle podkurovali."*[62]

Po Korbeľovi zbehlo zo zväzku divízie asi dvadsať jej príslušníkov, hoci nie všetci k partizánom. Celkove máme v júnovej evidencii 25 zbehov.

Nešlo však vždy len o prípady uvedomelého zbehnutia s cieľom účasti v odboji, ako to bolo u Korbeľu. Vidno to aj z prípadu zbehnutia trojice vojakov Š. Kaňka, R. Kúdela, J. Danihel. Títo zbehli zo zaisťovacej väzby, kam sa dostali za samovoľné opustenie posádky v Sanjukách. Kaňka si navyše odpykával trojmesačný žalár za porušenie strážnej služby. O antinacistických pohnútkach teda v prípade tejto skupinky hovoriť nemožno.[63]

Prvý zbeh v **júli** a neskorší bieloruský partizán **Ján Držík** bol taktiež nepriamo donútený utiecť – hrozil mu totiž trest za jeho spoluprácu s partizánmi. Jeho útek dňa 13. júla 1943 z Kalinkoviči bol prvým v rade júlových útekov. *„Ako mladý robotník vyrastal som a pracoval v prostredí uvedomelých robotníkov-komunistov, ktorí ZSSR čiastočne poznali, o ňom rozprávali, a teda dostal som dobrú prípravku,“* hovoril o svojej predchádzajúcej činnosti. V divíznych skladoch v Ovruči začal hľadať možnosti, ako sa dostať do styku s partizánmi, to sa podarilo. Spojenie s odbojom, konkrétne s partizánskym oddielom Mstiteľ, mu zabezpečila jeho milenka. V mieste posádky v Kalinkoviči mal totiž Držík dievča, *„istú Helu Hunderovú, ktorá zbehla spolu s ním“*, k čomu dospelo aj vyšetrovanie.[64] Takýto postup v sprostredkovaní kontaktov bol v tom čase úplne bežný. Pre Držíka sa jeho postavenie v armáde radikálne zmenilo vo chvíli, keď kontakty s odbojom odhalil ich nový veliteľ, prísny poručík Koričanský. Držíkovi podľa jeho vlastných slov *„po chrbte prebehli zimomriavky“*, keď zazrel svojho veliteľa, ako ho víta so slovami: *„Desiatnik Držík, pobaľte si veci! Idete k poľnému prokurátorovi!“* Ostala len jediná možnosť – útek. *„Na rozmýšľanie nebolo času.“*[65]

Vzápätí za Držíkom nasledoval iný zaujímavý prípad, tzv. prípad Rusa Kuskova a spol. Jeden zo sovietskych zajatcov začal agitovať

medzi slovenskými vojakmi za prechod. Aspoň tak to nasvedčovalo úradné vyšetrovanie. *„Ruský zajatec Eliaš Nikolajevič Kuskov a čtk. v z. Ondrej Gombala po príchode do novej oblasti v Minsku sa dohovorili, že spoločnými silami budú agitovať za prechod."* Útek sa mal uskutočniť 13. 7. 1943.[66]

Po vojne spísali piati členovia tejto skupiny vyhlásenie o činnosti „ilegálnej odbojovej skupiny príslušníkov zbrojného a muničného parku pri ZD"[67], pričom osvetlili viacero skutočností, ktoré sa možno vtedajším vyšetrovaním ani nezistilo. Kuskov bol bývalý poručík Červenej armády, rodák z Leningradu. Od začiatku roka 1942 pracoval ako vojnový zajatec v muničnom parku divízie, kde dostal nielen uniformu a kompletnú výstroj vojaka slovenskej armády, ale aj osobnú legitimáciu, ktorá mu zaručovala takmer úplnú osobnú ochranu. Onedlho nadviazal spojenie s partizánskymi skupinami v okolí Žitomíra, ktorým za pomoci niektorých vojakov dodával strelivo a výbušniny. Spolupráca sa rozbehla ešte viac, keď sa do nej koncom roka 1942 zapojil čat. Gombala, ktorý umožnil *„podstatne zvýšiť dodávky pre partizánsku skupinu"*. V júni bol Divízny zbrojný park premiestnený z oblasti Žitomíra do predmestia Minska, aj tu však dodávky munície pre iné skupiny partizánov pokračovali. 12. júla však jeden zo spoluvojakov ilegálnu činnosť oznámil, následkom čoho viacerých príslušníkov skupiny zatkli a vyšetrovali. To bol signál aj pre viacerých z priamych aktérov, aby utekali, kým je ešte čas vyhnúť sa stíhaniu. 14. júla tak spravili Š. Pätoprstý, J. Cimra, Ľ. Korček a Ľ. Rumanovský.[68]

Nie všetci zo zapojených však mali záujem utekať, ako to vysvitlo už pri vyšetrovaní.[69]

Okrem úteku pred trestom za spoluprácu so sovietskym odbojom sa možno odôvodnene domnievať, že v niektorých prípadoch mali dezercie aj kriminálne pozadie, konečne, v žiadnej armáde to nie je výnimočný jav. Svedčí o tom aj prípad z nasledujúceho dňa, keď zbehli dvaja príslušníci KPÚV od 102. pluku – Imrich Pecha a Ján Vaško.[70]

Ďalším kolektívnym útekom bol prípad piatich príslušníkov delostreleckého pluku zo 17. júla, ktorí ušli z posádky v Slucku.

Mesiac júl uzavreli dve dvojice (R. Adamička, O. Pastorek) a A. Voška s V. Bachratým. Vít Bachratý bol na fronte dvakrát: prvýkrát v Rýchlej divízii, s ktorou sa dostal až na Kaukaz, o pár mesiacov

v Zaisťovacej divízii. Podľa vlastných slov bol rozhodnutý prebehnúť už po skúsenostiach z prvého pobytu v ZSSR. S podobne zmýšľajúcim Antonom Voškom si v Minsku rýchle našli spojenie s partizánmi a ich prostredníctvom aj cestu k nim.[71] Dôvodom boli najmä osobné skúsenosti z nacistických brutalít, ktoré videl už v lete 1942. Ako sa po rokoch zdôveril autorovi, *„som tam nešiel za Stalina, za komunizmus... ja som ani nevedel, čo je to komunizmus... ja som to bral len tak, že to je* (partizánske hnutie – pozn. M. L.) *proti Nemcom, proti šibeniciam a proti tomu, čo sa tam dialo, a že je to slavianský národ, bratia naši a ideme im pomáhať... tak... doslovne...“* [72]

Za celý júl, konkrétne v dňoch od 13. 7. do 27. 7. 1943, zbehlo spolu 16 vojakov.[73]

Ani na prelome polroku 1943 sa ale nezdalo, že by sa príslušníci divízie dali na cestu masovej dezercie, hoci mali v Nálepkovej skupine najlepší príklad a vzor. Jej činnosť, aspoň v ohľade lákania vojakov na druhú stranu, však možno pokladať za neúspešnú. To konečne potvrdzuje aj denník čs. oddielu, ktorý písal sám Nálepka.[74] Československý oddiel (nazýval sa „československým“ aj keď bol bez jediného Čecha – *pozn. M. L.*), bol sformovaný 18. mája 1943 pri veliteľstve partizánskych oddielov žitomírskej oblasti gen. Saburova. Hlavný stan mal pri obci Kartiniči, západne od obce Leľčici.[75]

Veliteľ kpt. Nálepka sa rozhodol viesť tento boj na území ZSSR po boku ukrajinských partizánov z týchto príčin:

1) dočasne tu bola možnosť propagačnej práce medzi mužstvom a veliteľským zborom Zaisťovacej divízie (...) a možnosť prechodu mužstva a dôstojníkov divízie na stranu partizánov

2) nutnosť priučiť sa partizánskemu spôsobu boja.

Nálepka už vo svojom prvom slávnostnom prejave k príslušníkom oddielu deklaroval ako prvoradú úlohu jednotky viesť propagandu medzi vojakmi a dôstojníkmi Zaisťovacej divízie s cieľom *„organizovať prechod čo možno najväčšieho počtu vojakov a dôstojníkov“*. S týmto účelom písal mnohé letáky, výzvy svojim bývalým kolegom a podriadeným v armáde.[76] Výsledky jeho propagačnej práce medzi príslušníkmi divízie boli však málo uspokojivé.[77] Príčinou toho boli vraj *„ostré a zastrašujúce kroky“* podniknuté MNO, veliteľstvom divízie a nemeckým veliteľstvom proti mužstvu a dôstojníkom, ktorí jednak tajne

pracovali, predtým s partizánmi, teraz s oddielom, jednak v príhodnej chvíli sa chystali svojim prechodom *„dať výraz hrubému hnusu nad zverským prevádzaním perzekúcií Nemcami na civilnom obyvateľstve"*, ktorého väčšinu tvorili ženy, deti a starci, a nesúhlasu so slovenskými veliteľmi, ktorí pri týchto perzekúciách osobitne asistovali. (...) Síce vraj bolo plne dosiahnuté *„morálne rozloženie"* 101. p. pluku a iných jednotiek divízie (nespomína ale ktorých), no zvýšiť stav čs. oddielu gen. Saburova, a tak účinkovať v duchu vernosti prísahy slobode a samostatnosti „československého" národa sa nepodarilo v predpokladanom rozsahu.[78]

Fakt, že táto najdôležitejšia úloha nebola splnená, potvrdil po vojne aj Nálepkov spolupracovník Šalgovič. Bola to vraj ťažká úloha, keďže mužstvo túžilo po návrate na Slovensko a v radoch dôstojníkov sa nachádza *„veľa neuvedomelých"*.[79]

4.4. Obdobie masových útekov (september – október)

V novom prostredí Minska a okolia, kam divízia prišla v júli, sa postupne uskutočňovalo to, čomu chcelo jej veliteľstvo zabrániť – hromadné úteky k partizánskym skupinám. Tento trend sa prejavoval postupne, nie okamžite.

Už 1. augusta dali slovenskej armáde zbohom hneď šiesti príslušníci Poľnej pracovnej roty 46 (Pracovný zbor slovenskej armády), ktorí zbehli z Minska.

O tri dni neskôr utekali od Letky 11 na nákladnom aute kamaráti I. Fízel a M. Majerník a hneď po nich jeden z príslušníkov 102. pluku (A. Krovina). Podľa hlásenia veliteľa 11. letky npor. Ladislava Hrona, ktorý vyšetroval zbehnutia svojich podriadených, treba za úmyslom Majerníka a Fízela vidieť miestne ženy-agentky.[80] Tento názor podporujú aj niektoré vyjadrenia samotných zbehov. G. Ďurček, ktorý zbehol 1. augusta, po vojne napísal: *„K bieloruským partizánom som prešiel 1. 8. 1943 so sviazaním dievčaťa, ktoré malo sväz s partizánmi."*[81]

V polovici augusta to zas boli dvaja kamaráti-rodáci od Martina (M. Vyletel a K. Koťka) a po nich ešte štyri úteky jednotlivcov (J. Fujda, A. Hasidlo, A. Sitárik a J. Julíny).

Keďže šlo o jednotlivcov, boli tu špecifické aj pohnútky k útekom. Tie boli relatívne náhle a nekoordinované, čo možno usudzovať aj

z faktu, že okrem Hasidla ani jeden z menovaných nebol dohodnutý s partizánmi. Asi najbizarnejšia pohnútka zo všetkých štyroch viedla Jána Fujdu. Ak budeme pokladať za pravdivé žandárske hlásenie z jeho rodiska, u Ján Fujdu bola „príčina zbehnutia pravdepodobne tá, že v Malej Vieske má nemanželské dieťa s Annou Lukáčovou a tejto známosti údajne jeho rodičia bránili", čo stanica oznámila aj poľnej prokuratúre v Poprade.[82]

Každé zbehnutie kamaráta, s ktorým boli ostatní vojaci v každodennom styku, bolo silnou morálnou ranou. Dosvedčuje to o. i. aj zápis v jednom denníku: 22. 8. 1943: *„Hliadka sa vrátila späť bez jedného muža – stk. Sitárik Antona, ktorý sbehol pravdepodobne k nepriateľovi. Táto zvesť otriasla celým mužstvom.*

23. 8. 1943: *„Nálada mužstva stále ohromená udalosťou z minulého dňa".*

6. 10.: *„V rajóne roty bol nájdený leták adresovaný na príslušníkov roty, v ktorom sbehovia vyzývajú príslušníkov roty, aby prešli... Nálada u mužstva je veľmi stiesnená."*[83]

Z prípadu, ktorý sa odohral dňa 23. augusta 1943, spravil Samo Falťan a po ňom aj ďalší socialistickí autori masovú dezerciu celej čaty, ktorá vraj demonštrovala celkový úpadok divízie v podobe úteku celých jednotiek. Skutočnosť však bola trochu iná aj v tomto prípade. 30-členná cyklistická čata pod vedením čatníka Vojtecha Šataru sa síce nevrátila z hliadkovania na autostráde pri obci Smoleviči, avšak prípad nemožno označiť za dezerciu. Ako totiž dosvedčujú viaceré výpovede, až na troch či štyroch organizátorov akcie zvyšok skupiny ani len netušil, čo títo ilegálni partizánski spolupracovníci chystajú. Za celou akciou stál v prvom rade spomenutý Vojtech Šatara, veliteľ cyklistickej čaty SPO. Ten totiž nadviazal spojenie s partizánmi a za chrbtami svojich podriadených im pripravil nechcený osud partizána. V spojení mu pomáhali aj niektorí zo skorších zbehov. Konkrétne Gustáv Ďurček v roku 1945 uvádzal: *„Keď som tam bol už tri týždne (myslí sa u partizánov* – pozn. M. L.*), sviazal som sa s čatníkom Šatarom, ktorý previedol k nám celú čatu, t. j. 32 mužov."*[84]

Pôvodne Šatara uvažoval, že prejde len s malou skupinkou obdobne zmýšľajúcich spolubojovníkov. Onedlho, asi nie bez vplyvu sovietskych partizánov, sa však zrodila idea previesť celú čatu. Bol spraco-

vaný podrobný plán celej akcie. Cyklistická čata, maximálne ozbrojená a doplnená aj ďalším vojenským materiálom, mala vojsť do lesa pri obci Jemeľjanovo[85], kde by si na ňu „počkali" partizáni z brigády Ďaďa Koľa. O tomto pláne však vedeli okrem Šataru len traja príslušníci jednotky – V. Blahus, Š. Apolen, R. Palcút.[86] Tak to dosvedčujú nielen slovenskí autori, ale aj druhá strana. Piotr Grigorievič Lopatin, jeden z veliteľov brigády Ďaďa Koľa uvádza, že na jeho návrh nadviazal veliteľ zástupca veliteľa oddielu štábu brigády Voloďa Rudňak spojenie s veliteľom čaty Šatarom. *„Dohovoril s ním prechod jeho čaty k partizánom, čas i miesto... podľa zvyklostí konšpirácie všetci vojaci čaty ani nevedeli, že práve tento deň je určený nielen na stretnutie, ale aj na prechod k partizánom."*[87]

Nečudo preto, že keď sa v skoré augustové ráno plán vydaril a jeho strojcovia oznámili mužstvu, že čata sa dostala do partizánskeho obkľúčenia, u jej príslušníkov *„nastal šum a nervozita"*. Ten nemohol upokojiť ani prejav partizánskeho kapitána Rudňaka príslušníkom čaty, v ktorom hovoril o pomoci ZSSR slovenskému národu či komisára Jegorova, pri prípitku hovoril o slovanstve a *„spolupatričnosti národov ZSSR a Československa"*.[88]

Presne naopak, po zajatí skupiny sa viacerí z jej členov pokúšali o návrat k armáde. To sa dvanástim vojakom skutočne aj podarilo.[89] Zvyšok vojakov sa s daným stavom buď zmieril, alebo sa im útek nevydaril, to už pravdepodobne nezistíme.

V noci z 23. na 24. 8. ušiel z posádky Smoleviči od SPO aj Ján Motešický. O príčine jeho úteku máme najlepší prameň – vlastnoručne písaný rozlúčkový list. Z neho vyplýva, že zbehol zo strachu pred trestom väzenia, za údajnú vzburu ešte v zázemí.[90] Motešický sa však pokladal za nevinného. Jeho list vypovedá trocha aj o pomeroch a náladách v jednotke, a čo je najzaujímavejšie, potvrdzuje jeho kladný vzťah k slovenskému štátu. *„...Bol som odsúdený nevinne, jako aj moji kamaráti, skrze jedného lajdáka, ktorého ani teraz nevyzradím. Nakoľko som nebol za svojho života ani najmenším trestom postihnutý, beriem si to veľmi k srdcu, že ma postihla tá nehoda, že som odsúdený do žalára na 5 mesiacov. Teda len za to, že som dobre slúžil a verne som plnil svoje povinnosti, takže, takto sa mi Slovenský štát chce odplatiť. Teda Slovenský štát za to nemôže, ale tí predstavení, ktorí si*

nevedia uvedomiť, že aj ten posledný vojak im bude niekedy dobrý." [91] SPO bol vraj len dovtedy dobrou jednotkou, dokiaľ k nemu neprišiel stotník Ján Buzalka. Ten totiž vojakom zakázal pohybovať sa ďalej než do 500 m vzdialenosti od ubikácií. „*...S takým jednaním nemôže s vojakmi žiť, ktorí skúsili ako on. Veľká bolesť je, keď človek nemôže nájsť milosť u svojho brata, ktorý je tej krvi slovenskej, za ktorú sa má každý biť... Mali ste sa tiež prv postarať o moju záchranu a nie o garňák.*"[92]

Po „úteku" cyklistickej čaty sa pomery v SPO mjr. Tibora Dualského veľmi zostrili. Nielenže sa urobili opatrenia na zamedzenie nových útekov, prečítal sa rozkaz o stannom práve, ale viedlo sa aj vyšetrovanie podozrivých z kontaktov s partizánmi. Jedným z ohrozených bol i Rusín Vasil Morochovič. Po rozhovore so spravodajským dôstojníkom npor. Porubským, ktorý ho podozrieval (dodajme oprávnene) z písania ilegálnych letákov, nečakal na hroziace zatknutie a najbližšiu noc na 24. 8. zbehol.[93] Spravil to veľmi šikovne, pod rúškom nočného hliadkovania. Nešiel sám, ale po dohode s partizánmi spolu s ním zbehli aj podobne zmýšľajúci J. Macko a J. Motešický.[94]

Pohnútky k dezercii sú aj v prípade tejto trojice veľmi komplikované a zaujímavé súčasne. Ján Motešický v spomienkach síce píše, že pohnútkou boli „*výčiny nemeckých okupantov, zabíjanie starcov, žien a detí, pálenie a rabovanie miest a obcí*",[95] no bolo tu zrejme aj čosi iné. Okrem vyššie spomenutých obáv zo zatknutia aj udalosti pred ich odchodom na front. Všetci traja – Morochovič, Macko, Motešický, boli starí kamaráti. Aj na front sa dostali spolu, a to ako trest za vzburu v kasárňach Pluku útočnej vozby v Turčianskom Svätom Martine v máji 1942. Vojenský súd v Bratislave im vymeral „za zločin vzbúry" po piatich mesiacov ťažkého žalára nepodmienečne, ktoré si mali odpykať po návrate z frontu. V lete 1943, ako potvrdzuje aj Motešický, žili starší vojaci jednotky už v očakávaní blízkeho vystriedania.[96] Možno sa teda chceli vyhnúť hroziacemu väzeniu, a preto zbehli „preventívne". Možno to však bola aj kombinácia viacerých pohnútok, pričom tie vlastenecké pravdepodobne neboli primárne.

Pravdepodobne v tom istom čase ušiel aj Rusín Michal Rjabik. Aj on udržiaval predtým styky s partizánmi skupiny V. Krasnovského. O istý čas ho však zástupca veliteľa roty upozornil, že spravodajcovia

sú mu na stope. *„Koncom augusta som sa dozvedel, že ma chcú uväzniť. Nečakal som, kým ma začnú vypočúvať,"* písal roku 1961, ale hneď utiekol.[97]

Okrem týchto prípadov do konca mesiaca zbehli ešte štyria muži, teda v **auguste** prešlo celkovo na stranu partizánov 26 zbehov. V porovnaní s júlom to bolo o 10 prípadov viac.

Na margo príčin zbehnutí uskutočnených v prvej polovici augusta 1. dôst. gen. štábu mjr. Nosko uvádzal:

a) *„medzi zbehmi sú vojaci, ktorí pred niekoľkými dňami prišli zo zázemia a predpokladom zbehnutia je naočkovanie už v zázemí.*
b) *nepriateľ majstrovsky podchytáva citové založenie našich vojakov. Vojaci udržujú styk so ženami inteligentnými, ktoré ich zpracujú po každej stránke a prevedú k záškodníkom*
c) *ďalšou príčinou zbehnutia je strach pred trestom a rozhárané rodinné pomery doma."*

Ak je v histórii divízie obdobie, v ktorom by sme mohli hovoriť o skutočne masových útekoch jej príslušníkov, sú to posledné dva mesiace jej existencie. Za **september** máme totiž dosvedčených bezmála sto prípadov dezercií k partizánskym jednotkám!

5. septembra zbehol zo zväzku divízie po Nálepkovej skupine prvý, a celkovo piaty dôstojník, **npor. František Cibula** spolu so svojím sluhom Michalom Madejom. O pohnútkach Cibulu, ktorého sovietski partizáni zakrátko popravili, sa nezachovali žiadne stopy. Avšak Madej mal, aspoň podľa hlásenia žandárskej stanice z jeho bydliska, okrem politických aj údajne rodinné problémy. Hlásila totiž, že *„nielenže z politických dôvodov zbehol, ale i preto, že musel konať vojenskú službu, zatým čo jeho manželka drží si domácich priateľov v zázemí."*[98]

Čo je však v tomto prípade oveľa dôležitejšie, udalosť rýchlo zaregistrovali aj Nemci, pre ktorých to bol veľmi znepokojivý signál. Len

potvrdil ich názor o ďalšej nevyužiteľnosti divízie vo vojne. Nemecký generál pri MNO gen. por. F. Schlieper hneď nasledujúci deň hlásil do Berlína, že z 2. pešej divízie prebehol veliteľ roty aj s ordonancom a naliehal preto na jej rýchle premiestnenie z partizánskej oblasti.[99] Z tohto možno usudzovať, že dezercia dôstojníka neostala bez vplyvu na konečné rozhodnutie o odsune divízie do Talianska, definitívne vydané o mesiac neskôr, 10. októbra.[100]

6. septembra zbehol z Krasna strelník **Ján Minarčic** a už 10. septembra zbehlo od 8/101 roty osem jej príslušníkov. Podľa starších publikácií o partizánskom hnutí bola v pozadí tohto úteku obava pred odsunom do Talianska, chýr sa vraj práve vtedy začal v jednotkách šíriť.[101] Emil Bališ z 8/101 roty totiž píše, že keď prišli 6. septembra do obce Krasnoje pri Molodečne, kde boli ubytovaní, *„v rote nás čakalo nepríjemné prekvapenie: rozkaz pripraviť sa na taliansky front"*. Nemohli tak ísť na dohovorenú akciu a z nového oznamu boli *„celí nesvoji, zaskočení a bez východiska"*.[102] O štyri dni nato zbehla skupina k partizánom.

13. september je dňom, keď zo zväzku Zaisťovacej divízie dezertovalo, v plnom zmysle slova, najviac príslušníkov v jej histórii – spolu deväťnásť. Uskutočnili sa totiž až dva od seba nezávislé veľké úteky. Prvým bola päťčlená skupina od 3. roty 101. pluku, ktorá zbehla zo Žodina (V. Fibich, Š. Páleník, E. Pepich, J. Fery, A. Cigánik). Z členov skupiny sa k tejto udalosti vyjadrili po vojne dvaja. Prvým bol Vojtech Fibich, ktorý otvorene priznal, že z ich strany šlo o vynútené konanie. V Minsku získali kontakt s partizánmi, o čom sa však dozvedeli na veliteľstve divízie a *„...začali vyšetrovať, aké máme spojenie s partizánmi. To už bol taký čas, že nebolo múdre otáľať s odchodom"*.[103]

Štefan Páleník bol zdravotným poddôstojníkom u spomínanej roty. *„Bolo to z 12./13. 10. 1943, keď som sa rozhodol spolu s príslušníkmi tehdejšej svojej roty, že nás povinnosť volá k prechodu k našim bratom Rusom, ktorí bojujú proti imperialistom a utlačujúcim Nemcom"*, písal

pár rokov po vojne, s aktuálnou dikciou protiimperialistického boja. Prv než sa však k prechodu odhodlali, chceli k partizánom priniesť čo najviac zbraní. *„...Tým spôsobom, že sme sa už predtým dohovorili s ruskými partizánmi, aby spravili útok na náš objekt a po tomto útoku že budeme môcť žiadať väčšie množstvo zbraní, najmä ľahkých guľometov a nábojov, čo sme aj previedli, s najväčším úspechom."* Keď guľomety a náboje vyfasovali, už im v úteku nič nestálo. V ceste ich mohla zastaviť už len paľba, ktorú na unikajúcich vojakov spustili údajne Nemci. *„Len čo sme opustili objekt, asi 200 metrov, začali nemeckí vojaci po nás strieľať z guľometov, mínometov."* Len vďaka šikovnosti Slovákov žiadneho nezajali. Za lesíkom bola partizánska hliadka, ktorá ich odviezla do tábora.[104]

Ešte v ten istý deň, 13. septembra, utiekla aj skupina desiatich príslušníkov SPO. Za útekom treba pravdepodobne hľadať obavu pred hroziacim vyšetrovaním. Ako totiž po vojne spomínal jeden z príslušníkov zbehnutej skupiny, František Drefko z Dubovej pri Modre, vojaci dodávali muníciu a zbrane miestnym obyvateľom. Tie pochopiteľne končili u partizánov. V okamihu, keď hrozila kontrola a vyšetrovanie podozrivých osôb, bezodkladne zmizli na stranu partizánov.[105]

Do oficiálneho zdôvodnenia sa však len ťažko mohlo uviesť, že viacero vojakov divízie bolo zapletených do spolupráce s nepriateľskou stranou, t.j. partizánmi. V hlásení na ministerstvo národnej obrany sa akurát uviedlo: *„Menovaní sa vzdialili v čase svojho služobného voľna a je podozrenie, že zbehli spoločne k partizánom, na čo sa vopred pripravovali. Na prípravu zbehnutia možno usudzovať z toho, že menovaní vzali so sebou teplé prádlo, šaty, propriety, ako aj zbrane."* Slobodník Čupka, ktorý bol poverený obsluhou rádiostanice, vzal sebou aj tajné spisy o dĺžke vĺn a volacích značkách. Ako „návodcov" na zbehnutie označil mjr. Nosko čatníka Jozefa Náništu, des. Štefana Šestáka a slob. Jána Čupku, ktorí vraj v poslednom čase podľa zistených výpovedí často chodili spolu a počúvali zahraničný rozhlas, ktorý *„na nich značne vplýval, keďže Rusi na východe zaznamenali určité úspechy"*. Okrem toho sa mal Náništa pred jedným z nižších veliteľov vysloviť, že *„tí sa budú mať dobre po vojne, ktorí zbehli alebo ešte v budúcnosti zbehnú"*.[106]

Informáciu o tom, že hybnou silou pri organizovaní úteku bol výkonný roty des. Šesták, potvrdil aj iný člen zbehnutej skupiny Jozef Činčala. Šesták bol v spojení s partizánmi prostredníctvom svojej frajerky, „šikovnej" dievčiny, ktorá robila u armády ošetrovateľku. S touto mal Šesták v ZSSR dokonca aj dieťa a ona ho podľa Činčalu aj *„zlákala k partizánom"*. Následne vraj Šesták do prechodu zatiahol aj ďalších kamarátov. Oslovil aj Činčalu so slovami: *„Jestli chceš, tak s nami uteč, potrebujeme zbrane, a ty máš teraz možnosť tie zbrane zohnať!"* ... *„Potrebujeme zbrane – a ak nepôjdeš s nami, tak to vyhodíme do vzduchu aj s tebou!" No tak ja blbec som dva dni predtým stiahol pištole z cele eskadrony – to bolo 27 pištolí, čo mali oficieri – že ich idem prehliadať a čistiť, dva čs. samopaly, tie najnovšie, štyri pušky... Potom dve bedne nábojov do pušiek, dve bedne do pištolí a dve bedne granátov. A potom to zmizlo, ani neviem ako, on mal to spojenie"*, dodal Činčala.

Čo je rovnako zaujímavé, Činčala sa úteku nijako nebránil, ani ho nikdy neľutoval, hoci, podľa vlastných slov, sám vlastne nevedel, prečo ušiel... Možno v tom bol aj kus dobrodružstva, keďže *„som vždycky ako chlapec sníval o Afrike, o dobrodružstvách, hovorím si – nuž mám byť tu alebo tam? Ačkoľvek človek šlápol z blata do kaluže..."*[107]

Hneď na druhý deň, 14. septembra, nasledovali ďalší traja vojaci – J. Klembara, M. Čarnik a L. Palider.

Podľa Palidera na začiatku jeho úteku bola zvedavosť. V Minsku sa vraj zoznámil s dievčaťom a „medzi rečou" sa usiloval získať akékoľvek informácie o partizánoch, keďže o nich počuli skoro každý deň. Raz pri prechádzke mestom mu jeho spoločníčka hovorila: *„Čo by si robil, keby prišli a by ťa vzali prípadne medzi seba? Nuž – pošiel by som s nimi, odpovedám."* Neskôr zistil, že pri tejto otázke malo sfanatizované dievča ruku na spúšti pištole... Svojím postojom však od komsomoľky získal *„jasné a spoľahlivé spojenie s tamojšou skupinou..."*[108] Pred útekom ešte stihli vraj zničiť ďalekohľady, zameriavač mínometu a zneškodniť aj zápalníky. Vtedy sa strhol poplach, pričom veliteľ práporu mjr. Štefan Bella rozkázal sústrediť do lesa ostrú paľbu. Trom kamarátom sa však podarilo prostredníctvom spojky, ktorá ich už očakávala, dostať sa do dediny obsadenej partizánmi. Nie nepodstatným faktom v súvislosti s dezerciou ostáva aj to, že Čarnik

a Klembara utekali priamo z väzby, kam sa dostali na základe podozrenia zo stykov s odbojom.[109] Po vojne však Klembara svoj útek zdôvodnil tým, že *„poznal som nespravedlivosť vojny proti ZSSR a ostatným národom a mal som tiež možnosť presvedčiť sa na vlastné oči o surovom zaobchádzaní Nemcov so sovietskym národom."*[110]

V ten istý deň utekal na vlastnú päsť z posádky Sluck aj vojak Ján Golas. Dôvod? Armáda odhalila krádež guľometu, ktorý aj so zásobníkmi odovzdal partizánskej skupine v meste.[111]

16. septembra utekala jedna z najznámejších osobností slovenského partizánskeho hnutia – Samo Falťan, spolu s kamarátom **Cypriánom Krpeľanom**. Aj ich dezercia bola viac-menej vynútená. V spomienkach z roku 1961 totiž Falťan píše, že po istom období bezproblémovej spolupráce s partizánmi sa v septembri situácia náhle skomplikovala. Jeden z vojakov, ktorý vedel o ich spojení, totiž v opilosti vynadal svojmu veliteľovi roty. Vyhrážal sa, že mu ukáže, *„až prejde k partizánom"*. Vojaka potom zavreli a začalo sa veľké vyšetrovanie. *„Bál som sa, že náš veliteľ práporu urobí aj proti mne opatrenia... každú chvíľu hrozilo, že prídu na našu činnosť. Nemohli sme otáľať."*[112] S Krpeľanom si preto dohodli miesto stretnutia a pod zámienkou vyzdvihnutia plukovnej pošty zmizli. K partizánom to bolo doslova len na skok.[113]

Dňa 24. septembra 1943 spravodajský dôstojník II/102 práporu v obci Sloboda zadržal istého 16-ročného Michala Zalatoronoka, ktorý chcel odovzdať príslušníkovi 8/31 batérie Ondrejovi Budayovi list od partizánov. List bol však zadržaný, a ako hlásil osobne náčelník štábu divízie mjr. Július Nosko, spomenutý chlapec *„bol odovzdaný nemeckej polícii v Smoleviči"*. List napísal pravdepodobne Jozef Poklemba, ktorý zbehol z divízie ešte v máji a pôsobil v oddieli kpt. Nálepku. Stálo v ňom:

Drahý kamarát Andrej,

prijmi srdečný pozdrav od tvojich kamarátov, Slovákov, ktorí sú na druhej strane a to ako slovenskí legionári, ktorí bojujú proti fašizmu.

Kamarát Andrej!

Sober sa čím skôr, buďto sám, alebo s kamarátmi čím skorej, lebo už je krátka doba, ktorá nás môže rozlúčiť navždy, alebo spojiť. Ako môžeš, tak prejdi, jedno je s plným bojovým, aby si prišiel aspoň s puškou, jedným slovom sober na seba dvoje prádlo, plášť, pušku a ostatné dostaneš u nás všetko. Napíš nám ihneď dneska, kedy prídeš, lebo u nás neni teraz času tu dlho na vás čakať, podruhé, vy skoro odídete preč.[114]

Aj npor. Štefan David dostal v septembri list od jedného z dvoch bývalých príslušníkov Letky 11, ktorí zbehli ešte v máji z letiska v Minsku (pravdepodobne od Haščíka). V liste svojho bývalého nadriadeného o.i. presvedčuje, ako dobre sa vraj u partizánov majú: *„Strava denne tri razy, polievka, v ktorej je mäso, o tom, že by partizáni mali hlad, vôbec nie."*[115]

Dňa 28. septembra zbehol celkovo šiesty dôstojník z radov divízie, **npor. Ladislav Staško,** čo podľa jeho nadriadeného, veliteľa III/101 práporu stot. Júliusa Adamovského *„dovršilo dielo skazy u práporu"*.[116]

Podľa jedného zo zachovaných spravodajských hlásení treba za jeho útekom hľadať nie „politiku", ale rozhorčenie z neustále sa odďaľujúcej výmeny. Staško sa vraj pred svojím zbehnutím, tesne po príchode z dovolenky *„sťažoval, že počas dovolenej stretol v Žiline dvoch kamarátov – dôstojníkov, ktorí sa mu priamo vysmiali, že je sprostý, keď ide do poľa a že nevie za peniaze nájsť cestičku na MNO, ako to robia iní, aby nemuseli ísť do poľa. Tento rozhovor s uvedenými dôstojníkmi, ako aj nespravodlivosť vo veci výmeny ho tak rozčúlila, že si skoro vzal život. Po návrate z dovolenej ihneď zbehol, hoci ináč bol vzorným veliteľom."*[117] Treba dodať, že bol nielen vzorným, ale u vojakov aj obľúbeným veliteľom. To potvrdzujú viaceré pramene.

Keď však raneného Staška v roku 1944 zatkli Nemci, mal pripravenú svoju verziu o tom, prečo dezertoval z armády. Vtedy ako hlavnú príčinu udával rozhorčenie zo zločinov, ktoré na obsadenom

území videl. Vypovedal o svojich zážitkoch z obdobia po príchode do Ptiče. *„...keď sme prišli do obce Rudnište, hlboko sa ma dotklo, že v tejto osade, cez ktorú pred nami prešli nemecké kolóny, som videl veľa zuhoľnatených mŕtvol žien i detí ... videl som zastrelenú ženu, ktorá držala v rukách zamrznuté dieťa.“* Nebol to vraj prvý prípad, ktorý na neho takto hrôzostrašne zapôsobil. Videl vraj viac podobných prípadov, kedy namiesto prenasledovaných partizánov v skutočnosti trpeli nevinní civili.[118] Uvedený prípad v obci Rudnište sa stal ešte na prelome rokov 1942/1943, ako o tom svedčí denník jedného z radových slovenských vojakov 101. pešieho pluku.[119] Teda pravdepodobnejším bude asi druhý dôvod.

A konečne, v spomienkach z roku 1961 uvádza, že chystal prechod väčšej skupiny vojakov.[120] Možno to bude pravda, keďže na druhý deň po ňom prebehlo deväť príslušníkov jeho roty, pod vedením blízkeho spolupracovníka J. Kopca a Ľ. Pšúrika. Podľa zápisu v denníku 10. roty sa ich zbehnutie udialo nasledovne: V noci 29. septembra odišiel veliteľ roty npor. Staško spolu s des. Kopcom na kontrolu hliadok. Pretože sa do rána nevrátili, bolo po nich vyhlásené pátranie. To však ukázalo, že obaja zbehli, vzali totiž so sebou všetky zbrane aj osobné veci. V tom istom čase sa „vzdialili“ z hliadkovacích stanovíšť aj vojaci Štýblo, Vorčák a Hasil, a na inom mieste dokonca aj čatníci M. Borko, M. Barla s vojakmi Ľ. Pšúrikom, K. Biharym a J. Obertom. Nálada zvyšku mužstva bola vraj vplyvom tejto okolnosti *„veľmi stiesnená“*.[121]

To potvrdzuje aj jedno zo spravodajských hlásení. Vojaci Staškovej roty, ktorí o jeho chystanom úteku nevedeli, pokladali ho za istý podraz zo strany obľúbeného veliteľa. Podľa už citovaného hlásenia veliteľa III. práporu stot. Júliusa Adamovského, *„morálny stav práporu je úplne bezcenný, zvlášť zbehnutím npor. Staška, ktoré veľmi deprimujúci pôsobilo na mužstvo celého práporu i keď celkove mužstvo s úprimným hnusom odsudzuje čin menovaného“*. Mužstvo 7/101 roty sa vraj vyslovilo: *„Keby bol p. npor. Staško povedal nám len slovo, ideme s ním k partizánom celá rota.“*

Vyšetrovaním vraj zistil, že príčinou týchto udalostí je zvýšená propagačná činnosť „banditov“ medzi mužstvom. Partizánski agenti udržiavali tajný písomný styk s mužstvom, využívali jeho nespokojnosť

s pomalým udeľovaním dovoleniek, nespravodlivosť vojenskej správy, zadržovanie dovolenkárov v zázemí, dlhotrvajúcu službu v poli bez výmeny, malé stavy rôt, ústup nemeckej armády a rôzne iné lákadlá.[122] Bojovú a morálnu hodnotu mužstva, ako aj náladu musel vraj udržovať váhou osobnosti, hoci *„ja sám som tými udalosťami duševne a nervove hodne zničený, neviem dokedy budem vládať všetko to prekonať"*. Mužstvo dosiaľ na viaceré zákroky vraj ešte ochotne vykonáva zverené úlohy, pričom však neprestajne žiada o čím skoršie odsunutie z daného priestoru, keďže sa vraj cíti byť krajne ohrozené od svojich bývalých kamarátov, *„zbehnuvších k banditov"*. Obával sa aj ďalších lákaní, konečne vojaci sami boli tiež dosť znervóznení udalosťami.

Ako veľmi účinné lákadlo vraj používali partizáni aj to, že u nich má každý muž vlastnú peknú ženu, s ktorou môže ľubovoľne zaobchádzať – pravdivosť tejto správy mu vraj potvrdili z viacerých strán.

Výsledok jeho obsiahleho hlásenia bol, že duševné rozpoloženie práporu je v dosť kritickom stave. Prosil preto o presun do celkom neznámeho a vzdialeného priestoru, s cieľom odpočinku a upokojenia *„všetkých nás prv, než by tunajší pobyt ďalší mohol mať katastrofálne následky"*.[123]

Už o tri dni nasledoval predposledný z dôstojníkov ZD **por. Michal Pavlovič**. Aj jeho dezercia bola viac-menej vynútenou, ušiel totiž priamo z väzenia. Ako sa doň dostal? Pavlovič bol veliteľom Nákladnej autokolóny 322 (NAK 322). Spolu so šoférom, priateľom a zároveň krajanom Františkom Zaťkom nadviazali už v roku 1942 v Ovruči kontakty s partizánmi. Ako motorizovaný príslušník mal Zaťka kontakty v tomto smere iste značne uľahčené. *„Raz sme prechádzali cez Sluck, keď tam vešali hitlerovci 12 ruských dievčat. Pracovali v kuchyni na nemeckom veliteľstve a chceli vraj hodiť do jedla otravu. Zvlášť mi utkvelo v pamäti jedno pekné dievčatko. Vystúpilo na stolček, na krk jej položili povraz a vykopli stolček spod nôh. Povraz sa odtrhol a dievča spadlo. Aj druhý raz sa odtrhlo z povrazu, spadlo na tvár a rozbilo si nos a kolená. Až na tretí raz ostalo visieť. Bolo nás tam veľa, asi 32 – 33 slovenských vojakov. Avšak nebolo ani jedného, ktorému by toto neľudské zabíjanie nevohnalo slzy do očú. Vojaci, zvyknutí na smrť, plakali..."* vykladal svoj strašný zážitok rodák z Lipovníka,

ktorý utiekol spolu s Pavlovičom.[124] Otrasný zážitok ho vraj len upevnil v rozhodnutí spolupracovať s odbojom.

V Minsku spoločne zásobovali 102. p. pl., čo však netrvalo dlho. Pavlovič sa totiž podujal na splnenie iste spravodajskej úlohy pre partizánov, čo mu však nevyšlo. 29. septembra, na jeho meniny, ho zatklo údajne gestapo. Našťastie pre neho slovenská väznica bola len ledabolo strážená (jediným žandárom, ktorý navyše počas služby zaspal), takže nebolo veľkým problémom za pomoci Zaťku ujsť ešte zavčasu do bezpečia k partizánom.[125]

V čase od 1. do 15. septembra zbehlo 46 príslušníkov 2. pešej divízie. Náčelník štábu mjr. Nosko na margo vzrastajúcich zbehnutí v kolónke „príčina zbehnutia" hlásil: *„Niektorí vojaci opúšťajú svoje jednotky preto, že sú už dlho v poli (roč. 1940) a že im stále neprichádza ešte výmena. Iní zasa nechajú sa zvábiť k zbehnutiu ženami, ktoré ovšem pod rúškom lásky sú priamo pre tento účel ushovorené s partizánmi. V mnohých prípadoch jedná sa o naočkovanie ešte v zázemí, t. j. tí, čo pred krátkym časom prišli zo zázemia."* Veľký počet zbehnutí v prvej polovici septembra mal vraj i tú príčinu, že „Itália kapitulovala" a Sovieti zaznamenali na frontových úsekoch úspechy, čo veľmi ovplyvnilo povahu a zmýšľanie nášho vojaka.[126]

V súhrnnom spravodajskom hlásení za druhú polovicu septembra, keď na druhú stranu prešlo až 40 vojakov divízie, sa na prvom mieste už uvádzajú „politické" pohnútky: *„Pri vzrastajúcom počte prípadov zbehnutia našich vojakov v poslednej dobe bolo zistené, že väčšina vojakov zbehla z politického presvedčenia. Toto potvrdzujú hlavne listy, ktoré zbehovia zanechávajú po sebe. I u tých, ktorí po sebe nezanechali žiadnu písomnú zprávu, dá sa súdiť na zbehnutie z politického presvedčenia, pretože pred zbehnutím vyslovovali sa pred kamarátmi s chválou o Rusoch a Červenej armáde, zastávali slovanskú myšlienku a hovorili s opovržením o Nemcoch."* Hromadné zbehnutia v septembri sú vraj priamym dôsledkom aktuálnej situácie, tak na východnom, ako aj na západnom fronte. Vojaci sa o nej dozvedajú či už z rozhlasu (nepriateľského alebo zo slovenského), ale aj od agentov z radov miestneho obyvateľstva, s ktorým sú v stálom styku. Tomu sa však v danom priestore za daných okolností nedá zabrániť. V nemalej miere bolo vraj príčinou zbehnutia aj to, že mnohí sú už veľmi dlhý čas v poli

(nástupné ročníky 1940 a 1941) bez výmeny. Títo sa dívali so závisťou a hnevom na tých, ktorí boli v poli len krátko, alebo vôbec.[127]

Prvými zbehmi posledného mesiaca nasadenia v Bielorusku – **októbra,** boli hneď druhý deň mesiaca J. Kučera a J. Šalapa. Aj v ich prípade bola podľa všetkého primárnym dôvodom úteku hrozba z vyšetrovania a zatknutia na základe predchádzajúcich stykov s partizánmi.[128]

Vzápätí 3. októbra utiekol z posádky Minsk Bohuš Smešný. Na rozlúčku zanechal tento list:

Milí kamaráti,

iste budete prekvapení, keď otvoríte oči a zbadáte, že som není doma.

Odišiel som, lebo môj život nemá ceny.

A tak aspoň najdem to, čo mi je aj tak súdené.

Ďakujem Vám za Vaše doterajšie kamarátske chovanie. Odpusťte, že som si privlastnil niektoré Vaše veci (granáty), ale nemohol som ináč.

Pozdravujem všetkých kamarátov a sdeľujem im, že moja cesta i keď neni najlepšia, ani najhoršia nie je.

Čo robím, robím z vlastnej iniciatívy, teda, za mňa nikto nech nie je zodpovedný.

Chlapci, život je boj a kto je zbabelec, neni hodný žiť v slobodnej vlasti.

Prajem Vám všetkým šťastlivú cestu domov a splnenie všetkých Vašich žiadostí a snov.

Nech žijú Slaviani, Nech žijú ľudia naši. (podč. v orig. – *M. L.*)

Všetci sme Slaviani,

Tam od sňažnej Tatry,

Rus, Poliak, Srb a Čech,

To sú naši bratri!

Váš B. Smešný v. r.[129]

O svojich pohnútkach neskôr napísal: *„Pochopil som celú hĺbku príkoria a utrpenie sovietskych ľudí za hitlerovskej okupácie. Na vlastné oči som videl v 1942 Chelm s hroznými masovými hrobmi. Zaviedol ma k nim poľský poručík, ktorý pracoval v ilegalite. Vyzeral ako letisko*

pokryté bielou plochou vápna a 500 m od nej bola druhá taká plocha". V hroboch ležalo niekoľko tisíc vojakov a civilov poľskej, ruskej i ukrajinskej národnosti umučených v koncentrákoch v Chelme. Bývalý poľský poručík mu rozprával, že počas tuhej zimy v rokoch 1941/1942 mnoho z väzňov zamrzlo, lebo Nemci ich povyzliekali a nechali napospas mrazu. Ani potom sa však zaobchádzanie nezlepšilo. *„Od rána do večera vyvážali fašisti mŕtvoly. Šiel som za vozom"*, píše Smešný, *„a z nich vysýpali mŕtvoly do hrobu. Nejeden sa do neho dostal ešte za živa. (...) Dlho mi nemohol ten obraz hroznej šachty a ľudskej beštiality zísť z umu."*[130]

4. októbra utiekli k partizánom dvaja príslušníci Letky 11 – rtk. rtm. let. Ján Kuchyňka a slob. Rudolf Bundil. Ako naznačuje vyšetrovanie prípadu, do prípravy úteku bolo spočiatku zapojených viacero príslušníkov letky, konkrétne rtk. Štefan Zuber, des. Ľudovít Pajtina a slob. Peter Chebeň. Už 17. 9. 1943 boli údajne dohovorení spoločne odletieť z letiska v Minsku, pričom slovenského Nemca, čat. Kyjovského, chceli počas letu údajne vyhodiť, keďže mu nedôverovali. Podľa spravodajského vyšetrovania rtk. Zubera, ktorý bol krátko nato zatknutý, na jeho úmysel zbehnúť mali pravdepodobne najväčší vplyv *„ukrajinské dievčatá z Dnepropetrovska"*, s ktorými písomne udržoval veľmi priateľské styky.[131] Nakoniec však zbehli len Kuchyňka s Bundilom. Ich prípad vyšetroval aj veliteľ letky npor. Ladislav Hron. Ten závery vyšetrovania rtk. Zubera na Slovensku potvrdil. Najzaujímavejším je však asi jeho analýza u rtk. Kuchyňku. Píše totiž, že Kuchyňka utiekol z týchto pohnútok:

1) *Pre platenie alimentov nejakej pochybnej ženštine v Nitre*
2) *Notorický alkoholik*
3) *Finančne veľmi zaťažený*
4) *Nevyliečiteľná pohlavná choroba*[132]
5) *Rodinné pomery neusporiadané*[133]

Kuchyňka pri svojom pokuse vraj zlákal aj slob. Bundila a pokúšal sa aj ďalších, mechanikov aj šoférov letky. V tejto činnosti však pokračoval aj naďalej, a to prostredníctvom „agentiek" – žien. *„Pri vyšetrovaní som zistil"*, píše jeho veliteľ Hron, *„že menovaný i teraz robí pokusy o lákanie príslušníkov letky cez agentky"*, avšak tomuto sa

snaží aktívne zamedziť. S vedomím náčelníka štábu 2. pešej divízie mjr. Júliusa Noska totiž spomenuté „dievčence-agentky" dal odovzdať príslušným nemeckým orgánom.[134] (Skutočne povšimnutiahodná činnosť mjr. Noska, neskoršieho veľkého „hrdinu" SNP a odbojára – *pozn. M. L.*).

8. októbra 1943 z Ratomky pri Minsku utieklo šesť príslušníkov 7. roty 101. pluku. Jeden z nich, L. Varhaník, po rokoch spomínal, že *„prechod sme spravili po obdržaní výzvy npor. L. Staška, ktorý niekoľko dní pred nami, zoberúc časť svojej roty, ku ktorej som i ja patril, tiež prešiel k bieloruským partizánom"*.[135] V noci z 8. na 9. októbra ušiel aj príslušník 10. roty Cyril Machač a z hliadkovania sa zas nevrátil Štefan Šarina. Ako sa ukázalo, obaja zbehli k partizánom.[136]

V ten istý deň, 8. októbra, dezertovala nezávisle od nich aj iná skupina príslušníkov 3. batérie Delostreleckého protilietadlového pluku (DPLP). Prečo?

Spomenutá batéria bola na východnom fronte len pomerne veľmi krátko, od júla 1943. Boli to všetko nováčikovia, ktorí neboli práve nadšení z toho, že v čase ťažkých porážok Nemecka musia práve oni „zachraňovať" situáciu svojich nútených spojencov. Ba bolo medzi nimi aj niekoľko mladíkov z „pokrokových" (komunistických) rodín.[137] Už počas cesty na východ počúvali od starších vojakov správy o silnom partizánskom hnutí či okupačnej politike. Po príchode do cieľovej stanice – Minska, dostala batéria za úlohu chrániť tamojšie nemecké letisko, na ktorom boli umiestnené aj slovenské lietadlá. Každodenný život však vojakov na izolovanom letisku nútil nadväzovať styky aj s civilným obyvateľstvom v okolitých obciach. Vojaci z batérie najčastejšie chodili do dedinky Senica, kde obyvateľstvu zadávali rôzne drobné práce ako pranie, šitie a pod. Obyvateľstvo zas malo z vojakov úžitok v tom, že mu prinášali tovary každodennej spotreby, ktoré boli počas okupácie nedostatkové, ako cigarety, mydlo, soľ a i. Bola to teda obojstranne prospešná spolupráca. Dobré vzťahy a otvorenosť vojakov, pri ktorých nejestvovala rečová bariéra, začali v prvom rade využívať ilegálni spolupracovníci odboja a partizánski agenti. *„...Ilegálni pracovníci využívali každé stretnutie so Slovákmi, aby získali potrebné vojenské informácie pre partizánske hnutie."*[138] S týmto cieľom ich začínali pozývať aj na dôvernejšie stretnutie do rodín – neraz aj s hud-

bou a vodkou. *„...Slováci, len čo dostali dobrú náladu, začali postupne otvorene hovoriť o svojom vzťahu k vojne."* No nielen to, niektorí boli ochotní aj na dodávanie vojenských informácií. Zvlášť otvorenými pre špionáž sa ukázali „pokroková" vojaci J. Novák, V. Homola a J. Horňáček.[139] Zlepšené vzťahy sa následne odrážali aj v zmiernenej kontrole civilných osôb na letisku či v jeho okolí, čo zas, spolu s častými návštevami civilných domov, prirodzene neušlo pozornosti Nemcov. Tí dali svoju nespokojnosť na vedomie veliteľovi batérie npor. Jánovi Geržovi. Ba nielen to, vynútili si aj osobnú prehliadku na izbách podozrivých vojakov, hoci veliteľ sa za svojich vojakov zaručil. Keď sa túto skutočnosť vojaci dozvedeli, tí, čo sa cítili najväčšmi ohrození zatknutím (najmä J. Dobrovodský a J. Novák), neváhali a spolu s ďalšími utiekli ihneď k partizánom.[140]

10. októbra utiekla skupina delostrelcov 7/31 batérie (Fujka, Fekete, Kmeťko, Matuška, Beňo). Ako naznačuje v spomienkach Samo Falťan, pohnútkou bol aj v tomto prípade strach z vyšetrovania, ktoré sa začalo ešte v septembri, a možného odhalenia ich predošlých stykov s partizánmi.[141]

Pravda je, že ani rozsudky smrti – hoc nikdy nevykonané – neodradili v lete a jeseni potencionálnych zbehov od tohto kroku. Ba naopak, ešte prilievali olej do ohňa. V tom má možno pravdu bývalý npor. L. Staško, keď napísal: *„Čím častejšie sa objavovali rozsudky trestu smrti povrazom nad vojakmi, ktorí prešli k sov. partizánom, tým otvorenejšie dávali najavo rozhorčenie a pevnelo ich odhodlanie. Nebolo možné ich zastrašiť. Opatrenia fašistov mali opačný účinok..."*[142]

Asi v noci z 18. na 19. októbra zbehol stk. Štefan Hájek spolu so svojím nadriadeným des. Jánom Hrušeckým. Podľa zachovaných partizánskych údajov boli nasadení v rámci strážnej jednotky na ochranu trate Polock – Molodečno, konkrétne pri stanici Zjabky. Tu sa obaja dostali nielen do kontaktov s partizánmi 1. bieloruskej záškodníckej brigády V. I. Lenina, ale stali sa, podľa sovietskych dokumentov, priamo ich agentmi. Keď na to začali Nemci prichádzať, museli obaja vedno utiecť pred hroziacim zatknutím.[143]

22. októbra zbehol od pionierskej roty Rusín Štefan Jevčák. Nebol to jeho prvý pokus. Ešte v roku 1938 sa neúspešne pokúšal o útek do ZSSR. Z armády utiekol aj v roku 1942, začo mu hrozil súd. Pred

ním sa však zachránil odsunom na front. Jevčák sa sám vyslovil, že *„som ešte v predošlých dobách sympatizoval s komunistickou stranou"* a pri držaní Stalinovho odznaku sa vyslovil, že *„s týmto si ešte podá ruku"*.[144]

Imrich Dubiňák, zaradený ako automechanik do armádnych dielní, patril medzi posledných zbehov divízie. Ako príčinu k tomuto kroku uvádzal po vojne svoje vnútorné presvedčenie: *„Zo dňa na deň čoraz stále väčšia a väčšia nenávisť rástla voči tomu, že načo nás sem poslali proti Slovanom."* Keď sa mu vraj naskytla príležitosť nadviazať styky s partizánmi a tak sa dostať do ich radov, neváhal.[145]

Poslednými zbehmi bývalej Zaisťovacej divízie bola dvojica kamarátov F. Lipták a M. Vajarský. Podľa Liptákových slov, v Minsku nadviazal prostredníctvom dievčat kontakty s partizánmi brigády Šturmovaja a pre útek k nim získal aj M. Vajarského. Dôležitým impulzom k prechodu však podľa neho bol aj chýr o blížiacom sa odsune divízie do Talianska, ktorý vypukol začiatkom októbra.[146]

Správa o odsune do Talianska bola, zdá sa, silným impulzom k dezerciám. Bol to pre vojakov, nedobrovoľne zotrvávajúcich mnoho mesiacov v ZSSR, akýsi nový psychický otras.[147]

Aj frontový spravodajca Laco Paška si o odchode z Bieloruska do denníka zapísal: *„25. október 1943 ... Zpráva o tom, že vyrážame do Talianska vyletela ako výstrel. (...) Prišlo lúčenie ... Odhadzujeme, hoci neradi od seba všetku a celú charakteristiku tohto veľkého a bohatého priestoru Veľkej Rusi. (...) Odchádzame! Lúčenie je ťažké. Na priateľstvo s ruským človekom sme si akosi zvykli... Koniec všetkému. Ideme do Talianska. (...) Budeme tam osožnejší? (...) Bude to krv? Nespokojnosť? Smrť?"* Už z toho vidno, že napriek ťažkostiam niesli vojaci nútený odchod z Bieloruska len s neľúbosťou. [148] Že v skutočnosti šli do oveľa lepšieho, zistili až neskôr...

4.5. Zbehnutia príslušníkov maďarskej národnosti

Osobitnou kapitolou v dejinách dezercií Zaisťovacej divízie, hoci periférnou, sú prípady niekoľkých príslušníkov maďarskej národnosti, resp. maďarskej nacionálnej orientácie. Z faktu, že okrem jedného pravdepodobne nikto z nich nemal namierené k partizánom, by sa dalo usudzovať, že ich k dezercii viedli iné pohnútky než slovenských

spolubojovníkov. Opierať sa tu však môžeme len o zachované referencie žandárskych staníc.

Ako prvý zbehol ešte v lete 1942 Szász Imrich, ktorý bol *„zmýšľania a presvedčenia veľkomaďarského“*, aj jeho rodina sa vraj stýkala len s Maďarmi. Szász ešte 11. 11. 1938 utiekol do Maďarska, odkiaľ sa vrátil 24. 12. 1940, keď prezident vyhlásil amnestiu.[149]

Maďarské národnostné presvedčenie vyznával aj Menth Jozef. Svedčí o tom aj fakt, že svojho času zbehol od útvaru do Maďarska, kde sa aj po zbehnutí (v júli 1942 z Kurska) zdržoval.[150] Možno k jeho rozhodnutiu zbehnúť prispelo aj rozhorčenie z toho, že Okresný úrad v Nitre jeho rodičom neuznal nárok na štátny vyživovací príspevok.[151]

Rigo Anton z Podunajských Biskupíc, príslušník pešieho pluku 102, zbehol ešte na jar 1942. Podľa hlásenia bol *„zmýšľania a presvedčenia veľkomaďarského“*, pohyboval sa v prostredí *„tunajších Maďarov, všetci príbuzní sú Cigáni – hudobníci a stýkajú sa len s Maďarmi“*.[152] Spolu s ním utekal pravdepodobne aj Vöröš Štefan. Podľa policajného prezídia *„národnostného presvedčenia slovenského nemal“*, jeho otec bol Maďar. Neskôr bolo zistené, že prestúpil do nemeckej armády.[153]

V júni to bol zas Pöcs Štefan, ktorý bol takisto Maďar, politickým aj národnostným presvedčením, navyše bol aj organizovaný v Maďarskej strane.

Smiščík Jozef, ktorý zbehol v septembri 1943, bol síce úradne národnosti slovenskej, avšak presvedčenia maďarského, aj doma rozprával po maďarsky.[154] Posledným maďarským zbehom a jediným, ktorý zbehol k sovietskym partizánom spolu so slovenskými vojakmi v septembri 1943, bol Nitran Štýblo Tibor.[155]

Ak by sme mali hovoriť o nespoľahlivosti po linke národnostnej skupiny príslušníkov slovenskej armády, dalo by sa to čiastočne povedať jedine o Rusínoch. Práve oni tvorili v roku 1943 početnejšiu skupinu zbehov (ako to vyplýva aj z priloženého zoznamu). Naopak, slovenskí vojaci z obcí Hornej Oravy a Spiša, ktoré boli v rokoch 1920 – 1939 nemilosrdne polonizované, sa spoľahlivosťou neodlišovali od vojakov z iných častí Slovenska.[156]

4.6. Vyčíslenie a zhodnotenie počtu zbehov

Po sumarizácii zistených prípadov dochádzame k nasledujúcemu výsledku: v roku 1943 sa uskutočnilo 298 zbehnutí k partizánom. Ďalších aspoň 15 mužov zbehlo do zápolia. Za rok 1943 bolo v odboji spolu 338 mužov. Zo zbehov a zajatých z roku 1943 v radoch odboja do roku 1945 padlo spolu 111 mužov. Partizáni zlikvidovali asi 34 mužov.

Za oba vojnové roky, 1942 aj 1943, je to spolu asi 364 zbehnutých k ukrajinským, najmä však k bieloruským partizánom. V odboji pôsobilo za toto obdobie asi 410 bývalých príslušníkov Zaisťovacej divízie (2. pešej). Tento rozdiel, ako už bolo spomínané, je vysvetliteľný faktom, že v odboji pôsobili okrem zbehov aj viacerí zajatci, ktorí neboli popravení.[157]

Je to v prelomovom roku druhej svetovej vojny veľa či málo?

Už vyššie bolo spomenuté, že s počtom prebehlíkov nebol spokojný ani veliteľ 1. čs. partizánskeho oddielu, legendárny kapitán Nálepka.[158] (Pre zaujímavosť, celkovo za obdobie od mája 1943 do 16. novembra bolo v oddiele len 56 Slovákov).[159]

Ešte menej chuti mali dôstojníci. Denník čs. oddielu o tom písal: *„Dôstojnícky zbor bol naklonený, ale z egoistických dôvodov sa vyhováral, že to je zavčasu, čo ak Nemci ešte predsa vyhrajú?"* Preto vraj prešli „len silní jednotlivci alebo menšie skupinky. Aj to ich prechody boli vždy spojené s ohrozením života. Zato dodávatelia správ o úmysloch veliteľstva divízie, nemeckého veliteľstva proti partizánom, civilnému obyvateľstvu, pracovali nerušene."[160]

Úplným krachom sa skončili pokusy partizánov o zlákanie dôstojníckeho zboru divízie. Okrem jediného dobrovoľného zbehnutia na jar (por. Hazucha), sčasti vynútenej dezercie Nálepkovej skupiny (ako je známe, skupinke hrozilo zatknutie) nachádzame len troch dôstojníkov, ktorí sa dali na neľahkú púť partizána – npor. F. Cibula, npor. L. Staško, por. J. Nandrážsky. To museli, chtiac-nechtiac, priznať aj sami partizáni.

Veľmi zaujímavo argumentoval voči ponukám na prevedenie pluku pplk. Jozef Husár. Na ponuky Kovpakovho štábu, ktoré mu tento adresoval listom, totiž v rozhovore reagoval nasledovne (aspoň ak budeme veriť jednej zo sovietskych spomienok). Na argument, že vraj jed-

notlivci prebiehajú aj tak, odpovedal Sovietom: *„Tým horšie pre vás... Keď prechádzajú, Nemci nás odvolajú odtiaľto a namiesto nás prídu Nemci. Tak ani vy, ani obyvateľstvo nevyhrá,“* a nakoniec rozhodne odmietol sám prejsť.[161]

Keď Saburov osobne napísal veliteľovi 101. pluku pplk. Čánimu list s výzvou na prechod, odpovede sa nedočkal.

Akúkoľvek spoluprácu odmietal aj posledný veliteľ 2. pešej divízie plk. Pekník. A to v čase, keď už bolo o jej osude rozhodnuté. Ako totiž spomína „pobočník“ por. Pavloviča, František Zaťka, tento mu už z partizánskej strany barikády *„písal asi štyri razy ... a nabádal ho, aby s celou divíziou prešiel k partizánom“*. Avšak, všetko bolo márne.[162]

Slovenský dôstojnícky zbor ostal hluchý na výzvy partizánskych veliteľov, aby prešli. Prečo? Odpoveď ponúkol jeden z najbližších Nálepkových spolupracovníkov. *„Dôstojnícky sbor ZD tvorili ľudia oddaní tisovsko-tukovskému režimu, okrem niekoľkých jednotlivcov, ktorí cítili odpor proti fašizmu a jeho cieľom.“*[163] Pochopiteľne, celkom oddaní režimu neboli, rozhodne mu však boli lojálni. V tomto smere „otčot“ zväzku gen. Saburova zhodnotil úspešnosť Nálepkovho oddielu rozporne a trocha aj skreslene.[164]

Aj Samo Falťan, iste jeden z najlepších znalcov problematiky, opisuje svoje rozčarovanie z prístupu dôstojníckeho zboru k partizánskemu hnutiu. Darmo vraj vysvetľoval veci veliteľovi práporu a presviedčal ho o nutnosti stretnúť sa s partizánskym veliteľom. *„Nepodarilo sa to. Nemal k stretnutiu odvahu, nehovoriac už o nejakej uvedomelosti obrátiť zbraň proti hitlerovcom. Partizánov podceňoval a partizánsky boj zavrhoval. Nepovažoval ich za ozbrojenú silu ľudu, ale za neorganizované bandy.“*[165] Aj na základe ďalších faktov preto mohol vo svojej knihe vysloviť vcelku korektný záver, že dôstojnícky zbor ako celok neprechovával sympatie k ZSSR, bolo v ňom *„sčasti zakorenené nepriateľstvo alebo aspoň nedôvera voči ZSSR“*.[166]

Poznámky

1 DAVIDOV, D.: c. d., s. 14.

2 Bol to jediný prípad v slovenskej armáde, keď dal dôstojník, zdôrazňujem, na vlastnú päsť, popraviť svojho podriadeného, navyše zbeha. Stalo sa to asi 5. marca 1943. Čambalíkom nariadené obesenie spomína aj Korbeľa (AM SNP, f. XII, prír. č. S 1/98), ako aj Ján Kubiš, hoci ten hovorí o zastrelení. (*Z prameňov k dejinám 1. Slovenskej republiky II. Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944.* Zost. M. Lacko. Trnava 2006, s. 123). Pozri i prílohu – menoslov.

3 Aj v tejto kapitole si budem všímať len tých zbehov, ktorí mali namierené a skutočne sa na sovietsku stranu aj dostali. Mená tých, čo zbehli a zdržovali sa v zápolí, kde boli dopadnutí, sú uvedené v prílohe.

4 Vrstovníkmi bol vraj od detstva „pre svoju nestálu a neznášanlivú povahu, ako aj duševnú zaostalosť čiastočne opovrhovaný." VHA Bratislava, f. 55, šk. 65, hlásenie z 23. 11. 1943.

5 VHA Bratislava, f. 55, šk. 65, 55-7-2, hlásenie ŽS Kapušany z 23. 11. 1943.

6 Pozri v prílohe.

7 VHA Bratislava, f. MNO, spisy dôv., šk. 318, hlásenie poľ. prokurátora o vzbure zo 17. 3. 1943, č. 25/194.

8 PINTER, J.: Prišli sme medzi prvými. In: *Nezaveje čas*, s. 38.

9 RJABIK, M – MOROCHOVIČ,V.: c. d., s. 45-47.

10 Ide o des. Daniša Štefana (1919, Sila), ktorého uvádza Kalendár slovenského vojaka na rok 1944 ako padlého 5. 3. 1943, Machnoviči (s. 60). Preto nie je ani isté, čo píše v spomienke Pinter, že partizáni zvyšných štyroch vojakov, ktorí neprejavili záujem ostať v oddiele, odzbrojili a prepustili. Zoznamy strát ako nezvestných vedú dvoch vojakov – J. Píšalu a Š. Sýkoru.

11 VHA Bratislava, f. 55, šk. 3, 55-3-2, hlásenie ŽS Vysoká z 21. 11. 1943, resp. ŽS Staré Hory z 21. 11.

12 TOMAŠČÍK, K.: *Na dobrej ceste.* Bratislava 1979, s. 41.

13 DAVIDOV, D.: c. d., s. 22.

14 FALŤAN, S.: *Víťazné stretnutie*, s. 33-34.

15 Pozri prílohu.

16 TORGONSKÝ, M. N.: Jednotní. In: *Ohne*, s. 110. Vranský bol príslušníka batérie KPÚV npor. I. Lysáka, ktorý sa pri tejto akcii pravdepodobne dohodol s partizánmi na „nezasahovaní".

17 VHA Bratislava, f. ZD, k. 15, dôverný rozkaz č. 13 z 27. 5. 1943.

[18] BYSTRAN, J.: Spomíname si na nich spred štvrťstoročia. *Pravda,* 24. 8. 1967, s. 4. Tiež VHA Bratislava, f. 55, 55-3-2, hlásenie ŽS Jablonica z 23. 11. 1943 (VHA Bratislava, f. 55, 55-3-2).

[19] Tamže.

[20] Z rozhovoru s Martinom Kalným (*1920, Podbranč), v Senici 30. 8. 2003. Hazuchu poznal ešte z kasární v Novom Meste, kde ho ako nováčika cvičil. Charakterizoval ho ako „solídneho človeka".

[21] VHA Bratislava, f. 55, hlásenie ŽS Čachtice z 22. 11. 1943. Čachtice boli známe značným zastúpením robotníckej vrstvy.

[22] BYSTRAN, J.: c. d., s. 4.

[23] VHA Bratislava, f. 53, šk. 114, 53-43/48-3, úradný záznam s npor. pech. Jánom Frankom dňa 25. 10. 1943.

[24] VHA Bratislava, f. 53, šk. 114, 53-43/48-3, úradný záznam s rtk. rtm. J. Devečkom dňa 23. 10. 1943.

[25] VHA Bratislava, f. 53, šk. 114, 53-43/48-3, zápisnica s A. Palšom z 24. 10. 1943.

[26] Vzhľadom na to, že v literatúre bol už podrobne spracovaný, nebudem sa mu bližšie venovať.

[27] FALŤAN, S.: *Slováci*, s. 123.

[28] Výpis z hodnotenia bojovej činnosti zväzku p. oddielov v obl. Žitomír gen. mjr. Saburova o vzniku a činnosti čs. p. o. J. Nálepku (inv. č. 6). Tiež AMSNP Banská Bystrica, pozostalosť J. Šolca, strojopis práce Kapitán Ján Nálepka-Repkin, s. 30.

[29] V orig. chybne Jureviči.

[30] V obci Jurkeviči od konca apríla sídlil I/102 prápor.

[31] RJABIK, M. – MOROCHOVIČ,V.: c. d., s. 38.

[32] AFANASJEV, N.: c. d., s. 54, tiež GREČUCHA, I. V.: c. d, s. 33. Ten však hovorí o zabitom Nemcovi.

[33] VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, č. 71253 dôv. z 26. mája 1943.

[34] „Nálepka dohovoril prechod na koniec roku 1942. Vedeli sme o týchto prípravách na prechod, lebo sme udržiavali spojenie s partizánmi." Medzi aktívnych partizánskych spolupracovníkov priamo radí aj Bobeka a Galanského. ŠALGOVIČ, V.: Týchto dní nezmĺkne sláva. In: *Ohne*, s. 36. Vynútenosť prechodu spomína aj gen. Vetrov, keď píše: „Situácia sa nakoniec vyvinula tak, že aj on sám (myslí sa Šalgovič – *pozn. M. L.*) spolu s P. Bobekom, J. Galanským a M. Masarykom bol nútený prejsť k jeľským partizánom." Už v decembri 1943 Šalgovič vstúpil do KSČ (*Bratia*, s. 196). Podľa F. Vnuka (*Slovensko*, s. 323), získala Šalgoviča do svojich služieb neskôr NKVD.

[35] Pozri jeho vlastné spomienky nazvané Partizánskymi cestami. In: *Ohne*, s. 136.

[36] Tamže.

[37] VHA Bratislava, f. 55, 55-24-3, protokol s J. Jančom z 22. 6. 1943.

[38] Tamže. Tiež správa o zatknutí vyhotovená oddielom poľného žand. v Kozinkách, 22. 6. 1943 (55-24-3), tamže.

[39] Tamže. Prípad bližšie spomína vo svojej monografii aj P. Šumichrast (*Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943*. Cheb 2006, s. 111-112).

[40] AM SNP Banská Bystrica, f. XII, prír. č. S 48/78, spomienka súdruha Hrivíka z r. 1976, s. 1.

[41] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 2, dôverný rozkaz VZD č. 12 zo 17. 5. 1943.

[42] Tamže.

[43] Zábav.

[44] „Mám obavu, že sa môžu vyskytnúť medzi príslušníkmi ZD nerozumní a nemožní jednotlivci, ktorí kvôli svojim milenkám budú chcieť opustiť naše jednotky, aby s nimi mohli zostať v tomto priestore a tak sa nepriamo dostali k partizánskym skupinám. VHA Bratislava, f. ZD, šk. 15, dôv. rozkaz VZD č. 14 z 29. 5. 1943.

[45] V orig. nesprávne Prudky.

[46] HEDERLING, K.: Nálepkovci. *Pravda,* 31. 8. 1972, s. 5.

[47] RJABIK, M. – MOROCHOVIČ,V.: c. d., s. 53. Poklemba útek sám spomína, uskutočnil sa krátko po výsluchu na divízii, počas ktorého dostali „pár zaúch". Po výsluchu mali byť uväznení. NÁLEPKA, J.: *Iní o kpt.*, s. 155.

[48] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 35, č. 76066/dôv. z 25. 5. 1943.

[49] Za povšimnutie stojí spôsob, akým to Čatloš oznamoval. V skutočnosti však žiadnej z rodín nebolo zhabaných ani 5 Sk, vrátane Nálepkovej. VHA Bratislava, f. ZD, šk. 35, č. 76066/dôv. z 25. 5. 1943, tiež NÁLEPKA, J.: *Druhá maturita*, s. 210.

[50] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty.

[51] VHA Bratislava, f. 55, šk. 55, 55-55-6, protokol s J. Ivanom, J. Guštafíkom a P. Kocibánom z 22. 5. 1943.

[52] BELAJ, E.: Mezi Nálepkovci. In: *Bojovali jsme a zvítězili*. (Zost. V. Holá). Praha 1979, s. 191.

[53] Keď totiž prišli s Belajom a ďalšími do obce Berezovka. „Tam sme sa stretli s banditmi... Komandír nás všetkých vzal do chaty, tam nás pohostil mäsom, polievkou a vodkou." VHA Bratislava, f. 55, šk. 55, 55-55-6, protokol s J. Ivanom, J. Guštafíkom a P. Kocibánom z 22. 5. 1943.

[54] NÁLEPKA, J.: *Iní o kpt.*, s. 133.

[55] Tvrdil autorovi Hlačov spolubojovník a rodák Michal Švarbalík (1919), v r. 2001 aj predseda MO SZPB vo Vranove nad Topľou. Spomienky z 23. 10. 2001. Osobný archív autora. Ján Hlač však „bol náchylný ku krádežiam", ešte pred vojenčinou. Do roku 1940 bol za túto činnosť aj dvakrát trestaný, hlásila žandárska stanica z jeho bydliska. VHA Bratislava, f. 55, šk. 65, 55-7-2, hlásenie ŽS Vranov n. Topľou, 18. 11. 1943.

[56] MURÍN, J.: Za novú republiku. In: *Ako sa rodilo,* s. 277-278.

[57] VHA Bratislava, ŠZ-X-5, KORBEĽA, M.: Bojoval som v Nálepkovom oddieli, s. 3. Sám dodáva, že nakoniec sa nič nestalo ani jeho rodine doma.

[58] Tamže, s. 6.

[59] BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia II., s. 46. Korbeľa však hovorí až o šiestich vyslaných lietadlách.

[60] Zaujímavé sú aj slová, ktoré podľa Korbeľu vypovedal Nálepka, ako sa spolu zišli: „Keby som ja bol vedel, že aj v tankovej čate sú chlapci nášho zmýšľania, to by sme fašistom narobili peknú paseku hneď, ešte pred prechodom k partizánom." Tamže, s. 9.

[61] Tamže.

[62] Tamže, s. 1.

[63] Pozri zoznam zbehov v prílohe, tiež hlásenie ŽS Pezinok z 19. 11. 1943 (f. 55, 55-3-2).

[64] VHA Bratislava, f. 55, 55-24-3, dôv. rozkaz VZD č. 71312 z 5. 7. 1943.

[65] DRŽÍK, J.: Partizánskymi chodníkmi k slobode. In: *Ako som bojoval proti fašizmu.* Trnava 1989, s. 55.

[66] VHA Bratislava, f. ZD, vel., korešp. dôv., I/22, 1943, hlás. poľnej žand. stanice 20. 7. 1943

[67] VHA Bratislava, ŠZ-X-433.

[68] Tamže.

[69] Tak napr. slobodník Viliam Krajčík z Trnavy vypovedal: „Títo dvaja (myslí sa Kuskov a Gombala – pozn. M. L.) sľubovali vojakom, že sa budú mať dobre a po krátkej dobe budú lietadlom odvezení do Moskvy a zaradení do slovenských légií." Strelník Vincent Beták udával: „Kuskov nám radil, aby sme pozbierali čím väčší počet vojakov... Odpovedal som mu, že prejsť k partizánom nemá cenu, lebo že sa nechceme túlať po lesoch." Des. Karol Jankovič sa zas hájil: „Ja som Gombalovi povedal, že sa mi tam ani moc nechce ísť, nakoľko otca mám zamestnaného v zbrojovke, aby som tomuto neuškodil. Vážneho úmyslu prebehnúť k partizánom som nemal."

VHA Bratislava, f. ZD, vel., korešp. dôv., I/22, 1943, hlás. poľnej žand. stanice 20. 7. 1943.

70 Vaško bol totiž podľa žandárskeho hlásenia z jeho rodiska „cudziemu majetku nebezpečný" a už pred vojenčinou bol súdne dvakrát trestaný (f. 55, šk. 65, 55-7-2, hlás. ŽS Lemešany 23. 11. 1943). Jeho kamarát Imrich Pecha zas pochádzal z cigánskej rodiny a podľa hlásenia miestnej žandárskej stanice „žil s rodičmi spôsobom cigánskym", čo sa odrazilo aj v jeho trestných spisoch: štyrikrát súdne trestaný za krádeže a podvody (f. 55, šk. 65, 55-7-2, hlásenie ŽS Kysak z 19. 11. 1943).

71 BACHRATÝ, V.: Smrti som sa nebál. In: *Nezaveje čas*, s. 12-14.

72 Z rozhovoru s V. Bachtarým (* 1918, Majcichov) dňa 9. júna 2005 v Bratislave. Osobný archív autora.

73 V spravodajskom hlásení pre MNO na ich margo veliteľstvo divízie konštatovalo, že ich príčinou sú „vo väčšine prípadov pohlavné nemoce a ženy, inak domnelé osočovanie so strany predstavených a neusporiadané pomery doma." VHA Bratislava, f. 55, 55-24-2, č. 71377 dôv. z 30. 7. 1943. „Neusporiadané" domáce pomery u viacerých dosvedčujú aj zachované žandárske referencie. Tak napr. vraj „Ján Nastišin dezertoval kvôli svojmu dievčaťu, ktoré mal v poli", hlásili žandári z jeho rodnej obce (f. 55, k. 65, 55-7-2, Krajná Poľana 15. 11.).

74 Bezprostredných nasledovníkov mal Nálepka len 17. mája, a to zo stráže č. 40 v Bagutiči – Šalgovič, Galanský, Bobek. Tí museli utekať, lebo im hrozilo zatknutie.

75 Nálepkovci tak patrili k menšej časti ukrajinských partizánov, na rozdiel od väčšiny – bieloruských.

76 BERLINSKIJ, D. – POGREBINSKIJ, M.: c. d., s. 58, s. 60. Vyzýval vojakov na odchod k partizánom, na vzburu proti Nemcom, za oslobodenie Československa. Vojakom písal, že „fašisti ženú na nútenú prácu do Nemecka slovenskú mládež, vyvážajú zo Slovenska všetky zásoby potravín a krajinu pustošia, vrhajú do hladu." Tamže.

77 Kvôli zaujímavosti možno uviesť, že pasáž o neúspešnom nábore do čs. oddielu bola pri publikovaní denníka v Dejinách SNP z roku 1984 vypustená.

78 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 6, Denník činnosti čs. partizánskeho odriadu kpt. Rjepkina.

79 ŠALGOVIČ, V.: *Hrdina Nálepka*, s. 29.

80 VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, č. 893 taj. z 8. 10. 1943.

81 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, G. Ďurček.

82 VHA Bratislava, f. 55, šk. 65, 55-7-2, hlásenie ŽS Kostoľany n. Hornádom z 18. 11.

1943.

83 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty.

84 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, G. Ďurček.

85 Na súčasných mapách sa obec nepodarilo nájsť.

86 RJABIK, M.-MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 125-128. Vraj kvôli lepšiemu utajeniu celej akcie.

87 LOPATIN, P. G.: Priatelia-spolubojovníci. In: *Ohne*, s. 363.

88 RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 131, s. 133.

89 Ich mená sú v uvedené v prílohe. Lopatin si vymýšľal, keď písal, že „slovenskí vojaci boli prešťastní, že sa im podarilo oslobodiť sa z hitlerovskej armády..." C. d., s. 363.

90 VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, č. 71454 dôv. zo 7. 9. 1943.

91 Tamže, opis rozlúčkového listu.

92 Nakoniec pripomína vlastné zásluhy o záchranu garáží a áut počas partizánskeho prepadu pri Lojeve. Končí pozdravom: „Teraz budem povýšený." Tamže.

93 RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 134-135.

94 Tamže, s. 136.

95 AMSNP B. Bystrica, f. XII, S 52/87, J. Motešický, spomienky, s. 15.

96 Tamže, s. 6, s. 15. Odsúdenie za zločin vzbury potvrdzuje i hlásenie ŽS Pčoliné (f. 55, 55-7-2, šk. 65).

97 RJABIK, M.: Spoločnými silami. In: *Ohne*, s. 337. Neskôr napísal: „Vyhnúť sa uväzneniu bolo možno jedine zbehnutím k partizánom." RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 119.

98 VHA Bratislava, f. 55, šk. 65, 55-7-2, hlás. ŽS Medzilaborce z 15. 11. 1943.

99 *SNP. Nemci a Slovensko*, dok. č. 2, s. 28. V. Prečanovi, ako ani ďalším historikom, ktorí príslušný dokument citovali, sa však nepodarilo nikdy vypátrať meno inkriminovaného veliteľa roty.

100 Tamže, dok. č. 5, s. 36, dok. č. 6, s. 37.

101 RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 73. Je však otázne, či mohol tento chýr prísť už tak skoro, Taliansko sa totiž obvykle spomína až začiatkom októbra.

102 BALIŠ, E.: V boji za slobodu. In: *Ohne*, s. 425.

103 FIBICH, V.: Smertniky. In: *Ohne*, s. 397.

104 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, Vojtech Fibich.

105 Z listu syna zbehnutého Dušana Drefka dňa 7. 1. 2002. Osobný archív autora.

106 VHA Bratislava, f. 55, 55-24-3, dôv. rozkaz č. 71523 zo 16. 9. 1943.

107 V skupine boli zaangažovaní o. i. aj J. Náništa – účetný, Kriváneka Huťa, dvaja

veľkí kamaráti. Nie bez zaujímavosti bol aj fakt, že pri úteku po nich strieľali vlastní spolubojovníci z divízie... Z listu autorovi dňa 5. 10. 2005. Osobný archív autora. Tiež osobný rozhovor s J. Činčalom dňa 8. 11. 2005, Břest.

[108] VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, Ladislav Palider.

[109] RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 121.

[110] Aby konkrétne „poukázal na nemecké zverstvá", uviedol prípad pri dedine Ubrok, ktorého bol svedkom. „Partizáni podmínovali cesty a Nemci poviazali troch a troch zajatcov dohromady a nahnali ich na mínové polia. Následky si viete predstaviť sami!", zakončil. VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2.

[111] V spomienkach to sám popisuje. GOLAS, J.: Prekliesnené chodníčky. In: *Ohne*, s. 388.

[112] FALŤAN, S.: Cesta k partizánom. In: *Ohne*, s. 235.

[113] Tamže. Krpeľan to len potvrdzuje, keď píše: „Hrozilo nám nebezpečenstvo, že nás prezradí jeden z vojakov, ktorého ako podozrivého zavreli. Odchod sme už nemohli ďalej odkladať. Museli sme utiecť." Utrpením k slobode. In: *Ohne*, s. 353.

[114] VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, č. 71546 dôv. zo 7. 10. 1943 . List sa končí: „Ináč ti nemám čo nové písať. Pozdravujú vás kamaráti, Vili, stotníkov pucák a ostatní kamaráti. S tým by som končil svoj pozdrav, čakám tvoj pozdrav, napíš mi čím skôr. Kde máš prísť, to vieš, tí chlapci ti povedia, možno už aj sám vieš. S tým končím, maj sa dobre, zdraví ťa kamarát slob. Poklemba." Kamaráta prosil, aby dal list aj veliteľovi práporu.

[115] Takisto zbeh des. Fibich písal svojmu bývalému veliteľovi por. P. Kučekovi: „...som na tejto strane a môžem sa pochváliť, že sa mám dobre". VHA Bratislava, f. 55, šk. 21, 55-21-5, č. 71591 dôv. zo 14. 10. 1943, príloha.

[116] VHA Bratislava, f. 55, šk. 21, 55-21-5, č. 183 taj. z 30. 9. 1943.

[117] VHA Bratislava, f. 55, dôv. rozkaz vel. 2. PD č. 71562 z 5. 10. 1943.

[118] BALÁŽOVÁ, E.: K niektorým otázkam, s. 144.

[119] *Denníky a spomienky*, s. 52.

[120] STAŠKO, L.: V núdzi poznáš priateľa. In: *Ohne*, s. 313.

[121] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/102 roty.

[122] VHA Bratislava, f. 55, šk. 21, 55-21-5, č. 183 taj. z 30. 9. 1943.

[123] Tamže.

[124] ZAŤKA, F.: Ťažké dni. In: *Ohne*, s. 254.

[125] Tamže, s. 255. Vynútený útek potvrdzuje aj údaj v Pavlovičovom hesle v kronike kolektívu autorov *Vojenské osobnosti čs. odboje 1939 – 1945*. (Praha-Bratislava 2005) na s. 219: „Po prezradení bol zatknutý, podarilo sa mu však ujsť a 30. 9. 1943

odišiel k bieloruským partizánom."

126 VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-2, č. 71517 dôv. z 18. 9. 1943.

127 VHA Bratislava, f. 55, dôv. rozkaz vel. 2. PD č. 71562 z 5. 10. 1943.

128 RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 121.

129 VHA Bratislava, f. 55, šk. 21, 55-22-5, opis rozlúčkového listu B. Smešného.

130 SMEŠNÝ, B.: Rozhodný boj. In: *Ohne*, s. 409-410.

131 VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, č. 80.211 dôv. z 25. 10. 1943.

132 Údajne chronická kvapavka a takisto aj syfilis.

133 VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, č. 893 taj. z 8. 10. 1943. Zuber pri vyšetrovaní vyhlásil, že „Kuchyňka bol už vtedy rozhodnutý zbehnúť, a to na každý spôsob", pričom ako príčinu tohto odhodlania uvádzal jeho zadlženosť, ako aj nemanželské dieťa na Slovensku. Tamže, č. 80.211 dôv. z 25. 10. 1943.

134 VHA Bratislava, f. 55, šk. 24, 55-24-3, č. 893 taj. z 8. 10. 1943.

135 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, Ladislav Varhaník.

136 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty.

137 O.i. aj vojaci J. Dobrovodský, J. Novák, ktorí onedlho zbehli (RJABIK, M.-MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 87).

138 RJABIK, M. – MOROCHOVIČ,V.: c. d., s. 89.

139 Tamže.

140 RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 90. Uľahčila im to spolupráca s výkonným roty rtk. Š. Rosiarom, ktorý pre útek dokonca zabezpečil nákladné auto s jazdným rozkazom, ako aj zbrane s muníciou. Po ceste k partizánom do Slucka pribrali do voza ešte J. Kočalku, J. Hornáčka, V. Homolu a M. Sartorisa. J. Hornáček však túto príčinu zahmlieval, keď neskôr písal, že útekom sa snažil vyhnúť odchodu do Talianska.

141 „V. Krpeľan skočil za Matúškom (priateľ a krajan Falťana – pozn. M. L.) upozorniť ho na situáciu v našom prápore. Ten sľúbil, že v noci ujde so skupinou delostrelcov." FALŤAN, S.: Cesta k partizánom. In: *Ohne*,s. 235.

142 STAŠKO, L.: V núdzi poznáš priateľa. In: *Ohne*, s. 313.

143 AMSNP, f. XII, S 28/2000, Štefan Hájka.

144 VHA Bratislava, f. 53, šk. 99, 29/5/4, výsluch Štefana Jevčáka na prokuratúre v Poprade dňa 26. 3. 1942.

145 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, E. Dubiňák.

146 LIPTÁK, F.: Radostné stretnutie, smutné lúčenie. In: *Nezaveje čas, čo v krvi sa zrodilo*, s. 30-31.

147 Príslušník 8/102 roty Ján Bálint si napr. koncom októbra 1943 do denníka napísal:

„...sa hovorilo všeličo, že vraj sa ide do Talianska, ba, že nás Nemci odzbroja a budeme pracovať, takže to s každým zatriaslo." *Denníky a spomienky*, s. 45.

148 PAŠKA, L.: *Ako to bolo v Itálii. Reportáž zahraničného vojaka.* Ružomberok 1946, s. 40.

149 VHA Bratislava, f. 55, šk. 3, 55-3-2, hlásenie ŽS Biskupice pri Dunaji z 15. 11. 1943.

150 Jeho otec bol člen Maďarskej strany. VHA Bratislava, f. 55, 55-2-2, hlásenie ŽS Veľký Lapáš, 18. 11. 1943.

151 „Hoci gen. Čatloš vojakom na fronte jasne zdelil, že každý narukovaný vojak, resp. príbuzný, má naň nárok," zdôrazňoval Jozef Menth vo svojom liste na MNO v septembri 1941. VHA Bratislava, f. 55, šk. 56, 55-56-8.

152 VHA Bratislava, f. 55, šk. 3, 55-3-2, hlásenie ŽS Biskupice z 15. 11. 1943.

153 VHA Bratislava, f. 55, šk. 3, 55-3-2, hlásenie policajného prezídia v Bratislave, 16. 3. 1944.

154 Tamže.

155 V Nitre vraj nepožíval dobrej povesti, ani on, ani ostatní súrodenci, všetci boli už trestaní a žili „ľahtikárskym" spôsobom. Všetci boli taktiež maďarského zmýšľania, aj ich dorozumievacou rečou bola maďarčina. VHA Bratislava, f. 55, 55-2-2, hlásenie ŽS Nitra z 24. 11. 1943.

156 Otázku spoľahlivosti obyvateľov spomenutej časti Oravy a Spiša v slovenskej armáde hodnotí napr. poľský autor Józef Zielinski v štúdii Spisz i Orawa w łatach 1918 – 1945. (In: Podhale v czasie okupacji 1939 – 1945. Zost. J. Berghauzen. Warszawa 1972). Podľa neho boli vraj „Poliaci" (rozumej Slováci z odtrhnutých obcí – pozn. M.L.) do slovenskej armády braní oveľa zriedkavejšie ako Slováci, no o to častejšie sa vraj práve u nich objavovali prípady neposušnosti (s. 177).

157 Za dva roky bolo spolu asi 54 likvidovaných vojakov partizánmi, plus asi 138 padnuvších už na strane odboja. Ide pochopiteľne len o mená z kolónky „nezvestní, zajatí, zbehnutí". Tí, čo padli v rámci armády, kde boli aj pochovaní, sú uvedení v úradných zoznamoch strát.

158 Ten sa „viackrát v listoch obracal na veliteľov, apeloval na ich zodpovednosť za svojich vojakov..." avšak „v agitačnej práci čs. p. oddielu sa nedosiahol v počtoch prechodov očakávaný výsledok.." BALÁŽOVÁ, E.: Vznik a činnosť, s. 32-33. Partizánsky štáb Saburova poveril 1. čs. partizánsky oddiel vážnou úlohou – „všemožne" rozkladať jednotky Zaisťovacej divízie a získavať do radov partizánov čo najväčší počet vojakov, písal jeden z Nálepkových blízkych spolupracovníkov a spolubojovníkov Štefan Chovanec. Zároveň dodáva, že to bola „ťažká úloha". CHOVANEC, Š.:

O prvom čs. partizánskom oddiele. In: *Ako sa rodilo...*, s. 167-168. Trochu zvláštne potom vyznievajú údajné slová, ktoré mal vyrieť gen. Saburov v máji 1943 na adresu slovenských vojakov (podľa podania K. Fraňa), že „nás je na boj dosť, vy ste nám užitočnejší v slovenskej armáde". Asi tu narážal na skryté spojenectvo, ktoré v rámci armády mnohí praktizovali a to preferoval. FRAŇO, K.: Od Nálepku po povstanie. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP.* Trnava 1989, s. 13.

159 BALÁŽOVÁ, E.: Vznik a činnosť, s. 39 (mená uvádza autorka v prílohe).

160 VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 6, Denník činnosti čs. partizánskeho odriadu kpt. Rjepkina.

161 DEMIDČIKOVOVÁ, A., K.: Na brehoch Pripjati. In: *Ohne*, s. 181.

162 RUDAK, A. D.: V ťažkých časoch vojny. In: *Ohne*, s. 258.

163 Medzi „odhodlaných antifašistických bojovníkov" mohol zaradiť jedine Nálepku, Lysáka a Petra. CHOVANEC, Š.: O prvom čs. partizánskom oddieli. In: *Ako sa rodilo...*, s. 165.

164 Oddiel vraj splnil úlohu rozložiť ZD. Slovenskí vojaci odmietali ísť proti partizánom a hľadali s nimi spojenie. Úloha ich prechodu k partizánom ale v plnej miere nebola splnená. Stalo sa tak vraj preto, že nemecké veliteľstvo začalo robiť represívne opatrenia proti Slovákom, väznilo ich (koho?– pozn. M. L.), stavalo pred súd posielali ich späť do Československa (??) ako aj tým, že sa vyhrážali represívnymi opatreniami proti ich rodinám v Československu. VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 6, Výpis z hodnotenia bojovej činnosti zväzku p. oddielov v obl. Žitomír pod velením gen.mjr. Saburova o vzniku a činnosti čs. p. o. J. Nálepku.

165 FALŤAN, S.: Cesta k partizánom. In: *Ohne*, s. 235. V tomto období (myslí sa leto 1943 – pozn. M. L.) vraj len „jednotliví dôstojníci správne chápali význam partizánskej vojny." Tamže.

166 FALŤAN, S.: *Slováci,* s. 64. Partizánov pokladali za tlupy bez disciplíny, poriadku a cieľov. Tamže, s. 91.

V. PÁDY DO ZAJATIA

Nielen dezerciami sa dostávali príslušníci divízie na sovietsku stranu. Celkom bežným javom každej vojny je zajatie, a to bez akéhokoľvek vlastného pričinenia, vnútorného úmyslu či dohovoru so stranou protivníka. Takýchto prípadov nachádzame aj u Zaisťovacej divízie desiatky.

Ako však už bolo konštatované, v domácej spomienkovej a odbornej literatúre až podnes vládol názor, akoby zajatia slovenských vojakov ani nejestvovali – všetky sa totiž vyhlasovali za dezercie, prechody, v krajnom prípade sa konštatovalo, že vojaci „sa dali zajať". Slovenská armáda sa v tomto podaní stala svetovou raritou – vo všetkých ostatných armádach nepriateľských vojakov zajímali, iba v slovenskej vojaci zbiehali. Príkladov takejto prapodivnej interpretácie historických faktov by sme našli v jestvujúcej marxistickej, ale aj postmarxistickej literatúre dosť. V prípadoch, v ktorých bolo už neudržateľné hovoriť o dezercii, no súčasne sa nenašla odvaha konštatovať nepríjemnú pravdu, sa vymyslel akýsi alibistický termín „prejsť do zajatia".[1]

Skutočnosť na fronte, a to aj v prípade slovenských vojakov, ktorí tvorili súčasť okupačných armád (hoci špecifickú), bola omnoho menej prozaická, ako je to v spisbe a predstavách mnohých zakorenené. Pokúsime sa načrtnúť aspoň časť z tejto zložitej a tragickej skutočnosti rokov 1942 a 1943.

V správe o činnosti (otčote) partizánskej brigády *Za sovietske Bielorusko* stojí, že jej rozviedka zistila, že väčšina slovenských vojakov bola vraj násilne mobilizovaná do nemeckej (sic!) armády, pričom podobné tvrdenia sa občas objavujú aj v sovietskej literatúre. Ako už bolo konštatované, Sovieti, najmä v ranom období vojny, nerozlišovali

medzi jednotlivými okupačnými vojskami, ale tieto brali v duchu „vsjo rovno", teda „okupant ako okupant". Naznačuje to napr. aj obsiahla práca v Československu známeho partizánskeho veliteľa Alexandra Nikolajeviča Saburova, veliteľa Žitomírskeho partizánskeho zväzku. Otvorene píše o tom, že aj keď si partizáni všimli odlišný postoj Slovákov k vojne v porovnaní s Nemcami, postoje k nim neboli vôbec jednotné. Nazeralo sa na nich nie z nacionálneho, ale z triedneho hľadiska. Najlepšie to vykresľujú slová náčelníka štábu Borodačeva, ktorý sa o slovenských vojakoch vyslovil: *„Vládu majú popskú a armáda zrejme nebude iná!"*[2]

Podľa tohto princípu sa k Slovákom aj boľševickí partizáni spočiatku správali. Prvé prípady zajatí sa objavujú už na jar 1942, pričom tu možno odôvodnene predpokladať, že zajatých slovenských vojakov partizáni popravili.[3] Žiaľ, bližšie informácie o týchto prípadoch zatiaľ chýbajú. Ostáva len dúfať, že ich osvetlí budúci výskum v postsovietskych archívoch.

5.1. Prípady v roku 1942

3. novembra 1942 nedobrovoľne opustili rady slovenskej armády slob. **Ján Bednár**, Ján Facuna a stk. Rudolf Bucha. Stalo sa tak v boji so sovietskymi partizánmi pri obci Ptič v ten deň, keď menovaní traja vojaci padli do zajatia.[4] Svoje životy si zachránili tak, že sa im podarilo skryť do priekopy, kde si ich partizáni „vyzdvihli" po boji. Inak by ich nepochybne stihol osud ich 22 spoluvojakov a veliteľa, ktorých partizáni v boji zlikvidovali a po smrti orabovali o všetko šatstvo. Akoby ani to nebolo dosť, Saburovovi partizáni slovenských vojakov po smrti zohavili – poodrezovali im uši a pod mŕtvoly nakládli míny.[5] Možno práve šok z týchto brutálnych metód bol dôvod, prečo sa posledný z trojice zajatcov, Rudolf Bucha, u partizánov dlho nezdržal. Keď ho na druhý deň poverili, aby zaniesol listu svojmu veliteľovi roty npor. Lysákovi, z misie sa viac nevrátil. Skutočnú príčinu ale Bucha nikdy neprezradil.[6] Bednár a Facuna sa tak

stali prvými Slovákmi, ktorí začali pôsobiť v kopatkevičskej brigáde.[7] Alebo ešte presnejšie, boli medzi prvými Slovákmi, ktorých Sovieti po zajatí nepopravili, ale umožnili im bojovať na ich strane.

Vzhľadom na to, že šlo o pomerne závažný incident, nielen počtom obetí (bola to jedna z najkrvavejších bojových akcií slovenskej armády), ale aj zmenou správania časti partizánskych skupín k slovenským zajatcom, treba sa pri udalosti pristaviť.

O incidente sa zachovala výpoveď vojaka, ktorému sa boj podarilo prežiť. Čata por. Gejzu Forgáča vyrazila z Kopatkeviči o 6. hod. za hustej hmly a slabej viditeľnosti. Čata postupovala rozčlenená do hĺbky asi 300 m. Poniže obce Ivaškoviči[8], tesne pred vchodom čaty do lesa, predbehli ju dvaja civili na voze. V lese pátrači naraz zastali, pretože neďaleko zbadali ozbrojených mužov, o.i. aj v slovenských uniformách. Krátko nato padol výstrel – podľa všetkého zo slovenskej strany – a partizáni začali paľbu z pravej (západnej strany) cesty a po ceste z juhu vyrazili proti Slovákom s volaním „hurá". Strelníka Buchu obkľúčili, odzbrojili a začali vyzliekať. Vtedy k nemu pristúpil veliteľ, ktorý nariadil Buchovi vrátiť blúzu. Následne ho zaviedli do lesa, pričom jeden z nich ho udrel dvakrát povrazom do hlavy so slovami: *„Ty Germán!"* Druhý ho však napomenul slovami: *„To nie je Germán, ale Čechoslovák!"* Overili si to na jeho legitimácii a odvtedy ho nazývali Slovákom. Ba ešte mu aj obviazali ranu. Potom ho odviedli do obce Novoselky, asi 30 km od Starušiek, a presviedčali ho, aby sa pridal k nim. Na dôvažok mu ukazovali zbrane vychvaľujúc sa, že všetky sú automatické. Buchovi tiež spomínali, že ťažko ranených spolubojovníkov posielajú do Moskvy, že tiež strelivo a ostatné potreby im dovážajú lietadlom z Moskvy. Majú vraj aj rádio, na ktorom si zajatci môžu vypočuť Beneša. Tiež sa chválili, že vyhodením mostu pri Ptiči budú mať Nemci robotu na dva týždne a keď ho opravia, prídu ho vraj vyhodiť znova.

Partizáni boli oblečení aj v slovenských a nemeckých uniformách, ba videl narobené aj nohavice zo slovenských zelených prikrývok. Medzi partizánmi videl aj ženy ozbrojené granátmi, pištoľami a malými dýkami. Bucha s nimi potom nocoval v Novoselkách. Ráno 4. novembra ho predviedli k hlavnému veliteľovi „bandy". Tento sa ho vypytoval, prečo bojovali a prečo sa hneď nevzdali. Potom mu oznámil, že ho pus-

tia a dajú mu aj list pre veliteľa roty. Má vraj odkázať veliteľovi roty, ako aj pluku, aby prešli k partizánom. Je to vraj v ich záujme – vraj, keby chceli, už dávno by slovenskú posádku v Kopatkeviči „vyhladili". Nespravili to ale dosiaľ jedine preto, že *„Čechoslovákov nechcú pobiť"*. Vraj Nemcom by to urobili už dávno. Nato Buchovi demonštratívne, pred nastúpenými bojovníkmi, odovzdal list s odkazom, aby ich veliteľ *„neničil ruský národ tak, ako to robia Nemci"*. Po tomto ho prepustili.[9] V liste, ktorý sa dostal na veliteľstvo divízie, stálo nasledovné:

„Veliteľovi kopatkievičskej posádky!

Naše partizánske odrady po operácii šly po ceste. Náš priezkum nám hlásil, že proti nám z Kopatkieviči idú Nemci. Pri stretnutí sa s Vašou idúcou kolonou niekto z vaších začal páliť po partizánoch – vtedy partizáni strašným ohňom smietli celú kolonu.

Keby sme boli vedeli, že neidú Nemci, ale Češi a keby oni neboli začali prví strieľať, my by sme neboli začali strieľať po Čechoch ako takých. Ako vy, tak aj my nenávidíme podlých Nemcov, ktorí okupovali aj Vaše Československo.

Naša sovietská vláda má smluvu s vašou vládou československou o priateľstve a spolupráci na zničenie fašistického Nemecka, ktoré obsadilo časť našej zeme aj Československo. Uvedomte si, že Nemci sú naši spoloční nepriatelia a my spolu s vami sme povinní bojovať proti Nemcom. Vy dosiaľ slabo bojujete proti Nemcom. Treba proti ním vyvinúť väčšiu aktivitu. Vieme, akú dobrú činnosť vyvíjajú v Čechách a na Slovensku československí partizáni. Aj oni tam bojujú proti Nemcom, ako naši tu.

Na Ptiči Češi strieľali po partizánoch, ale to nemali robiť, mali v tom čase strieľať Nemcov – fašistov. Uvažujte o otázke organizovania českého partizánskeho oddielu z lepších českých vojakov a nás o tom vyrozumte.

Dnes sme prepustili nami zajatého Rudolfa Buchu, on vám bude vyprávať akí sme my partizáni, ako žijeme, ako nás ľud má rad. U nás sú Vaši Ján Bednár a Ján Facuna, cítia sa dobre a budú prepustení v dohľadnom čase. Napnite všetky sily, aby Buchu, Bednára a Facunu Nemci nezastrelili.

Pozdrav všetkým vašim vojakom a veliteľom, ktorí bojujú proti Nemcom. Vystupujte aktívnejšie spolu s nami proti Nemcom. Bite ich, pomáhajte partizánom, prechádzajte sami k partizánom, tým skôr rozbijete spoločného nepriateľa – nemecký fašizmus.

Náčelníci hlavného štábu partizánov, červení partizáni.[10]

Roman, Jozef"

Posolstvo listu však ešte nepadlo na úrodnú pôdu. Nikde sa totiž nespomína prípadná odpoveď slovenskej strany. Zato ozbrojené stretky pokračovali aj v nasledujúcich týždňoch. Príkladom je prepad slovenskej kolóny SPO 8. novembra pri Lojeve, kde Kovpakovi partizáni zmasakrovali viac než dve desiatky Slovákov[11], či dokonca mohutný prepad veliteľstva divízie o týždeň neskôr v Chojnikách. Vzťah partizáni – slovenskí vojaci teda v roku 1942 nebol ešte zďaleka „spojenecký".

Za povšimnutie v dokumente stojí aj dôsledné označovanie Slovákov za Čechov, resp. Čechoslovákov.

18. novembra o 14.15 hod. prepadla zas silná kolóna „záškodníkov", tiahnucich z priestorov východne od Dnepra, stráž pri moste v Sanjukách (asi 4 km severne od Jeľska). Posilu, ktorá im na nákladnom aute prichádzala, kilometer pred mostom prepadli. Polovicu osádky útočníci zabili a auto spálili. Pri moste bola celá stráž pobitá a most spálený.[12] Medzi útočníkmi a slovenskými obrancami sa strhol krvavý boj, čo potvrdzujú aj udelené vyznamenania.[13] V boji boli všetci obrancovia, ak nezahynuli, ťažko ranení.[14]

O tejto udalosti hlásil podrobnejšie na MNO do Bratislavy aj veliteľ divízie Pilfousek. Mala sa odohrať nasledovne. „Banditi" prepadli stráž za denného svetla o 14.15 hod. v sile údajne asi 280 mužov a túto úplne obkolesili. Pri tom sa snažili strážený drevený most zničiť, čo sa im aj čiastočne podarilo, pretože jednu jeho časť vyhodili do vzduchu. Stráž sa napriek presile veľmi statočne bránila a s ústupom začala až vtedy, keď jej dochádzala munícia. Z úplného obkolesenia sa podarilo šiestim mužom ustúpiť na stanovište veliteľstva (SV) roty do Jeľska ihneď a dvoch potom našla hliadka vyslaná preskúmať okolie strážnice úplne zdravých.

Straty na strane stráže boli dvaja mŕtvi a dvaja nezvestní, pravdepodobne odvlečení.

Keďže stráž bola prepadnutá, jej veliteľ žiadal veliteľa roty telefonicky o posilu. Veliteľ roty všetko voľné mužstvo, t. j. 16 mužov, naložil na jedno nákladné auto a poslal smerom k Sanjukám. Posila však na miesto určenia nedošla, pretože asi 3 km východne od Jeľska ju prepadli, auto zapálili a všetko mužstvo zajali a odvliekli „banditi". Jedine istý čatník unikol a prihlásil sa na stanovišti veliteľstva roty.

Partizáni bojovali tak, že jedna skupina prepadla strážnicu a druhá skupina zaisťovala prepad smerom na Jeľsk. Tak sa stalo, že posila prichádzajúca z Jeľska vpadla „zaisťovacej bande" do pasce a bola zajatá.[15]

O priebehu prepadu sa môžeme taktiež dozvedieť z výsluchu Ľudovíta Némethyho, ktorý patril práve k osádke ponáhľajúcej sa obkľúčeným na pomoc, a ako jeden z mála sa zachránil – partizáni ho totiž ako ťažko raneného nakoniec prepustili. Ten vypovedal, že na rozkaz svojho veliteľa (2/101 roty) por. Jána Godu bol spolu s ostatnými vojakmi odoslaný na pomoc prepadnutej strážnici ako posila. Keď sa blížili ku križovatke hlavnej cesty a cesty z Jeľska do Sanjúk, spustila sa na nich prudká paľba, *„takže sme nemali ani dosť času z auta vyskakovať"*.[16] Väčšinu osádky paľba ťažko ranila, takže na opätovanie ostali len slabé a málo účinné sily. Asi 40 metrov pred nimi síce stálo nemecké nákladné auto a dvaja vojaci v nemeckých uniformách – v skutočnosti to však boli prezlečení partizáni v ukradnutých uniformách. *„Boli sme však sklamaní, keď sme soznali, že sú to tiež banditi."* Po krátkom boji tak ostali len niektorí, ktorí neboli ťažko ranení a museli sa všetci vzdať. Krátko nato traja z ťažko ranených zraneniam podľahli, zvyšok putoval do zajatia. *„Nás druhý deň vliekli späť cez Sanjuky, Mosury, Staroje Selo do Pilšteka*[17]*, kde banditi zapálili mlyn a pílu. Cestou do Pilšteka vyhodili tri mosty na hlavnej ceste do Mozýra a vypilovali telegrafné tyče."* Podľa Némethyho slov sa všetci zajatí vojaci jednoznačne dohodli na tom, že sa pokúsia o útek.[18]

Možno najtragickejšie na celom prípade nebolo ani to, že tu viacerí vojaci padli, resp. boli partizánmi popravení, ale fakt, že v prepade mal prsty ich bývalý kamarát a spolubojovník Albert Gbelec. Ten totiž pár dní predtým, 2. novembra 1942, zbehol práve od tejto stráže. Bol

zástupcom veliteľa stráže, a preto poznal tak chod služby, ako aj výzbroj strážnych. Podľa výpovedí strážnych, ktorým sa podarilo zachrániť, tento prepad viedol práve on. Poznali ho pri útoku, ako oblečený v sovietskej uniforme vydával pokyny pre útok. Že útočníci boli presne informovaní o všetkom, vysvitlo i z toho, že na priamy útok vyrazili až vtedy, keď stráž vyhodila dvadsiaty piaty granát a viac už nemala.[19]

Iný prepad sa stal hneď nasledujúceho dňa, 19. novembra, pri cestnom moste v Novej Rudni pri Sanjukách, 5 km východne od Slovečna. V noci na 19. novembra 1942 o 00.30 hod. tu „záškodníci" napadli stráž vo väčšej presile a snažili sa ju obkľúčiť. Táto sa však dve hodiny bránila a keď videla nebezpečie obkľúčenia, ustúpila smerom južným na Slovečno. Partizáni potom zapálili most, ktorý však zhorel len čiastočne. Partizáni pri prepade doslova rozstrieľali celú strážnicu a obkľúčili jej osádku. Tej sa však nakoniec vo väčšine podarilo prebojovať von a utiecť do Slovečna. Zajatý bol tak len jediný vojak – František Štrbík. Neskôr sa mu však podarilo utiecť.[20]

Analogický prípad sa stal aj 9. decembra pri obci Ptič, konkrétne v obci Ogoliči. Strohá telegrafická správa hovorila, že *„asi o 03. hod. prepadlo asi 400 banditov stráž u mostu. Most bol zničený, 6 mužov zo stráže nezvestných, 8 mužov sa zachránilo útekom."*[21] Spomenutých mužov bolo v skutočnosti zajatých šesť (V. Hromada, M. Krška, Š. Lochan, J. Milirovič, I. Puček, Ľ. Schlez).

V tento deň zažili viaceré roty „horúce chvíle". Nadránom totiž podnikli partizáni veľké sabotáže a dva prepady v úsekoch 10/101 roty. Najprv na trati medzi obcami Kopceviči a Ogoličská Rudňa uskutočnili viacero deštrukcií a prerušili spojenie. Niekoľko rôt partizánov potom porušené miesta obsadilo.[22] Kým jedna skupina partizánov uskutočňovala sabotáže na železničnej trati a telefónnom vedení, druhá silnejšia skupina, v počte 900 – 1 000 osôb[23] prepadla o 4.10 hod. stráž číslo 27 (železničný most pri Ogoličskej Rudni) medzi stanovišťom veliteľstva roty a obcou Slobodka.

Prepad stráže č. 27 a vyhodenie železničného mostu cez rieku Bobrík sa vraj udiali nasledovne: Partizáni využili tmavú noc a zlé počasie. Stráž č. 27 so silou 1+13 mužov obkolesila zo všetkých strán a plazením, pod silnou ochrannou paľbou z mínometov, ťažkých guľometov a automatov, dostala sa až k drôteným prekážkam. Tieto sekerami

roztrhali a doplazili sa až do tesnej blízkosti k bunkrom, k strážnici a železničnému mostu. Hoci na nich strážni spustili obrannú paľbu, voči presile ju dlho neudržali, takže Sovieti strážnicu, železničný most aj bunkre dobyli. Celú posádku stráže odzbrojili a zbrane, výstroj a výzbroj zhabali. Zajali štrnásť mužov, z ktorých ôsmim sa podarilo utiecť zo zajatia a vrátili sa k rote. Šesť mužov ostalo nezvestných, z toho jeden bol zranený.[24]

Na nepriateľskej strane bol zistený iba jeden mŕtvy, ktorého dopoludnia o 10.30 hod. našli členovia hliadky, vykonávajúci prieskum v okolí. V teréne však ostalo veľa krvi. Nedalo sa preto vylúčiť, že svojich mŕtvych či ranených si partizáni vzali so sebou už počas boja. Po odvlečení posádky zo strážnice o 5. 10 hod. most podmínovali – našťastie však nebol ťažšie poškodený. Po prepade odtiahli severozápadným smerom na vlastných povozoch. Cestou ostreľovali aj stráž č. 28, avšak po krátkej paľbe odtiahli. (Zničili celú strážnicu a ukoristili veľa materiálu).

Aj tu boli medzi útočníkmi bývalí príslušníci 10/101 roty – M. Sekerák a J. Češek.[25]

Pochopiteľne, aj v tomto prípade sa našli po vojne „hrdinovia" ktorí svoje odvlečenie vyhlásili za dezerciu a pripísali si to ako zásluhu. Jedným z nich bol Štefan Lochan, ktorého nechali partizáni nažive.[26]

5.2. Prípady v roku 1943

Prvý prípad zajatia roku 1943 sa stal v 9. rote 102. pluku v januárových dňoch. Do zajatia sa mali dostať vojaci Gamra, Štafen a Belica. Ich rota prišla pred Vianocami 1942 do Koziniek, kde sídlilo veliteľstvo pluku, spolu s ďalšími pešími rotami. Začiatkom januára sa mala zúčastniť veľkej obkľučovacej akcie, ktorú organizovalo nemecké veliteľstvo spolu s velením slovenského pluku. V snahe „blysnúť sa" pred Nemcami vyhnal veliteľ divízie Pilfousek do tejto akcie aj všetkých pisárov, spomínal jeden z nich.[27] Partizáni mali pochopiteľne pred vojskom strach a pokiaľ možno sa každej silnejšej jednotke vyhýbali. O troch nezvestných vojakoch jestvujú dve verzie: prvá, oficiálna je tá, že ich počas boja partizáni zajali. Druhá sa objavila po vojne. Podľa nej sa pokúsili dezertovať k partizánom. Bývalý pisár 9. roty po rokoch tvrdil, že vraj *„príslušníci našej 9. roty, vojaci Gamra,*

Štafen a Belica po prechode cez Nemcami vypálené obce v Leľčickom okrese, medzi obcami Kartiniči – Rubež, pri rieke Uborť sa vzdialili od našej jednotky, že sa pokúsia prejsť na stranu partizánov.“

Podľa Bystrana 3. januára v predpoludňajších hodinách *„pri prechode našej jednotky mladým lesom vo vzdialenosti asi 4 km za obcou Kartiniči bolo pre spomínanú trojicu našich vojakov najvhodnejšie miesto vzdialiť sa nepozorovane od jednotky a prejsť na stranu partizánov“.*[28] Nik vraj nemohol s istotou však povedať ani to, či sa k partizánom aj naozaj dostali. Aký bol teda nakoniec ich osud a kde zmizli, presne nevie nik ani dnes. Ak je však pravdivou druhá verzia, že totiž k partizánom dobrovoľne utiekli, prípad by len dosvedčoval dovtedajšiu partizánsku prax likvidácie nepriateľských vojakov bez ohľadu na to, či zbehli alebo boli zajatí. Tým skôr, že slovenský prápor mal v tomto prípade proti sebe obávaných „kovpakovcov“, ktorí sa vyznačovali značnou brutalitou.

Logickou úvahou sa však ukazuje ako najzrejmejšia možnosť tá, že ich partizáni hneď po zajatí, resp. po príchode, zlikvidovali. Na Slovensko sa totiž nikdy nevrátili a ani ich mená sa nenachádzajú v žiadnom zozname padlých slovenskej armády, avšak ani v zoznamoch účastníkov partizánskeho hnutia v ZSSR.[29]

V januári roku 1943 padol do zajatia aj Ladislav Dinda, o čom hovorí zápis v denníku veterinárnej správy. Stotník veterinárnej služby Ľudovít Jeluš sa stal službyneschopným 26. 1. 1943 pri príležitosti jednej z protipartizánskych akcií. Pri návrate totiž zblúdil a dostal sa do rúk „záškodníkov“ spolu s des. asp. Ladislavom Dindom. Podarilo sa mu ale utiecť, až sa šťastlivo dostal k vlastným jednotkám, hoc s ťažkými omrzlinami končatín a v úplnom nervovom zrútení. Des. asp. Dinda toľko šťastia nemal a ostal v rukách „záškodníkov“.[30] Jeho zajatie potvrdzujú aj sovietski partizáni: *„Raz za mrazivého januárového rána na ceste od Dubroviči*[31] *sa objavili sane. Naši strážni, medzi ktorými som bol aj ja, stáli na pokraji dediny Omelkovčina. Zbadali sme, že dvaja sediaci mali na sebe vojenské uniformy, zatiaľ čo tretí bol miestny roľník a robil im sprievodcu. Vyskočili sme z úkrytu a zaznel rozkaz: Ruky hore! Jeden z dôstojníkov ušiel, druhý zdvihol ruky hore a bez odporu sa vzdal... Bol to Ladislav Dinda.“*

V marci, počas bojov s partizánmi v priestore tzv. Mokrého trojuholníka, došlo okrem úmrtí aj k viacerým zajatiam. Tak napr. počas boja pri obci Omelkovčina 16. marca partizáni zajali dvoch vojakov 11/102 roty – stk. Eugena Drozda a Ondreja Kumu.[32] Obaja boli zlikvidovaní.

Medzi obzvlášť smutné dni pre divíziu v roku 1943 patril 8. apríl, keď bola prepadnutá čata 7/31 batérie pri Lomači. Počas bojového prieskumu 10/102 roty por. M. Macka z Chojník do Lomači pri osade Novoselka rota narazila na silný, asi 200-členný partizánsky oddiel. Po krátkom boji však bola slovenská rota obkľúčená a rozprášená. Oficiálny sumár dňa bol pre rotu: 1 padlý, 16 ranených a 22 nezvestných.[33] Pri bližšom pohľade na čísla sa dá zistiť, že uvedených 22 „nezvestných" vojakov bolo v skutočnosti zajatých – z nich asi štyroch partizáni popravili, piatim sa podarilo zo zajatia ujsť, zvyšku umožnili nakoniec prežiť a bojovať na strane partizánov (čoskoro v rámci Nálepkovho oddielu). Aj tu sa neskôr našli „chlapi", ktorí svoje zajatie vydávali za uvedomelý prechod.[34]

7. júna 1943 odviekli zas partizáni dvoch vojakov 101. pluku. Išlo o Ondreja Pustovku a Tomáša Liska. Títo dvaja ešte s jedným kamarátom odišli v tento deň na drevo do lesa severne od Jeľska, *„kde ich prepadli banditi v sile asi 40 mužov"*. Tretí z vojakov sa zachránil včasným útekom. Lisko bol pri pokuse o útek dokonca ranený partizánskou streľbou.[35]

Menších prípadov zajatia bolo viac, na tomto mieste ich nebudem menovať.

Spomeniem len posledný z veľkých prípadov zajatia, keď boli zajatci likvidovaní. Viaže sa k prepadu partizánov pri obci Zaslav v septembri 1943, na ceste medzi Ratomkou a Minskom. Je dosť prekvapujúce, že k takej rozsiahlej tragédii sa zachovalo len niekoľko nepatrných dobových informácií. V existujúcej literatúre sa nespomína vôbec. V hlásení z 25. septembra sa uvádza: *„Stal sa prípad, že auto naložené zbrojným materiálom, na ktorom okrem sprievodu 1 + 4 s ĽG bolo ešte ďalších 13 ozbrojených mužov, bolo poobede prepadnuté záškodníkmi v čiernych (schutzman) uniformách a bez toho, že by bolo došlo k streľbe, až na 4 ľudí, ktorým sa podarilo utiecť, boli všetci zajatí, materiál odvezený a auto zapálené. Vyšetrovaním bolo zistené, že toto mužstvo*

nebolo vôbec poučené, ako sa chovať v prípade prepadu a nebolo muža, hoci tu boli aj rotníci, ktorý by sa ujal vedenia."[36]

Druhá úradná správa, písaná veliteľom pluku pplk. Alojzom Králikom, spomínala nákladné auto s pätnástimi vojakmi vyslané na služobnú cestu. „*Na jednom mieste hradskej bolo položených nápadne niekoľko kopiek trávy a haluzí. Mysliac, že je tu maskovaná mína, vodič zastavil. V tom okamžiku bolo auto prepadnuté paľbou. Nakoľko posádka auta nemala pušky pohotové, nemohli ihneď paľbu opätovať.*"[37]

Aj tu šlo o podobný scenár, aký sa opakoval už viackrát predtým. Dvaja-traja jednotlivci so sklonom k dobrodružstvu, bez vedomia zvyšku spolubojovníkov, zorganizovali po predchádzajúcej dohode s partizánmi prechod. Tentokrát mal však tragické následky pre celú skupinu. Hlavnými aktérmi boli v tomto prípade čatník Karol Žigray a slob. Ján Pavlík. Pavlík bol pravdepodobne šoférom nákladného auta, Žigray zbrojárom. Napred sa dohovorili s partizánmi, že utečú – za týmto účelom šli inou cestou, ako bolo pôvodne určené. Miesto, kde sa mal „prepad" konať, bolo označené vetvičkami borovíc. Tu šofér ostal stáť a pod zámienkou, že skontroluje, či v priestore nie sú míny, vyšiel von. Partizáni už čakali, takže divadlo sa mohlo začať. Zalomil rukami: „*Jáj, však sme obkľúčení! Pozrite sa, partizáni! Sme zajatí!*", zatiaľ partizáni auto obkľúčili. Žigray, ktorý mal na starosti guľomet, ho predtým znefunkčnil vytiahnutím úderníka, takže osádka sa nemohla brániť.[38] Z pätnástich členov osádky sa len jedinému podarilo ujsť (jeho meno nepoznáme). Ostatných partizáni zajali, auto potom zatiahli bokom a po vyložení materiálu – proviantu a zimnej bielizne – zapálili. Slovákom povedali: „*Teraz pôjdete za naším veliteľom, ktorí budete chcieť ostať, ostanete, ktorí budete chcieť ísť domov, pôjdete domov.*" Okrem dvoch bojachtivých však ani jeden vojak nemal chuť utekať do neznáma. Tým skôr, že sa nádejali na skorý odchod domov, čo by im situáciu len skomplikovalo. Partizánsky veliteľ ich naoko srdečne vítal a pripojil aj „bojovú" reč. Keď sa na jej konci pýtal, ktorí z vojakov chcú u partizánov ostať, vysvitlo, že okrem oných dvoch žiaden. „*My tu nechceme ostať, my máme ísť domov, už dovolenky máme vypísané!*", oznámili údajne vojaci. Po tejto odpovedi sa priateľský postoj veliteľa zmenil: „*Znajete što plennik? Tak davaj job*

twoju mať!" Partizáni však zajatcov nebrali, to sa ukázalo aj v tomto prípade. Každý, kto s nimi nechcel držať, bol zbytočný... Tak všetkých postupne likvidovali. Vážnosť situácie si včas uvedomil len jeden, **Štefan Vanek** zo Záhoria. Vanek začal predstierať záujem o partizánsky boj, čo mu zachránilo život. Bolo mu jasné, že ostatných likvidujú – to mohol vidieť aj z toho, že ich šatstvo začali nosiť partizáni.

No ani Vanekovi úplne neverili, čo sám usúdil aj z malého počtu nábojov, ktoré dostal do pušky. Pri plnení jednej bojovej úlohy sa mu však podarilo predsa len utiecť a prostredníctvom nemeckej armády sa dostal na Slovensko.

Aj keď letectvo nepatrí do môjho aktuálneho záberu, možno jeden symptomatický (v tom, ako ho neskôr interpretovali samotní aktéri) prípad krátko spomenúť. Do zajatia padol aj letec čtk. Róbert Mitošinka, ktorý pôsobil u 11. letky na letisku v Minsku. Z tohto letiska často štartovali aj slovenskí letci na pozorovacie či bombardovacie lety. Hoci mali partizáni na hliadkujúce lietadlá údajne zákaz strieľať (kvôli nebezpečiu prezradenia), z pozícií mimo tábora sa im jedno slovenské lietadlo podarilo 13. 10. 1943 zasiahnuť. Mitošinka bol nútený s lietadlom B-534 núdzovo pristáť a následne ho partizáni od brigády Ďaďa Koľa zajali.[39] S nimi aj niekoľko mesiacov pôsobil, až kým v júni 1944 neutiekol späť na nemeckú stranu. Pochopiteľne, Nemcom tvrdil, že bol zajatý, čo bola aj pravda. Po vojne však zajatie vydával za dezerciu...

Uvedené prípady budú snáď stačiť na vytvorenie obrazu o tom, že nie všetci príslušníci divízie, vedení úradne v kolónke „nezvestní", ale aj „zbehnutí", boli v skutočnosti zbehmi. Dohromady ide o vyše 80 prípadov za roky 1942 – 1943.

Poznámky

1 Používa ho napr. Jozef Bystrický v prípade zajatia dvoch tisícok slovenských vojakov pri Kachovke (Rýchla /1. pešia divízia/, s. 66, tiež Pozemné vojská, s. 202 a i).

2 SABUROV, A. N.: *Stopy vedou do lesů. (Vyprávění o kpt. Janu Nálepkovi).* Praha 1965, s. 27.

3 Bližšie o zachytených prípadoch pozri priložený zoznam.

4 Pozri Úradný soznam strát MNO z 2. 12. 1943. VHA Bratislava, f. MNO taj., inv. č. 269. Menovaní tu boli vykázaní ako „nezvestní". Bednárov opis tejto krvavej bitky, ako i samotného pádu do zajatia (V tyle nepriateľa. In: *Ohne*, s. 102) však vyznieva príliš idylicky a nedôveryhodne.

5 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 36, vojnový denník kanónovej roty 9/42-9/43, tiež vojnový denník 12. roty (11. 1. 1942 – 18. 7. 1943). V denníku sa taktiež výslovne konštatuje zajatie troch vojakov.

6 Z rozhovoru autora štúdie s J. Bednárom dňa 18. 10. 2001 v Nitre.

7 J. Bednár tento fakt spomína: „Na kuchyni pracovali dievčatá, partizánky. Nakoľko som bol cudzí vojak, veľmi si ma všímali. Bol som medzi nimi snáď prvý slovenský vojak, s ktorým mali možnosť sa stretnúť." Spomienky. Strojopis. Kópia v osobnom archíve autora. Na inom mieste tento fakt potvrdzuje slovami: „Bývali sme v každom domci po troch-štyroch. Slovákov tam ešte nebolo mnoho. Boli sme iba dvaja – Facuna a ja." (*Ohne*, s. 103). Skutočne, žiaden dôveryhodný prameň nepotvrdzuje, že by mal predchodcov, preto zmienky o „desiatkach" prebehnutých do 125. kopatkevičskej partizánskej brigády pred týmto dátumom sú vyfabulované.

8 V orig. chybne Ivankoviči.

9 VHA Bratislava, f. 55, šk. 29, 55-29-2, č. 59726 dôv. z 23. 11. 1942.

10 Tamže. List očividne písali Slováci.

11 Vojaci skončili povyzliekaní s podrezanými krkmi, niektorí zhoreli zaživa v pancierovom aute. Bližšie som o prípade písal v článku Krvavá nedeľa (*História*, č. 2/2003, s. 14). Nájazd na Lojev, Bragin a Chojníky v novembri spomína na viacerých miestach svojich spomienok aj Saburov. Sám pritom priznáva, že vedeli o tom, že v posádke sú aj Slováci (*Stopy*, s. 49).

12 VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, prehľad správ ZD za obdobie od 11. 11. do 10. 12. 1942.

13 Napr. stk. Štefan Zvalo bol ocenený vyznamenaním „Za hrdinstvo II. stupňa" zato, že „18. 11. 1942 hrdinsky sa vyznamenal v boji so záškodníkmi Sanjuki". V boji, ktorý trval dve hodiny, sa napriek presile prebojoval z obkolesenia a na druhý

deň sa dobrovoľne hlásil vyslobodiť dvoch zajatých kamarátov. VHA Bratislava, f. 53, šk. 150, 53/43-10/5, soznam vyznamenaných za hrdinstvo 2. st. a Pamätným odznakom 1. stupňa.

[14] Tamže. Pozri aj mená ďalších vyznamenaných. Vojaci Némethy, Hynderschuster boli vyznamenaní za účasť v boji, ako aj útek zo zajatia.

[15] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, č. 82919 taj., hlásenie z 29. 11. 1942.

[16] VHA Bratislava, f. 55, šk. 29, 55-29-2, č. 59747 dôv. z 25. 11. 1942.

[17] Posledné tri lokality sa na súčasných mapách nepodarilo nájsť. Je možné, že boli vojnou zničené, alebo šlo len o osady.

[18] Pri pokuse o útek pravdepodobne väčšina z nich aj zahynula.

[19] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, č. 82919 taj., hlásenie z 29. 11. 1942.

[20] VHA Bratislava, f. 53, šk. 150, 53/43-10/5, vyznamenanie čtk. P. Paráka. Dostal ho za to, že sa „hrdinsky bránil voči veľkej presile banditov" v Novej Rudni, pri Sanjukách. Tiež f. ZD, šk. 1, č. 82919 taj., hlásenie z 29. 11. 1942.

[21] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, prehľad správ ZD za obdobie od 11. 11. do 10. 12. 1942.

[22] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, denník 10/101 roty.

[23] Číslo sa zdá byť nadsadené.

[24] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, denník 10/101 roty.

[25] Tamže.

[26] Lochan píše, že v poli bol od 25. 6. 1942, na úseku Žitkovičí – Kalinkovičí, na úseku pri dedine Rudňa, kde so 14 mužmi bol odvelený na ochranu železničného mosta cez rieku Bobrik, 4 mesiace. „Za tú dobu zoznámil som sa s civilnými obyvateľmi a ruskými partizánmi, ktorí chodili po dedinách a my sme sa s nimi stýkali. Dňa 9. 12. 1942 došli partizáni a po dohode s nami vyhodili nám zverený most na stráženie a po tomto sme odišli s nimi." Z výmyslu sa však usvedčuje už sám, keďže napriek údajne „organizovanosti" dezercie nevedel „presne udať, koľko nás odišlo". VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2, životopisy. Aj armádne zvodky viedli skupinu vojakov z 9. 12. pri Rudni skôr ako zajatcov než zbehov. Fond ZD, šk. 52, korešp. tajná 1942, 2 – 72, zoznam zajatých príslušníkov 10/101 roty, č. 67 dôv. z 12. 12. 1942.

[27] BYSTRAN, J.: Spomíname si na nich spred štvrťstoročia. *Pravda,* 24. 8. 1967, s. 4.

[28] Tamže.

[29] Nasvedčovali by tomu aj okolnosti. Podľa jedného z účastníkov týchto bojov, príslušníka II/102 práporu Michala Rjabika, slovenskí vojaci počas bojov počúvali výkriky Kovpakových partizánov „fašisti, fašisti!"

[30] VHA Bratislava, f. ZD, válečný denník veterinárnej správy od 20. 8. 1941 – 30. 9. 1941.

[31] Na súčasných mapách sa lokalitu nepodarilo nájsť. Je možné, že bola cez vojnu zničená, alebo šlo len o osadu.

[32] V denníku III/102. práp. zo 16. 4. 1943 sa uvádza, že obaja padli do zajatia i s koňom počas boja, v ktorom padol stk. Jozef Perďoch (f. ZD, šk. 94, vojnový denník č. 2).

[33] BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia II, s. 43.

[34] Mená niektorých sa objavujú napr. v knižných dielach o kpt. Nálepkovi, legendarizujú sa dodnes. Napr. Bojovník č. 21/2003 z 20. 10. v článku M. Piteľa Poliaci naňho nezabúdajú (s. 8) píše o jednom zo zajatcov: „Jozef Šuhajda prešiel ešte v roku 1943 so skupinou spoľahlivých slovenských vojakov zo slovenskej armády k partizánom, kde bol veliteľom Saburov, v oddieli Buďonného."

[35] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 52, vojnový denník 10/101 roty. Lisko zajatie prežil a neskôr bol dokonca vyškolený za partizánskeho diverzanta a vysadený na Slovensko. Pustovku partizáni podľa všetkého zabili.

[36] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 62, dôverný rozkaz č. 14 z 25. 9.1943, čl. 1.

[37] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 35, prípis vel. 2. PD č. 95.437 taj., zo 4. 10. 1943. VHA Bratislava, f. ZD, k. 52, vojnový denník 10/101 roty, píše: 18. 9. 1943: „17.00: Prišlo auto od Štefana s 1+20 mužmi, ktorí boli na ceste medzi Minskom a Ratomkou prepadnutí partizánmi, pričom jeden muž bol ťažšie ranený."

[38] Informácie o pozadí prípadu som okrem vojenských dokumentov čerpal zo spomienok Štefana Rybnikára. Dotyčný s menovanými slúžil v jednej rote. Podrobnosti prípadu mu vykladal spoluvojak Štefan Vanek (1920, Malý Koválovec) v roku 1943 v zotavovni na Smrekovici, ktorý jediný udalosť prežil. Vanek zomrel v r. 1975 v Skalici.

[39] RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 143-145. Tiež ŠUMICHRAST, P.: c. d., s. 115-116. P. Šumichrast udáva však dátum 18. 10. 1943.

VI. KLASIFIKÁCIA ZBEHNUTÍ

6.1. Zbehovia z pohľadu referencií žandárskych staníc

Veľmi cenným zdrojom našich poznatkov o osobných profiloch jednotlivých dezertérov sú aj zachované hlásenia žandárskych staníc. Z nich sa neraz dozvedáme zaujímavé informácie o ich osobnom či rodinnom pozadí, ako aj politickej orientácii. Tým skôr, že tento prameň bol podnes neznámym.

Tak istú časť zbehov hlásenia označili ako **komunistov.**[1] *„Bočák Štefan z Trenčína ... pred nastúpením vojenskej prezenčnej služby bol... smýšľaním a predsvedčením prudký komunista, a preto ho treba považovať ako štátne, tak aj politicky za celkom nespoľahlivého.“*[2] „Zarytým“ komunistom a odporcom slovenského štátu bol podľa brezninanskych žandárov Emil Pepich.[3] Vavro Jozef bol dokonca za rozširovanie komunistických letákov ako chlapec zatknutý a sedel vo väzbe Okresného súdu v Trnave.[4] Tiež Štefan Chovanec z Turzovky mal byť zmýšľania komunistického, a *„nie je vylúčené, že sám bol členom ilegálnej KSS“*.

Aj Michal Majerník bol vraj zmýšľania komunistického a od roku 1937 *„potuloval sa na neznámych miestach. V rodnej obci (Potvorice* – pozn. M. L.*) požíva povesť ako tulák a zaháľač.“*[5] Rovnako Jozef Fero z Trenčianskej Turnej vraj *„s terajším režimom nesympatizoval... ako murársky pomocník – dá sa predpokladať, že sympatizuje s komunistami.“* K „nesprávnemu“ politickému profilu sa občas družili aj **závady osobného charakteru**: *„Jozef Fero často sa oddával nemiernemu požívaniu liehových nápojov, pričom robil výtržnosti a sa rád oddával ruvačkám, tak v dôsledku toho v rodnej obci dobrú povesť nemá.“*[6]

Niektorí zo zbehov boli v policajných kruhoch „starí známi" už pred nastúpením na vojenčinu, resp. požívali vo svojom rodisku nedobrú povesť. Tak napr. František Panáček bol zatknutý pre zbehnutie už 12. 2. 1942. Podľa jeho dovtedajšieho správania bolo vraj vidieť, že *„úmyselne sa vyhybuje vojenskej povinnosti"*. Bol viac ráz oznámený pre majetkové trestné činy a priestupky proti bezpečnosti tela či verejného poriadku, hoci priamo trestaný nebol. Preto *„v Lysej pod Makytou mal zlú povesť..."*[7] Ani správanie Rudolfa Vranského v rodnej obci vraj *„nebolo dobré... Rád sa zúčastňoval, ba vyhľadával ruvačky a iné výtržnosti"*. Bol dokonca súdne trestaný pre ťažké ublíženie na zdraví.[8] Týka sa to aj Jozefa Maškuľáka, ktorý neskôr padol ako partizán. Podľa hlásenia žandárskej stanice z jeho rodiska, v obci známy tým, že *„bol náchylný k požívaniu liehových nápojov a v tomto prostredí bol tiež vychovávaný. Vyhľadával spoločnosť dedinských mládencov hrubej povahy a náchylných k páchaniu menších trestných činov. Je hrubej, násilnej povahy, rád vyvoláva, najmä v podnapilom stave hádky, prečo sa mu poriadni mládenci vyhýbali."* Ešte pred nástupom na vojenčinu bol dvakrát súdne trestaný.[9]

U niektorých zbehov je až prekvapivé, koľkokrát sa stihli dostať do rozporu so zákonom pre najrôznejšie delikty ešte pred vojenčinou. Tak Jozef Voltemár bol dvakrát súdne trestaný pre krádeže a podvod,[10] Anton Bulko bol súdne trestaný trikrát. Podľa žandárskeho hlásenia z Lokce dňa 17. 11. 1943 bol päťkrát súdne trestaným pre krádeže a potulku Anton Sitárik. V rodnej obci Breza bol *„známy ako osoba nebezpečná cudziemu majetku"*, čo sa odrazilo aj v jeho registri – do narukovania strávil tri roky v žalároch!

Viackrát súdne trestaný (krádeže, násilie) bol aj Ján Čupka.[11] Až päťkrát súd potrestal Jozefa Moravca z Vysokej na Kysuciach, ako aj Miloša Baligu. Ten bol už v roku 1937 trestaný päťkrát pre krádež, dvakrát pre poškodzovanie cudzieho majetku.[12]

U iných to boli zas tresty už počas služby v armáde. Tak Štefan Kaňka bol trestaný poľným súdom divízie z 8. 4. 1943 pre zločin porušenia povinnosti strážnej služby zostreným trojmesačným žalárom.[13] Podľa žandárskeho hlásenia z Bytče dňa 20. 11. 1943 bol trikrát trestaný, raz civilným, dvakrát vojenským súdom, pre krádeže aj Štefan Gášek. Bol označený ako *„štátnopoliticky nespoľahlivý, komunistické-*

ho zmýšľania", všeobecne bol vraj známy ako tulák a *„osoba práce sa štítiaca"* so špatnou povesťou. Recidivistom bol aj Štefan Spál z Hlohovca, trikrát súdne trestaný v civile (podvod, sprenevera) a potom trikrát na vojne (zločin porušenia subordinácie), takže ortieľ žandárov nemohol byť iný, ako *„povesť špatná"*.[14]

Neprekonateľným však bol jeden z vôbec prvých zbehov, Alojz Krulikovský, vo svojej rodnej obci známy ako *„osoba všeobecne škodlivá ľudskému majetku, keďže tento sa živil takmer len z výťažku krádeží spáchaných na miestnych občanoch"*. Už v roku 1940 bol trestaný Vojenským súdom v Bratislave pre zločin zbehnutia 4,5 mesačným žalárom, ako aj pre zločin samovoľného vzdialenia od útvaru trojmesačným väzením. Celkove bol súdne trestaný pre rôzne trestné činy, najmä však proti majetku až neuveriteľných trinásťkrát, v celkovej dĺžke dva roky.[15]

Značne väčšiu skupinu než negatívne referencie však tvoria, ako som spomenul, buď hlásenia **neutrálneho alebo pozitívneho charakteru**. Či už po stránke politickej, alebo osobnostnej. Z pozitívnych referencií o Silvestrovi Slavjanskom, ktorý zbehol ešte v roku 1942, sa dozvedáme, že bol spoľahlivý štátne aj politicky, činný v katolíckom združení, vždy sympatizoval s HSĽS. Správanie vzorné, obľúbený ako dobrý Slovák. Barla Martin bol *„v každom ohľade zachovalý, politické zmýšľania čisto slovenské"*, celá rodina mala dobrú povesť.[16] Kysučan Hajduk Alojz požíval podľa žandárov z Čadce takisto v obci dobrú povesť, ako aj celá rodina. *„Veľmi dobrú"* povesť mal aj zbeh Jozef Podhora.[17]

Ešte zaujímavejšie sú však informácie o tom, že pred nastúpením na vojenskú službu boli niektorí zo zbehov sympatizantmi ľudáckeho režimu, resp. v niektorých prípadoch aj do režimistických organizácii vstúpili. Tak napr. o Pavlovi Gablechovi z Hrachovišťa žandári z Kostolného uvádzajú, že sympatizoval s HSĽS. Členom vládnucej strany bol napr. aj Eduard Belay. Aj Jozefa Kopca pokladali počas pobytu v rodnej obci po stránke štátnej, osobnej, politickej za úplne spoľahlivého. Bol údajne vždy presvedčenia a zmýšľania ľudáckeho a svoje sympatie mal vždy k HSĽS.[18] Žiadne výhrady neboli ani proti A. Žiakovi, ktorý zbehol v septembri, ba naopak, *„bol členom a veľkým prívržencom HSĽS"*.[19]

Ba výnimočne by sa našli aj členovia Hlinkovej gardy (Viliam Fleško, Florián Beňák).

Žandárske stanice mali podať na osobu referenciu z hľadiska jej štátnobezpečnostnej, ako aj politickej spoľahlivosti. Hlásenia zvyčajne obsahujú popis rodinných pomerov zbeha, ako aj jeho predchádzajúcu činnosť, zamestnanie či vôbec povesť v mieste bydliska. Dôležitými sú aj záznamy o predošlých trestoch, ktoré boli mužom udelené.

Celkovo bolo na žandárske stanice adresovaných **239** žiadostí informácie o zbehnutých osobách. Z toho pre rôzne príčiny, najmä pre dlhodobý pobyt mimo obce, nevedeli odpovedať v **24** prípadoch (**10%**).

V niektorých prípadoch je dosť zložité zaradiť osobu do jednej kolónky, najmä preto, že v jej hodnotení sa prelínajú viaceré rozmery, napr. nespoľahlivosť osobná, ako aj politická. Približne však možno zaradiť zbehov podľa úradných hlásení do týchto kategórií:

S celkovým hodnotením „bez závad" , alebo hodnotení v neutrálnom duchu, resp. žiadne závady ani osobného ani politicko-bezpečnostného charakteru neboli zistené v **110** prípadoch (t. j. asi **46,5%** celkového počtu zbehov).

Vyššie ohodnotených v zmysle pozitívnom, či už z hľadiska osobného charakteru alebo politickej orientácie, bolo približne **42** osôb (**17,5%**). Pri ich hodnotení sa najčastejšie objavuje záruka spoľahlivosti buď tým, že boli členmi HSĽS, HG, resp. boli v mieste svojho bydliska celkovo obľúbení.

Mimoriadne vysoko hodnotených bolo asi **7** osôb (asi **3%**). Tí boli v svojej obci buď mimoriadne obľúbení, požívali výbornú povesť alebo boli všeobecne známi ako „tuhí Slováci".

Druhú veľkú skupinu tvorili osoby, ktoré boli už pred nastúpením prezenčnej služby známe svojou nespoľahlivosťou a nedobrou povesťou z najrôznejších hľadísk.

Tak z hľadiska štátno-bezpečnostného je tu podchytených **6** mien (**2,5%**), vo všetkých prípadoch ide o slovenských Maďarov, známych svojou inklináciou k Maďarsku, resp. neslovenského cítenia (Rigo, Szász, Pöcs, Smiščík, Štýblo, Menth).

Po stránke politickej nespoľahlivosti išlo bezozvyšku o komunistov, resp. ich sympatizantov. Tých bolo napočítaných asi **16** (Bočák,

Fero, Pepich, Vysoký, Vranský, Ložek, Berec, Vavro, Držík, Krovina, Chovanec), čo tvorí necelých **7%** z celkového počtu preverovaných.

Nemožno však obísť ani veľkú skupinu vojakov, ktorých možno na základe hlásení označiť ako prinajmenšom osobne pokrivených. Zväčša šlo o ľudí veľmi zlej povesti, pochybného morálneho profilu – notorických zlodejov, podvodníkov, tulákov, zaháľačov. Napočítaných ich bolo **34**, čo predstavuje asi **14%**.

Aký záver z toho celého plynie?

Ak pripočítame istú skupinu tých, ktorí pred vojenčinou inklinovali k HSĽS, je zrejmé, že názory a zmýšľanie vojakov vyformovali vo veľkej väčšine až práve skúsenosti získané v ZSSR. Bez ohľadu na politické postoje pred nastúpením na front.

Aj z celkového počtu „komunistov" však vidno, že boli oproti ostatnému počtu zbehov vo výraznej menšine. Ani nie každý desiaty zbeh bol pred nastúpením na vojnu označený za komunistu či sympatizanta tejto idey! I keď berieme do úvahy nízky vek účastníkov, ktorý bránil politicky sa výraznejšie profilovať, aj sami bývalí zbehovia sa jednomyseľne zhodujú v tom, že v útekoch nebolo žiadne politikum (v zmysle pro-komunistickej orientácie).[20]

6.2. Klasifikácia príčin dezercií

Nemožno povedať, že táto práca by bola prvou, ktorá skúma pohnútky k dezercii slovenských vojakov. O tieto (pominúc úradné vyšetrovania z obdobia vojny) sa zaujímali autori hneď po roku 1945. Vôbec prvým bol už spomínaný Samo Falťan. Ten si zostavil ešte v roku 1946 akúsi minianketu, ktorú potom rozosielal bývalým bieloruským partizánom.[21] Jedna z otázok napr. znela: *„Čo ťa viedlo k tomu, že si išiel do ZSSR?"* (Myslí sa dezertoval – *pozn. M. L.*).

Úroveň protivojnového odporu či antinacistického zmýšľania závisela od mnohých vonkajších i vnútorných činiteľov. Niektoré pretrvávali počas celej vojny, iné sa rozvinuli na určitom stupni vývoja. Proces uvedomovania, narastania antivojnového odporu, ktorý ústil do antinacistického presvedčenia, nebol priamočiary a ani totálny. Z vnútorných činiteľov závisel napr. od sociálneho pôvodu, rodinnej výchovy, vlastných skúseností, funkčného zaradenia a pod. Z vonkajších faktorov to boli najmä tieto:

- celková situácia na frontoch
- stupeň rozvoja partizánskeho hnutia v mieste dislokácie jednotky
- stupeň zapojenia obyvateľstva do spolupráce s partizánskym a odbojovým hnutím
- úroveň protivojnovej agitácie straníckych a odbojových buniek
- úroveň vzťahov príslušníkov armády s civilným obyvateľstvom[22]

S týmito názormi marxistickej historiografie možno len súhlasiť, konečne akceptujú sa aj v novšej literatúre.

Pohnútky vedúce k dezerciám nemožno ale redukovať len na uvedomelý odpor k nacizmu. Aj keď tento fenomén zohráva veľmi dôležitú rolu, stretáme sa aj s inými pohnútkami (či presnejšie bezprostrednými príčinami) k úteku, ako napr. náhle citové vzplanutia, rôzne konflikty, strach pred trestom za odhalenú spoluprácu s partizánmi či v niektorých prípadoch aj obyčajná túžba po dobrodružstve.

V prevažnej miere šlo o akcie jednotlivcov, nanajvýš malých skupiniek vojakov, ktorí z rôznych dôvodov (najčastejšie, zdá sa, zo strachu a obáv pred prípadným vyšetrovaním či trestami), no tiež z pochopiteľného nesúhlasu so svojím nasadením v poli, ako i z odporu voči nacizmu, odmietli zotrvať v radoch slovenskej armády. Mnohí z nich sa rozhodli aktívne zapojiť do protinacistického frontu. Inú možnosť však vlastne ani nemali – skrývanie sa v zápolí bolo viac než riskantné.

Nemožno teda úplne súhlasiť so staršími názormi, že dezercia bola prejavom *„najvyššej formy politického uvedomenia Slovákov v Zaisťovacej divízii"*.[23] Problém dezercií totiž nemožno redukovať iba na politické pozadie, ale treba ho vidieť v širších súvislostiach zložitého vojnového obdobia, so všetkými vyššie spomenutými objektívnymi okolnosťami. Žiada sa pripomenúť aj pomerne silný moment príťažlivosti, ba dobrodružnosti, ktorý niektorých mladých mužov, dočasne a nedobrovoľne oblečených do uniformy, na dezercii priťahoval.

Pokiaľ ide o kategorizáciu vnútorných činiteľov, bezprostrednými pohnútkami boli najmä tie, ktoré uvediem ďalej.

Prvým a najrozšírenejším bol **strach z odhalenia ilegálnych stykov**.

Na základe výskumu som dospel k presvedčeniu (aj keď to odporuje staršej literatúre), že najčastejšou bezprostrednou pohnútkou k úteku boli obavy, strach pred hroziacim odhalením stykov s partizánmi. Mimochodom: ktovie, o koľko by sa počet zbehnutých zmenšil, ak by neboli odhalení? Ktovie, či by sa sám Nálepka odhodlal niekedy k dezercii, keby mu priamo nehrozilo zatknutie? Osobne sa prikláňam skôr k negatívnej odpovedi.

Druhou najčastejšou pohnútkou bolo **rozhorčenie nad nacistickými zločinmi**, ktoré vojaci na okupovanom území ZSSR videli. Práve tieto uvádzajú totiž ako hlavný faktor vo svojom rozhodnutí dezertovať mnohí bývalí vojaci divízie, hoci zväčša presnejšie nešpecifikujú miesto a čas, kedy boli svedkami týchto zločinov. Aj keď treba rátať s viacerými prípadmi, kedy boli nacistické zločiny použité len ako výhovorka namiesto iných primárnych príčin, nepochybne v mnohých prípadoch rozhorčenie nad zločinmi silne prispelo (z hľadiska dlhodobého) k rozhodnutiu dezertovať.

Podobnou pohnútkou bolo aj **nadradené správanie Nemcov**. Práve v styku s Nemcami a súčasne aj s Ukrajincami si vojaci uvedomovali rozdielnosť oboch nátur. Mnohých poburovala práve germánska nadradenosť.

Naopak, ak sa spomínajú negatívne osobné skúsenosti s nacistickou politikou, či Nemcami vôbec, treba brať do úvahy i nepopierateľne prítomné **slovanské povedomie**. To bolo ďalším, mimoriadne silným faktorom. Aj keď toto v lete roku 1941 utrpelo ťažké rany, nikdy nemožno povedať, že by z vedomia Slovákov vymizlo. Pod dojmom skúseností s okupačnou politikou na území ZSSR akoby toto povedomie u mnohých ožívalo. No mnohí si ho priniesli už z domu. Nebolo totiž ničím neobvyklým, že z generácie otcov vtedajších vojakov boli mnohí počas prvej vojny v ruskom zajatí, na čo spomínali neraz s nostalgiou. Slovanské cítenie, solidarita, najmä na území okupovaného Bieloruska, výrazne znižovali bojovú morálku a posilňovali pasivitu. Hoci samo osebe ešte nebolo nejakou dezerčnou pohnútkou, avšak v spojení s ďalšími, tu uvedenými faktormi, sklony k prechodu veľmi posilnili.

Konečne, práve silným slovanským povedomím sa Slováci odlišovali od ostatných okupačných armád – Maďarov, Rumunov, Talianov, Fínov, či príslušníkov pobaltských národov. Tento fakt nemožno nebrať do úvahy.

Veľmi často sa miešalo v rozhodnutí utiecť viacero faktorov – napr. rozhorčenie z nanútenej vojny (protivojnový odpor) a slovanské povedomie a pod.

Ďalšou pohnútkou vedúcou k dezercii bolo **rozhorčenie z dlhodobého pôsobenia na fronte bez výmeny**, spojené podvedome s akýmsi vzdorom: Prečo práve my máme nadsluhovať, zotrvávať mnoho mesiacov na fronte, zatiaľ čo iní rovesníci sa vojne rôznymi okľukami vyhli alebo odišli domov oveľa skôr než my?

Podobne to bolo s viacerými zbehnutiami tesne pred odsunom divízie z Bieloruska. Navonok ťažko pochopiteľnú situáciu, že masovo sa utekalo práve v dňoch, keď bolo jasné, že nedobrovoľný pobyt v ZSSR sa chýli ku koncu, možno tiež racionálne vysvetliť rozhorčením nad tým, že namiesto domov sa odchádza do ďalšej cudzej krajiny. Prečo práve ja mám ísť na druhý front, do Talianska, zatiaľ čo druhí kamaráti idú už domov, na Slovensko?

Svoje možno zohrali aj najrôznejšie fámy o ďalšom neistom osude, spojené s pocitom poníženia, keď sa myslelo, že Nemci príslušníkov divízie odzbrojujú, berú na práce do „neznáma" a pod.

Nespomenúť nemožno ani faktor, ktorý sami zbehovia po vojne príliš nespomínali, no často sa objavoval ešte v armádnych hláseniach – **ženy**. Lúbostné vzťahy, ktoré sa dlhodobým pobytom v sovietskom zázemí medzi ženami a vojakmi vytvorili, bolo ťažké prerušiť presunom jednotky na iné miesto. Z literatúry i praxe bolo známych viacero prípadov, že vojaci si domov ilegálne doviezli dievčatá, ktoré si vzali za manželky. Dnes je komplikované povedať, či sa všetky tieto manželstvá uzatvárali len s cieľom záchrany dotyčnej, napr. pred deportáciou do Nemecka. Iste tu boli aj iné pohnútky. Každopádne, medzi prebehlíkmi boli prípady, keď dotyční dali prednosť zotrvaniu pri dievčine, hoc aj pred vidinou skoršieho návratu domov.

Malá časť zbehnutí mala, zdá sa, aj kriminálne pozadie. Niektorí vojaci totiž spáchali, či už v armáde alebo ešte pred vojenčinou, trestné činy. Trestom sa však mohli veľmi elegantne vyhnúť práve útekom

na nepriateľskú stranu. Bolo to už v čase, keď im bolo zrejmé, že práve táto strana bude víťazom vojny, takže im po jej skončení nebude hroziť trest – práve opačne. Takéto domnienky podporujú nielen pestré trestné registre, ale aj spôsob zbehnutia týchto – takmer výhradne individuálne, nie kolektívne.

No a nakoniec to boli rôzne iné, čisto individuálne, vedecky nepostihnuteľné pohnútky osobného charakteru.

6.3. Prečo nezbehlo viac vojakov?

Bolo by chybou ostať len pri akejsi štatistike a nepoložiť si aj ďalšie súvisiace zaujímavé otázky. Napríklad: Možno považovať úteky zo zväzku divízie za masové? Alebo: Prečo utieklo práve toľko vojakov, koľko utieklo, a nie viac? Dá sa pomerne nízky počet zbehnutí vysvetliť v súlade s tvrdením marxistickej literatúry, že totiž chceli utiecť aj viacerí, len sa báli, resp. nemali možnosť?

Staršia literatúra zdôrazňovala len niektoré faktory.

Podľa vojenského historika Jozefa Škultétyho[24] pozitívne faktory bojaschopnosti boli protiboľševická propaganda, „zneužívanie" náboženského cítenia vojakov (typicky marxistická formulácia), systematická výmena mužstva i dôstojníkov, ktorá udržiavala v nádeji na skorý návrat domov, zastrašovanie vojakov ako aj „národnostná otázka".[25]

Podľa autorky Evy Balážovej dezercie brzdili predovšetkým *„na jednej strane vyhrážky stíhania rodín na Slovensku a na druhej strane prísľub skorého návratu domov"*. Veľkú úlohu vraj zohralo aj to, že slovenskí vojaci a dôstojníci vedeli o nedostatočnej výzbroji a výstroji partizánov. Boli im známe podmienky života v lesoch a močiaroch, neustále presuny a bojové akcie a surové zaobchádzanie v prípade zajatia príslušníkov Nemcami.[26]

Najrozšírenejším, aj keď možno nie vždy explicitne deklarovaným, bol v literatúre názor, že divízia (resp. celá armáda) bola nespoľahlivá len preto, že bola slovenská. Teda, že by Slováci boli horšími vojakmi v protisovietskej vojne len kvôli svojim slovanským koreňom a svojmu (údajnému) slovanskému povedomiu. Tento názor kritizoval už bývalý generál Čatloš. Podľa neho zistené prípady dezercií *„nevyplývajú z akejsi všeobecnej slovenskej nespoľahlivosti, ale sú núteným*

produktom rozháraných pomerov a odstrkovania slovenských záujmov na Ukrajine". Najmarkantnejším prípadom a *„bezprostrednou príčinou"* toho je vraj bezohľadné strieľanie aj nevinných civilov. Keby vraj mala divízia pridelené územie pod kontrolou len sama, bez zasahovania Nemcov, *„mohli by sme 100 % ručiť za jej konsolidáciu a jej bezpečnosť a tiež za rentabilitu"* a zo slovenských vojakov *„by nám ani jeden nezbehol"* a tiež slovensko-nemecký pomer by nebol „naštrbený".[27]

Na jednoduchú otázku, prečo neutieklo viac vojakov, by možno oni sami odpovedali: A prečo by sme mali utekať? Treba rozumieť mentalite radového vojaka – tým skôr, že nešlo o dobrovoľnícku légiu, ale regulárnu armádu, ktorá je vždy nedobrovoľnou. Len sotvakto sa hlásil sám do vojny. Povinnú vojenskú službu, a teda aj frontovú, brali zväčša ako nutné zlo, ktoré treba prekonať a pokiaľ možno čo najskôr sa vrátiť domov. Teda prvým a najvýraznejším faktorom bola *túžba po návrate domov.*

Potvrdzuje to aj partizánska strana, ako bolo už naznačené vyššie.

Druhým najvýraznejším faktorom, ktorý odrádzal slovenského vojaka od dezercie, bol odpor k partizánskej činnosti, k záškodníckej forme boja vôbec.

Vojakom boli totiž známe zákerné metódy a formy boja „bánd". Partizáni veľmi často, a navyše brutálnym spôsobom likvidovali všetkých, ktorých pokladali za kolaborantov. Bežné používanie metód, ktoré sa v dnešnom svete klasifikujú ako terorizmus, len sotva mohli pôsobiť inak ako odpudzujúco. Nevraviac už o tom, že do svojho zápasu vťahovali aj civilistov.

K znechuteniu zo zákerných foriem partizánskeho boja sa družili aj *obavy z ťažkých podmienok u partizánov.*

Príslušníci divízie zväčša dobre vedeli, či aspoň tušili, aké podmienky ich čakajú na druhej strane. Pokiaľ v armáde mali aspoň akútakú istotu stravovania, ošatenia či základného styku s domovom, u partizánov sa všetko strácalo. Chýbali tu základné články: strava, šatstvo, najnutnejšie predmety každodenného života. Nebolo soli, tabaku, zápaliek, mydla či liekov. V obyčajnej letnej uniforme museli počas mrazov a metelíc celé hodiny ležať v snehu či na zmrznutej zemi. V noci bolo treba spať v lese, pričom oheň nebolo možné založiť kvôli

utajeniu. Často niekoľko dní nebolo čo dať do úst a hŕstka suchárov bola najväčším potešením.[28]

Argumenty v tomto smere hovoriace proti útekom možno nájsť už v dobových písomnostiach. Bolo by teda iste skresľovaním skutočnosti chápať slovenských vojakov od počiatku ako nejakých sympatizantov partizánskeho hnutia.

Na druhej strane však treba uznať aj opodstatnenosť viacerých starších názorov. Jedným z faktorov, ktoré odrádzali od zbehnutia, boli iste aj *obavy z dopadov na rodinu.*

Z úst veliteľa divízie zazneli prvé vyhrážky tvrdých represií nielen voči zbehom samotným, ale aj ich rodinám v zázemí, v máji 1943, po zbehnutí Nálepku.[29] Istý vplyv na vojakov mohli mať aj tieto.

Konečne, nemožno nespomenúť ani pôsobenie *dobovej propagandy.* Táto pôsobila najmä pred odchodom na front, tým skôr, že bola podporená aj cirkevne. Propaganda útočila na zločiny boľševizmu, najmä tie, ktoré videlo vojsko v lete 1941. O nacistických ale pochopiteľne mlčala.

Podporu katolíckej cirkvi možno čiastočne vidieť už na začiatku vojny. Vojna proti boľševizmu sa často porovnávala s ťažením kresťanských križiakov proti moslimom v stredoveku. Poľný vikár slovenskej armády, trnavský biskup Michal Buzalka sa napr. na stránkach *Slováka* a *Slovenského vojaka* v auguste 1941 prihováral vojakom. V ťažení ide vraj pre Slovákov *„o zachovanie najdrahších cenností národného života: o vieru, o kresťansko-katolícku cirkev a o samostatnosť, slovom o dedičstvo našich otcov, sv. Cyrila a Metoda."* Komunizmus je vraj už svojou podstatou *„zvrhlý.*[30] Výsledok biskupových úvah bol ten, že vo vojne proti ZSSR ide vlastne o národné a náboženské oslobodenie jeho národov: *„Vy spolu so svojimi dobrými kamarátmi z nemeckej armády hrdinsky bojujete proti ničiteľom a otrokárom ruského národa, aby sa oslobodil tento šľachetný ľud od všetkého otroctva a dobrovoľne sa navrátil ku Kristu."*[31]

Okrem kázní a omší, ktoré boli pre vojakov povinné každú nedeľu, mávali duchovní aj špeciálne prednášky s politickými témami.[32] Aj niektorí bývalí vojaci na základe vlastných skúseností tvrdili, že propaganda v armáde bola často zahalená do náboženského rúcha.[33] Čosi pravdy na tom bude, aj keď na druhej strane slovné pôsobenie prece-

ňovať nemožno, keďže vedomie a postoje vojaka ovplyvňovali predovšetkým osobné skúsenosti a zážitky, ktorých na fronte nebolo málo.

Poznámky

[1] Treba pochopiteľne prihliadať na dobový obsah pojmu „komunista", ktorý sa nie celkom zhodoval s jeho neskorším obsahom. Bol oveľa benevolentnejší, za komunistu bol v slovenskom štáte úradmi označovaný skoro každý nespokojenec, najmä ak pochádzal z najnižších sociálnych vrstiev.

[2] VHA Bratislava, f. 55, šk. 3, 55-3-2, hlásenie ŽS Trenčín z 20. 11. 1943.

[3] Tamže, hlásenie ŽS Brezno z 22. 11. 1943.

[4] Tamže, hlásenie ŽS Trnava z 18. 11. 1943.

[5] Tamže, hlásenie ŽS Brunovce z 22. 11. 1943.

[6] Tamže, hlásenie ŽS Trenčianska Turná zo 17. 11. 1943.

[7] Tamže, hlásenie ŽS Lúky p. Makytou zo 17. 11. 1943.

[8] Tamže, hlásenie ŽS Čierny Balog zo 17. 11. 1943.

[9] Tamže, hlásenie ŽS Kamenica n. C. z 20. 11. 1943.

[10] Tamže, hlásenie ŽS Uhorská Ves z 19. 11. 1943.

[11] Tamže, hlásenie ŽS Čadca z 18. 11. 1943. O J. Hanuliakovi zo Strečna zas hlásili, že bol „trikrát súdne trestaný, negramotný, intelektuálne podpriemerný". Hlásenie ŽS Strečno z 20. 11. 1943. Hasil Rudolf bol zas „vychovaný po spôsobu cigánskom, nakoľko sa matka potulovala ... ako osoba práci sa vyhýbajúca, takže po tejto stránke tiež požíva v miestnej obci i takú povesť." Hlásenie ŽS Vysoká n. Kysucou z 21. 11. 1943. Fabian Michal z Bardejova bol zas podľa hlásenia ŽS Bardejovské Kúpele z 19. 11. 1943 v apríli 1941 zatknutý pre zločin krádeže vlámaním do bytu, no neodsúdený kvôli odvedeniu.

[12] Tamže, hlásenie ŽS Vysoká z 21. 11. 1943, resp. ŽS Staré Hory z 21. 11. 1943.

[13] Tamže, hlásenie ŽS Pezinok z 19. 11. 1943.

[14] Tamže, hlásenie ŽS Hlohovec 21. 11. 1943. Ďatko Karol bol zas dvakrát trestaný civilným súdom pre krádež, Vojenským súdom v Bratislave zas za svojvoľné vzdialenie sa (hlásenie ŽS Topoľčianky z 28. 11. 1943).

[15] Tamže, hlásenie ŽS Skalité z 23. 11. 1943.

[16] Tamže, hlásenie ZS Slovenská Ľupča z 21. 11. 1943.

[17] Tamže, hlásenie ŽS Pitelová z 20. 11. 1943.

[18] Tamže, hlásenie ŽS Oponice zo 16. 11. 1943. Ako sympatizant HSĽS bol označený aj jeden z hŕstky zbehnutých slovenských dôstojníkov, por. aut. Michal Pavlovič z Merašíc (Hlásenie ŽS Horné Otrokovce zo 17. 11. 1943).

[19] Tamže, hlásenie ŽS Mýtna z 18. 11. 1943. Kvačkaj František, vždy sympatizant HSĽS, mal tú najlepšiu povesť (ŽS Brezno 22. 11. 1943), Vrabec-Suchý Tomáš

– v každom ohľade spoľahlivý a lojálne smýšľajúci k slovenskému štátu (ŽS Trstená, 23. 11. 1943).

[20] Napr. Ján Bednár, inak po vojne presvedčený komunista, tvrdil o vojnovom období.: „...my sme boli apolitickí. My sme ešte dobre nevedeli, ani čo je KSSZ a ani čo je fašizmus. Videli sme, čo robia Nemci, ako prenasledujú nevinné obyvateľstvo a vraždia našich pokrvných bratov Rusov, Bielorusov a Ukrajincov. Z toho dôvodu sme sa rozhodli proti nim bojovať." Bojovali sme za obnovenie ČSR na nových, sociálne spravodlivých základoch. O samostatnom Slovensku sa nehovorilo", dodal. Z rozhovoru s J. Bednárom. Iný zbeh, Eduard Belaj, zas spomínal: „Ťažko povedať, že by som už vtedy bol býval komunistom, iba som vedel, že čosi treba robiť proti nemeckej zlovôli. Proti tomu, čo fašisti robili". HEDERLING, K.: Nálepkovci. *Pravda*, 31. 8. 1972, s. 5.

[21] Zachovala sa v zbierke bývalého ÚD KSS, fonde partizánske hnutie (dnes vo VHA).

[22] BALÁŽOVÁ, E.: K niektorým otázkam, s. 131, s. 151, tiež Účasť Slovákov, s. 156-158.

[23] BALÁŽOVÁ, E.: Účasť Slovákov, s. 156.

[24] *Podmienky vzniku, charakter činnosti a zánik slovenskej armády,* (strojopis), s. 49-50.

[25] Bližšie však nevysvetlil, čo myslel pod „národnostnou otázkou".

[26] BALÁŽOVÁ, E.: Vznik a činnosť, s. 33.

[27] VHA Bratislava, f. kabinet ministra, šk. 6, požiadavok na OKW, nedat.

[28] VETROV, I.: *Bratja*, s. 146.

[29] „Každý zbeh bude potrestaný veľmi citeľným trestom, najčastejšie smrťou a okrem toho bude zhabaný nielen jeho majetok hnuteľný a nehnuteľný, ale aj jeho blízkych rodinných príslušníkov..." VHA Bratislava, f. ZD, k. 15, dôv. rozkaz VZD č. 14 z 29. 5. 1943. Nič z týchto vyhrážok sa ale nesplnilo, čo bolo zrejmé už roku 1943.

[30] „A preto nemožno pripustiť – hovorí bl. pamäti svätý Otec Pius XI. vo svojej encyklike proti komunizmu –, aby mu v akejkoľvek veci pomáhal, s ním pracoval ten, kto chce zachrániť kresťanskú a svetskú kultúru od znivočenia. A keby niektorí svedení spolupracovali na víťazstve komunizmu vo svojich krajinách, prví padnú ako obety svojho bludu". *Slovák*, 28. 8. 1941, s. 3.

[31] Tamže.

[32] MIČIANIK, P.: *Vplyv náboženstva*, s. 64-65.

[33] RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: c. d., s. 132. Tak napr. zbeh Michal Gubiš uvádza, že keď odchádzali 14. marca 1942 z trenčianskych kasární na front „nám rozdávali fotografie, na ktorých boli zmrzačené osoby. To vraj robia boľševickí komisári s civilným obyvateľstvom... Sám duchovný pluku rečnil o zverstvách, ktoré vraj robia boľševici. Tvrdil, že nemecké ozbrojené sily a ich spojenci majú veľkú morálnu povinnosť skončiť boľševický režim." V horách medzi svojimi. In: *Ohne*, s. 92. Ján Bednár zase spomínal, že keď odchádzali koncom augusta 1942 z Oremovho Lazu na front, do Zaisťovacej divízie, „prišiel k nám farár vyzbrojiť nás na cestu požehnaním, sľubmi na odplatu v mene božom, vraj, čím viac nepriateľov zabijeme, tým väčšiu odmenu získame." V tyle nepriateľa. In: *Ohne*, s. 101. K otázke náboženstva a jeho vplyvu v armáde pozri najmä c. d. P. Mičianika, s. 60-72.

V historickej spisbe sme často svedkami, že hodnotenia sa prosto opisujú a mechanicky preberajú. Príčiny môžu byť rôzne: autorova dôverčivosť k prameňu, neochota, nezáujem alebo nemožnosť veci overiť, ale najmä extrémna rozšírenosť tvrdení, ktorá sa tak pretavuje do priam vedeckého, všeobecne prijímaného postulátu. Hodnotenie slovenskej poľnej armády, špeciálne Zaisťovacej divízie, ako od počiatku nespoľahlivej formácie s akýmsi zakódovaným sklonom k ilegálnej činnosti a dezerciám na nepriateľskú stranu, je takisto príkladom stereotypného vnímania istej kapitoly našej národnej minulosti.

Jednostranným a nekritickým vyzdvihovaním osobnosti stotníka Nálepku, uvádzaného ako príklad skutočného zmýšľania slovenského vojaka, ako aj dlhodobým omieľaním tézy o celkovej nespoľahlivosti slovenskej armády v ZSSR, sa zakorenil nielen v laickej, ale aj v odbornej verejnosti dojem, akoby činnosť príslušníkov Zaisťovacej divízie bola spätá len s odbojovou činnosťou.

Starší autori takisto nerozlišovali medzi dezerciami a pádmi do zajatia, čo je jav bežný pre každú vojnu. Aj keď sa príslušníci slovenskej armády nasadenej do vojny proti Sovietskemu zväzu s cieľmi nacistickej expanzívnej politiky nikdy nestotožnili a svoju nedobrovoľnú účasť chápali zväčša len ako nutné zlo, tento ich postoj sa nepretavil do výraznejších foriem odbojovej činnosti či do snáh o zbehnutie na nepriateľskú stranu. Skúmaním primárnych prameňov možno zistiť, že roku 1941 z radov divízie nezbehol na stranu protivníka ani jeden príslušník a tento trend sa držal takmer po celý rok 1942. O prvých významnejších dezerciách možno hovoriť až v novembri a decembri 1942, keď sa objavilo niekoľko skupinových útekov. Podrobným výsku-

mom možno s veľkou pravdepodobnosťou odlíšiť prípady úmyselného zbehnutia od pádov do zajatia, a tak následne upresniť aj skutočný počet dezertérov. Tento sa v staršej literatúre odhadoval na približne tisíc. V skutočnosti však číslo zbehnutých slovenských vojakov na sovietsku stranu nedosahuje ani štyri stovky.

Exaktne podložené a vyčíslené údaje následne oprávňujú k prehodnoteniu miery (ne)spoľahlivosti slovenskej armády. Hromadné dezercie sa totiž viažu až ku koncu leta 1943. V tom čase však už boli z východného frontu stiahnuté (či práve sťahované) aj jednotky ďalších nemeckých spojencov, Talianov, Chorvátov, no tiež Maďari a Rumuni obmedzovali svoje nasadenie len na nutné minimum. Aj z tohto pohľadu možno konštatovať, že z hľadiska spojeneckého systému Nemecka slovenská armáda neobstála výrazne horšie než iné armády.

Vzrastajúci odpor k vojne a nechuť zúčastňovať sa ďalších bojových či zaisťovacích akcií súvisela v prvom rade s obratom na fronte, s nezvratnou nemeckou porážkou, ktorá sa javila len ako otázka času. *„Armáda bola zrkadlom menlivej nálady v slovenskom národe,"* napísal gen. Čatloš po vojne, čím veľmi presne vystihol zložitú dobovú realitu.

V roku 1943, najmä v jeho druhej polovici, vládol už očividný rozklad v celom hitlerovskom tábore, vrátane zakladateľskej krajiny fašizmu. Nálady v slovenskej armáde boli len derivátnym, aj keď predvídateľným odrazom tohto stavu.

Na záver nemožno nespomenúť ešte dve skutočnosti. Po prvé, reálne vyčíslenie počtu prebehlíkov na sovietsku stranu, ktoré sa ukázalo oveľa nižšie, než sa dlho tradovalo, žiadnym spôsobom neznamená popieranie zásluh stoviek príslušníkov divízie v odboji proti nacizmu. Práve naopak, to len zvýrazní ich odhodlanie, ktoré nebolo v tej dobe vôbec samozrejmosťou. A už vôbec nie doma, na Slovensku. Takisto sa ukazuje ako primát Slovákov i to, že práve zbehovia zo Zaisťovacej divízie si už koncom roka 1942, ako prví spomedzi nemeckých spojencov, dokázali vytvoriť samostatnú slovenskú jednotku (rotu), ktorá sa zapojila do boja proti nacizmu.

Po druhé, pri porovnaní s hociktorou inou armádou bojujúcou v druhej svetovej vojne, nevraviac o Wehrmachte, udrie do očí podstatný rozdiel v otázke trestaní dezertérov. Nik zo slovenských vojakov,

ktorí dezertovali a boli neskôr dolapení, nebol za tento čin – podľa vtedajších zákonov zločin – popravený, a to ani po vyhlásení stanného práva v divízii v lete 1943. Rozsudok smrti, hoci nad viacerými súdne vynesený, nebol v praxi nikdy realizovaný. Ba nie je doložený jediný prípad otvorených perzekúcií ich rodinných príslušníkov v zázemí za trestné činy, ktorých sa ich rodinný príslušník v armáde dopustil. Nepochybne i v tomto smere sa armáda slovenského štátu stala svetovou raritou a súčasne dôkazom o veľmi špecifických vnútorných pomeroch v „klérofašistickom" režime...

The First Slovak Republic and World War 2 rank among the most researched issues of the modern history. However, sixty years since the end of the war we still do not know the answers to many key questions related to the participation of Slovakia in this war.

Slovak participation in WW 2 on fronts, side by side with German Wehrmacht, was concentrated mainly into the framework of two divisions: Rapid and Security Division. Both divisions were formed in August 1941 and under slightly changed titles they served until the end of the war. This book focuses on the second, smaller, and in Slovak history lesser known Security Division (later renamed as the 2nd Infantry Division). This division served far in the rear areas of occupied territories of the USSR, the northern Ukraine and southern Belarus. In these territories it fulfilled guard, security and police tasks. It's members had a lot of everyday contact with the local civilian population. Moreover, after the massive growth of the Bolshevik partisan movement in the summer of 1942 soldiers of this division had found themselves in the middle of partisan resistance. Naturally, this fact had a deep impact on the life of the division. If, until the summer 1942 most casualties were suffered due to partisan attacks and diseases, after that time there were also many desertions from the Security Division to the Partisans. Thanks to these desertions there had also emerged a Slovak partisan movement on the Soviet soil.

The main goal of the work is to present the exact number of deserters and captured men of Security (2nd Infantry) Division. This still has not been done, even though it is now more than 60 years since the

end of the war. The book, also for the first time presents an accurate assessment of the number of Slovak partisans in Soviet partisan detachments and brigades in Ukraine and Belarus. Another goal has been to analyse motivations and circumstances of desertions.

The structure of the work follows presented goals. First chapter analyses all available literature related to this issue and its evaluation of the Slovak participation in the WW 2. Second chapter shows overall conditions and activities of the division in the USSR. Following chapters describe desertions of the Slovak soldiers in the years 1942 – 1943. Fifth chapter focuses on the cases, when the men of the Security division had been captured by the Soviet partisans. The last chapter presents comprehensive analysis and classification of desertions to the Soviet side, and puts forward many new questions as well.

A valuable component of the work, the result of five years research in archives, published literature and other sources (information from the survivors, comrades in arms, register and local offices, memorials, etc.) is a list of 488 Slovak soldiers who: deserted (382 men) or were captured (106 men), in 1942 – 1943. It includes their names and basic personal information.

Discussion of Slovak participation in the campaign against the USSR has been a taboo for several decades. Therefore in the literature and in public perception as well, there has developed firmly established stereotypes about the Slovak soldier.

The Slovak soldier has been perceived as an unreliable rebel, with a strong inclination towards the USSR. The nature of the Slovak soldier is manifested by mass desertions. The case of Captain Ján Nálepka has become a legend and symbolic of all these desertions. He was the deserter, with the highest military rank, from the Slovak Army and also the only Slovak awarded the highest Soviet title "Hero of the Soviet Union".

However, the extensive research that is presented shows that this false picture cannot be accepted anymore. The morale, military skills and reliability of the Slovak soldiers generally did not differ from that of the other German allies which fielded their armies on the Eastern front. The first important desertions to the Soviet partisans had emerged only at the end of the second year of the war in November

– December 1942. Moreover, these desertions cannot be considered as mass desertions. On the contrary, they were rather rare. Mass desertions occurred in the division only during the last three months of its front line service (August – October 1943). Very interesting also, is a result of the analysis of deserter's motivation – in most cases soldiers simply wanted to run away before a punishment for different military offences could be administered.

It was the list of all Slovak deserters and prisoners of war that enabled exact quantification and classification of these categories. The number of human casualties in the Security Division and Slovak partisans, could therefore also be corrected. Slovak military casualties in the documents of the Slovak Defence Ministry were incomplete, and the casualties of Slovak deserters in Soviet partisan groups were just estimated.

Die Problematik der Ersten Slowakischen Republik in den Jahren 1939-1945 und des Zweiten Weltkrieges überhaupt gehört zu den meist erforschten Themen unserer Geschichtsschreibung. Doch 60 Jahre nach dem Kriegsende kennen wir immer noch nicht die Antworten auf mehrere grundsätzliche Fragen, die sich im Zusammenhang mit der Beteiligung unseres Landes am Zweiten Weltkrieg stellen.

Die slowakische Beteiligung an den Fronten des Zweiten Weltkrieges an der Seite des nationalsozialistischen Deutschlands bestand vor allem in der Aufstellung von zwei Divisionen: Schnellen Division und der Sicherungsdivision. Beide waren im Sommer 1941 zusammengestellt worden und agierten unter verschiedenen Namen bis zum definitiven Ende des Krieges. Unser Augenmerk richtet sich in der vorgelegten Arbeit auf die zweite, kleinere und der Geschichtsschreibung weniger bekannten Sicherungsdivision (später als 2. Infanteriedivision bekannt). Diese wirkte tief im Hinterland, im Okkupationsgebiet der UdSSR, im Norden der Ukraine und in Weißrussland, wo sie polizeiliche Aufgaben übernahm. Die Divisionsangehörigen waren im tagtäglichen Kontakt mit der dortigen Zivilbevölkerung und nachdem sich im Sommer 1942 die bolschewistische Partisanenbewegung entwickelte, befanden sie sich in einem stark davon betroffenen Gebiet. Dies blieb nicht ohne tiefgreifende Konsequenzen auf das Leben der Division. Ihre Reihen sind lichter geworden und zwar nicht nur unter dem Druck der sowietischen Partisanen, der Krankheiten oder der katastrophalen wirtschaftlichen und hygienischen Situation in der UdSSR, sondern auch wegen des Überlaufens zu den Partisanen. Die

ersten Fälle wurden seit Ende 1942 registriert. Dies führte zugleich dazu, dass sich auf dem Gebiet der UdSSR eine slowakische Partisanenbewegung formiert hat.

Das Hauptziel der vorgelegten Arbeit ist es, die genaue Zahl der fahnenflüchtigen und der verhafteten Mitglieder der Sicherungsdivision vorzulegen, da diese bisher in der Geschichtsschreibung fehlte. Zugleich war es eines der Ziele der Arbeit, die Umstände und Beweggründe des Desertierens zu analysieren.

Diesem Ziel entspricht auch die Struktur und Gliederung der Arbeit. Das erste Kapitel behandelt detailliert die bisherige Forschung zum Thema und vor allem die Bewertung der slowakischen Beteiligung am Krieg gegen Sowietrussland. Das zweite Kapitel schildert die Gesamtbedingungen, denen die Sicherungsdivision ausgesetzt war, und den Verlauf ihres Wirkens in der UdSSR. Die darauf folgenden Kapitel beschreiben die Fahnenflucht der Divisionsmitglieder in den Jahren 1942 – 1943. Im fünften Kapitel werden wiederum Fälle behandelt, in denen die Divisionsmitglieder in die Gefangenschaft der sowietischen Partisanen geraten sind. Das sechste und letzte Kapitel gibt eine abschließende Analyse und Klassifikation der Überläufe auf die sowietische Seite wieder, wobei es viele neue bisher nicht aufgeworfene Fragen stellt.

Von großem Wert sind auch die Anlagen, die ein Ergebnis fünfjähriger Forschung darstellen. Hierbei handelt es sich nicht nur um recherchierte Archivmaterialien und Dokumente, sondern auch um die Arbeit mit vielen alternativen Informationsquellen (oral history, Hinterbliebene, Mitkämpfer der Fahnenflüchtigen, Standes- und Gemeindeämter, Gedenktafeln u.a).

Die Anlagen enthalten die wichtigsten faktographischen Daten zu den 488 Divisionsmitgliedern, die in den Jahren 1942 – 1943 entweder desertiert sind (382 Männer) oder gefangengenommen wurden (106 Männer).

Die Jahrzehnte andauernde Tabuisierung der Frage der slowakischen Beteiligung am Krieg gegen die UdSSR, wie auch weitere Umstände haben zur Folge, dass sich in der Literatur, im Bewusstsein der Menschen als auch im Bewusstsein der Fachöffentlichkeit ein stereotypes Bild vom slowakischen Soldaten verankert hat. Dieser

wurde a priori als ein unzuverlässiges, geradezu rebellisches Element mit starker Neigung zur UdSSR verstanden. Ein Beweis für die Unzuverlässigkeit der Slowaken sollten die massenhaften Desertionen sein. Deren Symbol ist die legendenumwobene Persönlichkeit des Hauptmanns (Kapitäns) Ján Nálepka, des bekanntesten Deserteurs der slowakischen Armee und zugleich des einzigen Slowaken, der ein Träger des Titels „Held der UdSSR" wurde.

Die bisherige Forschung, deren Überblick auch die vorgelegte Arbeit bietet, zeigt aber, dass dieses Bild nicht aufrechtzuerhalten ist. Was die Kampfmoral, oder die allgemeine Zuverlässigkeit der Divisionsmitglieder betrifft, war diese nicht viel anders, als die der restlichen Verbündeten der Deutschen. Die ersten nennenswerten Fälle des Überlaufens auf die Seite des Gegners traten erst Ende des zweiten Kriegsjahres auf, im November und Dezember 1942. Die stereotype Behauptung, diese wären massenhaft gewesen, ist ebenfalls nicht anzunehmen: im Gegenteil, die Analyse zeigt, dass die Desertionen und Fälle des Überlaufens erst in den letzten drei Monaten des Einsatzes (August – Oktober 1943) einen massenhaften Charakter angenommen haben. Interessant ist auch die Feststellung der Desertionsmotive – in den meisten Fällen handelte es sich anscheinend um Flucht vor einer drohenden Strafe.

Die exakte Liste aller Fahnenflüchtigen und Gefangenen hat ermöglicht, die Zahlenangaben über die Menschenopfer auf der Seite der slowakischen Divisionsmitglieder wie auch auf der Seite der Widerstandskämpfer, die bisher nicht vorlagen zu präzisieren.

AD	–	automobilové dielne
AP	–	automobilový priemysel
asp.	–	aspirant
bat.	–	batéria
ČA	–	Červená armáda
delpluk.	–	delostrelecký pluk
des.	–	desiatnik
DPLP	–	Delostrelecký protilietadlový pluk
DZP	–	Divízny zbrojný park
dôv.	–	dôverný
d. z.	–	dôstojnícky zástupca (ekvivalent hodnosti podporučík)
2. čspdb.	–	2. samostatná československá paradesantná brigáda
gen.	–	generál
HKB	–	horská kanónová batéria
i.	–	iný, iného
IP	–	intendančný park
inv. č.	–	inventárne číslo
KPÚV	–	Kanóny proti útočnej vozbe
let.	–	letecký, letectva
mjr.	–	major
MNO	–	ministerstvo národnej obrany
MZV	–	ministerstvo zahraničných vecí

NAK	–	nákladná autokolóna
npor.	–	nadporučík
OcÚ	–	obecný úrad
OKH	–	Oberkommando der Heeres
OKW	–	Oberkommando der Wehrmacht
OĽS	–	okresný ľudový súd
OUN	–	Organizácia ukrajinských nacionalistov
p. b.	–	partizánska brigáda
PD	–	pešia divízia
PH	–	partizánske hnutie
pionprápor	–	pioniersky (ženijný) prápor
p. o.	–	partizánsky oddiel
por.	–	poručík
PP	–	Poľné pekárne
plk.	–	plukovník
PN	–	poľná nemocnica
p. pl.	–	peší pluk
pplk.	–	podplukovník
PÚV	–	Pluk útočnej vozby
RD	–	Rýchla divízia
Rkp.	–	rukopis
rtk.	–	rotník
rtm.	–	rotmajster
SD	–	Sicherheitsdienst
SNB	–	sbor národnej bezpečnosti
slob.	–	slobodník
SPO	–	zmiešaný prezvedný oddiel
stk. (str.)	–	strelník (ekvivalent hodnosti vojak)
stot.	–	stotník (ekvivalent hodnosti kapitán)
SV	–	stanovište veliteľstva

SZPB	–	Slovenský zväz protifašistických bojovníkov
ŠAK	–	štábna autokolóna
taj.	–	tajný
tvor.	–	tvorník (vojak pracovnej služby)
UPA	–	Ukrajinská povstalecká armáda
VDO	–	veliteľstvo divíznej oblasti
VZD	–	veliteľstvo Zaisťovacej divízie
ŠZ	–	špeciálne zbierky
ZD	–	Zaisťovacia divízia
ZPSK	–	Západná pracovná skupina
ŽS	–	žandárska stanica

ZOZNAM POUŽITÝCH ARCHÍVNYCH PRAMEŇOV

Vojenský historický archív Bratislava, fondy:

- 53 (spravodajské spisy)
- 55 (spravodajské spisy)
- kabinet ministra
- ministerstvo národnej obrany
- partizánske hnutie
- poľný prokurátor
- poľný súd
- zaisťovacia divízia

zbierky:

- špeciálne zbierky
- zbierka č. 3 – protifašistický odboj
- zbierka Oddelenia vojenských dejín Slovenska

menné zoznamy:

- úradný soznam strát MNO z 22. 2. 1943, č. 1 (f. MNO dôv., šk. 329)
- úradný soznam strát MNO z 26. 6. 1943, č. 2 (f. MNO dôv., šk. 394)
- úradný soznam strát MNO z 2. 12. 1943 (f. MNO dôv., šk. 352)
- zoznam zbehov Zaisťovacej divízie za rok 1942 (f. ZD, šk. 7)
- zoznam zbehnutých a nezvestných príslušníkov ZD za rok 1943 (f. ZD, šk. 11)
- zatykače zverejnené v denných rozkazoch VRD roky 1943/1944 (f. RD, šk. 5)

- immenij spisok Slovakov, nachodjavšich sja v partizanskych otrjadach Belarusii po sostojaniju na 15. 4. 1944 g. (Kópia, pôvodne z AÚD KSS, teraz vo VHA Bratislava, f. Partizánske hnutie, inv. č. 5)
- spisok partizan-slovakov učastnikov partizanskogo dviženija v Belarusii 1941 – 1944. (Kópia – pôvodne z AÚD KSS – teraz vo f. Partizánske hnutie, inv. č. 9)
- Spisok partizan-čechov, učastnikov partizanskogo dviženija v Belarusii v 1941 – 1944 g. (Kópia – pôvodne z AÚD KSS – teraz vo f. Partizánske hnutie, inv. č. 9). Zoznamy boli zaslané z Inštitútu marx-leninizmu pri VKS ZSSR riaditeľovi ÚD KSS B. Gracovi, na žiadosť S. Falťana v roku 1963
- zoznam príslušníkov part. skupín na Ukrajine a v Bielorusku (AMO SR, OVO 255, ev. č. 3)
- seznam běloruských partizánů (VÚA-VHA Praha, sbírka part. a odbojové hnutí)
- zoznamy slovenských účastníkov partizánskeho hnutia v ZSSR zostavené S. Falťanom v r. 1945 – 1946. VHA Bratislava, zb. Partizánske hnutie, inv. č. 1.
- zoznam slovenských účastníkov partizánskeho hnutia v ZSSR zostavený M. Rjabikom a V. Morochovičom. Mená a ďalšie informácie poskytnuté M. Rjabikom

Vojenský archív Trnava, fondy:

- kmeňové listy dezertérov ZD

Archív Ministerstva obrany SR, oddelenie na vydávanie osvedčení „255“

- kartotéka držiteľov osvedčenia „255“
- zbierka kroník národného povstania

Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv Praha

- Sbírka dokumentů o partyzánském a odbojovém hnutí 1939 – 1945

Štátny archív Bratislava

- fond Ľudové súdy

Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Martin

- fond Ferdinand Čatloš
- fond Mikuláš Gacek

Slovenský národný archív

- fond Úrad predsedníctva SNR

Múzeum SNP Banská Bystrica

- pozostalosť Jaroslava Šolca
- fond č. XII. (spomienky)

Osobný archív autora

Spomienky bývalých príslušníkov Zaisťovacej divízie:

- spomienky Jána Bednára (1918, Lehota pri Nitre). Strojopis
- spomienky Jozefa Činčalu (1921, Podvysoká), list z 5. 10. 2005, rozhovor z 8. 11. 2005
- spomienky Augustína Horvátha (1919, Bolešov), rozhovor z 1. 3. 2004
- spomienky Martina Kalného (1920, Podbranč), rozhovor z 30. 8. 2003
- spomienky Jozefa Marka (1921, Horné Obdokovce), list z 3. 7. 2001
- spomienky Emila Medzihorského (1921, Zlatovce), rozhovor z 21. 6. 2002
- spomienky Michala Rjabika (1920, Habura), rozhovory v r. 2005
- spomienky Štefana Rybnikára (1919, Nová Lehota), rozhovor z 23. 2. 2001
- spomienky Jána Slávika (1920, Lubina), rozhovor z 21. 3. 2003
- spomienky Michala Švarbalíka (1919, Vranov n./Topľou), rozhovor z 23. 10. 2001

Iné informačné zdroje

- informácie poskytnuté jednotlivými mestskými, obecnými, resp. matričnými úradmi, podľa rodiska a domovskej príslušnosti dezertérov
- informácie poskytnuté príslušnými pobočkami SZPB

CITOVANÉ PUBLIKÁCIE

Syntézy, monografie, zborníky, slovníky, kalendáre

ABBOTT, P. – NIGEL, T.: *Germany's Eastern Front Allies.* London 1995.

BERLINSKIJ, D. – POGREBINSKIJ, M.: *Hrdina Sovietskeho zväzu Ján Nálepka.* Bratislava 1952.

BABNIČ, V.: *Vo veľkej vojne malá vojna.* Bratislava 2004.

DOLEŽAL, J.: *Slovenské národní povstaní.* Praha 1954.

ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov.* Bratislava 1999.

ĎURICA, M. S.: *Slovenská republika 1939 – 1945.* Bratislava 1999.

FALŤAN, S.: *Víťazné stretnutie.* Bratislava 1948.

FALŤAN, S.: *Partizánska vojna na Slovensku.* Bratislava 1949.

FALŤAN, S.: *Slováci v partizánskych bojoch v Sovietskom zväze.* Bratislava 1957.

FALŤAN, S.: *O slovenskom národnom povstaní.* Bratislava 1964.

FREMAL, K.: *Kapitoly z dejín protifašistického odboja na Slovensku v rokoch 1938 – 1945.* Banská Bystrica 2000.

GEBHART, J. – ŠIMOVČEK, J.: *Partizáni v Československu 1941 – 1945.* Praha, Bratislava 1984.

GOSZTONY, P.: *Deutschlands Waffengefährten an der Ostfront 1941 – 1945.* Stuttgart 1981.

GOSZTONY, P.: *Hitlers Fremde Heere. Das Schiksal der nichtdeutschen Armeen im Osfeldzug.* Wien 1976.

GRACA, B. – FÁBRY, R.: *SNP – prameň hrdinstva a sily.* Bratislava 1964.

GREČUCHA, I. V.: *Stránky priateľstva.* Bratislava 1986.

GRICAK, J.: *Narys istorii Ukrajini. Formirovannija modernoj ukrajinskoj nacii XIX-XX stolittja.* Kyjev 1996.

HUSÁK, G.: *Svedectvo o SNP.* Bratislava 1964.

Istorija Rosii 1938 – 2002. (Red. A. S. Barsenkov – A. I. Vdovin). Moskva 2003.

Istorija Rosii XX. vek. (Red. B. P. Dmitrenko). Moskva 2001.

JABLONICKÝ, J.: *Slovensko na prelome.* Bratislava 1965.

JABLONICKÝ, J. – KROPILÁK, M.: *Malý slovník SNP.* Bratislava 1964.

JUŠČÁK, P.: *Odvlečení.* Bratislava 2001.

Kalendár slovenského vojaka na rok 1944. Bratislava 1943.

KAMENEC, I.: *Slovenský štát.* Praha 1992.

KLIMENT, K. Ch.: *Slovenská armáda 1939 – 1945.* Plzeň 1996.

KLIMKO, J.: *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku.* Bratislava 1986.

Kol.: *Fakty o druhej svetovej vojne.* Bratislava 1974.

Kol.: *Za svobodu Československa.* Praha 1959

Kol.: *Dejiny Slovenska. (Tézy).* Bratislava 1955.
Kol.: *Dejiny Slovenska, V. zv.* Bratislava 1985.
Kol.: *Slovensko-Dejiny.* Bratislava 1971.
Kol.: *Nacistickaja politika genocida i vyžennoj zemli v Belorusii 1941 – 1944.* Minsk 1984.
Kol.: *Prehľad dejín KSČ na Slovensku.* Bratislava 1971.
Kol.: *Vojenské dějiny Československa.* (1939 – 1945). IV. diel. Praha 1988.
Kol.: *Vojenské osobnosti čs. odboje 1939 – 1945.* Praha-Bratislava 2005.
Kol: *Dějiny ČSR.* Praha 1954.
Kol.: *Dejinná križovatka.* Bratislava 1964.
Kol: *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války.* Praha 1961.
Kol.: *Za národní osvobození – za novou republiku.* Praha 1985.
Kol.: *Kronika druhej svetovej vojny.* Bratislava 2000.
Kol.: *Lexikón slovenských dejín.* Bratislava 1997.
KOLAKOWSKI, P.: *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939-1945.* Warszawa 2002.
KOSIK, V.: *Ukrajina i Nimeččina v drugij svitovij vijny.* Lviv 1993.
KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska.* Praha 1998.
KOVAĽ, M. V.: *Ukrajina v drugij svitovij i velikij vitčiznjnanij vijnach.* Kiij 1999.
Krátke dejiny Slovenska. (Zost. E. Mannová). Bratislava 2003.
Kronika Slovenska II. (Zost. D. Kováč a kol.). Bratislava 1999.
KROPILÁK, M.: *Povstanie a revolúcia.* Bratislava 1984.
KUBERSKI, J. H.: *Sojusznicy Hitlera 1941 – 1945.* Warszawa 1993.
KUCHÁR, B.: *Ostali verní prísahe. (K prejavom protifašistického odporu v slovenskom vojsku, najmä v rýchlej divízii.)* Bratislava 1989.
LAVOVÁ, M.: *Marek Čulen.* Bratislava 1971.
LIPTÁK, Ľ.: *Slovensko v 20. storočí.* Bratislava 2000.
LUGOVOJ, N. – ČERKUN, N: *Priateľstvo spečatené krvou.* Bratislava 1961.
MICIK, J. A. – BAŽAN, O. G.: *Istorija Ukrajini. Z 1914 r. do našich dniv.* III. Kyjev 2003.
MIČIANIK, P.: Vplyv náboženstva a ideológie na vzťahy slovenských vojakov a civilného obyvateľstva ZSSR v rokoch 1941 – 1943. In: *Politické vedy,* roč. IV, č. 2, 2001, s. 5-81.
MIKUŠ, A. J.: *Slovensko v dráme Európy.* Martin 2002.
MRVA, I.: *Dejiny Slovenska v kocke.* Bratislava 2003.
Na jasných cestách. Bratislava 1948.
NÁLEPKA, J.: *Druhá maturita (a nové poznatky o kpt. Jánovi Nálepkovi).* Bratislava 1995.

NÁLEPKA, J.: *Iní o kpt. Jánovi Nálepkovi.* Spišská Nová Ves 2002.
PAŠKA, L.: *Pozor, míny!* Liptovský Mikuláš 2003.
PAULIAK, E.: *Od povstania k oslobodeniu.* Bratislava 1985.
PLEVZA, V. a kol.: *Dejiny SNP, V. zv.* Bratislava 1984.
POLÁK, M.: *Frontové divadlá slovenskej armády (1943).* Bratislava 1998.
PREČAN, V.: *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993.* Brno 1994.
RAŠLA, A.: *Polní prokurátor vzpomíná.* Praha 1970.
RJABIK, M. – MOROCHOVIČ, V.: *Malé drámy.* Praha-Bratislava 1984.
SABUROV, A, N.: *Stopy vedou do lesů. (Vyprávění o kpt. Janu Nálepkovi).* Praha 1965.
SABUROV, A. N.: *Tajomný kapitán.* Bratislava 1962.
Sprievodca po expozícii Múzea SNP Banská Bystrica. Banská Bystrica 1999.
ŠALGOVIČ, V.: *Hrdina Nálepka. (Reportáž z bojov 1. čs. partizánskeho práporu na Ukrajine.)* Bratislava 1946.
ŠALGOVIČ, V.: *Kapitán Repkin odchádza.* Bratislava 1968.
ŠALGOVIČ, V. – PETRO, F.: *Prišli z východu.* Bratislava 1951.
ŠIMUNIČ, P: *Slovenská armáda a SNP.* Bratislava 1995.
ŠOLC, J.: *Za frontou na východě.* Cheb 2003.
ŠTEFANSKÝ, V.: *Armáda v SNP.* Bratislava 1984.
ŠTEFANSKÝ, V.: *Slovenskí vojaci v Taliansku.* Bratislava 2000.
ŠUMICHRAST, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě.* Cheb 2006.
TEJCHMANN, M.: *Ve službách Třetí říše. Hitlerovy zahraniční jednotky.* Praha 1998.
TIMOCHOVIČ, I. V.: *Bitva za Belorusiju 1941 – 1945.* Minsk 1994.
TOMAŠČÍK, K.: *Na dobrej ceste.* Bratislava 1979.
TURONEK, J.: *Bialorus pod okupacja Niemecka.* Warszawa 1993.
ÚKROP, P.: *Slováci v Stutthofe.* Banská Bystrica 1997.
VAŠKO, V.: *Neumlčená. (Kronika katolícke cirkve v Československu po druhé sv. válce).* Praha 1990.
VERT, A.: *Rossija v vojne 1941 – 1945.* Moskva 2003.
VETROV, A.: *Bratja po oružiju.* Minsk 1965.
V bojach za Belarusiju. (Zost. P. Akulov – G. Tolokolnikov). Minsk 1974.
VNUK, F.: *Neuveriteľné sprisahanie.* Trenčín 1993.
VNUK, F.: *Rebelanti a suplikanti.* Lakewood 1989.
VNUK, F.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. I. diel.* Toronto-Svätý Jur 1994.
Zápisky gen. Rudolfa Viesta. (Zost. kol.). Bratislava 2002.
Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948. (Zost. J. Korček). Trenčín 1994.

Štúdie, recenzie

AFANASJEV, N.: Z historie společných bojů sovětských a československých partyzánů v Bělorusku (1942 – 1944). In: *Historie a vojenství*, roč. 24, č. 2, 1975, s. 51-63.

BALÁŽOVÁ, E.: K niektorým otázkam postupného narastania protifašistickej orientácie slovenských vojakov nasadených do vojny proti ZSSR. In: *Zborník Múzea SNP*, č. 9/1984, s. 131-158.

BALÁŽOVÁ, E.: Vznik a činnosť 1. čs. partizánskeho oddielu kpt. Jána Nálepku. In: *Historie a vojenství*, roč. 32, č. 5, 1983, s. 25-46.

BALÁŽOVÁ, E.: Účasť Slovákov v partizánskom hnutí na severnej Ukrajine a v Bielorusku. In: *Zborník Múzea SNP*, č. 12/1987, s. 155-184.

BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (september 1941 – november 1942). I. In.: *Vojenská história*, roč. 3, č. 4, 1999, s. 29-54.

BYSTRICKÝ, J.: Zaisťovacia divízia na okupovanom území Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 – október 1943). II. In.: *Vojenská história*, roč. 4, č. 3-4, 2000, s. 35-52.

BYSTRICKÝ, J.: *Slovenská armáda 1939 – 1945.* (Recenzia knihy Ch. K. Klimenta). In: *Vojenská história*, roč. 1, č. 1, 1997, s. 107-112.

BYSTRICKÝ, J.: Rýchla /1. pešia/ a Zaisťovacia /2. pešia/ divízia vo vojne proti Sovietskemu zväzu /1941 – 1943/. In: *Armáda v dejinách Slovenska*. Bratislava 1993, s. 115-140.

ČINČURA, A.: Duch slovenskej armády. In: *Slovenská republika 1939 – 1949.* (Zost. Ján J. Lach). Scranton 1949, s. 126-132.

FALŤAN, S.: Z denníka partizána na Bielej Rusi. In: *Partizánske akcie v národnom povstaní* (Zost. R. Brtáň). Bratislava 1945, s. 121-136.

GAŠINEC, E.: Slovenskí vojaci ako partizáni v Bielorusku. (Recenzia na publikáciu P. Z. Kalinina Partizanskaja respublika). Pravda na víkend, 26. 9. 1969, s. 6.

GOGUN, O.: Jak „narodni mesniky" mstili narodu: kommunističnij partizanskij teror v roki radjansko-nimeckoj vijny. In: *Ukrajinskij vyzvolnij ruch.* (Zost. kol.). Lviv 2005, s. 61-70.

CHAUSTOV, V. N.: Organy gosudarstvennoj bezopasnosti v tylu i na fronte. In: *Vojna i obščestvo 1941 – 1945.* (Pod. red. G. N. Sevostjanov). Moskva 2004, s. 359-374.

JABLONICKÝ, J.: SNP v historiografii v rokoch totality. In: *SNP v pamäti národa.* (Zost. J. Lipták). Bratislava 1994, s. 86-100.

KAFTAN, O.: Notatki do pitannja pro učasť slovackich vijsk v bojachproti Radjanskogo sojuza. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých*

historikov IV. (Zost. M. Šmigeľ – P. Mičko). Banská Bystrica 2005, s. 211-222.

KATREBA, Z.: Ve službách Třetí říše. (Recenzia na knihu M. Tejchmana). In: *Vojenská história*, roč. 7, č. 1, 2003, s. 126-130.

KLOKOV, V. I.: Účast Čechů a Slováků v partyzánských bojích na Ukrajině a Bíle Rusi v letech Velké vlastenecké války Sovětského svazu. In: *Otázky národní a demokratické revoluce v ČSR*. Praha 1955, s. 48-61.

KLUBERT, T.: Bitka pri Lipovci. In: *Vojenská história*, č. 1/2003, s. 15-35.

KNJAZKOV, A. S.: Okupacionnyj režim. Partizanskoje dviženie. In: *Vojna i obščestvo 1941 – 1945* (Pod. red. G. N. Sevostjanov), s. 264-292.

KOLLÁR, P.: Účasť Slovákov v protifašistickom ozbrojenom zápase. In: *Záverečná fáza 2. sv. vojny a oslobodenie Slovenska.* (Zost. V. Štefanský). Bratislava 1996, s. 156-167.

KOVÁČIKOVÁ, K.: Ľudské straty a obete obyvateľov Slovenska v rokoch 2. sv. vojny – projekt a súčasný stav výskumu. In: *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy.* (Zost. D. Tóth – K. Kováčiková). Banská Bystrica 1999, s. 417-419.

KRÁTKY, K.: Hromadný přechod slovenských vojáku k sovětské armádě v říjnu 1943 a jeho význam. In: *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov.* Bratislava 1956, s. 351-358.

KRÁTKY, K.: Rozklad armády t.zv. slovenského státu a přechod jejich příslušníků k sovětské armádě. In: *Historie a vojenství,* č. 2/1956, s. 170-203.

MEDVECKÝ, M.: Represie príslušníkov Zaisťovacej divízie voči civilnému obyvateľstvu na obsadenom území ZSSR. In: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I.* (Zost. M. Lacko). Trnava 2002, s. 141-154.

MIČIANIK, P.: Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci. In: *Historické rozhľady*, roč. 2, č. 2, 2005, s. 199-248.

MIČIANIK, P.: Slovenská Zaisťovacia divízia na okupovaných územiach Ukrajiny a južného Bieloruska (január – august 1942). *Vojenská história*, roč. 10. č. 4, 2006, s. 43-62.

PÍKA, H.: Slovenští vojáci pomáhali zachraňovat čest československé armády. In: *Nad Tatrou sa blýska.* (Zost. F. Oktavec). Praha-Bratislava 1946, s. 209-214.

SCHÖNHERR, K.: Die Slowakei im militärischen Kalkul des Deutschen Reiches 1939 – 1945. In: *Slovensko a druhá svetová vojna.* (Zost. M. Púčik – F. Cséfalvay). Bratislava 2000, s. 151-170.

ŠAMKO, J.: Účasť Čechov a Slovákov v partizánskych bojoch na Kryme počas Veľkej vlasteneckej vojny Sovietskeho zväzu. In: *Historie a vojenství,* roč. 7, č. 2, 1958, s. 136-143.

ŠIMOVČEK, J.: K prechodu na ozbrojené formy protifašistického odboja na Slovensku po prepadnutí ZSSR fašistickým Nemeckom. In: *Štúdie k čs. vojenským dejinám.* Praha 1979, s. 4-56.

ŠIMUNIČ, P.: Koniec legendy o misii generála Paula von Otta. (Recenzia knihy J. Považskeho). In: *Vojenská história*, roč. 1, č. 1, 1997, s. 113-114.

ŠIMUNIČ, P.: Slovenská armáda v kontexte II. svetovej vojny a predpoklady povstania. In: *Vojenské aspekty SNP.* (Zost. J. Korček). Bratislava 1994, s. 14-26.

ŠIMUNIČ, P.: Národnostná otázka v Slovenskej armáde a čs. zahraničných jednotkách 1939 – 1945. In: *Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948.* Trenčín 1994, s. 86-119.

ŠIMUNIČ, P.: Slovensko v druhej svetovej vojne – vojenské predpoklady SNP. In: *SNP 1944. Vstup Slovenska do demokratickej Európy.* Banská Bystrica 1999, s. 109-121.

ŠOLC, J.: Ján Nálepka II. In: *Historie a vojenství*, roč. 22, č. 5, 1973, s. 1077-1096.

ŠOLC, J.: Po rokoch o SNP. In: *Cesty k slobode.* (Zost. J. Šolc). Praha 1964, s. 287-347.

ŠOLC, J.: Slovensko vo vojne a proti vojne. In: *SNP v ľudovej tvorbe.* (Zost. kol.). Bratislava 1964, s. 17-84.

ŠOLC, J.: SNP, jeho predpoklady a priebeh. In: *SNP 25. Štúdie, udalosti, bibliografia.* (Zost. kol.). Bratislava 1969, s. 10-93.

ŠTEFANSKÝ, V.: 1. čs. armáda na Slovensku. In: *Lektorské listy.* (Prednášky prednesené na celoslovenskom seminári 23.-24. 4. 1991 v Bratislave). Bratislava 1991, s. 3-18.

ŠTEFANSKÝ, V.: Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1944. In: *Slovenská republika (1939 – 1945).* (Zost. J. Bobák). Bratislava 2000, s. 182-189.

VNUK, F.: Kritický a odpatetizovaný pohľad na SNP. In.: *Dies ater.* (Zost. kol.) Bratislava 1994, s. 13-27.

TEJCHMAN, M.: Ve službách "Třetí říše". (Slovanští vojáci v německých uniformách za 2. světové války). In: *Slovanské historické studie XIX*/1993, s. 167-189.

TÓTH, J.: Vytváranie odbojových buržoáznych skupín v slovenskej armáde. In: *Slovenské národné povstanie 1944.* (Zost. Ľ. Holotík). Bratislava 1965, s. 154-164.

ZIELINSKI, J.: Spisz i Orawa w łatach 1918 – 1945. In: *Podhale v czasie okupacji 1939 – 1945.* (Zost. J. Berghauzen). Warszawa 1972, s. 176-179.

Spomienky

BELAJ, E.: Mezi Nálepkovci. In: *Bojovali jsme a zvítězili.* (Zost. V. Holá). Praha 1979, s. 188-194.
BELKO, J.: *Zápisník z východného frontu.* Bratislava 1965.
BYSTRAN, J.: Spomíname si na nich spred štvrťstoročia. *Pravda,* 24. 8. 1967, s. 4.
DAVIDOV, D.: *Saburová legenda o Rjepkinovi.* New York 1964.
DRŽÍK, J.: Partizánskymi chodníkmi k slobode. In: *Ako som bojoval proti fašizmu.* (Zost. kol.). Trnava 1989, s. 40-50.
FRAŇO, K.: Od Nálepku po povstanie. In: *Trnavská posádka a piešťanskí letci v SNP.* Trnava 1989.
HEDERLING, K.: Nálepkovci. *Pravda,* 31. 8. 1972, s. 5.
Kol.: *Ako sa rodilo priateľstvo na večné časy.* Bratislava 1959.
Kol: *Nezaveje čas, čo v krvi sa zrodilo.* Bratislava 1980.
Ohne partizánskej družby. (Zost. V. F. Romanovskij – S. Falťan). Bratislava 1961.
POLÁK, O.: *Spomienky Vlachovčanov na protifašistický odboj v SNP a na boje v II. sv. vojne.* Vlachovo 1994.

Edície dokumentov

Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944. (Zost. M.Lacko). Trnava 2006.
Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko. (Zost. V. Prečan). Bratislava 1971.
Dokumenty k dejinám KSS 1938 – 1944. I. diel. (Zost. J. Chreňová) Bratislava 1988.
Ukrajina v drugij svitovij vijni u dokumentach. Tom 2. (Zost. V. Kosik). Lviv 1998.
Ukrajina v drugij svitovij vijni u dokumentach. Tom 3. (Zost. V. Kosik). Lviv 1999.

Bibliografie

KAPIŠINSKÁ, K.: Protifašistické hnutie v slovenskej armáde na východnom fronte. Košice 1978.
HANUSEK, O. – ŠEĎOVÁ, B.: *Slováci v čs. zahraničnom protifašistickom odboji. Výberová bibliografia.* Bratislava 1987.

Rukopisy, nepublikované práce

BEDNÁR, J.: *Spomienky.* Strojopis.

SELEMENEV, V. D.: Účasť Slovákov v partizánskom hnutí v dokumentoch Národného archívu Bieloruskej republiky. (Príspevok na seminári k 90. výročiu narodenia J. Nálepku, november 2002). Archív Múzea SNP Banská Bystrica.

ŠKULTÉTY, J.: *Podmienky vzniku, charakter činnosti a zánik slovenskej armády.* Strojopis.

ŠKULTÉTY, J.: *Štatistický pohľad do vojenskej minulosti Slovenska.* Strojopis.

ŠKULTÉTY, J.: *Cestou-necestou.* Strojopis. (Kópie v AMSNP, tiež VHA Bratislava).

I. ZOZNAM ZBEHNUTÝCH A ZAJATÝCH PRÍSLUŠNÍKOV ZAISŤOVACEJ DIVÍZIE V ROKOCH 1942/1943

(Spracovaný podľa zoznamov strát slovenskej armády, zoznamov príslušníkov partizánskych jednotiek na území Ukrajiny, Bieloruska a literatúry)[1]

---

[1] Pozn. autora: *Text normálneho štýlu sa viaže k prameňom slovenskej strany, text v kurzíve pochádza z druhej strany (partizánske dokumenty, literatúra, spomienky a pod.). Údaje som dodržal aj v prípadoch, keď si dátumy slovenskej a sovietskej strany odporujú. Spravidla však boli presnejšie a dôveryhodnejšie údaje slovenskej armády než partizánske.*
Pre lepšiu prehľadnosť sú skupinové zbehnutia v zozname oddelené prázdnym riadkom.
Za príslušníkov odboja som nepokladal automaticky všetkých, čo ušli, ale len tých, u ktorých máme doloženú účasť či už v partizánskom oddiele alebo armáde. V niekoľkých prípadoch sa mi nepodarilo definitívne vypátrať osud nezvestného – či bol v odboji, zahynul, alebo prežil. Vtedy som sa priklonil podľa okolností nezvestnosti, ako aj nepriamych dôkazov, indícií, k verzii, ktorá sa mi zdala najbližšia pravde. Teda uvedené čísla nemusia byť definitívne, no v žiadnom prípade nepôjde o väčšie výkyvy, než zopár jednotlivcov.
Zoznam nezvestných ZD zahrňuje aj príslušníkov ženijných jednotiek, ktoré pôsobili vo zväzku divízie len formálne: prakticky boli izolované a presúvané po južnom úseku východného frontu podľa aktuálnych potrieb Wehrmachtu. Ide celkovo o 9 prípadov. Železničná stavebná rota (5) – Antalík, Sivák, Nandrážsky, Marko, Teliščák, tiež 4 príslušníkov Železničného práporu 12 (Hošaľa, Katrušin, Starých, Maruna).
Do strát v odboji zahrňujem partizánske jednotky, ale aj čs. zahraničnú armádu, resp. padlých v domácom odboji.

ROK 1942

apríl[2]

1. stk. v z. **Jakša Vincent** (1918/1939, Kapušany), zbehol 14. 4. z Divízneho zbrojného parku (DZP).[3] Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[4]

máj

2. stk. **Ďurčanský Vincent** (1918/1940, Ďurčiná), JPO-2, zajatý 20. 5. pri Lučici, ranený do brucha. Od partizánov utiekol (prepustený?). V roku 1944 na Slovensku. Pravdepodobne prežil.
3. stk. **Balko Ondrej** (1920/1940, Hrubov), p. pl. 6, zajatý 22. 5. pri Lučici. Zlikvidovaný partizánmi.
4. stk. v z. **Kmeť Jozef** (1919/1939, Sklené Teplice[5]), Pionprápor 11, 22. 5. „zbehol" od Posádkového veliteľstva Ľvov. V skutočnosti nezbehol.[6] Vojnu prežil.

jún

5. stk. **Krištek Eduard** (1919/1941, Sihla[7]), p. pl. 6, 2. 6. zajatý počas partizánskeho prepadu pri obci Mlynok. Zlikvidovaný partizánmi.[8]

---

[2] Do apríla 1942 nemáme zaznamenaný prípad zbehnutia na sovietsku stranu. Bolo len niekoľko málo prípadov zbehnutia do tyla. 8. marca 1942 napr. zbehli stk. **Masár Michal** (1919/1940, Podolie) zo Žitomíra a stk. **Gažík Jozef** (1919/1939, Trenčianske Biskupice). Obaja delostrelci utiekli od ZD a preoblečení do civilu sa skrývali v Žitomíri medzi civilným obyvateľstvom (u frajerok). K partizánom sa nepridali. Dolapení boli v lete, vojnu prežili.

[3] Nezvestný bol ešte koncom roka 1943.

[4] Podľa oznámenia OcÚ Kapušany z 18. 5. 2005 sa do obce nikdy nevrátil.

[5] Príslušný Handlová.

[6] Podľa telefonického vyjadrenia sestry J. Kmeťa – p. Schniererovej dňa 14. 5. 2005 autorovi tento v skutočnosti nezbehol. Iba bol náhle poslaný do zápolia, aby sa tak zachránil pred možnými následkami, potom čo zbil istého Nemca.

[7] Inde Kyslá.

[8] Po dátume zajatia – 2. 6. 1942 – nemá v kmeňových dokladoch už žiaden záznam.

júl

6. stk. **Szász Imrich** (1919/1941, Biskupice pri Dunaji), p. pl. 2, 6. 7. zbehol z Kurska.[9] Vojnu prežil.
7. stk. **Bičanský** (???[10]) – 9. 7. ušiel autom pri služobnej ceste do Žitomíra.
8. stk. v z. **Menth Jozef** (1919/1939, Dolné Štitáry), p. pl. 2, 19. 7. zbehol z Kurska. Zbehol do Maďarska.[11] Ďalší osud nezistený.
9. stk. **Kršna Ján** (1919/1940, Modrý Kameň[12]), p. pl. 6, 26. 7. zajatý pri poľ. stanici č. 637 Ptič. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[13]
10. stk. v z. **Ondrejka Pavol** (1919/1939, Volkovce), p. pl. 2, nezvestný pri poľ. stanici Ptič. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi – zo ZSSR sa nevrátil.

august

11. stk. **Zvara Ondrej** (1919/1940, Horný Tisovník), SPO, 5. 8. zbehol z Michajlovky. *Gomeľský partizánsky zväzok. Potom v ČA. Vojnu prežil.*[14]
12. slob. **Ivanič Karol** (1919/1940, Račištorf), SPO, zbehol 30. 8. z Koziniek. *Chojnický p. o., od 12. 9. u zväzku I. F. Fedorova, potom odoslaný k čs. armáde. Vojnu prežil.*
13. stk. v z. **Tuš Jozef** (1918/1939, Šarfia, PK), SPO, zbehol 30. 8. z Koziniek. *Chojnický p. o., od 12. 9. u zväzku I. F. Fedorova, potom odoslaný k čs. armáde. Vojnu prežil.*

---

[9] Ešte v jeseni 1943 po ňom armáda pátrala.

[10] Jeho meno uvádza Falťan. Podľa výkazu zbehov (f. ZD, šk. 47, II/198) zbehol od 4/101 roty 11. júla 1942 aj stk. Ján Liška. Za upozornenie ďakujem P. Mičianikovi. Keďže sa však jeho meno nikde viac neuvádza, predpokladám, že sa vrátil k posádke.

[11] VHA Bratislava, f. 55, 55-2-2, hlásenie ŽS V. Lapáš z 18. 11. 1943.

[12] Inde Dolná Strehová.

[13] Po dátume zajatia nemá v kmeňových dokladoch žiaden záznam.

[14] Sovietsky partizánsky veliteľ Rudňak však v zborníku *Ohne* uvádza, že v roku 1945 zahynul (s. 264).

október

14. stk. v z. **Sekerák Mikuláš** (1917/1939, Bajerovce), zbehol 27. 10. od p. pl. 101. *Pravdepodobne 125. p. b. A. A. Žigara.* Ako partizán 24. 6. 1943 pri Muljarovke zastrelený slovenskou strážou.[15]

november

15. slob. v z. **Gbelec Albert** (1919/1940, Jablonica[16]) 2/101 r., zbehol 2. 11. pri Ovruči. *U nezistenej bieloruskej p. skupiny.*
16. slob. v z. **Bednár Ján** (1918/1939, Lehota pri Nitre), p. pl. 101, 3. 11. počas boja s partizánmi pri Ptiči zajatý. *Od 3. 11. u 125. p. b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
17. stk. v z. **Facuna Ján** (1919/1939, Valentová), p. pl. 101, 3. 11. počas boja s partizánmi pri Ptiči zajatý.[17] *Od 3. 11. u 125. p. b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov, keď stúpil na mínu.*[18]

18. stk. v z. **Krulikovský Alojz** (1916/1939, Svrčinovec), p. pl. 101, zbehol 8. 11.[19] pri Lojeve. *U 125. p. b. A. A. Žigara. Neskôr Nemcami chytený a obesený.*
19. stk. v z. **Podimák Ondrej** (1919/1940, Dubková), p. pl. 101, zbehol 8. 11. pri Lojeve. *Od 7.11. u 125 p. b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*[20]

---

[15] Podľa informácie P. Mičianika zbehol na nákladnom aute v októbri 1942 aj npor. aut. Štefan Hanus, veliteľ NAK. Po svojich dvoch vojakoch Pilfouskovi vraj odkázal, že ak bude po ňom z lesa ktosi strieľať, bude to on. Asistenčný oddiel, ktorý Pilfousek po Hanusovi vyslal, ho chytil. Na Slovensku bol súdený za zbehnutie – pomohol mu však súdruh Rašla.

[16] Príslušný Budmerice.

[17] Ján Bednár a Ján Facuna sa v oficiálnom zozname zbehov ZD nenachádzajú vzhľadom na to, že boli zajatí. Stalo sa tak neďaleko Ptiča 3. 11. 1942, kde v boji padlo 22 slovenských vojakov z čaty por. Forgáča. Spolu s nimi bol zajatý aj Rudolf Bucha, ten však na druhý deň utiekol k armáde.

[18] *Ohne*, s. 432.

[19] Inde 6. 11.

[20] Na Slovensko sa vrátil až 1-2 roky po vojne ako invalid. Údaj poskytnutý OcÚ z jeho rodiska.

20. des. v z. **Bajana Jozef** (1920/1940, Belá), p.pl.101, zbehol 11. 11. pri Ptiči[21]. *Od 11. 11. u 125. p. b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
21. stk. **Dojčan**[22] **Michal** (1920/1941, Urmín), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11 u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
22. stk. **Gálik Pavol** (1920/1941, Krajné), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11 u 125. p.b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*
23. stk. **Janžo Michal** (1921/1941, Modrovka), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11 u 125. p.b. A. A. Žigara. V roku 1943 chytený a popravený Nemcami.*
24. slob. v z. **Jančo Štefan** (1919/1939, Selec), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11. u 125. p.b. A. A. Žigara. V roku 1943 popravený Nemcami.*
25. stk. **Klunda Pavol** (1920/1941, Kolárovice), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11 u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
26. stk. **Kolembus Anton** (1920/1941, Hrabušovce), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11.11 u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
27. slob. **Lazar Gustáv** (1921/1941, Nitrianska Streda), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11. u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
28. stk. **Matejov Ján** (1920/1941, Skýcov), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11. u 125. p.b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*
29. stk. **Medzihorský Emil** (1921/1941, Zlatovce), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11. u 125.p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
30. stk. **Piláčik**[23] **Rudolf** (1920/1941, Dlhé Pole), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11. 11. u 125.p.b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*
31. stk. **Slávik Ján** (1920/1941, Lubina), zbehol 11. 11. pri Ptiči. *Od 11.11. u 125.p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
32. slob. **Mikula Ján** (1920/1941, Adamovské Kochanovce), zbehol 11. 11. pri Ptiči.[24] *Od 11. 11. u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*

---

[21] V zozname zbehov ZD sa skupina z 11. novembra 1942 neuvádza, pretože svoju dezerciu zamaskovala ako partizánsky prepad. Stalo sa tak pri obci Starušky, neďaleko Ptiča.

[22] V zoznamoch bieloruských partizánov VHÚ-VHA Praha opakovane uvádzaný ako „Devičan". Možno si zmenil meno.

[23] Inde Pilátik, Piláček.

[24] V úradnom zozname strát z roku 1943 sa Mikulovo meno neudáva, pretože v tom čase už bol vedený znova v evidencii príslušníkov slovenskej armády.

33. stk. v z. **Češek Ján** (1918/1939, Hrádok), p. pl. 101, zbehol 14. 11., Sanjuky. *U 125. p.b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*[25] *Podľa i. padol na Dukle.*

34. stk. **Friga Michal** (1920/1941, Svidnička), 3/102, zbehol 14. 11. pri Sanjukách. *U 125. p.b. A. A. Žigara. Zahynul pri bojovej akcii 31. 12. 1943 pri Kalinkoviči.*

35. slob. **Ašver Jozef** (1917/1939, Kuzmice), 11/101, zbehol 17. 11. pri Sanjukách. *Od 17. 11. u 125. p.b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*
36. stk. v z. **Kršík Ondrej** (1918/1939, Horná Maríková), 11/101, zbehol 17. 11. pri Sanjukách. *Od 10. 12. (17. 10) u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
37. stk. v z. **Panáček František** (1919/1940, Lysá pod Makytou), 11/101, zbehol 17. 11. pri Sanjukách. *Od 10. 12. u 125. p.b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*
38. stk. **Pargáč Pavel** (1921/1941, Kamanová), 11/101, zbehol 17. 11. pri Sanjukách. *Od 1. (10). 12. u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*

39. stk. **Deviatka Jozef** (1920/1941, Jánova Ves, TO), 18.11. nezvestný od prepadu banditmi pri obci Sanjuky.[26] Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.[27]
40. stk. **Dudík Jozef** (1920/1941, Nitra[28]), nezvestný od prepadu banditmi pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.
41. stk. **Gajarský Jozef** (1921/1941, Kerestúr[29]), nezvestný od prepadu banditmi pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.[30]

---

25 30. marec 1944 ako dátum jeho smrti uvádza aj pomník v jeho rodnej obci.

26 V zozname nezvestných od Sanjúk (f. MNO dôv., k. 276) nachádzame meno Pavla Kuboviča (1920, Bučany), Ľudovíta Némethyho (1920, Neštich), Jána Hynderschustera (1920, Čela – BA), ktorí boli pri prepade ranení, avšak vrátili sa k armáde. To nasvedčuje, že išlo o skutočný prepad, nie fingovaný.

27 V kmeňovom liste nemá totiž od zajatia žiaden záznam. Podľa istej zmienky zahynul v Karpatoch v r. 1944, čo je však nepravdepodobné – jeho meno sa totiž nenachádza na pomníku padlých odbojárov v rodnej Klátovej Novej Vsi.

28 Podľa kmeňového listu však narodený v Šintave.

29 Dnes Križovany nad Dudváhom.

30 V armádnych dokumentoch nemá po roku 1942 žiaden záznam.

42. slob. **Glasa**[31] **Prokop** (1921/1941, Báhoň), nezvestný od prepadu banditmi pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[32]
43. slob. **Hruška Ondrej** (1920/1941, Trnava pri Laborci), nezv. od prepadu pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.
44. stk. v z. **Kosno Žigmund** (1915/1937, Rimavská Lehota), nezv. od prepadu pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.
45. stk. v z. **Letavský Blažej** (1920/1940, Rárbok[33], MA), nezv. od prepadu banditmi pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.[34]
46. stk. **Mlynár Ján** (1920/1940, Gerlachov, PP), nezv. od prepadu banditmi pri Sanjukách. Zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.[35]
47. stk. **Pauke Štefan** (1920/1941, Tesáry nad Žitavou), nezv. od prepadu banditmi pri Sanjukách. *Údajne zomrel ako partizán v ZSSR 3. 7. 1943.*[36]
48. stk. v z. **Vančo Jozef** (1918/1939, Bodiná), zajatý 18. 11. pri Sanjukách.[37] Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi. Na Slovensko sa nikdy nevrátil.
49. stk. **Vencel Ján** (1920/1941, Žaškov), zajatý 18. 11. pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.[38]

---

31 V zozname chybne Galsa.

32 V armádnych dokumentoch nemá po roku 1942 žiaden záznam. Na OcÚ Báhoň o ňom nič nevedeli.

33 Teraz Rohožník.

34 Kmeňový záznam nenájdený.

35 Podľa oznámenia OcÚ Gerlachov zo 17. 5. 2005 sa do obce nikdy nevrátil, vedený bol ako nezvestný.

36 Informácia poskytnutá ObÚ Tesárske Mlyňany dňa 6. 5. 2005 na základe zápisu v matrike. (Pauke bol úradne vyhlásený za mŕtveho uznesením Okr. súdu v ZM 1. 10. 1948).

37 Vanča uvádza Úradný zoznam strát ako zajatého pri Sanjukách, avšak nie 18. 11. ale 18. 3. 1943.

38 Podľa informácie, ktorú získala jeho rodina od jedného zo spolubojovníkov, sa počas akcie „stratil" – dotyčný svedok však tvrdil, že bez úmyslu dezercie. Po tomto dátume sa o ňom neobjavila viac žiadna zmienka. Jediným vysvetlením teda ostáva likvidácia partizánmi. Informácia poskytnutá OÚ Žaškov dňa 22. 4. 2005.

50. stk. **Zaťko Štefan** (1920/1941, Gýmeš), zajatý 18. 11. pri Sanjukách. Pravdepodobne utiekol. *Vojnu prežil.*[39]
51. rtk. z pov. **Zezulák Mikuláš** (1915/1937, Čertižné), zajatý 18. 11. pri Sanjukách. Pravdepodobne zlikvidovaný sovietskymi partizánmi.[40]

52. stk. **Štrbík František** (1920, Veľké Šúrovce), nezvestný 19. 11. počas prepadu mostu v Novej Rudni. Zajatý partizánmi.[41] Utiekol späť k armáde. Vojnu prežil.[42]

53. stk. **Balážik Ján** (1920/1941, Nemce), p. pl. 102, zbehol 22. 11. pri Sanjukách. *U p.o. Frunze, p.b. Vorošilova, Polesie, padol 25. 7. 1944.*

54. stk. v z. **Bittner Ľudovít** (1919/1940, Merašice), 24. 11. zajatý pri Ovruči. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[43]
55. stk. v z. **Pavlovič Štefan** (1919/1940, Dobrá Voda), JPO-1, 24. 11. 1942 zajatý pri Salizovke. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.

december

56. stk. **Páč Ján** (1920/1941, Piarg), p. pl. 101, zbehol 2. 12. z Kopceviči. *Krátko po príchode popravený partizánmi 125. p.b. A. A. Žigara.*[44]
57. des. v z. **Kramer Mikuláš** (1918/1939, Egreš[45]), p. pl. 102, zbehol 3. 12. z Kopceviči. *Od 10. 12. u p. o. Mstiteľ vel. Černousova, 101. domanovičská p. b. Vojnu prežil.*
58. stk. **Podhora Jozef** (1920/1941, Pitelová), 102. p. pl., zbehol 3. 12.

---

[39] Podľa informácie z ObÚ Jelenec Štefan Zaťko (1921, Jelenec) vojnu prežil a zomrel v roku 2005. V partizánskych zoznamoch ani odbojárskej literatúre však nikdy nevystupuje.

[40] V evidencii VA Trnava sa nenachádza.

[41] VHA Bratislava, f. ZD, šk. 1, č. 82919/taj.

[42] V poli u ZD bol totiž až do 8. 2. 1943.

[43] Podľa oznámenia MÚ Nitra (kam Janíkovce patria) sa tu o menovanom nenachádza žiadna evidencia.

[44] Nie je jasné, či Páč zbehol, alebo bol spravodajským dôstojníkom 101. p. pl. vyslaný k Žigarovej brigáde so spravodajským poslaním. Krátko po príchode bol Páč popravený.

[45] Príslušný Sečovce, osada Albinov.

z Kalinkoviči. *Od 1. 12. u 101. domanovičskej p.b.*[46] *Neskôr partizánsky veliteľ na Slovensku. Vojnu prežil.*

59. stk. **Ščambora Ondrej** (1921/1941, Veľopolie), 102. p. pl. zbehol 3. 12.[47] z Kalinkoviči. *Od 7. 12. u 101. domanovičskej p.b. Padol v povstaní.*
60. stk. **Vaščík Vendelín**[48] (1920/1941, Papradno), 102 p.pl., 3.12. zbehol z Ovruče. *Od 3. 12. u 101. domanovičskej p.b., Polesie. Vojnu prežil.*
61. stk. **Zeleňák Jozef** (1920/1941, Bystré), 102. p. pl., 3. 12. zbehol z Koziniek. *Od 1. 8. u p.o. Mstiteľ 101. domanovičskej p.b.*[49] *Vojnu prežil.*

62. stk. v z. **Bobáľ-Tomašov Pavol** (1919/1940, Budiná), p. pl.101, 4. 12.[50] zbehol z Demeči. *Žitomírska p. o. Ščorsa, (E. F. Malikov). Ukrajinský p. V apríli 1944 vyslaný do spravodajskej školy v Moskve. Od 22. 7. 1944 ako partizánsky organizátor – výsadkár. Vojnu prežil.*
63. des. v z. **Homola Ondrej** (1919/1940, Kremnička[51]), p. pl. 101, 4. 12. zbehol z Jeľska. *Žitomírsky p.o. Ščorsa, (Malikov).* Vojnu nepreżil.[52]
64. slob. v z. **Kaščák Štefan** (1919/1940, Veľké Bukovce), p. pl. 101, 4. 12. zbehol z Kopceviči. *Žitomírsky p.o. Ščorsa, (Malikov). Ukrajinský partizán. Neskôr partizánsky veliteľ na Slovensku. Vojnu prežil.*
65. stk. v z. **Kmiť Michal** (1919/1940, Dobroslava), p. pl. 101, 4. 12. zbehol z Kopceviči. *Žitomírsky p.o. Ščorsa, (Malikov). Potom nezvestný. Vojnu nepreżil.*[53]
66. stk. **Kotrlec**[54] **Rudolf** (1920/1941, Kľak), 3/101, zbehol z Kopceviči 4. 12. *Vrátil sa k armáde.*[55] 17. 1. zadržaný a 30. 3. 1943 sa vrátil k 3/101

---

[46] Vetrov uvádza oddiel Mstiteľ Poleskej brigády. Takisto Vaščík, Zelenka, Ščambora, Kramer.

[47] Podľa i. 5. 12. 1942.

[48] V sovietskom zozname ako Vladimír.

[49] Ščambora, Vaščík, Zelenák a Podhora utekali spolu, v jeden deň.

[50] V spomienkach však uvádzajú ako dátum úteku 2. novembra.

[51] Šolc udáva 1918, Radvaň.

[52] Rjabik, M. – Morochovič, V.: c. d., s. 43.

[53] Jeho kolegovia Rjabik a Morochovič v publikácii píšu: „Kedy a kde zahynul, sa doteraz nepodarilo zistiť. Všetkých, ktorí s M. Kmiťom prešli k ukrajinským partizánom, stihol rovnaký osud." (*Malé drámy*, s. 43) Avšak podľa Šolca (s. 229) zahynul dňa 29. 3. 1945 pri výbuchu míny pri Levoči.

[54] Inde nesprávne Kotrelec.

[55] Podľa hlásenia ŽS Žarnovica z 22. 11. 1943 (55-3-3) bol trestaný poľ. súdom ZD

r. z väznice poľného súdu. 10. 7. 1944 prepustený do zálohy.

67. stk. **Vavrač Jozef** (1921/1941, Červená Skala[56]), p. pl. 101, 4. 12. zbehol z Ovruče. *Žitomírsky p. o. Ščorsa (Malikov). Potom u 2. čspdb. Vojnu prežil.*

68. stk. **Dubec Ján** (1920/1941, Nitra), p. pl. 101, zbehol 8. 12. z Jeľska *Od 25. 12. (17. 11) u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
69. stk. v z. **Širochman Juraj** (1919/1939, Močarany), p. pl. 101, zbehol 8. 12. z Ovruče. *Od 9. 12. u 125. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*

70. stk. **Hromada Vít** (1920/1941, Bereksek), p.pl. 101, 9. 12. zajatý pri Ptiči[57]. *Od 10. 12. u p.b. Kulikova. Vojnu prežil.*
71. stk. v z. **Krška**[58] **Michal** (1919/1940, Dolné Štitáry), 9. 12. zajatý pri Ptiči. *Od 9. 12. u p.b. 99. Guljajeva, Brestská obl. Vojnu prežil.*
72. stk. **Lochan Štefan** (1920/1941, Šoporňa), 9. 12. zajatý pri Ptiči. *Od 9. 12. u p.o. Vorošilov, 99. p.b. Guljajeva. Vojnu prežil.*[59]
73. stk. **Milirovič**[60] **Juraj** (1921/1941 Folvark[61]), p. pl.5, 9. 12. zajatý pri Ptiči. *Od 9. 12. u p.o. vel. Jakovenka, Minská obl. (99. p.b. Guljajeva, Brestská obl.) Vojnu prežil.*
74. stk. v z. **Puček Ignác** (1918/1940, Horná Porúbka), 9. 12. zajatý pri Ptiči. *U 125. Žigara. Vojnu prežil.*
75. stk. **Schlez Ľudovít**[62] (1920/1941, Biskupice pri Dunaji), p. pl. 2, 9. 12. zajatý pri Ptiči. *Od 9. 12. u p.o. vel. Jakovenka, Minská obl.*[63] *Potom ranený, od 8. 11. 1943 v čs. jednotkách v Buzuluku. Vojnu prežil.*

---

11. 3. 1943 pre prečin svojvoľného vzdialenia sa štvormesačným žalárom. Podľa údajov M. Rjabika bol však partizánmi zajatý v boji.

56 Príslušný však Predajná.

57 VHA Bratislava, f. ZD, k. 52, korešp. tajná. p.pl.101, 2-72, č. 67 dôv., z 11. 12. 1942.

58 Zoznam odd. „255" uvádza Kršák, bieloruský p.

59 Podľa Šolca „9. 12. 1942 previedol s p. skupinou deštrukciu ním stráženého mostu a pripojil sa k b. Vorošilov".

60 Podľa Šolca Mirilovič.

61 Teraz Stráňany.

62 V sovietskom zozname ako Juraj.

63 Inde sa uvádza aj 99. Guljajeva, Brestská obl.

76. rtk. z pov. **Majer Ján** (1909/1929, Banská Hodruša), p. pl. 101, 10. 12. zbehol z Korostenu. *Od 20. 11. u 125. p. b. Žigara. Vojnu prežil.*
77. slob. v z. **Greguš Štefan** (1920/1940, Čakajovce), DZP, 17. 12. zbehol z Jeľska. Dezertoval na Slovensko do obce Šarluška. V r. 1943 zatknutý a väznený. Vojnu prežil.[64]
78. stk. **Klimo Ján** (1920/1941, Kokava nad Rimavicou), p. pl. 101, 19. 12. nezvestný pri Jeľsku. *Od 23. 9. u 125. p.b. A. A. Žigara. Utopil sa v rieke Ptič 15. 2. 1944.*
79. stk. **Gubiš Michal** (1920/1941, Belince), p. pl. 101, 20. 12. zbehol z Kopceviči. *Od 15. 12. u 125. p. b. Žigara. Vojnu prežil.*
80. stk. v z. **Kuna Vincent**[65] (1917/1939, Výčapy-Opatovce), p. pl. 101, zbehol 20. 12. z Kalinkoviči. *U 125 p. b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*
81. des. v z. **Čipčiar Július** (1918/1940, Valaská), p. pl. 101, 21.12. zbehol z Jeľska. *Od 20. 11. (19. 12.) u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*[66]
82. stk. v z. **Goga Ján** (1919/1939, Medzilaborce), p. pl. 101, nezvestný z 21. 12. od Jeľska. *Od decembra (12.) u p.o. Gorbačov, p.b. Davidoviča, 25. Ponomarenko. Potom v ČSAZ. Pravdepodobne prežil.*[67]

83. slob. v z. **Bencúr Ján** (1919/1940, Zubrohlava), Prov.sklad-1, p. pl. 101, 24. 12. zbehol z Jeľska. *Od 24. 12. u 125. p.b. Žigara. Zahynul v marci 1943.*
84. stk. v z. **Bugát Jozef** (1917/1939, Liptovská Štiavnica), p. pl. 101, 24. 12. zbehol z Jeľska. *Od 24. 12. u 125. p. b. Žigara. Vojnu prežil.*
85. čat. v z. **Maškuľák**[68] **Jozef** (1918/1939, Kamenica nad Cirochou), zbehol 24. 12. z Kopceviči. *Od 24. 12. u 125. p.b. A. A. Žigara, Poleská obl., 31. 3. 1944 padol.*[69]
86. stk. **Oravec-Mič Ondrej** (1920/1941, Budča), poľné pekárne/101,

---

64 Informácia podľa kmeňového listu. 1. 4. 1944 prepustený do civilu, naopak, podľa informácie OcÚ Čakajovce zahynul ešte počas vojny, nepodarilo sa im však zistiť či v ZSSR alebo na Slovensku.

65 Vetrov ho označuje ako Františka.

66 V životopise (VHA) Čipčiar uvádza, že prešiel spolu s Klimom a Gogom už 19. 12. z Kopceviči do Mechejdoviči.

67 Údaj podľa kmeňového listu. Zoznam bieloruských partizánov ho však vedie ako padlého v ZSSR na neurčenom mieste.

68 Inde nepresne Maškuliak.

69 Podľa zoznamu bieloruských partizánov (VÚA-VHA Praha) však padol v Karpatoch (I. ČAK).

zbehol 24. 12. z Kalinkoviči. *Od 11. 11. (20.11) u 125. p.b. A. A. Žigara.*[70] *Potom ČSAZ. Vojnu prežil.*

87. stk. **Slatinčan Ondrej** (1920/1941, Zvolen), p. pl. 101, zbehol 24. 12. z Kalinkoviči. *Od 25. 12. u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*

88. stk. **Bednár Jozef** (1921/1941, Horné Dubovany), p. pl. 101, 25. 12.[71] zbehol z Jeľska. *Od decembra u p.o. Gorbačov, p.b. Davidoviča. (25.p.b. Ponomarenka). Vojnu prežil.*
89. stk. **Bohumel Július** (1920/1941, Stará Kremnička), p. pl. 101, 25. 12. zbehol z Muliarovky. *Od decembra u p.b. Gorbačov, 25. p.b. Ponomarenka, Minská obl., padol začiatkom decembra 1943 v Šipiloviči.*[72]
90. stk. **Forgáč Karol** (1920/1941, Málinec), p. pl. 101, 25. 12. zbehol z Jeľska. *Od 2. 10. u 25. Ponomarenka. Vojnu prežil.*
91. stk. **Marko Jozef** (1921/1941, Horné Obdokovce), p. pl. 101, 25. 12. zbehol zo Salizovky. *U p.o. Gorbačova, p.b. 25. Ponomarenka. Vojnu prežil.*
92. stk. **Tuček Štefan** (1921/1941, Veľký Lom), p. pl. 101, 25. 12. zbehol zo Selutiče. *Od 26. 12. u 125. p.b. A. A. Žigara, tiež 25. Ponomarenka. Padol v boji pri Kyjeve v jeseni 1943.*

93. stk. v z. **Bebčák-Lietavský Pavol** (1918/1940, Turzovka), p. pl. 101, 26. 12. zbehol z Jeľska.[73] U partizánov od decembra do mája 1943, kedy utiekol.[74] Vojnu prežil? Zahynul za neznámych okolností v r. 1945.[75]

---

[70] Oravec však v spomienkach píše (*Ohne*, s. 162), že 24. 12. utekal spolu s Bugátom, Slatinčanom a slob. Jurajom (asi Ján Bencúr, pretože iba ten bol slobodníkom – pozn. M.L.) a po ceste sa ešte stretli s utekajúcim Maškuliakom.

[71] J. Marko v životopise uvádza, že celá partia (Marko, Forgáč, Tuček, Bohumel, Bednár) ušli už 12. 12.

[72] Pochovaný v obci Jurkeviči.

[73] Dátum podľa údajov v zozname zbehov za rok 1942. Inde je dátum 19. 12. 1942.

[74] VHA Bratislava, f. 53, šk. 114, 53/43-48/3, hlásenie obranného dôst. VDO 1 z 10. 12. 1943.

[75] Podľa oznámenia Matričného úradu v Turzovke z dňa 22. 6. 2005 bol úradne vyhlásený za mŕtveho – nepreżil 30. november 1945. Avšak v kmeňovom zázname má zápis: „29. 1. 1944 prezentovaný vo vojenskej väznici ako chytený zbeh, daný do väzby vojenskej väznice B. Bystrica. 30. 9. 1945 preložený do zálohy."

94. stk. **Kručko Ján** (1923(?)/1942, Levoča[76]), zbehol od 101. p. pl. 26. 12.[77] *Od 13. 12. 1942 u p.o. Kuranova, 125. p.b. A. A. Žigara. Zahynul u partizánov.*
95. slob. v z. **Hanko Matej** (1919/1940, Kšiná), p. pl. 101, 26. 12. zbehol z Kopcevičí. *Od 26. 12. u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
96. stk. **Kvačkay František** (1920/1941, Mýto pod Ďumbierom), p. pl. 101, zbehol 26. 12. z Ogoliči. *Od 25. 11. u 125. A. A. Žigara. Padol v Prahe 1945.*
97. stk. v z. **Mojžiš Pavol** (1919/1940, Pezinok), p. pl. 101, zbehol 26. 12. z Korostenu. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[78]
98. stk. **Šinkulič Michal** (1918/1939, Vysoká nad Uhom), p. pl. 101, 26. 12. zbehol z Koziniek. *Od 25. 12. u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
99. stk. **Vranský Rudolf** (1918/1940, Čierny Balog-Komov), p. pl. 101, zbehol 26. 12. z Michlajloviči. *Od 25. 12. u 125. p.b. A. A. Žigara. Vojnu prežil.*
100. stk. **Dominik Pastierik** (1919/1941, Stará Bystrica-Harvelka), p. pl. 101, zbehol 29. 12. z Kalinkoviči. *Od 25. 12. 1942 (5. 1. 1943) u p.o. Kaznejeva, p.b. Šašuru.*
101. stk. **Slaviansky Silvester** (1921/1941, Podkriváň), zbehol 29. 12. z Kalinkoviči. *Od 25. 12. u p.o. Kaznejeva, p.b. Šašuru. 10. 4. 1944 padol v boji.*[79]

ROK 1943

január

1. stk. **Mičinec Rudolf** (1920/1941, Divina), 102 p. pl., zbehol 1. 1. 1943[80] počas akcie proti záškodníkom v Lelčici. *U Lelčickej p. b. 5. (25). 3. 1943 obesený ako partizán.*[81]

---

[76] Príslušný Michalovce.

[77] V úradnom zozname strát slovenskej armády sa nenachádza. Zbehol spolu s Hankom.

[78] Ešte v jeseni 1943 po ňom armáda pátrala. Jeho meno sa však v zoznamoch partizánov nenachádza.

[79] K 1. 1. 1943 bolo u 125. kopatkevičskej p. brigády A. A. Žigara celkovo 37 Slovákov, (*Slováci...*, s. 137) neskôr až 47. V 1943 bola táto brigáda rozdelená na 125. Žigara a 130. Sklabanova).

[80] Podľa iného zdroja zbehol ešte 30. 12. 1942.

[81] Podľa Šalgoviča (Prišli z východu, s. 81) bol obesený v Bujnoviči spolu s iným sov.

2. stk. **Gamra Michal** (1920/1941, Kochanovce), 9/102, nezvestný od 3. 1. 1943, po boji so záškodníkmi medzi obcami Rubeš - Kartiniči, záp. Lelčici. Zlikvidovaný partizánmi.[82]
3. stk. **Štafen Imrich** (1918/1941, Turo[83]), 9/102, nezvestný od 3. 1.1943, po boji so záškodníkmi medzi obcami Rubeš - Kartiniči, záp. Lelčici. Zlikvidovaný partizánmi.
4. stk. **Belica Alojz** (1920/1941, Boleráz), 9/102, nezvestný od 3. 1.1943, po boji so záškodníkmi medzi obcami Rubeš - Kartiniči, záp. Lelčici. Zlikvidovaný partizánmi.[84]
5. des. asp. vet. **Dinda**[85] **Ladislav** (1916, Banská Bystrica), III/31 del. odd., nezvestný od 26. 1. medzi Gročkov-Dubrovica.[86] *V oddiele Boľševik. Neskôr Nemcami chytený a obesený. Podľa i. zdroja zastrelený políciou 25. 6. 1943.*

február

6. stk. **Mišún Ján** (1920, ??), pionprápor 1, 4. 2. zbehol od štáb. roty ZD, Ovruč. Dopadnutý. Pravdepodobne prežil.
7. stk. **Matejček Ján** (1920/1941, Svätá Mara) , Let. pluk u ZD, zbehol 5. februára od letky 11 v Ovruči, dopadnutý 18. 2. 1943[87]. Vojnu prežil.

---

partizánom na príkaz stot. Čambalíka. Vojak ZD Rudolf Kubiš zo 101. pluku ale píše, že bol Čambalíkom zastrelený.

82 Išlo o p. zv. Kovpaka.

83 Dnes Turie.

84 Gen. Vetrov síce uvádza spomienku náčelníka odriadu Suvorova N. F. Snigira na istého Alojza Beliceva, ktorého partizáni zajali pri obciach Grochovo – Dubrovica údajne v novembri 1942 a potom padol v boji proti Nemcom, no tento údaj sa nezdá pravdepodobným. *Bratja*, s. 269.

85 Zoznamy píšu chybne aj Ginda, Dynda, aj Dinga.

86 Dinda pri jednej z razií pluku zablúdil a bol zajatý partizánmi. Ostal však medzi nimi. Podľa Falťana neskôr padol do rúk Nemcov, ktorí ho popravili (*Slováci*, s. 113).

87 Matejček však nemal úmysel vstúpiť k partizánom, ale sa potuloval v zázemí, okolo Riečice, ako to vyplýva zo spisov. VHA Bratislava, f. ZD, k. 3, rozkaz obyč. č. 36 zo 7. 4. 1943.

8. stk. v. z. **Hubáček Štefan** (1917, Fornosek[88]), PAK Bratislava, 10. 2. 1943 zbehol od ŠAK Ovruč. Vrátil sa k útvaru. V jeseni 1943 bol už z frontu doma.[89] Pravdepodobne prežil.
9. stk. v z. **Štajgár Vojtech** (1919/1940, Bratislava), p. pl. 101, 12. 2. zbehol z väznice poľného súdu v Ovruči. Osud nezistený – pravdepodobne prežil.
10. stk. v z. **Berky Augustín** (1919/1940, Hriňová), 12. 2. zbehol z väznice poľného súdu v Ovruči, dopadnutý 23. 2. 1943. Od 16. 10. do 24. 5. 1943 vo výkone trestu Bratislava. Potom p. pl. 6 Prešov. Vojnu prežil.
11. stk v z. **Valent Viktor** (1919/1939, Dimburk[90]) 13. 2. 1943 zbehol od 3/102 roty v Kozinkách. *Od 20. 2. 1943 u p.b. 37. jeľsko-poleskej obl., padol 25. 3. Karteniči.*[91]
12. des. **Králka Michal** (1919/1941, Lopej), zbehol 17. 2. od III/31 del. odd. na služobnej ceste do Korostenu. *U p. skup. Boženko. Vojnu prežil.*
13. stk. v z. **Valent František** (1919/1940, Šándorf[92]), 20. 2. sa vzdialil od jednotky v Ovruči, dopadnutý dňa 13. 4. 1943.
14. stk **Drugda Ján** (1921/1942, Málinec-Mláky[93]), HKB-101.p.pl., 26. 2. zbehol od HKB v Bujnoviči. *Od 25. 2. v p.b. Lelčická*[94]*, potom v NKVD. Vojnu prežil.*
15. stk. **Greč Ondrej** (1920/1941, Hrabovo), zbehol 26. 2. od HKB v Bujnoviči. *U p. o. Kutuzov. Ďalší osud nezistený, pravdepodobne prežil.*
16. stk. **Fulek**[95] **Alexander** (1920/1941, Valaská Belá), zbehol 26. 2. od HKB v Bujnoviči. *Od 20. 3. u Lelčickej p.b. (Podľa Falťana p.b. Kutuzov). Vojnu prežil.*
17. stk. **Krajčovič František** (1921/1942, Modra), zbehol 26. 2. od HKB v Bujnoviči. *U p.b. Kutuzov.*[96] *Vojnu prežil.*

---

88 Dnes Tepličky pri Hlohovci.

89 VHA Bratislava, f. 55, k. 2, 52-2-2, hlásenie ŽS Hlohovec z 21. 11. 1943.

90 Dnes Suchohrad. Príslušný však Šandorf-Prievaly.

91 Rjabik a Morochovič ho radia k Saburovovi. Inde sa za dátum smrti udáva 25. 6. (*Ako sa rodilo priateľstvo*, s. 168.)

92 Prievaly.

93 Inde Látky.

94 Podľa Falťana p. b. Kutuzov.

95 Inde rok narodenia 1921 a priezvisko chybne Fulmek.

96 Rjabik a Morochovič ho radia k Saburovovi.

18. stk. **Mihok Vladimír** (1921/1942, Hronec), PÚV, 27. 2. zbehol od ŠAK-2 v Ovruči. Dopadnutý 9. 3. pri obci Drozdy. Pravdepodobne prežil.
19. stk. v z. **Mackovič Ján** (1918/1938, Trnava), p. pl. 102, nezvestný od 28. 2. 1943.[97] *Od 15. 2.*[98] *1943 u 99. kalinkovičskej p.b. Potom v ČSAZ. Vojnu prežil.*

marec

20. stk. v z. **Ladislav Kavasch** (1917/1940, Kežmarok), SPO, 2. 3. zajatý záškodníkmi vo Vystupoviči. Zlikvidovaný partizánmi.[99]
21. stk. **Kovalčík František** (1920/1941, Nižná Lapša), 102 p. pl., 4. 3. zbehol z Kalinkoviči. *Od 20. 2. 1943 u Kalinkovičskej p. b. Potom u 2. čspdb., padol na Slovensku.*

22. des. **Michalides Jozef** (1919/1940, Vyhne), pomocná rota/101, nezvestný od prepadu autokolóny pri Machnoviči dňa 5. 3. 1943.[100] *U gen. Saburova, čs. odd. Pravdepodobne prežil.*
23. stk. **Petrík Ján** (1921/1942, Veľký Ruskov[101]), AD, nezvestný od prepadu autokolóny pri Machnoviči dňa 5. 3. 1943. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*[102]
24. stk. **Pinter Ján** (1920/1941, Zbehy), AD, nezvestný od prepadu autokolóny pri Machnoviči dňa 5. 3. 1943. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

---

97 Odišiel z Chojník do Koziniek doniesť svoje veci a ostatných pekárov a mal sa vrátiť s kolónou. Podľa výpovede odišiel z Koziniek na civilnom povoze a buď ho zajali alebo zbehol k banditom. Vo výkaze strát ZD k 15. 6. zas stojí, že Mackovič sa stal nezvestným začiatkom marca na ceste Vasilkoviči – Jurkeviči.

98 Podľa iného prameňa až od apríla.

99 V kmeňových dokladoch nemá po dátume zajatia už žiaden zápis.

100 Inde sa Michalides a Píšala vedú ako zajatí (f. ZD, zvl. rozk. č. 20 zo 6. 3. 1943). Išlo o to, že Michalides, Pinter, Krčula a Petrík zinscenovali po dohode s partizánmi „prepad" svojho nákladného auta. Zvyšní štyria vojaci-vodiči o podfuku nevedeli. Išlo tu vôbec o prvých Slovákov, ktorí sa dostali do zväzku gen. Saburova (Malé drámy, s. 45-47, Nezaveje čas, s. 38-29).

101 Inde Trebišov.

102 Pinter totiž v publikovaných spomienkach (*Nezaveje čas,*), totiž zo štyroch – Pinter, Krčula, Michalides, Petrík ako padlého spomína len Krčulu.

25. stk. **Krčula Ondrej** (1921/1942, Brezno), AD, nezvestný od prepadu autokolóny pri Machnoviči dňa 5. 3. 1943. *U gen. Saburova, čs. odd. Padol 16. 11. 1943 Ovruč.*
26. stk. **Sýkora Štefan** (1922/1942, Lysá pod Makytou[103]), AD, nezvestný od prepadu autokolóny pri Machnoviči dňa 5. 3. 1943. *Výcvik v Jefremove. Zomrel ako príslušník 2. čspdb. dňa 12. 3. 1945 v poľnej nemocnici č. 77 pri Poprade.*
27. stk. **Píšala**[104] **Jozef** (1919/1940, Bardejov) nezvestný od prepadu autokolóny pri Machnoviči dňa 5. 3. 1943. *U gen. Saburova, čs. odd. 1. 3. 1944 u 1. čs. sam. brig.*[105]

28. stk. **Baliga Miloš** (1921/1942, Staré Hory-Valentová), 5. 3.[106] zbehol od 3/101 roty z obce Trosky. *Neskôr u partizánov a potom v ČSAZ. Vojnu prežil.*
29. stk. **Ruttkay Viktor** (1921/1942, Vrútky), zbehol 5. 3. od 3/101 roty z obce Trosky. *Ako parašutista padol 25. 10. 1944 pri obci Lipice, Pelhřimov.*

30. stk. **Štípala Ivan** (1921/1942, Štiavnička), NAK 221, nezvestný po prepade autokolóny záškodníkmi pri Rudna Mečnaja dňa 6. 3. 1943. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[107]

31. slob. **Vranský Július** (1921/1942, Brezno), od KPÚV/101 sa vzdialil dňa 7. 3. v Machnoviči. *Ukrajinský oddiel, vel. Kožurach. Padol v jeseni 1943 v obci Krušniky, Petrikovský obvod.*[108]

---

[103] Z Lysej p. M. dňa 4. 5. 2005 však odpísali, že v obci také meno nebolo.

[104] Inde Pisala.

[105] Ďalšie údaje o prežití či neprežití vojny sa nezachovali. Pátranie neúspešné aj cez MÚ a MO SZPB Bardejov. Skôr sa však prikláňam k názoru, že prežil, s jeho menom sa totiž medzi padlými partizánmi nikde neoperuje.

[106] V hlásení ŽS uvedený dátum zbehnutia 5. 2. 1943.

[107] Na pamätnej tabuli v Turčianskej Štiavničke je Ivan Štípala vedený ako „padlý", bez bližšieho určenia. Avšak ako rok narodenia je uvedený chybne 1926. Z listu SZPB Martin 24. 6. 2005. Jeho nezvestnosť je potvrdená aj DOV RK z roku 1946.

[108] Podľa jeho part. spolubojovníka M. N. Torgonského utekal z väzby, kedy bol vyšetrovaný v súvislosti s deštrukciou mosta Ptič 3. 11. 1942. *Ohne*, s. 110.

32. slob. **Mičudík**[109] **Jozef** (1921/1941, Bratislava), p. pl. 102, 10. 3. zbehol z Chojník. *U gen. Saburova, čs. odd. Neskôr partizánsky veliteľ na Slovensku. Vojnu prežil.*
33. stk. **Tomaščík Karol** (1919/1941, Lietavská Svinná), 9/102, zbehol 10. 3. z väzby v Chojníkach. *U gen. Saburova, odd. Žukova.* Dopadnutý 8. 6.1943 príslušníkmi p. pl. 101.[110] Vojnu prežil.
34. stk. **Hruškóci Jozef** (1920/1941, Zborov), 10/102, zbehol 10. 3. z Chojník.[111] *U gen. Saburova. Vojnu prežil.*
35. stk. **Puchký Juraj** (1920/1941, Silvaš[112]), 10/102, zbehol 10. 3. z Chojník.[113] *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*[114]
36. stk. **Zorád Ladislav** (1920/1941, Horná Kráľová[115]), 10. 3. 1943 ušiel od 8/101 r. v Jeľsku. *Do 1. 11. 1943 u p. o. Poleskej oblasti, potom v ČSAZ. Vojnu prežil.*

37. stk. **Štec Štefan** (1919/1941, Veľké Ozorovce), Spojovací prápor 11, 11. 3. zbehol z Ovruče. Dopadnutý dňa 30. 5. 1943. Pravdepodobne prežil.[116]

38. stk. **Hreha Ladislav**[117] (1921/1942, Čemerné), pion. práp. II, 12. 3. sa vzdialil od jednotky v Ovruči. 10. 4. 1943 zatknutý nem. žandárstvom v Lucku. V jeseni 1943 nezvestný – pravdepodobne zbehol ešte raz.[118] Vojnu prežil.

---

109 Slovenský zoznam uvádza chybne Mičušík, inde aj Miedušík.

110 Tomaščík bol na základe stanného práva následne odsúdený na smrť, avšak nebol popravený.

111 Podľa výkazu strát ZD (šk. 393) dezertoval z Chojník o deň neskôr, 11. 3.

112 Dnes Slivník. Príslušný bol však Trebišov.

113 Podľa výkazu strát ZD (šk. 393) dezertoval z Chojník o deň neskôr, 11. 3.

114 Tomaščík utiekol z väzenia, kam bol daný za podozrenie zo spolupráce s partizánmi, pravdepodobne aj spolu s Puchkým a Hruškócim. (Víťazné stretnutie, s. 33-34).

115 Podľa iného Cabaj.

116 Kmeňový záznam nenájdený.

117 Podľa výkazu strát ZD (šk. 393) Jozef.

118 VHA Bratislava, f. 55, šk. 65, 55-7-2, hlás. ŽS Brezovica n. T., podľa tohto bol Poľ. súdom ZD z 10. 5. 1943 odsúdený za zločin zbehnutia na 8 mesiacov.

39. stk. **Pobeha Ondrej** (1919/1941, Vrbica[119]), 13. 3. 1943 zbehol od 3/102 roty v Kozinkách. *Od 14.3. 1943 u p.o. Išdenko, 37. p.b. Jeľská.*[120] *Vojnu prežil.*
40. stk. **Strapko Michal** (1920/1941, Dolný Čepeň[121]), 14. 3. 1943 zbehol od IP-2 z Ovruče. *Od apríla u I. Stalinovej p.b., mjr. Ušakov, Žitomírska obl.*[122] *Padol v boji o Belu Cerkev medzi 30. 12. 1943 až 2. 1. 1944 ako príslušník 1. tankového práporu.*

41. stk. **Drozd Eugen** (1920/1941, Jablonka-Trstená), 11/102, nezvestný z boja pri Omelkovčine dňa 16. 3. 1943. Podľa udania civilného vozkára zajatý záškodníkmi.[123]
42. stk. **Kuma Ondrej** (1920/1941, Zázrivá), nezvestný z boja pri Omelkovčine dňa 16. 3. 1943. Podľa udania civ. voz. bol zajatý záškodníkmi. Zlikvidovaný partizánmi.

43. stk. **Ruščin Imrich** (1920/1941, Beňakovce[124]), dňa 20. 3. zbehol od 1/102 roty v Kalinkoviči. *Potom v ČSAZ.* Vojnu prežil.
44. stk. **Baláž Otto** (1920, Budatínska Lehota), p. pl. 101, Delpluk 11, dňa 25. 3. sa vzdialil od svojej jednotky v Jeľsku. *Od 8. 3. u Lelčickej p.b., obl. Polesie.*[125] *Vojnu prežil.*
45. stk. **Spál Štefan** (1920/1941, Hlohovec), Delpluk 11, dňa 25. 3. sa vzdialil od svojej jednotky v Jeľsku. *Od februára 1943 u Lelčickej p.b. Od 17. 5. 1944 v ČSAZ. Vojnu prežil.*
46. stk. **Švantner Jozef** (1921/1942, Čierny Balog-Dolina), p. pl. 101, PÚV, 27. 3. sa vzdialil z Jeľska. *U gen. Saburova, čs. odd. Vylúčený z oddielu.*[126]

---

119 Teraz súčasť Liptovského Sv. Mikuláša. Príslušný však bol Bratislava.

120 Rjabik – Morochovič ho radia pod Saburova.

121 Príslušný Sereď.

122 Nachádza sa iba vo Falťanovom zozname.

123 V denníku III/102. práp. zo 16. 4. 1943 sa uvádza, že obaja padli do zajatia i s koňom počas boja, v ktorom padol stk. Perďoch Jozef (f. ZD, šk. 94, vojnový denník č. 2).

124 Trvale bydliskom Kecerské Pekľany, posledne však Zámutov.

125 Falťan má zachytené meno Ján Baláž, Brigáda národných mstiteľov, padol v júni 1943 pri Riečici.

126 Jozef Nálepka síce uvádza jeho iniciály ako K. Švantner, avšak iný Švantner v Nálepkovom oddiele nebol. Švantner bol vylúčený za „vážny priestupok proti morálnym zásadám part. kolektívu". *Druhá maturita*, s. 216.

1. 5. 1944 u ČSAZ. 1. 11. 1944 nezvestný na Dukle. Vojnu neprežil.[127]

47. stk. **Jurčák Ondrej** (1920/1941, Kluknava), dňa 29. 3.[128] zbehol od 2/102 roty v Kozinkách. *U čs. oddielu gen. Saburova. Potom z neho zbehol.*[129] *28. 2. 1944 zahynul.*[130]

apríl

48. por. spoj. **Hazucha Jozef** (1915/1935, Jablonica), zbehol k partizánom od spojpráporu 1 pri VZD (Kombinovaná rota ZD) 5. 4. z Koziniek. *U p. zv. gen. Saburova, neskôr odoslaný do čs. vojska. Padol pri Belej Cirkvi 1943.*
49. stk. v z. **Berec Jozef** (1919/1940, Budapešť[131]), zbehol k partizánom od spojpráporu 1 pri VZD (Kombinovaná rota ZD) 5. 4. z Koziniek. *U p. zv. gen. Saburova, neskôr čsl. brigády. Vojnu prežil.*
50. čtk. z pov. **Palša Ondrej** (1919/1940, Stuľany), 5. 4. zbehol od 9/102 roty v Chojnikách. *U brigády Národných mstiteľov, vel. kpt. Borisov. Pravdepodobne aj u banderovcov. Potom od partizánov utiekol späť k armáde. Vojnu prežil.*

51. por. pech. v z. **Lazar Ondrej** (1916/1940, Dubovica), p.pl. 102, zajatý v boji s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943.[132] Zlikvidovaný partizánmi.[133]
52. stk. **Blažek Jozef** (1918/1941, Turzovka) p.pl. 102, nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *Najprv p.b. Čkalova, potom u gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
53. stk. **Česnek Jozef** (1920/1941, Varín), p. pl. 102, nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *Chvíľu bol u partizánov (gen. Saburov), onedlho zutekal. Pravdepodobne neprežil. Popravený partizánmi?*[134]

---

[127] Po tomto dátume totiž nemá v kmeňovom doklade už žiaden záznam.

[128] Podľa výkazu strát MNO zbehol 29. 3. 1943, inde je však dátum 5. apríl.

[129] Podľa údajov M. Rjabika bol vylúčený za zbabelosť.

[130] Podľa kmeňového dokladu „padol v boji" na neznámom mieste.

[131] Príslušný Čachtice.

[132] VHA Bratislava, f. MNO, šk. 393, výkaz strát ZD k 31. 3. 1943.

[133] Jeho rodina o ňom po páde do zajatia nemala viac žiadnu informáciu. Z listu brata Ing. Štefana Lazara 13. 6. 2005.

[134] Vo Falťanových zoznamoch je pri Česnekovom mene poznánka: „Zradca, pozor, chytiť." Potvrdzuje to aj Šalgovič, keď v knihe *Hrdina Nálepka* (Bratislava 1946,

54. stk. **Cvečka Štefan** (1921/1941, Šajdíkove Humence), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. *Ďalší osud nezistený. Vojnu neprežil.*
55. stk. v z. **Blizniak Daniel** (1919/1940, Sklabiňa), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *Na Slovensko prišiel s 2. pdb.*[135] Vojnu prežil.
56. stk. **Babuljak Jozef** (1920/1941, Lazany), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943.[136] Bol zajatý. *Od 7. 4. 1943 u p. zväzku A. F. Fedorova, p.o. Stalin, vel. Balickij.*[137] *Vojnu prežil.*[138]
57. des. **Haršányi**[139] **Vladimír** (1920/1941, Zemianske Šúrovce?), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *U p. o. kpt. Nálepku, potom ČSAZ. Vojnu prežil.*[140]
58. stk. **Michalík Matúš** (1920/1941, Kostolec), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *U gen. Saburova, čs. odd., padol 16. 11. 1943 v Ovruči.*
59. stk. **Michálek**[141] **Vincent** (1920/1941, Príbovce), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
60. stk. **Kosmeľ Štefan** (1920/1941, Mútne), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *Od 7. 4. 1943 u p. zväzku A. F. Fedorova, odd. Stalin (vel. Balickij). 9. 6. 1944 Nemcami zajatý a pri Berehove zastrelený.*
61. stk. **Krpeľan Cyprián** (1920/1941, Čavoj), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *U gen. Saburova, čs. odd. Padol v boji o Ovruč 16. 11. 1943.*
62. des. v z. **Kuchárek Štefan** (1919/1939, Budatín), nezvestný z boja

---

s. 40) píše: „Vojak Petríš a vojak Česnek, obidvaja z okolia Žiliny, nevydržali tvrdý život partizána a prešli k Nemcom." V kmeňovom liste je posledný zápis o zajatí 8. 4. 1943.

135 Podľa údaju z kroniky obce Sklabiňa z roku 1961.

136 V kmeňovom liste sa uvádza doslova – „zajatý 7. 4. 1943 na východnom fronte."

137 V spomienkach na Babuljaka jeho švagor B. Majzlík uvádza, že Babuljak i Kosmeľ dezertovali dňa 7. 4. (ŠZ, X-178). Pravdepodobnejšia sa však zdá byť verzia o zajatí v boji dňa 8. 4. pri Lomači, ako to uvádzajú armádne pramene.

138 Podľa Rjabika padol 28. 10. 1944 v Zakarpatskej Ukrajine ako výsadkár.

139 Inde chybne Harzányi. Po vojne si zmenil meno na Horan.

140 Rjabik a Morochovič ho zaraďujú k Saburovovi (s. 48).

141 Uvádzajú sa aj skomolené mená ako Michulek, Machulek, Michuliak.

s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

63. čtk. z pov. **Herman Ján** (1918/1938, Olejníkov), nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý.[142]
64. stk. **Šuhajda Jozef** (1921/1941, Lopej) nezvestný z boja s banditmi pri Lomači dňa 8. 4. 1943. Bol zajatý.[143] *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

65. stk. **Javorček Ján** (1909[144]/1941, Lomnica, PD) zbehol 11. 4. 1943 od 8/31 odd. bat. v Kozinkách. *Od 12. 4. u p.b. Nevského. Vojnu prežil.*
66. stk. **Krištofík Fabián** (1919/1941, Riečnica), zbehol 11. 4. 1943 od 8/31 odd. bat. v Kozinkách. *U gen. Saburova, čs. odd., padol pri dobýjaní Ovruče 16. 11. 1943.*

67. stk. v z. **Mihočko Martin** (1919/1940, Brezová pod Bradlom), zbehol 14. 4. od ŠAK-2 v Kozinkách. *Od 19. 4. u p.b. Mozýrska.*[145] *Vojnu prežil.*
68. stk. **Hudák Andrej** (1920/1941, Kostoľany nad Hornádom), PÚV, zbehol 14. 4. od ŠAK-2 v Kozinkách. *Od 19. 4. u Mozýrskej p.b. Nevského, tiež u gen. Saburova, čs. odd. Od 23. 4. 1944 u ČSAZ. Vojnu prežil.*

69. stk. **Senko Viliam** (1920/1941, Svätý Anton[146]), 18. 4. sa vzdialil od 9/102 roty v Chojnikách. *Od 19. 4. u p.b. Mstiteľ. Padol v jeseni 1944 vo Veľkej Fatre.*

---

142 V evidencii VA Trnava sa nenachádza. Z celkovo 22 zajatých príslušníkov 102. p. pl. takto ostalo 13 nezvestných, piatim sa podarilo z partizánskeho zajatia ujsť. Menovite to boli: stk. Cyprián Paluga (1920/1941, Malatiná), stk. Štefan Paganík (1920/1941, Maríková), ktorí utiekli 22. 4. 1943, a o tri dni neskôr ich nasledovali čtk. v z. Michal Chovan (1920/1939, Východná) a stk. Ján Kacvinský (1920/1941, Skrabské), stk. Karol Posluch (1920/1941, Veľké Rovné) – k slovenskému vojsku sa šťastlivo vrátili dňa 25. 4. 1943. Štyroch ďalších vojakov partizáni zlikvidovali.

143 V pôvodnom zozname strát od Lomači 8. 4. 1943 bol vedený ako mŕtvy.

144 Nejde o preklep. Narodený bol naozaj v r. 1909. Informácia z vojenských zdrojov potvrdená aj starostom Liešťan.

145 Rjabik a Morochovič ho radia pod Saburova.

146 Podľa iného Banská Štiavnica.

70. stk. **Ščúr**[147] **Ján** (1921, Rimavské Brezovo), 9/102, 18. 4. sa vzdialil od 9/102 roty v Chojnikách. *Od 19. 4. u p.b. Mstiteľ.*[148] *Vojnu prežil.*
71. stk. v z. **Sagan Jozef** (1919/1941, Korejovce.), 9/102, 18. 4. sa vzdialil od 9/102 roty v Chojnikách. *Od 19. 5. u p.b. Mstiteľ, kpt. Borisov, Gomeľská obl. Vojnu prežil.*

72. stk. **Pacholský Anton** (1921/1942, Rabča), 21. 4. zbehol od 12/102 r. Chojniky. *U p.b. vel. Kirila Tarasoviča Sačuru (Chojnická?). Zastrelený 13. 6. 1943 slovenským vojskom.*[149]

73. slob. v z. **Hošaľa Jozef** (1919/1940, Nemecká Ľupča), 25. 4. zbehol od žel. práp. 12 v Kalinkoviči. *U 125. p.b. A. A. Žigara. Pravdepodobne prežil.*[150]
74. stk. v z. **Katrušin Ján** (1919/1940, Choča[151]), 27. 4. zbehol od žel. práp. 12 v Kalinkoviči. *Od 24. 4. u 99. kalinkovičskej p.b., Poleská obl. Vojnu prežil.*
75. stk v z. **Starých Celestín** (1919/1940, Oreské), 27.4. zbehol od žel. práp. 12 v Kalinkoviči. *Od 2. 5. u 99. kalinkovičskej p.b. Vojnu prežil.*
76. tvor. v z. **Maruna**[152] **Tomáš** (1919/1940, Ordonice-Rusko, prísl. Rosina?[153]), žel. práp. 12, VPS, 27. 4. zbehol od žel. práp. 12 v Kalinkoviči. *Od 2. 5. u 99. kalinkovičskej p.b. Potom ČSAZ. Vojnu prežil.*

77. des. v z. **Mažerik Ondrej** (1920/1941, Kamenica nad Cirochou) opustil dňa 27. 4. 1943 svoju jednotku – III/31 del. odd. v Kozinkách. *Od 28.*

---

147 Vo výkaze nezvestných sa zas ako nezvestný z 18. 4. 1943 pôvodom z Rimavského Brezova udáva chybne Jozef Schul.

148 Falťan ho vykazuje ako Jána Štúra od brigády Národných mstiteľov.

149 Už necelé dva mesiace po úteku Pacholského zastrelili strážni, keď sa približoval so skupinou partizánov k jednému zo stanovíšť pri Chojnikách. Stalo sa tak 13. júna (f. ZD, šk. 94, denník III/102 č. 2) tiež MNO dôv, k. 393, výkaz strát ZD šk. 30. 3. 1943. Pozri tiež *Ohne*, s. 248.

150 Podľa záznamov VHA Bratislava bol u ŽSR Nové Mesto, 27. 4. 1943 zajatý nem. armádou, odsúdený za zbehnutie, 30. 3. 1945 z väzby vstúpil do ČA. Vojnu prežil.

151 Inde Slažany.

152 Inde Maruta.

153 Podľa oznámenia OcÚ Rosina tu nebol narodený ani nežil – pôjde vraj skôr o Rosinku, t.j. časť Žiliny.

4. u Mozýrskej p.b., potom čs. odd. u gen. Saburova.[154] *Padol pri boji o Daniloviči 30. 6. 1943.*

78. stk. **Kuchta Michal** (1920/1941, Lastomír[155]), opustil dňa 27. 4. 1943 svoju jednotku – III/31 del. odd.[156] v Kozinkách. *Od 28. 4. v Mozýrskej p.b, vel. Nevský.*[157] *Tiež Saburova p.b., čs. odd. Vojnu prežil.*
79. stk. **Štrauch Štefan** (1920/1941, Iliašovce), opustil dňa 27. 4. 1943 svoju jednotku – III/31 del.odd. v Kozinkách. *Od 28. 4. u Mozýrskej p.b., tiež u gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*[158]
80. stk. **Pliško Štefan** (1920/1941, Stará Ľubovňa), opustil dňa 27. 4. 1943 svoju jednotku – III/31 del.odd. v Kozinkách. *Od 28. 4. u Mozýrskej p.b., vel. Nevský, tiež u gen. Saburova, čs. odd. Padol v tomto oddieli.*
81. stk. **Zelinka**[159] **Ján** (1920/1941, Pavlovce, PO), opustil dňa 27. 4. 1943 svoju jednotku – III/31 del. odd. v Kozinkách. *Od 8. 4. u Mozýrskej p.b.*[160] *Vojnu prežil.*

82. stk v z. **Vöröš Štefan** (1920/1941, Bratislava[161]) prísl. pl. 102, zbehol 30. 4. z PN-1 ako pacient. Vyhlásený za zbeha. Vstúpil do nemeckej armády.
83. stk. **Rigo Anton** (1920/1941, Komárov-BA, Pod. Biskupice), 11/102 rota, zbehol 30. 4.[162] z PN-1 ako pacient. Vyhlásený za zbeha.[163] Ďalší osud nezistený.

---

154 Rjabik a Morochovič zaraďujú Kuchtu, Stanka, Mažeríka a Pliška do Mozýrskeho oddielu (vel. A. Žilskij), ktorý patril do zväzku Saburova.

155 Príslušný Strážske.

156 Inde sa uvádza 8/31 batéria.

157 Rjabik a Morochovič udávajú Mozýrsky p.o. (s. 54).

158 Informácia ObÚ Iliašovce podaná autorovi tlf. dňa 13. 5. 2005. Zomrel asi v r. 1949 v Bratislave, kde žil s rodinou.

159 Inde nesprávne Zelenko, Zelenka.

160 Zelinka (podľa knihy *Ohne...* Zelenko) však v spomienkach píše, že prešiel 8. 4. spolu s Mažerikom, Kuchtom a Pliškom.

161 Príslušný Mostová Kerť, býval ale v Bratislave.

162 Podľa hlásenia ŽS Podunajské Biskupice zbehol 24. 5. 1943.

163 Obaja – pôvodom aj presvedčením silní Maďari – zbehli pravdepodobne z nacionalistických pohnútok. Kmeňový list obsahuje len údaj o zbehnutí 11. 9. 1942.

84. stk. **Šiňanský Jozef** (1922/1942, Sečovce), NAK 221, 30. 4. sa vzdialil od svojej jednotky, zatknutý slovenským žandárstvom dňa 24. 6. 1943 v Jeľsku.[164] *Od mája 1943 u 27. p. b. Kirova. Vojnu prežil.*

máj

85. stk. **Michálek Jozef** (1920/1941, Plevník), zbehol od 12/102 r. v Chojnikách 2. 5. 1943. *Od 3. 5. u p. o. Suvorova, Poleská obl.*[165] *Vojnu prežil.*
86. stk. v z. **Bosák Jozef** (1919/1940, Orávka-Trstená[166]), zbehol od 3/102 r. v Jurkeviči 2. 5. 1943. Pravdepodobne zahynul.[167]
87. stk. v z. **Labaš Juraj** (1920/1941, Kružlov), zbehol od 3/102 roty v Jurkeviči dňa 4. 5. *Od 7. 5. u p.b. Frunze. (Alebo 99. kalinkovičská). Vojnu prežil.*
88. stk v z. **Revilák Mikuláš** (1918/1939, Lukov), 3/102, zbehol 6. 5. z Jurkeviči. *Od 7. 5. u 99. kalinkovičskej p.b., odd. A. Kuksu. Vojnu prežil.*
89. stk. v z. **Mihok Juraj** (1916, Kuková) VZD, štábna r. Zbehol 6. 5. z Jurkeviči. *Od 7. 5. u 99. kalinkovičskej p.b., odd. A. Kuksu. Pravdepodobne prežil.*
90. des. v z. **Šebeň Ján** (1919/1939, Krásna Ves), p. pl. 101. 6. 5. 1943 zbehol z posádky Ovruč na ceste Ovruč-Kozinky.[168] Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi. Vojnu neprežil.
91. stk. **Saksa Ondrej** (1921/1941, Torysa), PÚV/102, 9. 5. 1943 zbehol od kolóny v Jurkeviči. *U p. zv. Kovpaka. Vojnu prežil.*[169]

---

[164] Meno Jozef Šiňanský sa v slovenskom i sovietskom zozname objavuje dvakrát. Ide asi o jednu a tú istú osobu, ktorá však dvakrát zbehla.

[165] Podľa E. Balážovej Lelčická p.b.

[166] Príslušný Pekelník.

[167] Inde 4. 5. Bosák však mohol byť počas bojov s partizánmi v Jurkeviči aj zajatý a potom popravený – v partizánskych zoznamoch totiž nevystupuje (R-M, s. 38). Kmeňový záznam nenájdený.

[168] Ešte v jeseni 1943 po ňom pátrali. Domov sa nikdy nevrátil, ani sa neozval. Inf. poskytnutá OcÚ Krásna Ves a rodinou.

[169] *Ohne,* s. 184. Demobilizoval z ČA, oženil sa v Bielorusku, kde v 1947 umrel na TBC. Podľa Rjabika padol v Mozýri.

92. stk. **Kupčík Ján** (1920/1941, Sedlice), p. pl. 101, 10. 5. sa vzdialil od svojej jednotky.[170] *Ukrajinský p. Vojnu prežil.*
93. stk. **Lukáč Michal** (1921/1941, Žbince), 102. p. pl. 10. 5. sa vzdialil od svojej jednotky. *Zahynul ako partizán v ZSSR.*[171]
94. stk. v z. **Hajduk Alojz** (1919/1939, Raková), p. pl. 102, 11. 5. zbehol[172] od jednotky v Jurkeviči. *U gen. Kovpaka. Pravdepodobne aj u banderovcov. V novembri 1943 od partizánov utiekol.*[173] *Vojnu prežil.*

95. stot. pech. **Nálepka Ján** (1912, Smižany), p. pl. 101, zbehol dňa 15. 5. 1943 z Jeľska. *U gen. Saburova, čs. odd.*[174] *Padol 16. 11. 1943 Ovruč.*
96. npor. pech. **Lysák-Jacko Imrich** (1912, Brezovica nad Torysou). Zbehol dňa 15. 5. z Jeľska. *U gen. Saburova, čs. odd. Padol v boji pri Belej Cerkvi.*
97. por. v z. **Petro Michal** (1916, Šumiac). Zbehol dňa 15. 5. z Jeľska. *U gen. Saburova, čs. odd. Zahynul v Nemecku 1945.*
98. stk. v z. **Benkovič Peter** (1918/1938, Jakubov). Zbehol dňa 15. 5. z Jeľska. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

---

[170] Bude asi identický s osobou, ktorú Falťan vykazuje ako „Ján Kalmšík (Kalmiš) z Oreského, ktorý bol u Kalinkovičskej brigády, vel. Karatkovič, odd. Ščorsa, vel. Kuksa, činný od 7. 4. 1943 do 10. 2. 1944. Ako zbeh bol ranený pri bombardovaní Tulgoviči 17. 5. 1943

[171] Podľa tohto zdroja bol aj Lukáč pri bombardovaní Tulgoviči zabitý. Podľa iného zdroja bol „ako zbeh zastrelený nemeckou jednotkou dňa 17. 5. 1943 v Tulgoviči". VHA Bratislava, 55-24-2, č. 71252, zoznam zbehov. Uvádza ho dokonca aj Kalendár slovenského vojaka s dátumom smrti 17. 5. 1943.

[172] Hajduk však údajne tvrdil zbehovi A. Palšovi, s ktorým sa stretol na štábe gen. Kovpaka, že nezbehli, ale boli partizánmi zajatí počas stráže pri kasárňach v Slovečne. VHA Bratislava, f. 55, šk. 114, 53-43/48 – 3, zápisnica z 24. 10. 1943 s A. Palšom. To sa ale zdá ako jeho výhovorka.

[173] VHA Bratislava, f. 55, 55-63-5, č. 2945 z 30. 11. 1943.

[174] Rozkazom gen. Saburova z 18. mája sa však nevytvoril slovenský oddiel, ale československý. Slovenskí vojaci sa tak oficiálne stali vojakmi československými (Malé drámy, s. 47.).

99. stk. **Hlač Ján** (1920/1941, Víťazovce[175]), zbehol dňa 15. 5. od 7/101 roty v Jeľsku. *Od 21. 5. v p. b. Jeľská, 37. poleskej obl. Pravdepodobne prežil.*[176]

100. des. v z. **Šalgovič Viliam** (1919/1940, Rošindol), p. pl. 101, 17. 5. zbehol zo stráže č. 40 v Bagutiči. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
101. stk. v z. **Bobek Peter** (1918/1938, Zeleneč), 17. 5. zbehol zo stráže č. 40 v Bagutiči. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
102. stk. **Galanský Jozef** (1920/1941, Opatovce nad Nitrou), 17. 5. zbehol zo stráže č. 40 v Bagutiči. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
103. stk. v z. **Hrivík Pavol** (1919/1940, Rudinská[177]), letka 11. Dňa 17. 5. zbehol z posádky Ovruč. *U štábu part. zv. Berija, vel. Karas.*[178] *Vojnu prežil.*
104. slob. v z. **Haščík**[179] **Imrich** (1920/ 1940, Dlhé Pole[180]), letka 11. Dňa 17. 5. zbehol z posádky Ovruč. *U štábu part. zv. Berija, vel. Karas. Padol pri Rovne 6. 11. 1943.*[181]
105. slob. v z. **Masaryk Michal** (1919/1940, Radiša), komb. r./101, 18. 5. zbehol zo stráže č. 40 v Bagutiči. *Od 21. 5. u 37. p.b Jeľská. Vojnu prežil.*
106. des. v z. **Stanko Vasil** (1919/1940, Veľký Lipník), 19. 5. zbehol od III/31 del. odd. v Kozinkách. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
107. stk. **Poklemba Jozef** (1920/1941, Dubovica[182]), 19. 5. zbehol od III/31 del. odd. v Kozinkách. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

---

175 Príslušný Vranov nad Topľou.

176 Podľa zoznamov odd. „255" J. Hlač, 1920, bieloruský partizán, vojnu prežil, hoci zoznam bieloruských partizánov uvádza, že padol 20. 7. 1943, čo prevzal aj Falťan.

177 Príslušný Kysucké N. Mesto.

178 Túto informáciu publikoval Falťan (Slováci..., s. 122)

179 Inde Haššík.

180 Inde chybne Žilina.

181 Hrivík v spomienkach píše, že padol v boji proti benderovcom, pri obci Kolky, v Pinských lesoch na západnej Ukrajine, kde bolo toto hnutie silné. AM SNP f. XII, S 48/78, s. 5. S Haščíkom a Hrivíkom utekal aj Jozef Jančo (1919, Veľká Divina), avšak ešte počas cesty k partizánom sa dobrovoľne vrátil späť (f. 55, 55-244-3?) protokol s J. Jančom z 22. 6. 1943.

182 Príslušný Rožkoviany.

108. des. v z. **Belaj**[183] **Eduard** (1919/1939, Budatín), p. pl. 101, PÚV, 21. 5. zbehol zo stráže č. 26, Michalky. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
109. stk. **Fabian Michal** (1921/1942, Bardejovské Kúpele[184]), p. pl. 101, 22. 5. zbehol od ŠAK-2 Kozinky.[185] *Vstúpil do p.o. Deržinský, mjr. Zibnický. Vojnu prežil.*
110. stk. **Koťan Štefan** (1919/1941, Košecké Veľké Podhradie), zbehol[186] 22. 5. od 3/101 roty v Slavečne. *Vstúpil k partizánom gen. Kovpaka.*[187] *Pravdepodobne aj u banderovcov. V novembri 1943 od partizánov utiekol.*[188] *V roku 1944 na Slovensku prepustený do zálohy. Pravdepodobne prežil.*
111. stk. **Elexa-Šlik Ján** (1920/1941, Vlachovo), zbehol 22. 5. od 3/101 r. v Slavečne. *U gen. Kovpaka. Pravdepodobne aj u banderovcov. V novembri 1943 od partizánov utiekol.*[189] *Padol v radoch ČSAZ 3. 4. 1945 pri liptovskom Bobrovci.*[190]
112. stk. **Tejbus Gejza** (1920/1941, Kolbachy[191]), zbehol 24. 5. z ubikácie 3. pion. roty. *Od 24. 5. u p.b. Mozýrska, A. Nevského, tiež u gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

---

183 Inde Belay.

184 Príslušný Bardejov.

185 V životopise uvádza útek 3. mája.

186 Koťan a Elexa však údajne tvrdili zbehovi A. Palšovi, s ktorým sa stretli na štábe gen. Kovpaka, že nezbehli, ale boli partizánmi zajatí počas stráže pri kasárňach v Slovečne. VHA Bratislava, f. 55, šk. 114, 53-43/48 – 3, zápisnica z 24. 10. 1943 s A. Palšom. Údaj o zajatí sa objavil aj v kmeňovom doklade. Zbehol vraj zo zajatia od sovietskych, potom od ukrajinských nacionalistických partizánov.

187 22. 6. 1943 ho v lesoch pri Ptiči, oblečeného v nemeckej uniforme stretol rodák Ján Bartoš.

188 VHA Bratislava, f. 55, 55-63-5, č. 2945 z 30. 11. 1943.

189 Tamže.

190 POLÁK, O.: *Spomienky Vlachovčanov na protifašistický odboj v SNP a na boje v II. sv. vojne.* Vlachovo 1994, s. 19.

191 Teraz Studenec.

jún

113. stk. **Petráš Ján** (1920/1941, Plavecký Svätý Mikuláš), p. pl. 101. 1. 6. zajatý banditmi asi 300 m sev. mostu Sanjuky.[192] *U čs. odd. gen. Saburova. Potom utiekol späť.*[193] *Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.*[194]
114. slob. v z. **Murín Ján** (1919/1939, Harmanec), p. pl. 101. 1. 6. sa vzdialil zo stráže na stanici Michalky. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
115. stk. **Turský Alexander** (1920/1941, Turo), p. pl. 101, zbehol zo spojovacej ústredne na stanici Michalky 1. 6.[195] *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
116. stk. **Švercel Štefan** (1921/1942, Brodzany), PÚV, 4. 6. zbehol od NAK 322 v Kozinkách. *Od 6. 6. 1943 u Mozýrskej p.b. 26. 9. 1943 zabitý v boji.*

117. stk. **Pustovka Ondrej** (1920/1941, Hranovnica), 7/101. Dňa 7. 6. 1943 zajatý banditmi 3 km sev. od Jeľska.[196] *Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.*
118. stk. **Lisko Tomáš** (1920/1941, Vysoká nad Kysucou), 7/101, dňa 7. 6. 1943 zajatý banditmi 3 km sev. od Jeľska. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

119. slob. **Korbeľa**[197] **Martin** (1921/1941, Pukanec), PÚV/101, 8. 6. zbehol s tankom č. 3024 z Jeľska k banditom.[198] *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
120. stk. v z. **Jenčík Jozef** (1919/1939, Humenné), DZR/101, 9. 6. zbehol z posádky Ovruč. *Od 21. 12. 1943 u 3. samost. čsl. brigády. Vojnu prežil.*

---

192 Údaj o zajatí potvrdzuje aj výkaz nezvestných k 15. 6. 1943, k. 393, tiež kmeňový list, ten však datuje 2. 6. 1943.

193 Vo Falťanových zoznamoch je pri tomto mene poznámka: „Pozor, zradca, chytiť!"

194 Podľa oznámenia OcÚ Plavecký Mikuláš z 24. 5. 2005 „zahynul na neznámom mieste". Úradne vyhlásený za nezvestného dňa 10. 3. 1948.

195 Utekal spolu s J. Murínom, takisto spojárom.

196 Zápis vo výkaze nezvestných ZD z 15. 6. (šk. 393) Tiež: „Dňa 7. 6. bez vedomia vel. roty odišli s párom koní a povozom do lesa asi 3 km sev. Jeľsk na stromy pre oje a metly a pri návrate domov ich napadli asi 40 banditi a zajali."

197 Inde Korbel.

198 Korbeľa však s tankom uviazol, preto partizáni podložili nálož a tank vyhodili do vzduchu.

121. stk. **Jakubík Anton** (1920/1941, Klátova Nová Ves), 9. 6. zbehol od 7/31 bat., Chojníky. *Od 9.6. u p.b. Čkalova, Polesie. Padol 27. 2. 1945 Cetuna.*
122. des. v z. **Calko Michal** (1919/1939, Brusnica), 9. 6. zbehol od 7/31 bat. Chojniky. Neskôr v ČSAZ. Vojnu prežil.[199]
123. stk. **Fleško Viliam** (1920/1941, Kremnica), 7/31, 9. 6. zbehol od 7/31 bat. Chojniky. *Od 8. 7. u p.b. Čapajeva, Polesie.*[200]
124. des. v z. **Weiss Jozef** (1920/1940, Šváb - Kremnica[201]), 8/102, 9. 6. 1943 zbehol z posádky Chojniky. *Od 8. 6. 1943 v p.o. Čapajeva. Padol v novembri 1943.*

125. čtk. z pov. **Gočál Emil** (1918/1938, Istebné[202]), 3/101, 10. 6.[203] zbehol od jednotky v Slavečne. *Od 10. 6. u gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
126. čtk. z pov. **Chovanec Štefan** (1916/1938, Turzovka), 10. 6. zbehol od jednotky v Slavečne. *U Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*
127. čtk. z pov. **Révay Jozef** (1916/1938, Okoličné), 10. 6. zbehol od jednotky v Slavečne. *U gen. Saburova, čs. odd. Vojnu prežil.*

128. stk. v z. **Savka Peter** (1918/1940, Medzilaborce), zdrav. r. 1, nezvestný 13. 6. Mozýr. *U gen. Saburova, čs. oddiel. Vojnu prežil.*

129. stk. **Kúdela Rudolf** (1920/1941, Bereksék), 2/102. Dňa 12. 6. 1943 opustili ubytovací rajón Sanjuky a odišli do obce Kustovnica, asi 8 km vzdialenej, kde boli zadržaní našou hliadkou a daní do zaisťovacej väzby a odtiaľ ušli (14. 6.-*pozn. M. L.*) asi k záškodníkom.[204] Pravdepodobne neprežil – asi popravený partizánmi.[205]
130. stk. **Kaňka Štefan** (1921/1941, Cajla[206]), 2/102, ibid. *Od 28. 6. u 27 p.b Kirova. Podľa jedného zdroja zahynul 5. 2. 1944. Pravdepodobnejšou*

---

199 Žil s rodinou v Plzni, kde asi v r. 2004 zomrel. Informácia podaná OÚ Brusnica telefonicky dňa 10. 5. 2005.

200 Balážová pri Fleškovi a Weissovi uvádza chojnický oddiel.

201 Príslušný Kremnica.

202 Príslušný Trstená, bydliskom však Martin.

203 Chovanec ako dátum zbehnutia uvádza 9. jún. Každopádne však, zbehol spolu s Gočálom a Révayom.

204 Vo výkaze strát ZD sa ako dátum nezvestnosti udáva 14. 6.

205 V kmeňovom liste má posledný záznam „zbehol 14. 6. 1943".

206 Dnes súčasť Pezinka.

je však verzia, že 16. 2. 1944 bol pridelený k 2. čs.pdb a v októbri 1944 vysadený v Protektoráte. Pravdepodobne prežil.[207]

131. stk. v z. **Danihel Jozef** (1920/1940, Bratislava[208]), 2/101, ibid. *Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.*[209]

132. slob. **Lendacký Rudolf** (1921/1941, Prešov[210]), 18. 6. sa vzdialil od 1/102 roty v Jurkeviči. *Od 19. 6. u p.b Frunze, Polesie.*[211] *Vojnu prežil.*

133. des. v z. **Pavlík Ondrej** (1920/1940, Malý Ruskov), 10/101. 20. 6. zbehol z obce Michalky. *Od 28. 6. u p.b. Kirova. Vojnu prežil.*

134. slob. **Borščˇ Peter** (1921/1941, Vyšný Svidník), 20. 6. zbehol z obce Michalky.[212] *Vojnu prežil.*

135. stk. **Henžel Ján** (1921/1941, Lovinobaňa), 10/101, 20. 6. zbehol z obce Michalky. *Od 28. 6. 1943 u p.b. S. M. Kirova, padol v boji pri obci Narovľ 5. 11. 1943.*

136. stk. **Kraus Ján** (1920/1941, Pezinok), 20. 6. zbehol z obce Michalky. *Od 28. 6. u p.b. Kirova, tiež Šturmovaja. V 1945 odvlečený do ZSSR, kde aj zahynul.*[213]

137. stk. **Kopásek Václav** (1920/1941, Krásno n. Kysucou), zbehol 20. 6. 1943. Pravdepodobne dolapený alebo sa k armáde vrátil. Vojnu prežil.

138. stk. v z. **Veselský Štefan** (1918/1940, Radimov[214]), HKB/102. Dňa 27. 6. zbehol z posádky Kalinkoviči, kde čakal na svoju jednotku. *Od 6. 8. 1943 u p.o. Kirova. Vojnu prežil.*

---

[207] Informácia podľa Jiřího Šolca, za upozornenie ďakujem Dr. Cséfalvayovi. Kmeňový list Kaňku nebol nájdený, no podľa žandárskeho hlásenia bol 8. 4. 1943 odsúdený na trojmesačný žalár za porušenie strážnej služby.

[208] Podľa i. bydliskom Skalica, resp. Kúty. Podľa kmeňového listu však narodený v Suchej nad Parnou.

[209] V kmeňovom liste nemá od zbehnutia žiaden záznam.

[210] Príslušný Sabinov.

[211] Udáva sa aj 99. kalinkovičská.

[212] Dejiny SNP V. však uvádzajú, že bol príslušníkom p.b. Kovpaka (s. 47).

[213] Hoci Falťan uvádza, že „padol v boji", skutočnosť bola iná. Ako píše J. Šolc, po vojne bol zaistený oper. skup. Smerš, väznený a deportovaný do ZSSR, pre podozrenie z konfidentstva (Za frontou, s. 235).

[214] Príslušný Holíč. Podľa iného prameňa narodený v Kopčanoch a tam aj príslušný.

139. stk. **Pöcs Štefan**[215] (1920/1941, Bratislava), zbehol 27. 6.[216] od p. pl. 101 v Jeľsku. Ďalší osud nezistený.

júl

140. des. v z. **Držík Ján** (1919/1940, Vaďovce), PS 11, 13. 7. zbehol z posádky Kalinkoviči. *V p.o. Mstiteľ Domanovičskej p. b. Vojnu prežil.*

141. stk. v z. **Korček Lukáč** (1919/1940, Turzovka), DZP[217], zo 14./15. 7. zbehol z posádky Minsk. *Pôsobil u vojenskej jednotky Žitomír, potom ČSAZ.* Vojnu prežil.
142. stk. v z. **Rumanovský Ľudevít** (1919/1940, Urmín), DZP, zo 14/15. 7. zbehol z posádky Minsk. *Od 13. 7. u b. Šturmovaja. Vojnu prežil.*
143. stk. **Pätoprstý Štefan** (1920/1941, Chorvátsky Grob), DZP, p. pl. 101, zo 14/15. 7. zbehol z posádky Minsk. *Od 14. 7. 1943 u p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*
144. stk. **Cimra Jozef** (1921/1941, Žarnovická Huta), DZP, 14./15. 7. zbehol z posádky Minsk. *Od 14. 7. 1943 u p.b. Za sov. Bielorusko, Minská obl. Neskôr 1. ČSAZ. Zomrel 9. 10. 1945 v Bratislave.*

145. stk. **Pecha Imrich** (1920/1941, Rolova Huta[218]), KPÚV/102. Zbehol z posádky Sluck 15. 7. *Od 15. 7. u p. b. Frunze, Minská obl. Od 30. 10. 1944 u ČSAZ. Vojnu prežil.*
146. stk. **Vaško Ján** (1921/1941, Drienov), KPÚV/102. Zbehol z posádky Sluck 15. 7. *Od 15.7. u p.b. Frunze, Minská obl. Vojnu prežil.*

147. čtk. z pov. **Dzuriš Juraj** (1916/1937, Soľ), 3/31 del. odd., zbehol 17. 7. zo Slucku. *U partizánov od 18. 7. 1943, p.o. Gromova, p.b. Smirnova, Minská obl. Vojnu prežil.*

---

215 Inde Rudolf.

216 Podľa hlásenia miestnej ŽS bol zatykač vydaný ešte v máji. V kmeňovom liste posledný záznam, že 27. 6. 1943 zbehol.

217 Všetci štyria (Korček, Rumanovský, Pätoprstý, Cimra) boli príslušníkmi ilegálnej skupiny Rusa Kuskova a čat. A. Gombalu, ktorí dodávali strelivo a výbušniny z DZP partizánom. Museli utiecť okamžite, ako sa vec prezradila. ŠZ-X-433.

218 Príslušný Ružín.

148. čtk. z pov. **Krupčík Marcel**[219] (1919/1939, Lomná), 3/31 del. odd., zbehol 17. 7. zo Slucku. *Od 18. 7. 1943 u p.b. Smirnova, Minská obl., tiež 64. Čkalova. Vojnu prežil.*
149. stk. v z. **Andraščík Jozef** (1918/1940, Kamenica - SB), 3/31 del. odd., zbehol 17. 7. zo Slucku. *Od 18. 7. 1943 u p.b. Smirnova, Minská obl., tiež 64. Čkalova. Vojnu prežil.*
150. stk. v z. **Dorčák Jozef** (1920/1940, Helcmanovce), 3/31 odd., zbehol 17. 7. zo Slucku. *Od 18. 7. 1943 u p.b. Smirnova, Minská obl., tiež 64. Čkalova. Vojnu prežil.*
151. stk. **Výboch Anton** (1921/1941, Banská Belá), 3/31 del. odd., zbehol 17. 7. zo Slucku. *Od 18. 7. 1943 u p.b. Smirnova, Minská obl., tiež 64. Čkalova. Vojnu prežil.*

152. stk. v z. **Adamička**[220] **Rudolf** (1919/1940, Streženice), 3/102. Dňa 27. 7. sa vzdialil od jednotky v Slucku. *Od 25. 7. u p.b. Frunze, Minská obl. Vojnu prežil.*
153. stk. **Pastorek Ondrej** (1919/1941, Zárieče - Púchov), Dňa 27. 7. sa vzdialil od jednotky v Slucku.[221] *Od 25. 7. u p. b. Frunze, Minská obl. Vojnu prežil.*
154. čtk. z pov. **Bachratý Vítoslav** (1918/1938, Majcichov), AD u ZD. 29. 7. zbehol z posádky Minsk. *Od 25. 7. v p.b. Šturmovaja, odd. Žukov. Vojnu prežil.*
155. rtk. z pov. **Voška Anton** (1918/1938, Lokca), ŠAK. 29. 7. zbehol z posádky Minsk[222] *U p.b. Šturmovaja, odd. Žukov.*[223] *Vojnu prežil.*

august

156. dozorca **Ďurček Gustáv** (1920/1941, Urmince), ZPSK, poľ. prac. rota 46, dozorca. 1. 8. 1943 zbehol z Minska. *U p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*

---

219 Falťan píše chybne meno ako Michal.

220 Falťan meno píše mylne ako Adamčík.

221 Pri menách stojí: „Menovaní boli kamaráti a je pravdepodobné, že o zbehnutí sa ushovorili."

222 Podľa obecnej monografie obce Lokca (autor Mlynarčík) bol partizánmi zajatý, čo však nie je pravda.

223 Sovietsky zoznam, ako aj Rjabik a Morochovič ho radia k Šturmovej, odd. Groznyj (s. 76). V spomienkach zas Bachratý uvádza, že spolu s Voškom boli prijatí do oddielu Žukov, brigády Šturmovaja (*Nezaveje*, s. 14).

157. tvor. **Capák Ján** (1920/1941, Drietoma), poľ. prac. rota 46, dňa 1. 8. zbehol z Minska. *Od 23. 7. u p.b. Ďaďa Koľa. Od 22. 6. 1944 nezvestný. 23. 7. 1944 v Budiniči, obesený Nemcami.*[224]
158. tvor. **Škvaro Ján** (1919/1940, Červený Kameň), poľ. prac. rota 46, dňa 1. 8. zbehol z Minska. *Od 1.8. u p.b. Ďaďa Koľa, od 24. 6. 1944 nezvestný. Zahynul v ZSSR.*
159. tvor. v z. **Gášek Štefan** (1919/1940, Kolárovice), poľ. prac. rota 46, dňa 1. 8. zbehol z Minska. *Od 1. 8. u p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*
160. tvor. **Hriň František** (1920/1940, Turo), poľ. prac. rota 46, dňa 1. 8. zbehol z Minska. *Od 1. 8. u p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*
161. tvor. **Bohúň Martin**[225] (1920/1941, Slovenský Grob), poľ. prac. rota 46, dňa 1. 8. zbehol z Minska. *Od 1. 8. u p.b. Za sov. Bielorusko. Padol v júli 1944 pri Smoleviči počas blokády.*

162. stk. **Fízel Ivan** (1922/1942, Dolný Kubín). 4. 8. zbehol spolu s M. Majerníkom od Letky 11 na nákl. aute Praga. *Od 8. 8. u p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Vojnu prežil.*
163. stk. **Majerník Michal** (1922/1942, Potvorice), 4. 8. zbehol spolu s I. Fízelom od Letky 11 na nákladnom aute Praga. *Od 3. 8. u p.b Šturmovaja. Vojnu prežil.*

164. des. v z. **Krovina Anton** (1919/1940, Nováky), pomocná rota/102. r. V noci z 5/6. 8. sa vzdialil z posádky v Slucku. *Od 6. 8. u p.b vel. Kaledu, p.b. 225. Suvorova, Minská obl. Vojnu prežil.*

165. stk. **Vevera Michal** (1920/1942, Drahovce), p. pl. 102, PP-2, 8. 8. odišiel na futbalový zápas do Minska, odkiaľ sa nevrátil. 13. 8. zadržaný poľnými žandármi v soldatheime v Minsku spolu s **Páleníčkom Štefanom** od PP-2. (Potulovali sa). Pravdepodobne prežili.

166. stk. **Vyletel Miloš** (1920/1942, Podhradie, MT), Poľné jatky 2. Zbehol 14. 8. z posádky Minsk. *Od 14. 8. u p.o. Kutuzov, vel. Gromova, Minská obl. Potom u ČSAZ. Padol 24. 9. 1944 na Dukle.*[226]

---

[224] Informácia podľa Falťana, s. 154.

[225] Falťan, tiež Rjabik a Morochovič udávajú meno Michal

[226] Informácia poskytnutá SZPB Martin dňa 24. 6. 2005.

167. čtk. z pov. **Koťka Kristolian** (1919/1939, Podhradie, MT), štáb. r. ZD, 14. 8. zbehol z posádky Minsk. *Od 14. 8. u p.o. Kutuzov, vel. Gromova, Minská obl.*[227] *Vojnu prežil.*
168. stk. **Kaňuch Štefan** (1920/1941, Vagaš-PO), p. pl. 102. Dňa 18. 8. pri prepade banditmi v obci Sloboda padol do zajatia.[228] Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
169. stk. **Vasil Ján** (1921/1941, Strážske), Dňa 18. 8. pri prepade banditmi v obci Sloboda padol do zajatia. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[229]
170. stk. **Fujda Ján** (1920/1941, Malá Vieska, PO), 5/102 r., 19. 8. zbehol z posádky Sloboda. *U brigády Frunze, vel. Smolanský.*
171. slob. **Hasidlo Augustín** (1921/1942, Borčice), SPO. 22. 8. medzi 14. a 16. hod. opustil strážne stanovisko. *Od 22. 8. u p.b. Razgrom, Minská obl., potom NKVD. V ČSAZ. Vojnu prežil.*
172. stk. **Sitárik Anton** (1919/1942, Breza), 7/101, zbehol z posádky Minsk dňa 22. 8., pravdepodobne k banditom. *Od 22. 8. u p.b. Ščors. Pravdepodobne prežil.*
173. stk. **Julíny Jozef** (1921/1942, Stráže, PN[230]), 4/101, 23. 8. zbehol z posádky Sloboda. Potom nezvestný. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
174. čtk. z pov. **Šatara Vojtech** (1919/1939, Poltár), SPO. 23. augusta sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči[231] *Od 13. 8. u p.b*

---

[227] Rjabik a Morochovič uvádzajú brigádu Za sovietske Bielorusko.

[228] V prehľade správ ZD o tomto incidente stojí: „18. 8.: Pastuch: O 14 45 desiati banditi zajali troch slovenských vojakov. Jednému sa podarilo utiecť." (F. ZD, šk. 55, obd. 16. – 31. 8. 1943.) Kaňuchove kmeňové záznamy končia dňom zajatia. 19. 12. 1946 vyhlásený za nezvestného.

[229] Podľa oznámenia MÚ Strážske z 17. 5. 2005 sa do obce nikdy nevrátil.

[230] Stráže – dnes súčasť obce Krakovany.

[231] Jeden z najväčších prípadov dezercií v dejinách slovenskej armády v skutočnosti nebol dezerciou. Veliteľ 30-člennej cyklistickej čaty, ktorá hliadkovala na autostráde Minsk-Smoleviči, totiž zorganizoval jej prechod k partizánom bez vedomia príslušníkov čaty. (Vedeli o tom len traja vojaci – Blahus, Apolen, Palcút. Pozri Rjabik-Morochovič, c.d., s. 125.) Je preto pochopiteľné, že po zajatí skupiny sa viacerí z nich už o pár dní pokúšali o návrat k armáde, čo sa 12 vojakom skutočne aj podarilo (des. František Kaan (1920/1941, Bacúch), slob. v z. Jozef Kobes (1919/1940, Volkovce), slob. Štefan Slugeň (1921/1942, Valaská Belá), stk. Štefan Melich (1920/1941, Detva), stk. Ján Minarovský (1920/1941, Hlohovec), stk. Martin Belej (1921/1942, Muránska Lehota), stk. Imrich Ďarmady (1921/1942, Nitra), stk. Július Ďurik (1920/1941, Kokava nad Rimavicou), stk. Ján Záhumenský (1919/1941, Brezová pod Bradlom) , stk. Jozef

Ďaďa Koľa, zomrel v marci 1944.

175. des. **Apolen Štefan** (1919/1941, Ivanovce[232]), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďada Koľa. Vojnu prežil.*
176. slob. **Ruman**[233] **Ján** (1922/1942, Veľký Ruskov), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, dňa 21. 6. 1944 zomrel na zranenie.*
177. stk. v z. **Palcút Rudolf** (1920/1940, Podolie), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*
178. stk. **Mydliar Ján**[234] (1921/1942, Liptovská Lúžna), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*
179. stk. **Bulko Anton**[235] (1921/1942, Veľké Bierovce), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči.[236] *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, padol v blokáde 22.7. 1944 pri Budeniči.*[237]
180. stk. **Jurík Vincent**[238] (1921/1942, Ivánka pri Nitre), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*

Murárik (1931/1942, Lysica), ako aj stk. Ľudevít Rehák (1921/1942, Štefanov) sa zo zajatia šťastne vrátili dňa 27. 8. 1943. Onedlho ušiel taktiež stk. v z. Madaj Ľudevít (1919/1940, Dolné Držkovce). Zvyšní sa so zajatím pravdepodobne zmierili alebo sa im útek nevydaril. Pozri f. ZD, šk. 11, záznam nezvestných a zbehnutých, tiež situačné hlásenie z 10. 9. 1943, tiež MNO dôv., šk. 393, výkaz strát do 31. 8.

Bližšie neidentifikovaným prípadom je stk. v z. **Frolkovič Jozef** (1919/1940, Bučany), zbehol od PV Przemysl. 11. 8. 1943 bola naňho podaná žaloba, vyšetrovaný vo väzbe. V úradnom zozname strát sa preto neuvádza. Pravdepodobne prežil.

232 Podľa iného prameňa Melčice.

233 Inde Roman.

234 Podľa Šolca Jozef.

235 Inde chybne Jozef.

236 Podľa iného prameňa A. Bulko zbehol až 4. 9. 1943, keď opustil ubikáciu štábnej roty 102 p.pl. Pozn., že „pravdepodobne zbehol k banditom". Uvádza sa aj jeho účasť od 4. 9. v p. b. Za sovietske Bielorusko.

237 Podľa Ďurčeka však padol Bulko spolu s Capákom počas blokády 18. 6. 1944.

238 V zozname oddelenia „255" ako Karol.

181. stk. **Balvan Tomáš** (1921/1942, Fačkov), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 26. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, padol 25. 6. 1944.*
182. stk. **Polya Jozef** (1921/1942, Slanec, TR), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*
183. stk. **Barbarič Michal** (1921/1942, Tušická Nová Ves[239]), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 28. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Padol počas blokády v máji 1944.*
184. stk. **Hasin Ján** (1921/1942, Parihuzovce), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, 24. 6. 1944 zmizol bez stopy. Zahynul.*[240]
185. stk. **Čerňan Šimon** (1921/1942, Ďurčiná), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 22. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*[241]
186. stk. **Štrpka Jozef** (1921/1942, Šoporňa), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa.*[242] *Vojnu prežil.*
187. stk. **Šuták Jozef** (1922/1942, Osikov), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, 22. 6. 1944 padol do nem. zajatia, kde aj zahynul.*
188. stk. **Rozemberg Ján** (1921/1942, Turčiansky Svätý Martin), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *U p. b. Ďaďa Koľa. Padol pri Janove, Bielorusko.*
189. stk. **Bednár Ján** (1922/1942, Dlhá[243] nad Cirochou), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *U p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*

---

239 Iný prameň píše Pilhov.

240 Podľa iného zdroja padol v radoch ČSAZ.

241 Podľa M. Rjabika padol, avšak Falťan ani archívne doklady to nepotvrdili. V roku 1964 bol totiž povýšený na kpt.

242 Podľa Falťanových podkladov Štrpka Štefan zo Serede, príslušník p.b. Ďaďa Koľa, zutekal k Nemcom.

243 Inde sa uvádza Belá nad Cirochou.

190. stk. **Dvulik Ján**[244] (1921/1942, Kelča), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, umrel na následky bombardovania zo 6. 4. dňa 15. 4. 1944.*[245]
191. stk. **Blahús Vojtech** (1920/1941, Hliník nad Hronom), SPO, 23. 8. sa nevrátil z hliadkovania na autostráde pri Smoleviči. *U p.b. Ďaďa Koľa.*[246] *Vojnu prežil.*

192. des. v z. **Motešický**[247] **Ján** (1919/1940, Štiavnik), SPO, z 23./24. 8. zbehol z posádky Smoleviči. *Od 20. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*
193. stk. v z. **Macko Juraj** (1920/1940, Hažín), SPO, z 23./24. 8. zbehol z posádky Smoleviči.[248] *Od 23. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*
194. slob. v z. **Morochovič Vasil** (1920/1940, Pčoliné), SPO, 23./24. 8. zbehol z posádky Smoleviči. *U p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*[249]

195. des. **Rjabik Michal** (1920/1941, Habura), 8/102, koncom augusta[250] sa vzdialil od jednotky v Slobode. *Od 25. 8. u p.b. Ďaďa Koľa. 19. 6. 1944 padol do zajatia. Vojnu prežil.*
196. stk. **Pohl Anton** (1920/1941, Zemplínske Hámry), p. pl. 102. Dňa 29. 8.[251] zbehol od 2/102 roty v Koroleve. *Od 25. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, dňa 20. 6. zahynul v boji. Podľa i. obesený Nemcami.*[252]

---

244 Falťan udáva meno Jozef.

245 Pochovaný v Bujnoviči.

246 V sovietskom zozname je poznámka, že zutekal k Nemcom. M. Rjabik však toto poprel.

247 Inde „Motošický".

248 Motošický, Morochovič, Macko – zbehli 23. alebo 24.8.? V zozname je rozpor. Podľa soviet. zoznamu bol Macko Pavel u partizánov od 29. 8, Macko Juraj od 23. 8.

249 Podľa spomienok Motešického utekali spolu, a to v noci z 22./23. 8. Všetci traja boli starí kamaráti. Aj na front sa dostali spolu, a to za trest za „vzburu" v kasárňach PÚV Martin v máji 1942. Vojenský súd v Bratislave im vymeral „za zločin vzbúry" po päť mesiacov ťažkého žalára nepodmienečne, ktoré si mali odpykať po návrate z frontu. AMSNP B. Bystrica, f. XII, S 52/87, J. Motešický.

250 Slovenský zoznam síce uvádza 12. 9., to je však príliš neskoro. Rjabik sám dátum presne neuvádza, píše len o konci augusta. *Ohne*, s. 337. Vo svojej knihe potom hovorí o dátume okolo 20. augusta. (R-M, s. 119).

251 V zatykači uvádzané 31. 8.

252 Pozri R-M. s. 195.

197. slob. **Macko Pavol** (1921/1941, Habura), zbehol 29. 8. od 2/102 roty v Koroleve. *U p.b. Ďaďa Koľa, padol 22. 6. 1944 v boji.*[253]
198. stk. **Jankuliak František** (1921/1942, Breza). Prov. sklad PP-2, 29. 8. sa vzdialil od útvaru v Slucku. *Od augusta u p.b. Suvorova, Minská obl. Vojnu prežil.*
199. stk. **Vrana Jozef** (1920/1941, Skalité), PP-2, 29. 8. sa vzdialil od útvaru v Slucku. *Od 12. 8. u p.b. Suvorova. Vojnu prežil.*[254]

september

200. npor. pech. **Cibula**[255] **František** (1916/1938, Závadka n. Hronom[256]), 12/101. Zbehol aj s ordonancom od roty v Rudensku dňa 4. 9. 1943. Zlikvidovaný partizánmi. Vojnu neprežil.[257]
201. stk. v z. **Madej Michal** (1919/1940, Ňagov), 12/101. Zbehol z obce Rudensk s npor. Cibulom 4. 9. 1943. Vrátil sa do ČSR s ČA, 10. 12. 1944 sa stal pri Vranove nezvestný. Pravdepodobne zahynul.
202. slob. **Cifra Jozef**[258] (1920/1941, Dvorany nad Nitrou), autodielne. 5. 9. sa vzdialil od jednotky z Minska, pravdepodobne zbehol k banditom. *Od 15. 9. u p.b. Šturmovaja. Padol u partizánov.*[259]

203. stk. **Sedláček Gustáv** (1918/1941, Zliechov), p. pl. 101, 5. 9. zbehol z posádky Krosno. *Od 6. 9. u p.b. Šturmovaja, odd. Frunze. Vojnu prežil.*
204. stk. **Smiščík Jozef** (1922/1942, Bratislava), NAK 322, 6. 9. sa vzdialil z ubikácie. Neskôr dopadnutý.[260] Pravdepodobne prežil.

---

253 Falťan udáva, že padol 23. 7. 1944 v Budeniči. Podľa R-M bol v boji ranený a potom 24. 6. obesený Nemcami (s. 195).

254 Podľa J. Šolca bol medzi zbehmi aj **Ján Hudec** (1915, Kamenec pod Vtáčnikom). Zbehnúť mal 30. 8. 1943 k p. b. Stalin, odd. Suvorov, v októbri 1944 vysadený v Protektoráte. Vojnu prežil. Jeho meno sa však v zoznamoch zbehov slovenskej armády, ako ani v dostupných zoznamoch slovenských účastníkov part. hnutia v ZSSR, nenachádza. Za upozornenie ďakujem Dr. Cséfalvayovi.

255 Inde chybne Cibulka.

256 Príslušný Bacúch.

257 V armádnych dokumentoch nemá po vojne žiaden záznam.

258 U Falťana písaný chybne ako Ondrej.

259 Údaj podľa M. Rjabika.

260 Presvedčený Maďar.

205. stk. **Korol**[261] **Ján** (1921/1942, Bratislava), PP-2, 7. 9. zbehol z posádky Minsk. *Za sovietske Bielorusko. 19. 10. 1943 Nemcami chytený a obesený.*
206. slob. v z. **Hertl-Lux Pavol** (1919/1940, Pitvaros, Maďarsko[262]), prov. sklad PP, 7. 9. zbehol od poľných pekární v Minsku. *Od 7. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko. Padol na Dukle.*
207. tvor. v z. **Hrkel Jozef** (1919/1940, Vavrečka), prov. sklad. PP, 7. 9. zbehol z posádky Minsk. *Od 7. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*
208. stk. **Dimun Štefan** (1918/1941, Habura), PP-2, 7. 9. zbehol z posádky Minsk. *Od 7. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko.*[263] *Padol na Dukle.*

209. stk. v z. **Minarčic Ján** (1914/1940, Haluzice), p. pl. 101. 7. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne *Od 6. 9. u p.b. Šturmovaja.*[264]*Vojnu prežil.*
210. stk. **Strieblík**[265] **Ján** (1920/1941, Malé Brestovany[266]), 3/101. Dňa 7. 9. sa vzdialil od jednotky v Žodine. *Od 1. 9. u p.b. Razgrom, v júli 1944 prešiel do NKVD.*[267] *10. 8. 1944 sa hlásil v Sagare do čs. jednotky. Potom nezvestný. Pravdepodobne neprežil.*
211. stk. **Kopinec Filip** (1920/1941, Horná Maríková), 8/102, 8. 9. sa vzdialil od jednotky.[268] *Od 7. 9. 1943 u p.b. Rokosovského, Minská obl. Vojnu prežil.*
212. stk. **Balla Jozef** (1920/1941, Malý Lapáš[269]) , 3/102. Dňa 8. 9. sa vzdialil od jednotky. *7. 9. 1943 vstúpil do p.b. Rokosovského, Minská obl. Vojnu prežil.*

---

261 Rjabik a Morochovič píšu Ivan Korola.

262 Príslušný Bratislava.

263 Rjabik píše, že v polovici septembra prešiel spolu s V. Turokom-Meceňom k brigáde Za sovietske Bielorusko.

264 Podľa Falťana Frunze.

265 Inde Striebnik.

266 Avšak príslušný Štiavník.

267 Údaj zo zoznamu bieloruských partizánov.

268 Filip Kopinec bol v zozname zapísaný dvakrát. Najskôr preto, že prvý raz zbehol ešte 27. 5. z Jurkeviči, no krátko nato sa vrátil. (Výkaz strát ZD k 15. 6. 1943, šk. 393.). Druhý raz zbehol v septembri. V hlásení ŽS Maríková z 19. 11. 1943 (55-3-3) však stojí, že „27. 5. 1943 bol na vých. fronte údajne zajatý partizánmi a 5. 6. 1943 sa prihlásil u ZD, a preto dostal 20-dňovú dovolenku".

269 Inde Horná Maríková.

213. slob. v z. **Hanes**[270] **František** (1919/1940, Špania Dolina), KPÚV/102. Dňa 9. 9. sa vzdialil od jednotky, pravdepodobne zbehol. *Od 10. 9. u p.b. vel. Kaledu, Minská obl.*[271] *Vojnu prežil.*
214. slob. v z. **Hanuliak Ján** (1919/1940, Strečno), p. pl. 102. Dňa 9. 9. sa vzdialil od jednotky, pravdepodobne zbehol. *Od 8. 9. 1943 u p.o. Ščorsa, p.b. V. I. Čapajeva, Minská obl. Padol v Bielorusku roku 1944.*[272]
215. stk. v z. **Vrabec-Suchý Tomáš** (1919/1940, Liesek), p. pl. 102. Dňa 9. 9. sa vzdialil od jednotky, pravdepodobne zbehol. *Od 8. 9. 1943, p.b. 27. Čapajeva. Padol na Dukle.*[273]

216. rtk. z pov. **Šteflík Ján** (1915/1937, Bujakovo), 8/101. Dňa 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 8. 9. u p.b. Šturmovaja.*[274] *Vojnu prežil.*
217. des. **Bališ Emil** (1920/1941, Alekšince), 8/101. Dňa 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 8. 9. 1943 u p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Vojnu prežil.*
218. slob. v z. **Repko Ondrej** (1920/1940, Zemplínsky Klečenov), 8/101. Dňa 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 15. 9. u p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Padol počas blokády pri obci Sredneje 7./8. 6. 1944.*
219. stk. **Fero Jozef** (1920/1941, Trenčianska Turná), 8/101. Dňa 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 8. 9. u p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Vojnu prežil.*
220. stk. **Panáček Anton** (1921/1942, Lysá pod Makytou), 8/101, 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 8. 9. u p.b. Šturmovaja. Vojnu prežil.*
221. stk. **Vavro Jozef** (1920/1941, Hrnčiarovce nad Parnou[275]), 8/101. Dňa 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 15. 9. v p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Vojnu prežil.*
222. stk. **Tarnek Jozef** (1921/1942, Veľká Bytča), 8/101. Dňa 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 9. 9. u p. b. Šturmovaja. Vojnu prežil.*
223. stk. **Richtárik Ján** (1920/1941, Sverepec), 8/101. Dňa 10. 9. sa vzdialil od jednotky v Krasne. *Od 15. 9. u p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Vojnu prežil.*

---

[270] Inde chybne Hanus.

[271] Podľa i. 225. Suvorova.

[272] Údaj z tabule na počesť padlých v obci Strečno.

[273] Informáciu poskytol v tel. rozhovore dňa 7. 1. 2007 Ľ. Gasper z Liesku, na základe informácie od spolubojovníka T. Vrabca p. Miklúška (1921, Liesek).

[274] Podľa R-M bol prechod až 8. 10. Odchod 8 vojakov k partizánom opisuje v spomienke aj E. Bališ (Ohne, 423-425).

[275] Inde chybne Černochov.

224. stk. v z. **Turok Vasil** (1919/1940, Habura), 101/KPÚV, nezv. pred odchodom transportu zo Smoleviči. *Od 10. 9. u p.b. Ponomerenko, Gomeľská obl.*[276] *Padol v ČA 1943.*
225. stk. **Petráš Ján** (1920/1941, Rudnianska Lehota), 10/101. 11. 9. sa vzdialil od jednotky z posádky Saserje. *Od 10. 9. u p.b. Ďaďa Koľa.*[277] *Potom ČSAZ. Vojnu prežil.*
226. stk. **Oravec Štefan** (1922/1942, Vranie), 10/101. 11. 9. sa vzdialil od jednotky z posádky Saserje.[278] *23. 12. 1943 sa vrátil zo zajatia. Vojnu prežil.*

227. slob. v z. **Habšuda Jozef**[279] (1919/1940, Púchov), 4/101, 12. 9. vzdialil sa od posádky v Smoleviči. *Od 10. 9. v p. b. Ďaďa Koľa. Počas blokády zmizol bez stopy. Padol.*
228. stk. v z. **Kurtiš Jozef** (1920/1940, Čierna Lehota), SPO, 12. 9. sa vzdialil od jednotky zo Smoleviči. *Od 12. 9. u p.b Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*

229. stk. **Krupa Dominik** (1920/1941, Zámostie), 1/101. Zbehol 13. 9. pred odchodom transportu zo Smoleviči. *Od 13. 9. u p.b. Smrť fašizmu, odd. Kutuzov. 24. 6. padol do zajatia. Vojnu prežil.*
230. stk. **Vysoký**[280] **Ondrej** (1921/1941, Vyšná Slaná), 1/101 rota. 13. 9. pred odchodom transportu zo Smoleviči nezvestný. *Od 13. 9. v p.b. Smrť fašizmu, odd. Kutuzov. 23. 6. 1944 padol do nem. zajatia. Vojnu prežil.*

231. des. **Fibich Vojtech** (1921/1941, Fedýmeš[281]), 3/101. 13. 9. sa vzdialil z posádky Žodino. *Od 13. 9. u p.b. Smrť fašizmu, odd. Kutuzov. Od 22. 6. v zajatí. Vojnu prežil.*
232. slob. **Páleník Štefan**[282] (1921/1941, Slaská), 3/101. 13. 9.[283] sa vzdialil z posádky Žodino. *Od 13. 9. u p.b. Smrť fašizmu, odd. Kutuzov. Minská*

---

276 Rjabik-Morochovič udávajú, že V. Turok-Meceňo bol u p.b. Za sovietske Bielorusko (s. 69).

277 Ide o J. Petráša, ktorého spomína kniha R-M, s. 63-67, v obci Karavejevo, 35 km od Minska, sa pridal k 1. Minskej p.b.

278 Pátrali po ňom ešte koncom roka 1943.

279 Falťan píše meno Ján.

280 Inde Vysocký.

281 Inde Žitava.

282 Podľa zoznamov odd. „255" Juraj Páleník, bydl. Rudňany.

283 V životopise píše, že to bolo 13. 10. (Fibich, Cigánik, Pepich, Fery).

obl. 22. 6. 1944 padol do nem. zajatia. Vojnu prežil.

233. stk. **Cigánik Adam** (1920/1941, Belá), 3/101. 13. 9. sa vzdialil z posádky Žodino. *Od 13. 9. u p.b. Smrť fašizmu, odd. Kutuzov. Od 23. 6.1944 v nem. zajatí. Vojnu prežil.*

234. stk. **Fery Juraj** (1920/1941, Horná Roveň[284]), 3/101. 13. 9. sa vzdialil z posádky Žodino. *Od 13. 9. u p.b. Smrť fašizmu, odd. Kutuzov. 24. 6. 1944 padol do zajatia. Vojnu prežil.*

235. stk. **Pepich Emil** (1920/1941, Mýto pod Ďumbierom), 3/101. 13. 9. sa vzdialil z posádky Žodino. *Od 13. 9. u p.b. Smrť fašizmu, odd. Kutuzov. 23. 6. 1944 padol do nem. zajatia. Vojnu prežil.*[285]

236. čtk. v z. **Náništa Jozef** (1919/1940, Breza), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*

237. des. v z. **Šesták Štefan** (1919/1940, Lenartov[286]), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*

238. stk. v z. **Huťa Alojz** (1920/1940, Bratislava), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*

239. slob. v z. **Čupka Ján** (1919/1940, Čadca), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko. Padol pravdepodobne v armáde.*[287]

240. stk. **Krivánek Ján** (1920/1941, Bratislava), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. v p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*

241. stk. **Kuchta Andrej** (1921/1941, Osikov), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. v p.b. Za sov. Bielorusko. Padol v boji.*

242. stk. **Bartoš Štefan** (1921/1941, Smižany), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. u p.b. Za sovietske Bielorusko, obl. Minsk. Vojnu prežil.*

243. stk. **Žiak Ondrej** (1920/1941, Mýtna), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. v p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*

244. stk. **Činčala Jozef** (1921/1941, Podvysoká), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*

245. stk. **Drefko František** (1922/1942, Dubová-PK), SPO, 13. 9. sa vzdialil od jednotky v Smoleviči. *Od 13. 9. v p.b. Za sov. Bielorusko. Vojnu prežil.*

---

[284] Písaný aj ako Ferri. Horná Roveň – t.č. súčasť Banskej Štiavnice.

[285] Podľa Fibicha (*Ohne*, s. 394) utiekli siedmi Slováci 13. 9. spolu: Cigánik, Pepich. Fery, Páleník, Vysoký, Krupa, Fibich.

[286] Príslušný Malcov.

[287] Informácia od M. Rjabika.

246. stk. **Lomov Ján** (1919/1941, Radošina), 3/101. Pred odchodom transportu zo Smoleviči 13. 9.[288] zbehol. *Od 13. 9. 1943 u p.o. Znamja, p.b. Razgrom, Minská obl. Vojnu prežil.*
247. stk. **Červenka Imrich** (1921/1941, Moravský Svätý Ján), 3/101. Pred odchodom transportu zo Smoleviči zbehol 13. 9. *Od 13. 9. 1943 u p.b. Razgrom, Minská obl. Vojnu prežil.*

248. rtk. z pov. **Palider Ladislav** (1916/1937, Vavrišovo[289]), 8/102. 14. 9. sa vzdialil z posádky v Žodine. *Od 14. 9. u p.b. Smrť fašizmu, 22. 6. 1944 nezvestný. Vojnu prežil.*
249. rtk. z pov. **Klembara Juraj** (1918/1938, Brezovica nad Torysou[290]), 8/102, 14. 9. sa vzdialil z posádky Žodino. *Od 14. 9. 1943 u p. b Smrť fašizmu, p. o. Čkalova. Dňa 22. 6. 1944 padol do nem. zajatia. Vojnu prežil.*
250. stk. **Čarnik**[291] **Michal** (1921/1942, Habura[292]), 8/102, 14. 9. sa vzdialil z posádky Žodino. *Od 14. 9. u p.b. Smrť fašizmu. Padol v Bielorusku.*

251. stk. **Golas Ján** (1922/1942, Turzovka[293]), 3/102. 14. 9.[294] sa vzdialil od svojej posádky v Slucku. *Od septembra 1943 u p.o. Berija, pplk. Gradov.*[295] *Vojnu prežil.*

252. stk. **Kupkovič Dominik** (1920/1941, Cífer), SPO, 15. 9. sa vzdialil od jednotky.[296] *Od 15. 9. v p.b. Ďaďa Koľa. Zahynul v SNP ako výsadkár.*[297]
253. rtk. z pov. **Tarabáč Melicher** (1913/1935, Turzovka), p. pl. 102. 15. 9. sa vzdialil od svojej jednotky Gartnerei zo Slucka. *Od 17. 9. u p.b. Kaledu, Minská obl., tiež 225. Suvorovova, zahynul 19. 4. 1944 na Slovensku.*[298]

---

[288] Inde 11. 9. R-M. zas naopak píšu, že Lomov zbehol až po Červenkovi a Korcovi (s. 60).

[289] Inde Hybe, resp. príslušný Hybe.

[290] Podľa hlásenia ŽS bol rodiskom Štelbach.

[291] Inde aj Černik.

[292] Príslušný Stropkov.

[293] Príslušný Veľké Rovné.

[294] Sám uvádza o čosi skorší dátum, asi 6. september. *Ohne*, s. 388.

[295] Gradov bolo krycie meno pplk. S. A. Vaupšasova.

[296] Podľa M. Rjabika bol zajatý partizánmi, keď bol u svojej frajerky.

[297] Podľa informácie M. Rjabika bol zlikvidovaný partizánmi z oddielu Lipa na východnom Slovensku.

[298] U 1. Stalinovej p.b., vel. Ušakov.

254. slob. **Sobolík Vasil** (1921/1941, Medzilaborce), 102. p. pl. 15. 9. sa vzdialil od svojej jednotky Gartnerei zo Slucka. *Od septembra u p.o. Berija, pplk. Gradov. Vojnu prežil.*[299]
255. stk. v z. **Rafaj Pavel** (1919/1940, Šajba[300]), 102. p. pl. 15. 9. sa vzdialil od svojej jednotky Gartnerei zo Slucka. *Od 17. 9. 1943, p. b. Kaledu, Minská obl. U 27. p.b. Čapajeva, tiež 225. Suvorova. Potom v ČSAZ. Vojnu prežil.*

256. stk. **Falťan Samuel** (1920/1941, Hradište – LC), 12/102. 16. 9.[301] zbehol z posádky Sloboda. *Od 15. 9. u p.o. Kommunar, p.b. Ďaďa Koľa. Neskôr partizánsky veliteľ na Slovensku. Vojnu prežil.*
257. stk. **Krpeľan Viliam** (1920/1941, Hriňová), 12/102, 16. 9. zbehol z posádky Sloboda. *Od 15. 9. u p.b. Ďaďa Koľa, potom nezvestný. Prežil vojnu.*

258. slob. **Morvay Karol** (1920/1941, ??), p. pl. 101. 17. 9. 1943 zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
259. stk. **Macskay**[302] **Štefan** (1920/1941, Kolíňany), 6/101, 17. 9. 1943 zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
260. stk. v z. **Šoltýs Ján** (1918/1940, Repiská-KK), 17. 9. 1943 zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
261. stk. **Písecký Štefan** (1920/1941, Štepanov). 17. 9. 1943 zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[303]
262. rtk. z pov. **Božik Emil** (1914[304]/1938, Rožňové Mitice), 17. 9. 1943 zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
263. čat. v z. **Žigray Karol** (1920/1940, Krompachy), 17. 9. 1943 zajatý banditmi

---

299 Po vojne ho však obesili benderovci, na základe udania.

300 Teraz Strelníky.

301 Inde 12. 9. 1943.

302 Inde Mačkay.

303 Kronika národného povstania obce Štepanov poznamenáva, že zo ZSSR sa nevrátil.

304 Podľa VHA Bratislava nar. 1919, zajatý 17. 9. 1943 pri Ratomke.

na ceste do Minska pred Ratomkou. *Od 17. 9. 1943 veliteľ rozviedky*[305] *u p.b. Frunze, obl. Vilna, zabitý počas prepadu 2. 6. 1944.*[306]

264. slob. **Godál Pavel** (1920/1941, Slepčany), 8/101 r. 17. 9. 1943 zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. V októbri 1943 vyhlásený za nezvestného. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
265. slob. **Pavlík**[307] **Pavol** (1920/1941, Prečín, PX), 17. 9. zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. *Vstúpil k partizánom.*[308] Vojnu prežil.
266. slob. v z. **Vanek Štefan** (1920/1940, Malý Koválovec), 17. 9. zajatý banditmi na ceste do Minska pred Ratomkou. Ušiel zo zajatia partizánov. Vojnu prežil.
267. stk. **Oravčík Imrich** (1920/1941, ??), 17. 9. zajatý banditmi na ceste Minsk – Ratomka. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
268. stk. **Turský Imrich** (1920/1941, ??), 17. 9. zajatý banditmi na ceste Minsk – Ratomka. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
269. stk. **Mada Jozef** (1920/1941, ??). 17. 9. zajatý banditmi na ceste Minsk – Ratomka. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.
270. stk. **Leždík František** (1920/1941, Ostrov), 1/101 r. 17. 9. zajatý banditmi na ceste Minsk – Ratomka. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[309]
271. stk. v z. **Augustovič Gustáv** (1919/1940, ??), 1/101 r. 17. 9. zajatý banditmi na ceste Minsk – Ratomka. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.

272. stk. v z. **Bosák Ján** (1920/1940, Banská Belá), AD, 18. 9. sa vzdialil od jednotky z posádky Minsk. *Od 18. 9. v p. b. Šturmovaja. Vojnu prežil.*
273. stk. **Dlugoš Štefan** (1922/1942, Lipany), AD. 18. 9. sa vzdialil od posádky Minsk. *Od 14. 9. v p.b. Za sov. Bielorusko*[310]. *Padol v boji.*
274. stk. **Rafaj Jozef** (1917/1939, Bolešov), 101. p.pl., nezvestný od 19. 9. *Vojnu prežil.*

---

[305] V orig. „načalnik boepitanija".

[306] Rjabik-Morochovič však za dátum jeho smrti považujú 7-8. jún, kedy vraj padol spolu s Repkom a Bočákom pri prebíjaní sa z obkľúčenia v obci Sredneje.

[307] U Falťana nesprávne Pavúk.

[308] Jeden sovietsky zoznam nesprávne uvádza: Ivan Pavuk, 1920, Púchov, vstup 14. 9. 1943, p.o. Frunze, obl. Vilna, po 20. 7. nezvestný (Falťan) iný správne: Pavel Pavlík Stepanovič, 1920, Prečín, vstup 2. 10., p.o. za sov. Bielorusko p.b. Frunze.

[309] Podľa dokumentov VHA Bratislava nezvestný aj po vojne, z čoho vyplýva pravdepodobná smrť.

[310] Rjabik a Morochovič ho radia k Šturmovej, odd. Groznyj (s. 76).

275. stk. **Kováč**[311] **Jozef** (1919/1942, Dolný Turček), AD, nezvestný 19. 9. *Od 15. 9. u p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Potom ČSAZ. Vojnu prežil.*

276. slob. **Adamec Cyril** (1920/1941, Nová Baňa), p. pl. 102, zajatý 19. 9. pri prepade jednotky Justína. *Od 20. 9. v p.b. Ponomarenko. V ČSAZ od 7. 9. 1944. Padol na Dukle.*

277. stk. **Fiala František** (1921/1942, Veľká Dolina[312]), 8/101, nezvestný od 20. 9. *Od 22. 9. 1943 u p.b. Šturmovaja. Vojnu prežil.*[313]

278. stk. **Babčák Štefan** (1921/1942, Istebník, BD), p. pl. 102. Dňa 19. 9. zajatý banditmi. *Padol do zajatia 20. 9. 1943, p.b. Koroleva, Mogilevská obl.*[314] *Vojnu prežil.*

279. stk. v z. **Šagát Michal** (1919/1941, Kostolná Ves), PP-2, 8/101, zbehol 20. 9. z Minska. *Od 13. 9. 1943 u p.b Frunze, obl. Minska. Padol 22. 3. 1944.*

280. stk. **Kuboš Pavol** (1921/1941, Lazy pod Makytou), 8/101, zbehol 20. 9. z Minska. *15. 8. 1943 vstúpil do p.o Frunze, obl. Vilna. Zmizol bez stopy.*[315]

281. stk. **Ďatko Karol** (1920/1941, Jedľové Kostoľany[316]), 8/101, 20. 9. sa vzdialil od jednotky. *Od 1. 8. 1943 u brigády Ščors. Vojnu prežil.*

282. slob. **Dujka Jozef** (1920/1941, Mošovce nad Váhom[317]), 8/101, 20. 9. sa vzdialil od jednotky. *Od 19. 9. 1943 u p.b. Frunze, Smolenská obl. Vojnu prežil.*

283. stk. **Papai**[318] **Jozef** (1919/1942, Bratislava), 8/101, 20. 9. sa vzdialil od jednotky. *Od 20. 9. u p.b. Frunze, Smolenská obl. Vojnu prežil.*

284. stk. **Facuna Ladislav** (1920/1941, Ingaš-Irkutsk, ZSSR[319]), PP-2, 20. 9.

---

311 Príslušný však Bratislava, aj s rodinou.

312 Podľa informácie OcÚ Štefanovičová. Podľa archívneho záznamu bol však rodákom zo Štefanovičovej, vtedy Taraň.

313 Podľa informácie OcÚ Štefanovičová zo 6. 7. 2005 dožil v Nových Zámkoch.

314 Inde p. skupina Ponomarenka.

315 V evidencii VA Trnava sa také meno nenachádza.

316 Inde Zlaté Moravce.

317 Príslušný Hôrka nad Váhom.

318 Inde Papay.

319 Príslušný Nolčovo. Jeho matkou bola Ruska, otcom Cigán. VHA Bratislava,

sa vzdialil od jednotky v Minsku. *Od 26. 10. u p.b. Za sov. Bielorusko, 24. 2. 1944 padol pri plnení bojovej úlohy v Kolodoviči.*

285. stk. **Chromek**[320] **Ferdinand** (1920/1941, Rabčice), PP-2, 20. 9. (26. 9.) sa vzdialil od jednotky. *Od 20. 9. u p.b. Za sovietske Bielorusko. Vojnu prežil.*

286. stk. **Žáčik**[321] **Anton** (1920/1941, Jastrabie[322]), 8/101, 20. 9. sa vzdialil od jednotky.[323] *Od 19. 9. 1943 u p. b. Frunze, Smolenská obl. Vojnu prežil.*

287. stk. **Zlatovský Štefan** (1920/1941, Sedličná), 8/101, 20. 9. sa vzdialil od jednotky.[324] *V p.b. Frunze od 19. 9., Smolenská obl. Tiež p.b. Michajloviča. Vojnu prežil.*

288. stk. **Bodák Ján** (1920/1941, Lom nad Rimavicou[325]), 12/101, zbehol 19. 9.[326]1943 z posádky Rudensk. *U p.b. Bielorusko, obl. Rudensk. Padol 22. 2. 1944 pri Vorobjovke.*

289. stk. **Bodnár Ján** (1921/1941, Ondrejová), 9/101, zbehol 22. 9. Rudensk. *U p.b. Bielorusko. Vojnu prežil.*

290. des. v z. **Nastišin Ján** (1920/1940, Krajná Poľana), 12/101, 22. 9. zbehol zo Sonnentisch. *U p.b. Bielorusko, (obl. Rudenska). Padol pri Vorobjovke 22. 2. 1944.*

291. stk. **Bočák Štefan** (1920/1941, Sedličná[327]), 8/101 r. 22. 9. zbehol zo Sonnentisch. *Od 18. 9. u p.b. Bielorusko. Padol počas blokády zo 7./8. 6. 1944 pri Sredneje.*[328]

292. stk. **Motešický Pavol** (1920/1940, Dvorníky, HC[329]), 6/101, zbehol pri

---

f. 55, k. 65, 55-7-2.

320 Podľa zoznamu bieloruských partizánov (VHA Praha, f. partyzánské a odbojové hnutí), Chrobek.

321 Inde aj Žiak alebo Žáček.

322 Príslušný Veľké Janíkovce.

323 Zatykač uvádza dátum zbehnutia 20. september.

324 Zatykač uvádza dátum zbehnutia 20. september.

325 Bydliskom však asi oblasť Svidníka – podľa jeden jz publikácií bol totiž krajanom J. Nastišina z Krajnej Poľany.

326 Inde 21. 9. Pravdivým však bude asi skorší dátum – podľa jednej z publikácií totiž Nastišin Bodáka už v p.b. našiel.

327 Príslušný Trenčín.

328 Podľa sovietskeho zoznamu padol 22. 2. 1944.

329 Inde Bojničky.

Zaslave 22. 9.[330]. *Od 20. 9. u p.b. Šturmovaja, v júni 1944 nezvestný. Vojnu prežil.*

293. stk. **Červenka Štefan** (1921/1942, Lukáčovce), 6/101, zbehol 22. 9.[331] *Od 20. 9. u p.b. Šturmovaja, v júni 1944 nezvestný.*[332]*Vojnu prežil.*

294. stk. **Ložek Ľudovít** (1922/1942, Piešťany), 6/101, zbehol 22. 9.[333] *Od 20. 9. u p.b. Šturmovaja.*[334] *Vojnu prežil.*

295. stk. **Jurčík František** (1920/1941, Papradno), SPO, 24. 9.[335] nezvestný z posádky Smoleviči. *Od 13. 9. u p.b. Za sovietske Bielorusko. Vojnu prežil.*

296. stk. **Voltemar Jozef** (1920/1941, Dimburk), SPO, 24. 9. zbehol z posádky Smoleviči. Pravdepodobne zlikvidovaný partizánmi.[336] Vojnu neprežil.

297. stk. **Homola Jozef** (1919/1941, Nitrianske Rudno[337]), PP-2. 26. 9. zbehol z posádky Minsk. *Od 26. 9. u p.b. Za sov. Bielorusko, odd. Gradova. Padol 5. 5. 1944 Taľka.*

298. npor. pech. **Staško Ladislav** (1919/1948, Vinné), p.pl.101. Dňa 28. 9. zbehol k banditom. *28. 9. vstúpil do oddielu Suvorova, p.b. Frunze. Vojnu prežil.*

299. rtk. z pov. **Borko**[338] **Michal** (1915/1937, Veľká Lehota, PD), 7/101 rota, zbehol 29. 9. 1943. *Od 28. 9. u b. Frunze, Baranovičská obl. Padol pri L. Sv. Mikuláši 1945.* [339]

300. čat. z pov. **Barla Martin** (1919/1939, Podkonice), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. u b. Frunze. Vojnu prežil.*

---

330 Podľa zatykača sa tak stalo 28. 9.

331 Podľa zatykača zbehol 22. 9.

332 V sovietskom zozname ako Štefan.

333 Podľa zatykača nezvestný od 24. 9.

334 Falťan udáva brigádu Frunze.

335 Zatykač uvádza 23. 8.

336 Podľa oznámenia OcÚ Suchohrad zo dňa 28. 6. 2005 má na pomníku ako dátum smrti uvedený 10. september 1943.

337 Rjabik a Morochovič udávajú Karlovu Ves.

338 Inde Bolko.

339 Podľa kmeňového listu zomrel „údajne ako vojenská osoba 9. 5. 1945 vo Vyšných Hágoch".

301. des. **Kopec Jozef** (1920/1941, Preseľany), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. u p.b. Frunze. Vojnu prežil.*
302. des. v z. **Štýblo Tibor** (1921/1941, Nitra), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. u p.b. Frunze, potom Kovpaka. 20. 7. 1944 v ČA, 5. 12. 1944 u ČSZLD. Pravdepodobne prežil.*
303. stk. **Hasil Rudolf** (1920/1941, Vysoká nad Kysucou), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. u p.b. Frunze. Vojnu prežil.*
304. slob. **Pšúrik**[340] **Ľudevít** (1920/1941, Brvnište), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. u p.b. Frunze. Vojnu prežil.*
305. stk. v z. **Vorčák František** (1919/1940, Nižná Lipnica), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. 1943 u p.b. Frunze. Padol počas blokády.*
306. stk. **Bihary**[341] **Karol** (1921/1941, Moravany), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. u p.b. Frunze. Vojnu prežil.*
307. stk. **Obert**[342] **Jozef** (1920/1941, Malé Ripňany), 7/101, zbehol 29. 9. *Od 28. 9. u p.b. Frunze, 16. 2. 1944 počas boja zmizol bez stopy. Zahynul.*[343]

308. por. aut. **Pavlovič Michal** (1916/1938, Kapince). 30. 9. zbehol z väzenia v posádke Minsk. *Od júla 1943 u p.b. Ponomarenko.*[344] *Zastrelený 3. 2. 1945 v Bratislave.*[345]
309. stk. **Zaťka František** (1921/1942, Lipovník), NAK 322, zbehol 30. 9. *Od 29. 9. 1943. u p.b. Ponomarenka.* [346] *Vojnu prežil.*

---

340 Podľa iného Ščúrik. Zvláštne je, že v spomienkach Pšúrik nehovorí nič o svojej dezercii, čo zvádza k domnienke, že bol zajatý (*Ohne*, s 319).

341 Bol cigánskeho pôvodu, pravdepodobne preto si po vojne zmenil meno na slovenskejšie znejúce – Bielik.

342 Podľa iného Albert.

343 Rjabik a Morochovič dodávajú, že počas blokády padol. Podľa Falťana padol pri Baranoviči.

344 Falťan uvádza brigádu Šturmovaja (*Slováci*, s. 128).

345 Šolc v knihe *Za frontou*, s. 258, uvádza: „v r. 1943 pripravoval prechod svojej jednotky v obl. Minska k p.o. Buďonnyj, za čo bol poľným súdom slov. armády odsúdený k trestu smrti. 29. 9. 1943 utiekol z väzenia k p.o. ... vyslaný ČSVM v Moskve ako styč. dôst. do štábu pplk. J. Goliana... 3. 2. 1945 zavraždený príslušníkmi POHG." Jeho spolubojovník a bývalý šofér František Zaťka však píše, že ho zastrelili príslušníci gestapa 4. 2. 1945 (*Ohne*, s. 258).

346 Prednosta duchovnej služby Mitošinka hlásil 3. 3. 1944 na MNO (MNO duch., k. 17), že podľa prípisu od nemeckého vojenského ataše z 21. 2. 1944 bol stk. František Zaťka (1921, Lipovník) zastrelený nemeckým vojskom na východnom

október

310. stk. v z. **Šalapa Ján** (1920/1941, Rakovec[347]), 8/102. Dňa 2. 10. zbehol od jednotky zaisťujúcej trať Wachtparade v Žodine. *Od 9. 10. u p.b. Národných mstiteľov, kpt. Borisov. Vojnu prežil.*
311. stk. v z. **Kučera Ján** (1921/1941, Kláštor p. Znievom[348]), p. pl. 102. Dňa 2. 10. zbehol od jednotky zaisťujúcej trať Wachtparade v Žodine. *Vojnu prežil.*
312. stk. v z. **Korec Jozef** (1921/1941, Horná Lehota), SPO, 3. 10. zbehol od jednotky v Smoleviči. *Od 3. 10. u p.b. Razgrom, Minská obl., potom NKVD. Vojnu prežil.*
313. rtk. rtm. **Kuchyňka Ján** (1915/1935, Ivánka pri Dunaji[349]), Letka 11, Zbehol 3. 10. *Od 3. 10. 1943 u p.b. Železniak (Kirova), Minská obl., p.o. Narodnij mstiteľ. Padol pri rieke Brezina.*
314. slob. v z. **Bundil Rudolf** (1919/1940, Ardanovce), Letka 11, zbehol 3. 10. *Od 4.10. v p.b. Šturmovaja, padol v júni 1944.*
315. stk. **Smiešny**[350] **Bohuš** (1921/1942, Oravský Podzámok), ŠAK. 3. 10.[351] zbehol z posádky Minsk. *Od 2. 10. 1943 u p.b. Frunze. Vojnu prežil.*
316. stk. **Vaculík Jozef** (1921/1942, Vyšné Ružbachy), AP-11, štáb. rota, 3. 10. zbehol počas služobnej cesty v Ľvove. *Padol v ČSAZ.*
317. stk. v z. **Gábriš Bartolomej** (1920/1941, Vernár), 7/101. 6.10.[352] sa vzdialil od jednotky. *Od 3. 10. 1943 u p.b. Frunze, Baranovič. obl. Padol v r. 1944 počas blokády.*
318. stk. **Difko Ján** (1921/1942, Čičmany), 8/101. 6. 10. zbehol z posádky Saslav. *U p.b. Frunze, padol v boji.*
319. stk. **Melicher Emil** (1921/1942, Piešťany), 7/101, zbehol 6. 10. z Ratomky. *Od 9. 10. 1943 u p.b. Frunze, Baranovič. obl. Vojnu prežil.*[353]

---

fronte v boji proti partizánom. V skutočnosti bol však Zaťka vo februári 1944 len ťažko ranený a nakoniec prežil. Zbehol v noci z 29./30. 9. Spolu s por. Pavlovičom. Bol jeho šoférom (*Ohne*, s. 254-255.)

347 Inde Lesné.

348 Inde Málinec - Čechánky.

349 Inde Čeklís.

350 Inde Smešný.

351 Sám však uvádza dátum 30. 9. 1943.

352 Podľa zatykača VPD z 27. 1. 1944 až 9. 10.

353 Falťan má vo svojom zozname poznámku, že Melicher padol v Karpatoch, bude to však omyl.

320. stk. v z. **Beňák**[354] **Florián** (1920/1941, Jablonica), 7/101. 7. 10. 1943 sa vzdialil od jednotky. *Prešiel k p.b. pri Minsku, odoslaný však k ČSAZ. Vojnu prežil.*
321. stk. **Gablech Pavel** (1921/1942, Hrachovište), 7/101, 7. 10. 1943 sa vzdialil z posádky Ratomka. *Od 25. 9. 1943 v p.b. Ščorsa. Vojnu prežil.*
322. rtk. z pov. **Šarina Štefan** (1915/1937, Veľké Hoste), 10/101. Zbehol 8. 10. z posádky Ratomka. *Od 8. 10. 1943 u p.b. Frunze, Baranovičská obl. Vojnu prežil.*
323. stk. **Machač Cyril** (1922/1942, Borovce), 10/101, zbehol 8. 10. z Ratomky. *Od októbra u p.b. Ščors, Baranovičská obl., dňa 23. 3. 1944 zabitý v boji.*

324. stk. **Moravec Jozef** (1922/1942, Vysoká nad Kysucou), 7/101, zbehol 8. 10. z Ratomky. *Od 9. 10. 1943 u p.b. Frunze, Baranovič. obl. Vojnu prežil.*[355]
325. stk. **Leško**[356] **Michal** (1922/1942, Remeniny nad Topľou), 5/101, zbehol 8. 10. z Ratomky. *Od 9. 10. u p.b. Frunze, Baranovičská obl. Podľa Falťana padol v Karpatoch.*
326. stk. v z. **Solin**[357] **Jozef** (1920/1941, Kvašov), 5/101, zbehol 8. 10. z Ratomky. *Od 9. 10. 1943 u p.b. Frunze, Baranovič. obl. Zahynul v 1945 pri Martine.*[358]
327. stk. **Varhaník Ladislav** (1921/1942, Súľov), 5/101, zbehol 8. 10.[359] z Ratomky. *Od 9. 10. 1943 u p.b. Frunze, Baranovič. obl. Vojnu prežil.*

328. rtk. z pov. **Rosiar Štefan** (1917/1938, Tisovec), DPLP, 3. bat. 8.10. sa vzdialil od jednotky. *Od septembra 1943 u p.o. Berija pplk. Gradova. Vojnu prežil.*
329. rtk.z pov. **Zajac Rudolf** (1918/1938, Uhrovec), DPLP, 3. bat., 8. 10. sa vzdialil od jednotky. *Od septembra 1943 u p.o. Berija pplk. Gradova. Vojnu prežil.*[360]

---

354 Inde chybne Beniak.

355 Podľa telefonického oznámenia matriky obce Podvysoká dňa 18. 5. 2005 dotyčný sa oženil a dožil po vojne v Nemecku.

356 Inde Letko.

357 Rjabik a Morochovič ho vedú ako Salina.

358 Rjabik a Morochovič udávajú, že padol ešte počas blokády na jar 1944.

359 L. Varhaník (PH, inv. č. 2) však píše, že „k bieloruským partizánom som prešiel s inými troma kamarátmi – Jozef Solin, Michal Leško a Jozef Moravec. „Prechod sme urobili v noci z 9. na 10. septembra v obl. Minska pri obci Zaslava."

360 Falťan udáva, že v ZSSR padol.

330. slob. **Novák Ján** (1922/1942, Vyšný Orlík), DPLP, 3. bat., 8. 10. sa vzdialil od jednotky. *Od septembra 1943 u p.o. Berija pplk. Gradova. Padol ako výsadkár v boji pri Dobroměřiciach, Pelhřimov, 27. 10. 1944.*
331. stk. **Dobrovodský Jozef** (1921/1942, Marianka), DPLP, 3. bat., 8. 10. sa vzdialil od jednotky. *Od septembra 1943 u p.o. Berija, pplk. Gradova. Vojnu prežil.*
332. stk. **Kočalka Jozef** (1921/1942, Hriňová[361]), DPLP, 3. bat., 8. 10. zbehol z Ratomky. *Od septembra 1943 u p.o. Berija pplk. Gradova. Vojnu prežil.*
333. stk. **Sartoris Michal** (1921/1942, Nové Mesto n. V.), DPLP, 3. bat., 8. 10. sa vzdialil od jednotky. *Od septembra 1943 u p.o. Berija, pplk. Gradova, padol 18. 9. (?).1944 pri Španej Doline.*
334. stk. **Homola Viliam** (1922/1942, Karlova Ves), 3. bat., DPLP, 8. 10. sa vzdialil od jednotky. *Od 9. 10. u p.o. Berija, Minsk. Dňa 24. 4. 1944 padol v boji.*[362]
335. stk. **Horňáček Jozef** (1921/1942, Sučany), DPLP, 3. bat., 8. 10. sa vzdialil od jednotky. *Od septembra 1943 u p.o. Berija, pplk. Gradova. Vojnu prežil.*

336. slob. **Šušlík Jozef** (1921/1942, Dlhé Pole), 101. p.pl., nezvestný 10. 10. *Vstúpil k partizánom. 12. 10. 1944 u ČSAZ. Vojnu prežil.*

337. des. v z. **Fujka Ladislav** (1920/1941, Benice, MT), 7/31 bat., 10. 10. zbehol od jednotky. *Od 10. 10. u p.o. F. Dzeržinského, p.b. Ďada Koľa.*[363]*Vojnu prežil.*
338. slob. v z. **Fekete Vladimír** (1919/1940, Borčany), 7/31, 10. 10. zbehol od jednotky. *U p.o. Dzeržinský, p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*
339. stk. v z. **Kmeťko Jozef** (1920/1941, Pravenec[364]), 7/31, 10. 10. zbehol od jednotky. *U p.o. Dzeržinský, p.b. Ďaďa Koľa od 12. 10. Zahynul počas blokády zo 14./15. 6. 1944 v Makove pri Smoleviči.*
340. stk. v z. **Matuška Dezider** (1920/1941, Lučenec[365]), 7/31, 10. 10. zbehol od jednotky. *U p.o. Dzeržinského, p.b. Ďada Koľa. Zomrel v roku 1945.*
341. stk. v z. **Beňo Jozef** (1920/1941, Slovenské Pravno), 7/31, 10. 10. zbehol od jednotky. *P.o. Dzeržinského, p.b. Ďada Koľa. Vojnu prežil.*

---

361 Príslušný Selce-Bukové, Modrý Kameň.

362 V sovietskom zozname ako Michal. Falťanove zoznamy ako dátum smrti udávajú 12. máj, Osipovičí.

363 Podľa sovietskych zoznamov patrili k p.o. Artur, brigáda Národných mstiteľov.

364 Príslušný Handlová.

365 Príslušný Lovinobaňa.

342. stk. **Šiňanský Jozef** (1922/1942, Sečovce), ŠAK, 11. 10. druhý raz[366] zbehol od jednotky v Minsku. *Od 12. 10. u p.o. Mstiteľ, mjr. Sediakin (odd. Národných mstiteľov). Vojnu prežil.*
343. stk. **Antalík Gustáv** (1917/1939, Láb), ŽSR, 12. 10. zbehol od jednotky. Vrátil sa k armáde. Pravdepodobne prežil.[367]
344. tvor. v z. **Daňo Ján** (1919/1941, Podhradie PD), ZPS, Poľná pracovná rota 46. Dňa 12. 10. 1943 sa vzdialil od jednotky z Minsku. *Od 12. 8. v p.o. Mstiteľ, vel. Sediakin. Dňa 4. 7. 1944 po boji nezvestný. Vojnu prežil.*
345. tvor. **Ďuriš-Kováčik**[368] **Štefan** (1921/1942, Rosina), ZPS, Poľná pracovná rota 46. 12. 10. 1943 sa vzdialil od jednotky z Minska. *Od 12. 10. v p.o. Mstiteľ. Vojnu prežil.*
346. tvor. v z. **Kmeť Ján** (1919/1940, Prešov[369]), ZPS, Poľná pracovná rota 46. 12. 10. sa vzdialil od jednotky z Minska. *Od 12. 10. u p.o Mstiteľ, Minská obl. V júli 1944 do ČA.*
347. tvor. v z. **Levinger**[370] **Jozef** (1920/1941, Bardejov), ZPS, Poľná pracovná rota 46. Dňa 12. 10. 1943 sa vzdialil od jednotky z Minska. *Od 12. 10. u p.o. Mstiteľ, mjr. Sediakin, p.b. Nevského, dňa 5. 6. 1944 ranený v boji.*[371] *Vojnu prežil.*
348. tvor. v z. **Polakovič Karol** (1920/1941, Chtelnica), ZPS, Poľná pracovná rota 46. 12. 10. 1943 sa vzdialil od jednotky z Minsku. *Od 20. 10 . u p.b. Mstiteľ. 5. 6. 1944 nezvestný.*[372] *Vojnu prežil.*
349. tvor. **Valášek Rudolf** (1921/1942, Turo), ZPS, Poľná pracovná rota 46. 12. 10. 1943 sa vzdialil od jednotky z Minska. *Od 12. 10. v p.o. Mstiteľ, Minská obl. Vojnu prežil.*
350. čat. **Mitošinka Robert** (1920/1939, Piešťany), Letka 11, 13.10. musel núdzovo pristáť v priestore silne obsadenom banditmi, odvtedy nezvestný. *Od 13. 10. u p.b. Ďaďa Koľa, odd. Kommunar. 21. 6. 1944 ušiel k Nemcom.*

---

366 Pozri odkaz na jeho prvé zbehnutie dňa 30. 4. 1943.

367 Pozri VHA Bratislava, f. Poľný prokurátor RD, ZD a 2. TD 1941 – 1944, prípady 16. – 31. 12. 1943.

368 Inde aj Kovalčík.

369 Inde Obišovce.

370 Inde Lowinger.

371 Kniha Malé drámy (s. 67) udáva, že spolu s Levingerom prešli do p.o Mstiteľ, ktorý „v tyle nepriateľa plnil samostatné úlohy" aj J. Šiňanský, K. Polakovič, J. Daňo, R. Valášik, Š. Ďuriš-Kovalčík, J. Kmeť a I. Saček (padol 5. 7. 1944, Porečje).

372 Podľa Falťana nezvestný od 11. 10. 1944.

Vojnu prežil.

351. stk. v z. **Pokuta Emil** (1920/1941, Richnava), zbehol 14. 10. *Od 11. 10. u p.b. Železniak. Ďalší osud nezistený.*
352. stk. v z. **Rajnoha Ján** (1920/1941, Malá Lehota-NB), 14. 10. sa vzdialil od 1/102 roty. *Po príchode k partizánom zastrelený.*[373]
353. stk. v z. **Šuga Ondrej** (1920/1941, Veľký Lipník), 14. 10. 1943 zbehol od 2/102 roty na neznáme miesto. *Partizán v ZSSR od 15. 10. 1943 do 27. 9. 1944, kedy padol. Podľa iného zdroja zastrelený partizánmi okamžite po príchode.*
354. stk. v z. **Donoval Štefan** (1919/1941, Kordíky), 8/102. 15. 10. zbehol od jednotky zo Žodine. *Od 15. 10. v p.b. Razgrom. Vojnu prežil.*
355. slob. v z. **Jarábek**[374] **Imrich** (1919/1940, Plavecký Sv. Mikuláš), SPO, 15. 10. zbehol zo Smoleviči. *Od 15.10. u p.b. Za sovietske Bielorusko. Padol na Dukle.*
356. stk. v z. **Horváth Augustín** (1919/1940, Bolešov), SPO, 15. 10. zbehol zo Smoleviči.[375] *Od 15. 10. v p.b. Za sovietske Bielorusko. Vojnu prežil.*
357. stk. v z. **Pivák Valent** (1921/1941, Štepanov), SPO, 15. 10. zbehol zo Smoleviči. *Od 22. 10. u p.b. Stalina, potom NKVD.*[376] *Vojnu prežil.*

358. stk. **Zajac Jozef** (1920/1942, Olešná), letka 11, 17. 10. zbehol z Minska. *Od 10. 10. u p.b. Frunze, Baranovič. obl. 16. 2. 1944 zmizol bez stopy. Podľa Falťana padol.*
359. stk. **Novák František** (1922/1942, Lednické Rovne), 17. 10. zbehol z Minska. *Od 10. 10. u p.b. Frunze, Baranovič. obl. Vojnu prežil.*
360. stk. v z. **Čičmanec František**[377] (1917/1941, Zavar[378]), 6/31 bat., 17. 10. zbehol z posádky Sloboda. *Od 10. 10. u p.b. Ďaďa Koľa, 21. 5. 1944 stúpil na mínu pri obci Gorelyj Lug, zahynul.*
361. des. v z. **Hrušecký Ján** (1920/1940, Holíč), zbehol 18. 10. *Od. 20. 10.*

---

373 VHA Bratislava, f. 55, 55-24-3, č. 71627 dôv. Hlásenie sa odvolávalo na správy od civilného obyvateľstva, ktoré udávalo, že obaja zbehovia – Rajnoha Ján, ako aj Šuga Ondrej boli po príchode k partizánom zastrelení.

374 Podľa iného údaja Jerábek.

375 Podľa zatykača VPD z 27. 1. 1944 ušiel už 10. 10.

376 V sovietskom zozname chybne ako Milan.

377 Falťan udáva meno Ján.

378 Príslušný Čavoj.

1943 u 1. bieloruskej záškodníckej brigády V. I. Lenina.[379] *Vojnu neprežil. Zahynul pravdepodobne spolu so Š. Hájkom.*[380]

362. stk. v z. **Hájek**[381] **Štefan** (1921/1941, Krtovce[382]), zbehol 18. 10. spolu so svojím veliteľom des. J. Hrušovským. *Od 20. 10. 1943 rozviedčik u 1. odd. 1. bieloruskej záškodníckej brigády V. I. Lenina. Zastrelený Nemcami spolu s ďalšími štyrmi rozviedčikmi dňa 12. 3. 1944 v obci Remžino. Pochovaný v Dokšice, Vitebská obl.*[383]
363. des. v z. **Pleško Ondrej** (1920/1940, Budimír[384]), Štáb. rota, 21. 10. zbehol od jednotky. *Od 23. 10. u p.b. Železniak. Vojnu prežil.*
364. stk. **Marko Ján** (1922/1942, Topoľčany[385]), ŽSR, 11. pionrota. Nezvestný 22. 10. Vyhlásený za zbeha.
365. stk. **Sivák Milan** (1922/1942, Myjava), ŽSR, nezvestný 22. 10. *Partizánska brigáda Stalina, potom NKVD.* Vojnu prežil.
366. stk. **Teliščák Jozef** (1921/1942, Závadka), ŽSR 12, nezvestný 23. 10. Ďalší osud nezistený.

367. stk. v z. **Bučko Samuel** (1920/1941, Liptovské Revúce), pionierska rota 3. 22. 10. zbehol od posádky Minsk. *U 1. ČSAZ. Vojnu prežil.*
368. stk. v z. **Jevčák**[386] **Štefan** (1919/1939, Bajany), pionierska rota 3, 22. 10. zbehol z posádky Minsk. *Od 23. 10. u p.b. Železniak, padol na Dukle.*
369. por. pion. v z. **Nandražský**[387] **Július** (1915/1937, Kameňany[388]), ŽSR 12, zbehol zo Svida(?) Losvida(?) 22. 10. *Od 29. 10. 1943 u p.b. Stalina,*

---

379 Podľa iného sovietskeho partizánskeho zoznamu u Diverzantov zvláštneho určenia, obl. Vitebsk.

380 Podľa kmeňového listu u p. jednotky (brigáda - pozn. M. L.) Lenin, od 19. 8. 1944 v ČSAZ, posledný zápis pozostalostnou komisiou zo 6. 6. 1946, že zomrel nevedno kedy a kde. V r. 1966 prišli na Slovensko dokumenty sprostredkované býv. veliteľom V. Orlovským, ktoré oboch spomínajú a dokazujú ich odbojovú činnosť. AMSNP, f. XIII.

381 Inde Hájka.

382 Príslušný však Nitra, kam sa z Krtoviec rodina presťahovala.

383 AMSNP, f. XII, S 28/2000, Štefan Hájka.

384 Inde Lemešany.

385 Inde Prievoz.

386 Inde Nemčák.

387 Podľa iného údaja Nandránsky, tiež Nandrásky.

388 Sovietsky zoznam udáva Hrachovo.

Baranovičská obl. Zahynul 5. 7. 1944.[389]

370. des. v z. **Ševčík Ľudovít** (1921/1940, Horné Obdokovce), 22. 10. odišiel od jednotky. *Od 16. 9. u p.b. Železniak. Vojnu prežil.*
371. čat. z pov. **Liščinský Jozef** (1915/1937, Plaveč[390]), p. pl. 102, 23. 10. zbehol od jednotky v Žodine. *U p.b. Minská, asi 30. 12. 1943 zahynul.*[391]

372. stk. **Isteník Peter** (1920/1941, Porúbka), 5/101 r., nezvestný od 23. 10. *V špec. odd. Bolevoj, vel. Nekludov, v okolí Minska. Vojnu prežil.*
373. des. **Gabčo Emil** (1919/1940, Nosice[392]), 5/101 r., nezvestný od 23. 10. *V špec. odd. Bolevoj, vel. Nekludov, v okolí Minska. Vojnu prežil.*
374. slob. v z. **Voštinár Viliam** (1920/1941, Čeklís), p. pl. 102, 24. 10. zbehol z Parafianova. *V špec. odd. Bolevoj. Vojnu prežil.*
375. stk. v z. **Čuchor Ján** (1920/1941, Žemberovce), p. pl. 101, III/31, 24. 10. zbehol z posádky Sloboda. *Od 15. 8. u p.b. Ďaďa Koľa, 1. 7. 1944 nezvestný.*[393] *Vojnu prežil.*
376. stk. v z. **Václavík Anton** (1919/1940, Detvianska Huta), p. pl. 101, III/31, 24. 10. zbehol z posádky Sloboda. *U p.b. Ďaďa Koľa. Vojnu prežil.*
377. stk. **Mečiar Augustín** (1922/1942, Prievidza), p. pl. 101, 24. 10. zbehol z posádky Parafianov. *Od 17. 10. u p.b. Železniak. Vojnu prežil.*
378. stk. **Závadský Ján** (1922/1942, Trebichava), p. pl. 101, 24. 10. zbehol z posádky Parafianov. *Od 17. 10. u p.b. Železniak. V ČSAZ. Vojnu prežil.*
379. stk. **Nejedzchleba Michal** (1921/1942, Skalica), p. pl. 101. *Od 17. 10. u p.b. Železniak.*[394] *Vojnu prežil.*
380. tvor. **Vincent Mikuláš** (1921/1942, Dobročná, PD), ZPS, prac. rota 46, dňa 24. 10. zbehol z Minsku. *30. 10. vstúpil do p.b. Rokosovského, Minskej obl.*[395] *Vojnu prežil.*
381. stk. v z. **Drozdík Ondrej** (1920/1941, Čakanovce[396]), p. pl. 101, 25. 10. zbehol od jednotky v Zaslave. *Od 15. 9. (13. 9.) 1943 v p.b. Frunze, obl.*

---

389 V armádnych dokumentoch nemá po vojne žiaden záznam.

390 Podľa i. Solivar.

391 Podľa Balážovej sa tak stalo 30. 11. 1943.

392 Inde Klobušice.

393 Podľa Falťana zajatý Nemcami.

394 Podľa Falťana bol s V. Voštinárom, P. Isteníkom a rtk. Gabčom v špec. oddiele Bolevoj (vel. Nekludov) v okolí Minska.

395 Inde p. b. Budenného.

396 Podľa i. Trenčín.

Vilna. Potom v 2. čspdb. Vojnu prežil.

382. slob. v z. **Pisko Jozef** (1920/1941, Helcmanovce), PN-1, zdrav. rota, 26. 10.[397] sa vzdialil od jednotky v Minsku. *Od 25. 10. u p.b. Železniak. Vojnu prežil.*

383. slob. v z. **Rišian Ján** (1921/1942, Diviaky), zdrav. rota, 26. 10. zbehol z Minska. *23. 6. 1944 prezentovaný v Kamenec-Podoľskom ako príslušník ČSAZ. Vojnu prežil.*

384. des. v z. **Tkáč**[398] **Ladislav** (1919/1940, Beharovce), zdrav. rota, 26. 10. zbehol z Minska. *Od 25. 10. u p.b. Železniak. Vojnu prežil.*

385. stk. v z. **Dubiňák Imrich** (1921/1941, Krompachy[399]), AD, 26. 10. zbehol z Minska[400]. *U p.b. Národných mstiteľov, odd. Suvorova. Vojnu prežil.*

386. slob. v z. **Lipták František** (1919/1940, Dobšiná[401]), AP-2, IP-2, 28. 10. zbehol z Minska. *Od 20. 9. u p.o. Groznyj, p.b. Šturmovaja.*[402] *Vojnu prežil.*

387. slob. v z. **Vajarský Matej** (1919/1940, Plavecký Štvrtok), AP-2, IP-2, 28. 10. zbehol z Minska. *Od 20. 9. u p.b. Šturmovaja, odd. Groznyj. Od 15. 6. 1944 nezvestný. Padol.*

388. Stk. ***Sáček Ignác*** *(1921, Krásno nad Kysucou), od 1. 11. 1943 u p.o. Mstiteľ, mjr. Sediakin. Oblasť Minsk, Sluck. Počas blokády 5. 6. 1944 nezvestný. Padol.*[403]

---

397 Podľa zatykača V 1. PD z 27. 1. 1944 to bolo 28. 10. 1943.

398 Inde aj Tlača.

399 Podľa i. Čeklís.

400 Podľa i. 24. 10. z Parafianova. V životopise však tvrdí, že ušiel už 27. 7. a navyše spolu s Pavlom Butrikom. Ten sa však vrátil k armáde.

401 Inde Stratená.

402 Podľa Falťana u brigády Národných mstiteľov.

403 Rjabik a Morochovič udávajú, že I. Saček, padol 5. 7. 1944 pri obci Porečje. (s. 67) Jeho príchod k partizánom, p.o. Mstiteľ, vel. Sediakin, spomína v životopise aj J. Levinger (VHA Bratislava, f. PH, inv. č. 2).

II. OBRAZOVÉ PRÍLOHY

Pozostatky obetí politických väzňov povraždených NKVD v júni 1941 v Dobromile si fotografovali aj slovenskí vojaci.

Zdroj: Osobný archív autora.

Boľševici premenili katolícky kostol v Chyrowe na kino a divadlo.

Zdroj: Osobný archív autora.

Kolóna sovietskych zajatcov pochodujúcich cez Ľvov v lete 1941.

Zdroj: Osobný archív Borisa Súdneho.

Typickou kulisou leta 1941 boli množstvá zničených sovietskych lietadiel.

Zdroj: Osobný archív autora.

6. júla. 1941 sa v Dobromile konala ďakovná slávnosť miestneho ľudu za oslobodenie spod boľševizmu, ktorej sa zúčastnili aj Slováci.

Zdroj: Osobný archív autora..

Slovenská stráž na moste v Slovečne.

Zdroj: Osobný archív autora.

Pohľad na ubikácie 5. roty 101. pluku v Staruškách na Bielej Rusi.

Zdroj: Osobný archív Rudolfa Kubiša.

Železničná stanica v Staruškách, kde sa 11. novembra 1942 uskutočnilo prvé hromadné zbehnutie príslušníkov Zaisťovacej divízie na stranu sovietskych partizánov.

Zdroj: Osobný archív Rudolfa Kubiša.

Michal Janžo z Modrovky, účastník zbehnutia 11. novembra 1942, bol roku 1943 brutálne umučený nacistami.

Zdroj: Osobný archív Antona Janžu.

Február 1942 v trnavských kasárňach, druhý sprava Štefan Tuček, na kraji označený slobodník Pavel Šarkan.

Zdroj: Osobný archív Pavla Mičianika.

Stotník Ján Nálepka po príchode do štábu generála Saburova 15. mája 1943.

Zdroj: Múzeum SNP Banská Bystrica.

Vľavo Ján Činčala z Podvysokej, účastník prechodu z 13. septembra 1943.

Zdroj: Osobný archív autora.

Príslušníci stráže desiatnika Bajanu v Staruškách v lete 1942.

Zdroj: Osobný archív Rudolfa Kubiša.

Hroby slovenských vojakov v obci Kopatkeviči, Bielorusko.

Zdroj: Osobný archív Rudolfa Kubiša.

„Hulačka" slovenských a nemeckých vojakov s miestnymi dievčencami v Jeľsku, Bielorusko.

Zdroj: Osobný archív Rudolfa Kubiša.

Tancovačka pri gramofóne, Ovruč, Ukrajina, 1942.

Zdroj: Osobný archív Štefana Rybnikára.

Pohľad na Mozyr, Bielorusko.

Zdroj: Osobný archív autora.

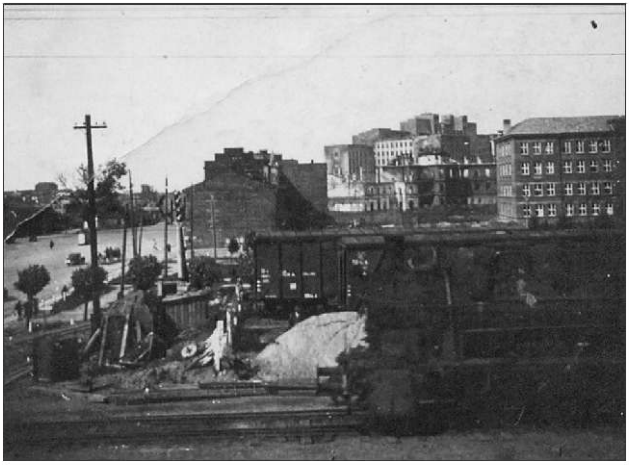

Záber z Minska, leto 1943.

Zdroj: Osobný archív autora.

Kasárne v Ovruči, kde boli ubytovaní príslušníci 101. pluku Zaisťovacej divízie.

Zdroj: Osobný archív autora.

Nemcami obesený partizán v Ovruči.

Zdroj: Osobný archív autora.

Bieloruská mládež pred deportáciou na práce do Nemecka.

Zdroj: Osobný archív Rudolfa Kubiša.

Partizánmi zničený most pri Korostene, Ukrajina.

Zdroj: Osobný archív autora.

Partizánmi vyhodený vlak pri Minsku v lete 1943.

Zdroj: Osobný archív autora.

Sovietski partizáni po zajatí vojakov neraz zohavili - títo Slováci skončili s odrezanými nosmi.

Zdroj: Osobný archív Borisa Súdneho.

Opancierovaný slovenský vlak „Orol“ slúžil našim vojakom najmä v bojoch s partizánmi.

Zdroj: Osobný archív autora.

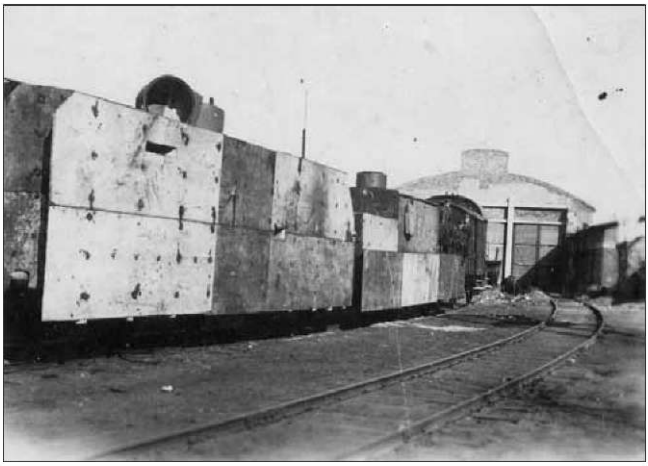

Snímka „Orla“ z roku 1942 v Ovruči na Ukrajine.

Zdroj: Osobný archív autora.

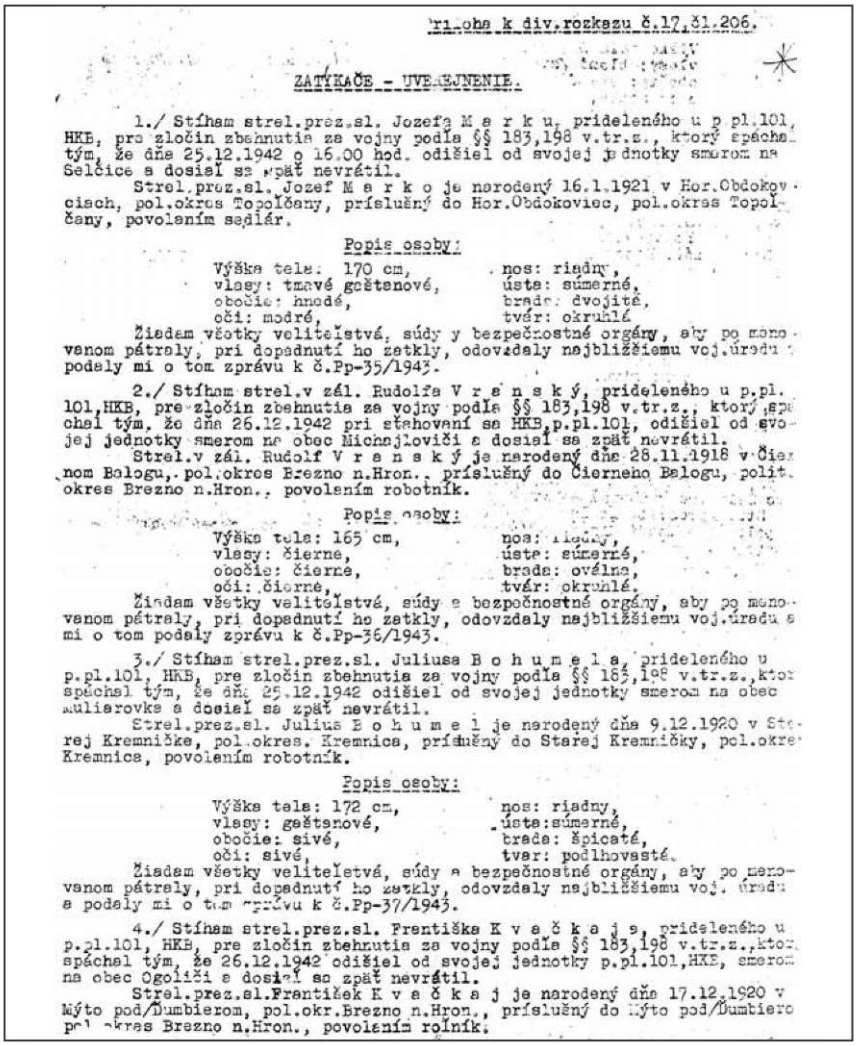

Príloha k div.rozkazu č.17,čl.206.

ZATYKAČE - UVEDOMENIE.

1./ Stíham strel.prez.sl. Jozefa M e r k u, pridelenéhо u p.pl.101, HKB, pre zločin zbehnutia za vojny podľa §§ 183,198 v.tr.z., ktorý spáchal tým, že dňa 25.12.1942 o 16.00 hod. odišiel od svojej jednotky smerom na Selčice a dosiaľ sa späť nevrátil.

Strel.prez.sl. Jozef M e r k o je narodený 16.1.1921 v Hor.Obdokovciach, pol.okres Topoľčany, príslušný do Hor.Obdokoviec, pol.okres Topoľčany, povolaním sedlár.

Popis osoby:

Výška tela: 170 cm, nos: rímsky,
vlasy: tmavé gaštanové, ústa: súmerné,
obočie: hnedé, brada: dvojitá,
oči: modré, tvár: okrúhla.

Žiadam všetky veliteľstvá, súdy y bezpečnostné orgány, aby po menovanom pátrely, pri dopadnutí ho zatkly, odovzdaly najbližšiemu voj.úradu a podaly mi o tom správu k č.Pp-35/1943.

2./ Stíham strel.v zál. Rudolfa V r e n s k ý, pridelenéhо u p.pl. 101,HKB, pre zločin zbehnutia za vojny podľa §§ 183,198 v.tr.z., ktorý spáchal tým, že dňa 26.12.1942 pri stahovaní sa HKB,p.pl.101, odišiel od svojej jednotky smerom na obec Michajloviči a dosiaľ sa späť nevrátil.

Strel.v zál. Rudolf V r e n s k ý je narodený dňa 28.11.1918 v Čiernom Balogu, pol.okres Brezno n.Hron., príslušný do Čierneho Balogu, polit. okres Brezno n.Hron., povolaním robotník.

Popis osoby:

Výška tela: 165 cm, nos: rímsky,
vlasy: čierne, ústa: súmerné,
obočie: čierne, brada: oválna,
oči: čierne, tvár: okrúhla.

Žiadam všetky veliteľstvá, súdy a bezpečnostné orgány, aby po menovanom pátrely, pri dopadnutí ho zatkly, odovzdaly najbližšiemu voj.úradu a mi o tom podaly správu k č.Pp-36/1943.

3./ Stíham strel.prez.sl. Juliusa B o h u m e l a, pridelenéhо u p.pl.101, HKB, pre zločin zbehnutia za vojny podľa §§ 183,198 v.tr.z., ktorý spáchal tým, že dňa 25.12.1942 odišiel od svojej jednotky smerom na obec Muliarovka a dosiaľ sa späť nevrátil.

Strel.prez.sl. Julius B o h u m e l je narodený dňa 9.12.1920 v Starej Kremničke, pol.okres Kremnica, príslušný do Starej Kremničky, pol.okres Kremnica, povolaním robotník.

Popis osoby:

Výška tela: 172 cm, nos: rímsky,
vlasy: gaštanové, ústa: súmerné,
obočie: sivé, brada: špicatá,
oči: sivé, tvar: podlhovasté.

Žiadam všetky veliteľstvá, súdy a bezpečnostné orgány, aby po menovanom pátrely, pri dopadnutí ho zatkly, odovzdaly najbližšiemu voj. úradu a podaly mi o tom správu k č.Pp-37/1943.

4./ Stíham strel.prez.sl. Františka K v e č k a j a, pridelenéhо u p.pl.101, HKB, pre zločin zbehnutia za vojny podľa §§ 183,198 v.tr.z.,ktorý spáchal tým, že 26.12.1942 odišiel od svojej jednotky p.pl.101,HKB, smerom na obec Ogoliči a dosiaľ sa späť nevrátil.

Strel.prez.sl.František K v e č k a j je narodený dňa 17.12.1920 v Mýto pod/Ďumbierom, pol.okr.Brezno n.Hron., príslušný do Mýto pod/Ďumbierom pol.okres Brezno n.Hron., povolaním rolník.

Ukážka vydaného zatykača na skupinu zbehov.

Zdroj: VHA Trnava, f. ZD.

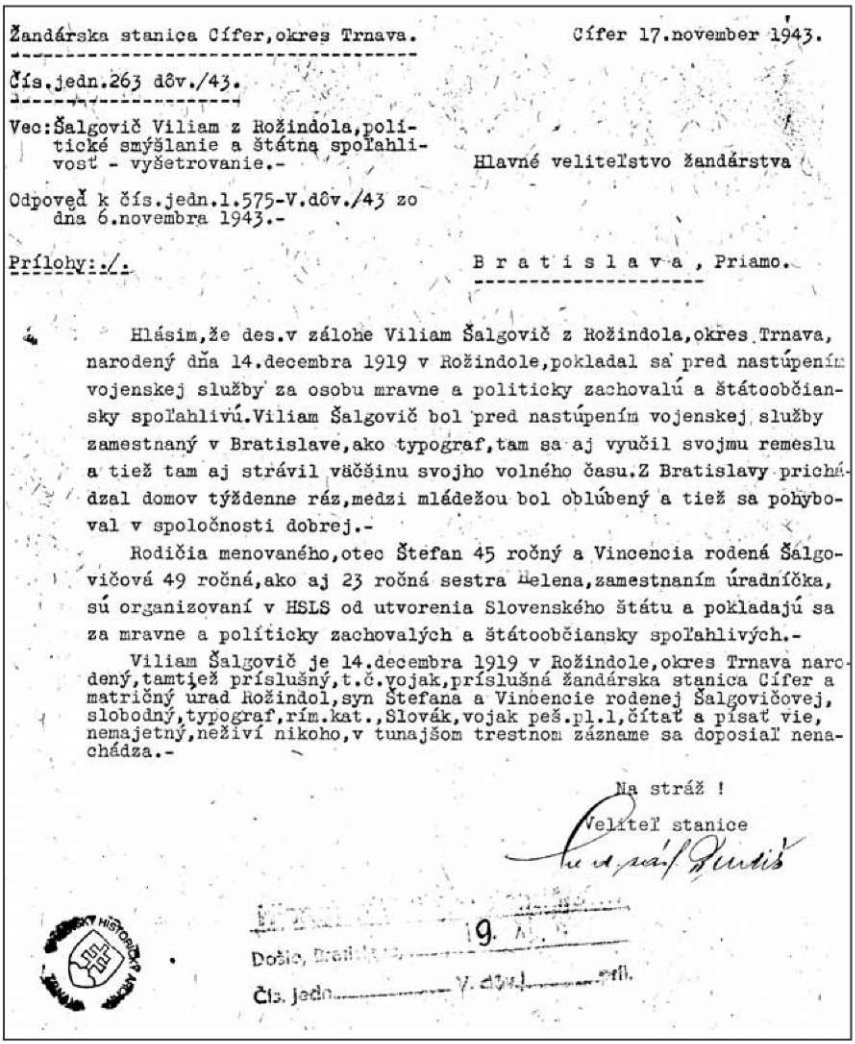

Žandárska stanica Cífer, okres Trnava. Cífer 17. november 1943.

Čís. jedn. 263 dôv./43.

Vec: Šalgovič Viliam z Rožindola, politické smýšlanie a štátna spoľahlivosť - vyšetrovanie.-

Odpoveď k čís. jedn. l. 575-V. dôv./43 zo dňa 6. novembra 1943.-

Prílohy: -/-

Hlavné veliteľstvo žandárstva

B r a t i s l a v a , Priamo.

Hlásim, že des. v zálohe Viliam Šalgovič z Rožindola, okres Trnava, narodený dňa 14. decembra 1919 v Rožindole, pokladal sa pred nastúpením vojenskej služby za osobu mravne a politicky zachovalú a štátoobčiansky spoľahlivú. Viliam Šalgovič bol pred nastúpením vojenskej služby zamestnaný v Bratislave, ako typograf, tam sa aj vyučil svojmu remeslu a tiež tam aj strávil väčšinu svojho voľného času. Z Bratislavy prichádzal domov týždenne ráz, medzi mládežou bol obľúbený a tiež sa pohyboval v spoločnosti dobrej.-

Rodičia menovaného, otec Štefan 45 ročný a Vincencia rodená Šalgovičová 49 ročná, ako aj 23 ročná sestra Helena, zamestnaním úradníčka, sú organizovaní v HSLS od utvorenia Slovenského štátu a pokladajú sa za mravne a politicky zachovalých a štátoobčiansky spoľahlivých.-

Viliam Šalgovič je 14. decembra 1919 v Rožindole, okres Trnava narodený, tamtiež príslušný, t. č. vojak, príslušná žandárska stanica Cífer a matričný úrad Rožindol, syn Štefana a Vincencie rodenej Šalgovičovej, slobodný, typograf, rím. kat., Slovák, vojak peš. pl. 1, čítať a písať vie, nemajetný, neživí nikoho, v tunajšom trestnom zázname sa doposiaľ nenachádza.-

Na stráž !

Veliteľ stanice

Došlo, [illegible] 19. [illegible]

Čís. jedn. [illegible] V. dôv. [illegible]

Žandárske hlásenie o zbehovi V. Šalgovičovi.

Zdroj: VHA Trnava, f. 55.

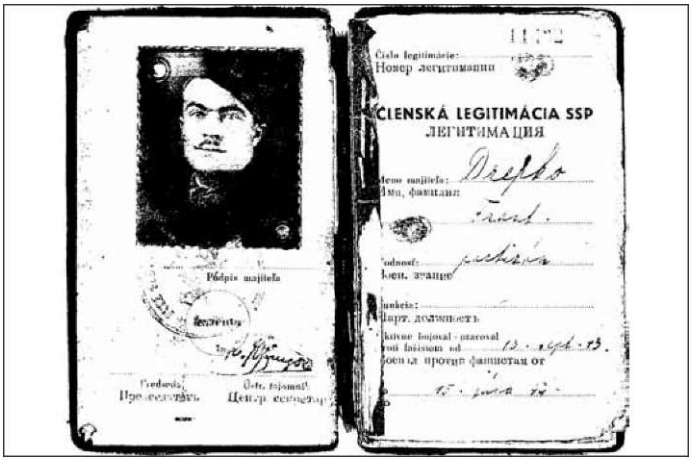

Partizánske legitimácie Františka Drefka z Dubovej.

Zdroj: Osobný archív Dušana Drefka.

Именной список Словаков, находившихся в партизанских отрядах Белоруссии по состоянию на 15 апреля 1944 г.

LEN [illegible] ZAKAZ ROZMNOZOVAT

№	Ф.И.О	год рожд.	дата вступл. в отряд	Занимаемся должн. в отряде	Откуда прибыл	Ф.И.О., адрес родств.	В каком отряде находился область.
1.	СТАНКО Владислав Викторович	19[illegible]	[illegible]8.[illegible].43	зам. ком. отр. по разведке	Сл. арм.	Словакия, д. [illegible]инна, окр. [illegible] – ловцы Стенько М[illegible]	п/о им. Суворова бр. им. Фрунзе Вилейской обл.
2.	БАЛЛА Иосиф Викентьевич	1[illegible]0	7.4.43	рядовой	–"–	Чехословакия [illegible] Быстрица, Горне, М[illegible] копю 86	п/о им. Фурманова бр. Рокоссовского Минской обл.
3.	МИКУЛЯК Винцент Иванович	1[illegible]1	30.10.43	–"–	–"–	Словакия обл., Прильидзе д. Коб[illegible]очно, Микуляк Ян.	п/о [illegible]5 [illegible] ВЛКСМ [illegible]ской п/б Минской области
4.	ПАВЛЯК Кубаш Андреевич	1[illegible]1	15.8.43	–"–	–"–	Словакия, обл. Лозо Поддукально, г. Гухо, Кубаш Андр.	п/о им. Фрунзе Вилейской области
5.	Новук Иван Андреевич	Медаль парт. Отеч. войны 2 ст. приказ 0 [illegible] от [illegible]6/II от [illegible].7.44 1[illegible]20	14.[illegible].43	–"–	–"–	Новук Андр. Чехословакия г. Гухов	п/о им. Фрунзе Вилейской области
6.	[illegible]Т Михаил Юрий	Медаль парт. Отеч. войны [illegible] ст. приказ от 353/Н от 4.10.45 г. 1[illegible]	13.[illegible].43	–"–	–"–	Привидзе р-н, д. К[illegible]сиппольсновка [illegible] Юрий	–"–
7.	ДРОЗДИК Андрей Михайлович	Медаль парт. От. войн. 1. ст. 1[illegible]0	15.[illegible].43	–"–	–"–	г. Тренинг, Чехосл. Дроздик М.	п/б им. Фрунзе Вилейская область.
8.	[illegible] Карл.	1[illegible]0	17.1[illegible].43	нач. боепитан.	–"–	Словакия, г. Крошахи. [illegible] Кароль	п/о Кр. Знамя им. Фрунзе. Вилейск. обл.
[illegible].	ПАВЛИК [illegible]нод Степанович	1[illegible]0	[illegible].10.43	рядовой	–"–	Повжеско Быстрица д. Пречня. Стефан Павлик при Мельнице	п/о "За Сов. Бел" п/б им. Фрунзе Вилейск обл.

Ukážka z menného zoznamu Slovákov v bieloruských partizánskych oddieloch k 15. aprílu 1944.

Zdroj: VHA Bratislava, f. Partizánske hnutie.

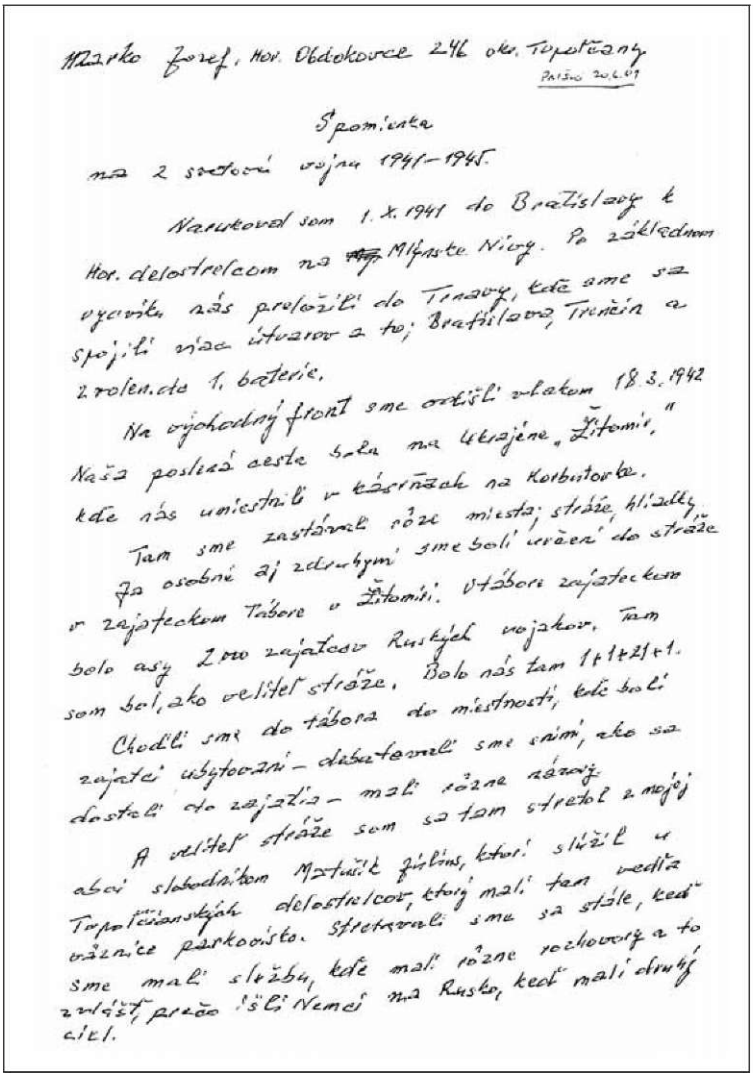

Marko Jozef, Hor. Obdokovce 246 okr. Topoľčany
Prešov 20.6.01

Spomienka

na 2 svetovú vojnu 1941–1945.

Narukoval som 1. X. 1941 do Bratislavy k Hor. delostrelcom na Mlýnske Nivy. Po základnom vycviku nás preložili do Trnavy, kde sme sa spojili viac útvarov a to; Bratislava, Trenčín a zvolen. do 1. baterie.

Na východný front sme odišli vlakom 18. 3. 1942. Naša posledná cesta bola na Ukrajine „Žitomir," kde nás umiestnili v kásrňach na Korbutovke.

Tam sme zastávali rôze miesta; stráže, hliadky. Ja osobné aj zdruhými sme boli určení do stráže v zajateckom Tábore v Žitomiri. V tábore zajateckom bolo asy 2000 zajatcov Ruských vojakov. Tam som bol, ako veliteľ stráže. Bolo nás tam 1+1+21+1.

Chodili sme do tábora do miestnosti, kde boli zajatci ubytovaní – debatovali sme s nimi, ako sa dostali do zajatia – mali rôzne názory.

A veliteľ stráže som sa tam stretol z mojej obci slobodníkom Matušík Julius, ktorí slúžil u Topoľčianských delostrelcov, ktorý mali tam vedľa väznice parkovisko. Stretavali sme sa stále, keď sme mali službu, kde mali rôzne rozhovory a to zvlášť, prečo išli Nemci na Rusko, keď mali druhý cieľ.

Z listu bývalého partizána Jozefa Marka autorovi.

Zdroj: Osobný archív autora.

MESTO NOVÁKY
MATRIČNÝ ÚRAD

KATEDRA HISTÓRIE
FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
SV. CYRILA A METODA V TRNAVE
Námestie Jozefa Herdu 2
917 01 TRNAVA

Váš list zn./zo dňa	Naša zn.	Vybavuje	Nováky
01.07.2005	92/2005	Hudecová	04.07.2005

Vec:
Oznámenie .

Oznamujem Vám, že v knihe narodení som našla zápis o narodení dieťaťa menom Anton Krovina, nar. dňa 15.9.1919. Zistila som od rodinných príslušníkov, že menovaný pracoval v Prahe na Ministerstve zdravotníctva a v mesiaci február 1989 zomrel v Prahe. Pochovaný je v Novákoch.

S pozdravom

Mesto Nováky
Matričný úrad
972 71 Nováky
Námestie SNP 349/10

Darina Hudecová
matrikárka

Jedna z úradných odpovedí na žiadosť autora o poskytnutie informácie o osude bývalého zbeha.

Zdroj: Osobný archív autora.

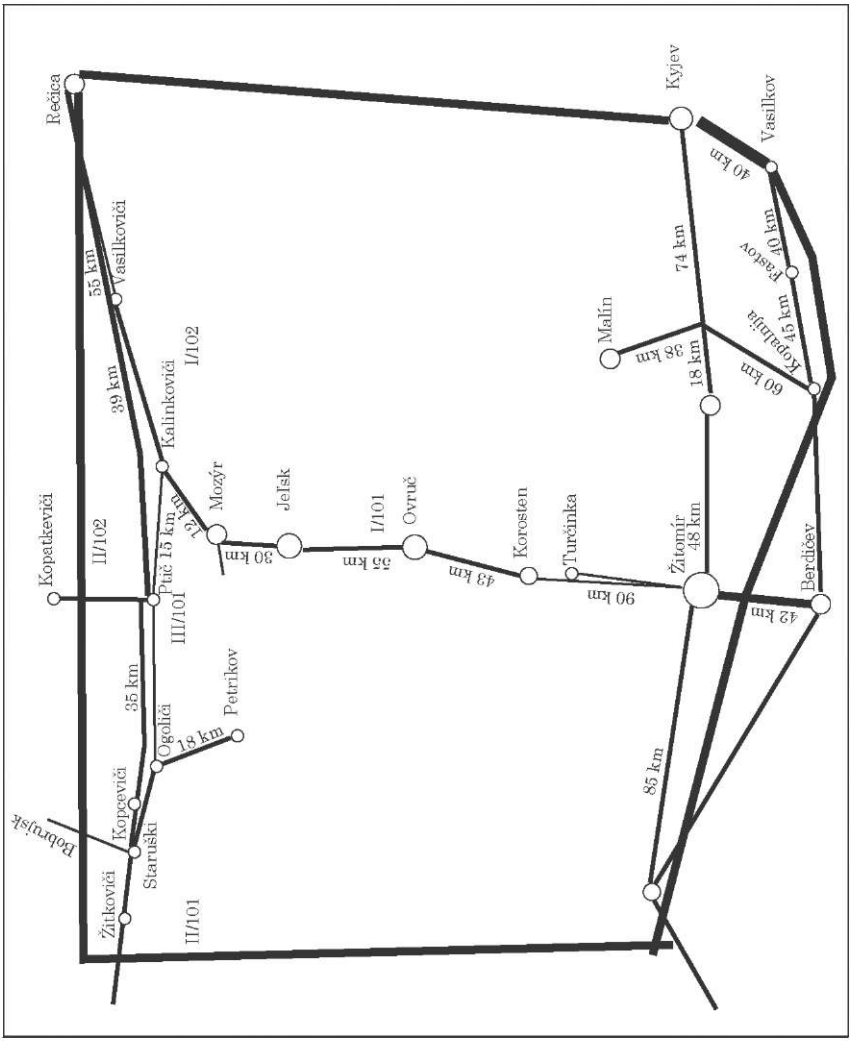

Náčrtok vzdialeností medzi niektorými lokalitami, v ktorých boli dislokované a pôsobili jednotky Zaisťovacej divízie.

Zdroj: VHA Bratislava, fond ZD.

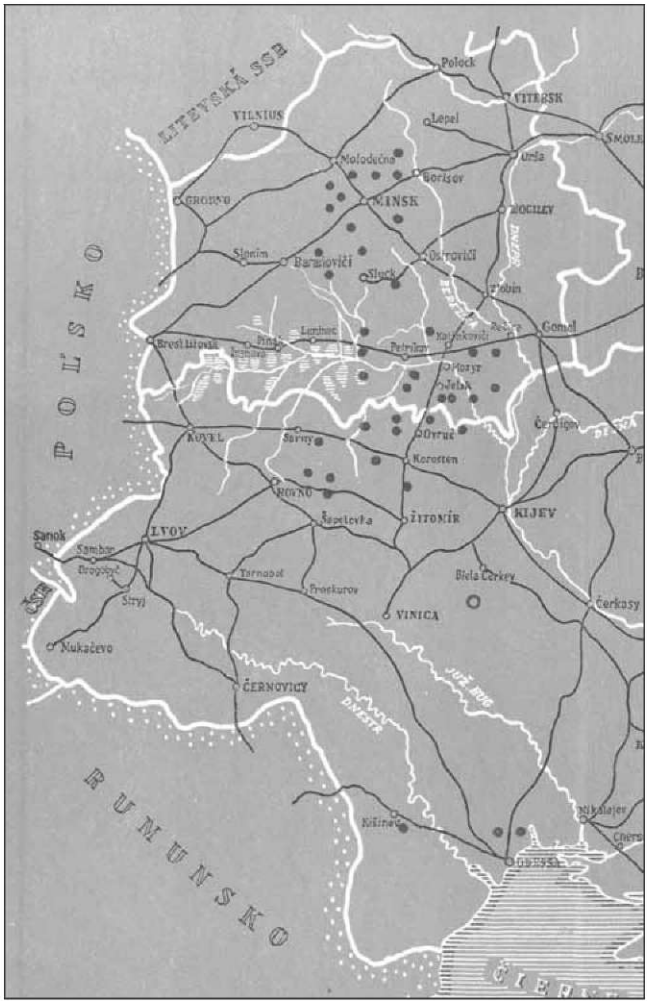

Mapa miest prechodov príslušníkov divízie na Ukrajine a v Bielorusku.

Zdroj: FALŤAN, S.: Slováci v partizánskych bojoch v Sovietskom sväze. Bratislava 1957.

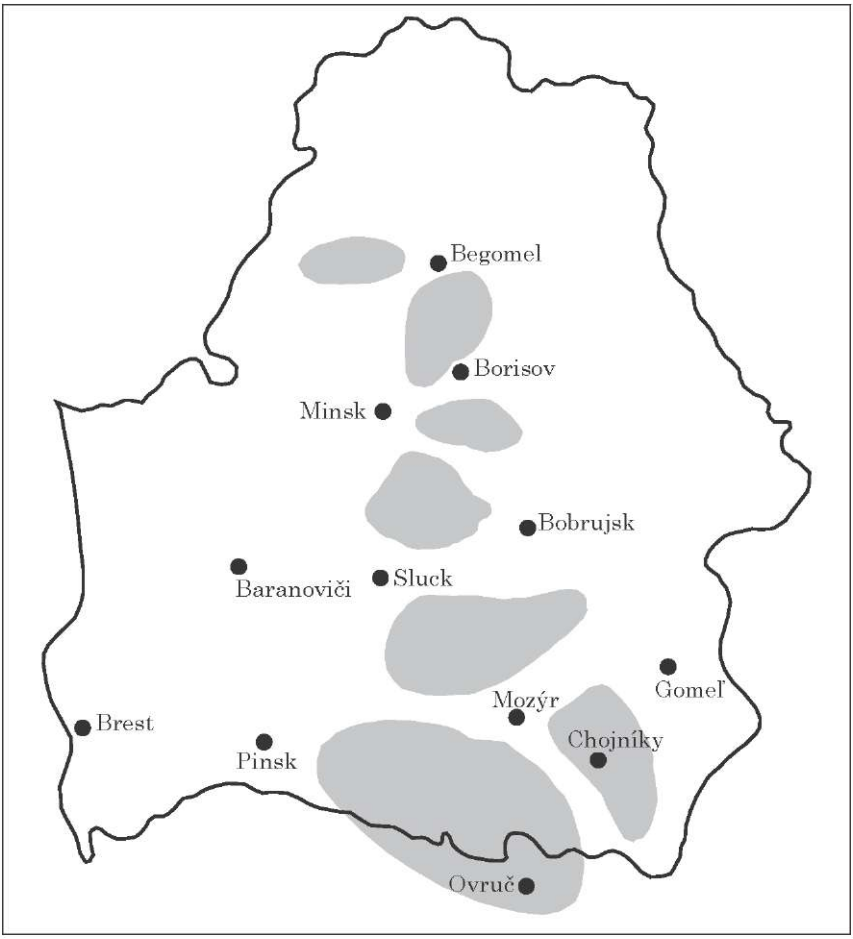

Rajóny pôsobenia slovenských partizánov v Bielorusku.

A

Adamička, Rudolf, stk. 155
Adamovský, Július, stot. 124, 166-167
Afanasjev, Nikolaj 28, 45
Apolen, Štefan, des. 159
Arefiev, K. 122
Ašver, Jozef, slob. 119, 125
Axworthy, Mark 42

B

Bachratý, Vít, čtk. 155
Bajana, Jozef, des. 116-117
Balážová, Eva 22, 29, 48, 135, 213
Baliga, Miloš, stk. 143, 206
Bališ, Emil, des. 162
Bandera, Stepan 74, 93
Barla, Martin, čtk. 167, 207
Bebčák, Pavol, slob. 122-123, 138-139
Bednár, Ján, slob. 81, 96-97, 134, 190, 192, 201, 218-219
Bednár, Jozef, slob. 130-131, 140
Beevor, Anthony 43
Belaj, (tiež Belay) Eduard, des. 151-152, 180, 207, 218
Belan, stk. 153
Belica, Alojz, stk. 196-197
Bella, Štefan, mjr. 164
Beňák, Florián, stk. v. z. 208
Bencúr, Ján, slob. 130, 208
Benkovič, Peter, stk. 148
Beňo, Jozef, stk. 173
Berec, Jozef, stk. 144-146, 209
Berija, Lavrentij 75
Berky, Augustín, stk. 142
Bihary, Karol, stk. 167
Blahús, Vojtech, stk. 159
Blizner, Rudolf, npor. 41
Bobáľ, Pavol, stk. 121-122, 138
Bobek, Peter, stk. 80, 148, 179, 182
Bočák, Štefan, stk. 205, 208
Bohumel, Július, stk. 130
Borko, Michal, rtk. 130
Borodačev 190
Bosák, Jozef, stk. 148
Bugát, Jozef, stk. 130
Bucha, Rudolf, stk. 190-192
Bulgaková, Mária 130, 145
Bulko, Anton, stk. 206
Bundil, Rudolf, slob. 171
Buzalka, Ján, stot. 160
Buzalka, Michal, biskup 215
Bystran, Ján 144-145, 197
Bystrický, Jozef 19, 40, 55, 145, 201

C

Cibula, František, npor. 71, 161, 176
Cigánik, Adam, stk. 162
Cimra, Jozef, stk. 155, 162

Cincík, Jozef 41
Čambalík, Jozef, stot. 41, 86, 98, 125, 127, 141, 143, 147, 178
Čáni, Štefan, pplk. 128, 177
Čarnik, Michal, stk. 164
Čatloš, Ferdinand, gen. 48, 54, 62-63, 66, 68, 71, 81, 92, 127-129, 135, 151, 153, 180, 186, 213, 222
Čellár, Pavol, npor. 68, 113, 136
Češek, Ján, stk. 121, 138, 196
Čillík, Rudolf, npor. 112, 127
Činčala, Jozef, stk. 164, 184
Činčura, Andrej 42
Čipčiar, Július, slob. 122, 138
Čordáš, Mikuláš npor. 66
Čulen, Marek 28, 52
Čunderlík, d. z. 126-127, 139
Čupka, Ján, slob. 163, 206

D

Danihel, Jozef, stk. 154
David, Štefan, npor. 166
Dinda, Ladislav, des. 197
Dobrovodský, Jozef, stk. 173, 185
Doležal, Jiří 24, 44, 48
Domes, Walter, mjr. 41
Doránsky, Ján 41
Drefko, František, stk. 163
Drozd, Eugena, stk. 198
Drugda, Ján, stk. 142
Držík, Ján, des. 154, 209
Dualský, Tibor, mjr. 154, 160, 209
Dubiňák, Imrich, stk. 174
Dúbravec, Benedikt, plk. 64
Ďurček, Gustáv, doz. 157-158, 182-183

E

Elexa, Ján, stk. 146

F

Fábry, Rudolf 27
Facuna, Ján, stk. 190, 192, 201
Falťan, Samuel 12, 17, 22-23, 25-26, 45, 47, 60, 96, 98, 105, 109, 134-135, 158, 165, 173, 177, 185, 209
Fekete, Vladimír, slob. 173
Fero, Jozef, stk. 205, 209
Fery, Juraj, stk. 162
Fibich, Vojtech, des. 162, 183-184
Fickuliak, Jozef, npor. 118
Fízel, Ivan, stk. 157
Fjodorov, A., F. 74
Fleško, Viliam, stk. 208
Forgáč, Gejza, por. 191
Forgáč, Karol, stk. 130
Franko, Ján, npor. 146, 179
Fraňo, Karol, por. 98, 125, 127, 187
Fremal, Karol 36
Friga, Michal, stk. 120-121
Fujda, Ján, stk. 157, 158
Fujka, Ladislav, des. 173
Fulek, Alexander, stk. 142

G

Gablech, Pavel, stk. 207
Gajdoš, Pavel, por. 59, 111, 135
Gajdoš-Breza, Juraj 22, 41
Galanský, Jozef, stk. 148, 179, 182
Gamra, Michal, stk. 196
Gaš, Imrich, por. 41
Gášek, Štefan, tvor. 206
Gbelec, Albert, slob. 112, 194
Gebhart, Jan 30
Gerža, Ján, npor. 173
Goda, Ján, por. 194
Goga, Ján, stk. 122
Gogun, Alexander 78
Golas, Ján, stk. 165
Gombala, Ondrej, čtk. 155, 181
Gosztony, Peter 42, 48
Gottwald, Klement 28, 31

Graca, Bohuš 24, 27, 47-48
Greč, Ondrej, stk. 142
Grečucha, Ivan, Vasilijevič 45
Gubiš, Michal, stk. 124, 219
Gürtler, Jozef, stk. 142

H

Hajduk, Alojz, stk. 146, 207
Hájek, Štefan, stk. 173, 185
Hanko, Ján, slob. 131, 140
Haščík, Imrich, slob. 149, 166
Hasidlo, Augustín, slob. 157
Hasil, Rudolf, stk. 167, 217
Haššík, Štefan 41
Hazucha, Jozef, por. 144-146, 176, 179
Hirner, Anton, por. 29, 35-36, 46, 55, 90
Hitler, Adolf 22, 42, 59, 62, 70, 72, 78, 103, 106, 122-123, 138
Hlač, Ján, stk. 152, 181
Homola, Ondrej, des. 121-122, 138
Homola, Viliam, stk. 173, 185
Horňáček, Jozef, stk. 173
Horváth, Augustín, stk. 88, 98
Hovanec, Ondrej, d. z. 98, 125-127, 139
Hrivík, Pavol, stk. 149, 180
Hromada, Vít, stk. 195
Hron, Ladislav, npor. 157, 171
Hrušecký, Ján, des. 173
Hruškóci, Jozef, stk. 143-144
Hunderová, Hela 154
Husák, Gustáv, Dr. 26
Husár, Jozef, pplk. 119, 176

CH

Chebeň, Peter, slob. 171
Chovanec, Štefan, čtk. 87-88, 186, 205, 209
Chytka, Stanislav 41

I

Ivan, Ján, stk. 152, 180
Ivanič, Jozef, slob. 111, 135

J

Jablonický, Jozef 27, 29, 46
Jakša, Vincent, stk. 110-111
Jančo, Jozef, stk. 149, 180
Jančo, Štefan, slob. 117-118, 137
Jegorov, Alexej, Semjonovič 159
Jeluš, Ludovít, stk. 197
Jevčák, Štefan, stk. 173-174, 185
Julíny, Jozef, stk. 157
Jurčák, Ondrej, stk. 143
Jurech, Štefan, gen. 36, 55, 125

K

Kabzan, Juraj, npor. 130
Kadlečík, Rudolf, JUDr. 126-127, 140
Kaftan, Oleksij 43, 49, 59
Kalinin, Piotr, Zacharevič 84, 97
Kalný, Martin 179
Kamenec, Ivan 40, 93
Kamil, Viktor, stk. 110
Kanák, Viliam, plk. 128, 140
Kaňka, Štefan, stk. 154, 206
Kaščák, Štefan, slob. 121-122, 134, 138
Katreba, Zoltán 41, 56, 133
Kitzinger, Carl, gen. 69, 90, 128-129
Kleinert, Ladislav, npor. 66-67
Klembara, Juraj, rtk. 164-165
Kliment, Charles 19, 37, 47
Klimko, Jozef 30
Klimo, Ján, slob. 122
Klokov, Vsevold 24, 45
Klubert, Tomáš 41
Kmeť, Jozef, stk. 110, 135
Kmeťko, Jozef, stk. 173
Kmicikiewicz, Jaroslav, pplk. 67-68, 91, 111

Kmiť, Michal, stk. 121, 138
Kollár, Július, MUDr. 125
Kollár, Pavol 41, 47
Kopec, Jozef, des. 167, 207
Korbeľa, Martin, slob. 152-154, 178, 181
Korček, Fero, npor. 22
Korček, Lukáč, stk. 155
Koričanský, por. 154
Korž, Vasil, Zacharovič 84
Kosik, Vladimir 43
Koťan, Štefan, stk. 146
Koťka, Kristolián, čtk. 157
Kotrlec, Rudolf, stk. 121-122, 138-139
Kováč, Dušan 36, 55
Kováč, stk. 153
Kovaľ, Michalo 44, 95-96
Kovpak, Sidor, Artemovič 68, 75, 86, 94, 98, 176, 193, 203
Kozlov, Vasil, Ivanovič 84
Krajčovič, František, stk. 142
Králik, Alojz, pplk. 94, 199
Kramer, Mikuláš, des. 82, 123-124, 139
Krasnovský, V. 160
Krátky, Karel 24
Krčula, Ondrej, stk. 143
Kropilák, Miroslav 27, 30, 46
Krovina, Anton, des. 157, 209
Krpeľan, Cyprián, stk. 165, 184-185
Kršík, Ondrej, stk. 119, 125
Krška, Michal, stk. 195
Kručko, Ján, stk. 131
Krulikovský, Alojz, stk. 112, 130, 207
Křen, Jan 48
Kučera, Ján, stk. 170
Kuchár, Bohuš 31, 50
Kuchyňka, Ján, rtk. 171, 185
Kúdela, Rudolf, stk. 154
Kudravec, F., D. 85
Kulikov, plk. 125
Kuna, Pavel, plk. 65, 68, 90-91, 111
Kuskov, Eliaš Nikolajevič 154-155, 181
Kušnír, Michal, čtk. 125, 127
Kútik, Vincent, por. 125
Kužel, Vladimír, stot. 128
Kvačkay, František, stk. 131
Kyjovský, čtk. 171

L

Labaš, Juraj, stk. 148
Lavová, Mária 28
Lazar, Gustáv, slob. 117
Letz, Róbert 39
Lipták, František, slob. 174
Lipták, Ľubomír 28, 40, 57
Lisko, Tomáš, stk. 198, 203
Lochan, Štefan, stk. 195-196, 202
Lokšík, Michal, pplk. 68, 103
Lopatin, Piotr, Grigorievič 159, 183
Ložek, Ľudovít, stk. 209
Lukáčová, Anna 158
Lysák, Imrich, npor. 98, 127, 148, 178, 187, 190

M

Macko, Juraj, stk. 160
Macko, Michal, por. 198
Mackovič, Ján, stk. 142
Mačuľskij, Roman 83
Madej, Michal, stk. 161
Machač, Cyril, stk. 172
Machovič, stk. 153
Majerčík, Július, npor. 126-127, 130
Majerník, Michal, stk. 157, 205
Malár, Augustín, gen. 64, 90
Mannerheim, Carl, Gustav, von, maršal 72
Marcely (Marcelli), Pavel, npor. 36-38, 54, 58
Marko, Jozef, stk. 130, 140

Martinček, Ján 31
Masaryk, Michal, slob. 148-149, 179
Maškuľák, Jozef, čtk. 130, 206
Matejček, Ján, stk. 141
Matuška, Dezider, stk. 173
Medvecký, Matej 41
Medzihorský, Emil, slob. 94, 114-118, 136-137
Meislinger, Ľudovít, JUDr. 127, 140
Menth, Jozef, stk. 175, 186, 208
Mičianik, Pavel 41, 90, 219
Mičinec, Rudolf, stk. 141
Mičudík, Jozef, slob. 97, 143
Mihok, Juraj, stk. 141, 148
Michalec, Ján (pseudonym Ľ. Liptáka) 28
Michalides, Jozef, des, 142-143
Mikula, Ján, slob. 97, 113-118, 121, 125, 129, 136-137, 139
Mikuš, Jozef 39
Milirovič, Juraj, stk. 195
Mináč, Vladimír 44
Mitošinka, Rudolf, čtk. 200
Mojžiš, Pavol, stk. 131
Moravec, Jozef, stk. 206
Morochovič, Vasil 46, 60, 160
Motešický, Ján, des. 159-160, 183
Môťovský, Ladislav, stot. 139, 140-141
Mravec, Samuel, d. z. 38, 56
Mrva, Ivan 39
Murgaš, Kalo, Elen 22, 41
Murín, Ján, slob. 123, 152

N

Nálepka, Ján, stot. 13, 18, 29, 32-33, 36-38, 41, 44-45, 47, 53-54, 60-62, 69-70, 85-87, 92, 98, 118-119, 124-129, 131, 133, 137, 139, 140, 144, 147-152, 156-157, 161, 165, 176-177, 179-182, 186-187, 198, 201, 203, 211, 215, 221, 226, 231
Nálepka, Jozef 47
Nandrážsky, Július, por. 176
Náništa, Jozef, čtk. 163, 183
Némethy, Ľudovít, stk. 194, 202
Nosáľska, Nina 122
Nosko, Július, mjr. 92, 148, 161, 163, 165, 169, 172
Novák, Ján, slob. 173, 185

O

Obert, Jozef, stk. 167
Okáľ, Ján 22, 41
Oravec, Ondrej, stk. 130
Ozábal Vladimír, stot. 41

P

Páč, Ján, slob. 118, 121, 138-139
Pajtina, Ľudovít, des. 171
Palcút, Rudolf, stk. 159
Páleník, Štefan, slob. 162
Palider, Ladislav, rtk. 164, 184
Palša, Andrej, čtk. 146, 179
Panáček, František, stk. 119, 137, 206
Panovčák, stk. 117, 137
Parčan, Jozef, stot. 41
Pargáč, Pavel, stk. 119
Paška, Ladislav 39, 174
Pastorek, Ondrej, stk. 155
Pätoprstý, Štefan, stk. 155
Patúš, stk. 153
Pauliak, Ervín 46
Pavlík, Ján, slob. 199
Pavlovič, Michal, por. 168-169, 177, 184, 217
Pecha, Imrich, stk. 155, 182
Pecina, Jozef 41
Pejs, Oldřich 41
Pekník, Karol, plk. 71, 177
Pepich, Emil, stk. 162, 205, 209
Petrík, Ján, stk. 143
Petro, Michal, por. 98, 125, 147-148

Píka, Heliodor, gen. 22
Pilátik, Rudolf, stk. 116
Pilfousek, Rudolf, plk. 66, 68-69, 80, 120, 126-129, 146, 150, 193, 196
Pinter, Ján, stk. 98, 142-143, 178
Plevza, Viliam 29, 61
Pöcs, Štefan, stk. 175, 208
Podhora, Jozef, stk. 82, 123, 207
Podimák, Ondrej, stk. 112, 118, 130
Poklemba, Jozef, stk. 150, 165, 180, 184
Polák, Milan 36
Poľný, Vladimír, slob. 142
Ponomarenko, Pantalejmon 62, 83
Porubský, npor. 160
Prečan, Vilém 23, 92, 134, 183
Pšúrik, Ľudevít, slob. 167
Puček, Ignác, stk. 195
Puchký, Juraj, stk. 143, 144
Pustovka, Ondrej, stk. 198, 203

R

Rafaj, Jozef, stk. 88
Revilák, Mikuláš, stk. 148
Rigo, Anton, stk. 175, 208
Richter, Karol 37
Rjabik, Michal 46, 60, 88, 89, 99, 160, 203
Rommel, Erwin, maršal 112
Rudin, F., K. 22
Rudňak, Voloďa 159
Rumanovský, Ľudevít, stk. 155
Runstedt, Gerd, von 43
Rusnák, Ondrej, stk. 110
Ruttkay, Viktor, stk. 143

S

Saburov, Alexander, Nikolajevič 59, 74-75, 81, 84, 86-87, 94, 98, 143, 147-148, 156-157, 177, 179, 186-187, 190, 201, 203
Sagadynský, Fiodor Jakovlevič 85
Saksa, Ondrej, stk. 148
Sečanský, Michal, des. 37
Sekerák, Mikuláš, stk. 112, 196
Selemenev, Vjačeslav, Dmitrijevič 49, 98
Schlez, Ľudovít, stk. 195
Schlieper, Franz, gen. 70-71, 92, 162
Schönherr, Klaus 48
Schwarznek, gen. 71
Sitárik, Anton, stk. 157-158, 206
Skaloban, I., V. 85
Slatinčan, Ondrej, stk. 130
Slávik, Ján, stk. 114, 117, 136, 137
Slavjansky, Silvester, stk. 207
Smešný, Bohuš, stk. 170-171, 185
Smiščík, Jozef, stk. 175, 208
Spál, Štefan, stk. 207
Stalin, Josif, Vissarionovič 72-73, 78-80, 95, 105, 156, 174
Stanko, Vasil, des. 150
Staroň, Matej, čtk. 123
Staško, Ladislav, npor. 166-167, 172-173, 176
Svoboda, Ludvík, gen. 29, 59, 145
Szász, Imrich, stk. 175, 208
Šalapa, Ján, stk. 170
Šalgovič, Viliam, des. 53, 61, 80, 98, 133, 139, 148, 157, 179, 182
Šamko(vá), Katarína 25
Šarina, Štefan, rtk. 172
Šatara, Vojtech, čtk. 158, 159
Ščambora, Ondrej, stk. 82, 123
Šesták, Štefan, des. 164
Šimovček, Ján 29, 30
Šinkulič, Michal, stk. 131
Škultéty, Jozef 27, 54, 90, 213
Šolc, Jaroslav 22, 28, 32, 45-46, 53-54, 90, 139-140, 179
Šolc, Jiří 37
Štafen, Imrich, stk. 196-197
Štajgár, Vojtech, stk. 142
Štefanský, Václav 29, 34, 61

Štefek, Andrej, npor. 113, 121-122, 138
Štibraný, Viliam 41
Štrbík, František, stk. 195
Štýblo, Tibor, des. 167, 175, 208
Šumichrast, Peter 41, 180, 203
Švantner, Jozef, stk. 143

T

Taratuta 87
Tejbus, Gejza, stk. 152
Tejchman, Miroslav 37
Timochovič, Ivan 48, 62, 93
Tiso, Jozef, Dr. 14, 26, 105
Tomaščík, Karol, stk. 81, 143
Tóth, Ján 27
Trnavský, Pavol 110
Tuček, Štefan, stk. 130, 140
Turský, Alexander, stk. 152
Tuš, Jozef, stk. 111, 135

V

Vajarský, Matej, slob. 174
Vanek, Štefan, slob. 200, 203
Vaněk, Oldřich 41
Vargoš, Gustáv 31
Varhaník, Ladislav, stk. 172, 185
Varinský, Jozef, por. 41
Vasilievič, pplk. 125
Vaško, Ján, stk. 155, 182
Vaško, Václav 37
Vaštík (Vaščík), Vendelín, stk. 82, 123
Vavrač, Jozef, stk. 121
Vavro, Jozef, stk. 205, 209
Veselý, Ján, pplk. 41, 68, 111
Vetrov, Ivan, Dmitrijevič 45, 94, 137, 179
Viest, Rudolf, gen. 47, 61, 102, 133
Višňovský, Vojtech 31
Vlasenko(vá), Oľga 116
Vnuk, František 38, 41, 56, 60, 179
Voltemár, Jozef, stk. 206
Vorčák, František, stk. 167
Vöröš, Štefan, stk. 175
Voška, Anton, rtk. 155-156
Vrábeľ, Ján, stk. 110
Vranský, Július, slob. 144, 178, 209
Vranský, Rudolf, stk. 77, 131, 206
Vyletel, Miloš, stk. 157
Vysoký, Ondrej, stk. 209

Z

Zalatoronok, Michal 165
Zaťka, František, stk. 168-169, 177
Zeleňák, Jozef 123
Zeman, Ján 45
Zuber, Štefan, rtk. 171, 185
Zvara, Ondrej, stk. 111, 135
Žiak, Ondrej (tiež Andrej), stk. 207
Žigar, Alfonz, Afanasjevič 60-61, 85-86, 108, 121
Žigray, Karol, čtk. 199

B

Bagutiči (Ukrajina) 148, 182
Bahrinoviči (Ukrajina) 123-124
Belokoroviči (Ukrajina) 122
Boriskoviči (Ukrajina) 144
Bragin (Bielorusko) 65, 92, 201
Bratislava 17, 34, 41, 44-45, 54, 70, 92, 97, 127, 160, 182, 193, 207
Brest (Bielorusko) 69, 92
Breza 206
Brezno 217
Brinev (Bielorusko) 113, 115
Brjansk (Rusko) 74, 149
Bučač (Ukrajina) 64
Buda Sofijevka (Bielorusko) 123
Bujnoviči (Bielorusko) 128, 142
Bytča 206

C

Čadca 207
Čachtice 145, 179
Černigov (Ukrajina) 74

D

Dnepropetrovsk (Ukrajina) 171
Drogobycz (Ukrajina) 64, 96
Dubnica nad Váhom 102
Dubová pri Modre 163

G

Goleviči (Bielorusko) 120
Gomeľ (Bielorusko) 64-65, 69, 75, 94, 108, 113, 115, 119

H

Hlohovec 207
Hrachovište 207

CH

Chelm (Chełm), (Poľsko) 170-171
Chojníky (Bielorusko) 65, 68, 84, 97, 146-147, 198, 201

I

Ivaškoviči (Bielorusko) 191

J

Jablonica 144-145
Jeľsk (Bielorusko) 61, 76, 92, 113, 126, 129, 141-142, 147-148, 152-153, 193-194, 198
Jurkeviči (Bielorusko) 148, 179

K

Kachovka (Ukrajina) 13, 36, 42, 54, 56-59, 201
Kalinkoviči (Bielorusko) 97, 113, 119, 131, 147, 154, 202

Kapušany 42, 135, 142
Kartiniči (Bielorusko) 156, 197
Kopatkeviči (Bielorusko) 119, 191-192
Kopceviči (Bielorusko) 83-85, 91, 95-97, 113, 122, 124-127, 129-131, 195
Korosten (Ukrajina) 65, 75
Kostolné 207
Kozinky (Bielorusko) 92, 121, 144-147, 150-151, 180, 196
Krasnogorsk (Rusko) 111
Krasnoje (Krasno), (Bielorusko) 162
Kursk (Rusko) 106, 149, 175
Kuzmiči (Bielorusko) 124
Kyjev 43, 65, 113-114

L

Leľčici (Bielorusko) 156
Leningrad (dnes Sankt Peterburg) 155
Lipovec (Lipowec), (Ukrajina) 26, 35-37, 42, 44, 51, 55, 63
Lipovník (okr. Topoľčany) 168
Liptovská Sielnica 141
Lojev (Bielorusko) 65, 68-69, 183, 193, 201
Lokca 206
Loknica (Ukrajina) 87
Lomači (Bielorusko) 198
Lubina 114
Ľvov 110
Lysá pod Makytou 206

M

Machnoviči (Bielorusko) 142-143, 178
Malá Vieska 158
Maloduš (Bielorusko) 67, 91
Martin (Turčiansky Svätý) 157, 160
Mechedoviči (Bielorusko) 122
Melitopol (Ukrajina) 13, 27, 34-37, 51-52, 54-56, 60
Michajlovka (Ukrajina) 111
Minsk (Bielorusko) 17, 42, 48-49, 70-71, 76, 97, 155-157, 162, 164, 166, 169-172, 174, 198, 200, 203
Mišenki (Bielorusko) 124
Mlynok (Ukrajina) 68
Molodečno (Bielorusko) 162, 173
Moskva 51, 75, 114, 148, 181, 191
Mozyr (Mozýr), (Bielorusko) 64-65, 75, 91, 97, 145, 194

N

Nádaš (dnes Trstín) 144
Nitra 97, 171, 175, 186, 201
Nová Rudňa (Bielorusko) 195, 202
Nové Mesto nad Váhom 136-137, 144, 179
Novoselky (Bielorusko) 191, 198

O

Odesa (Ukrajina) 23, 38, 47, 55
Ogoliči 91, 94, 195
Ogoličská Rudňa 95, 195
Omelkovčina 197, 198
Orel (Rusko) 74
Ovruč (Ukrajina) 64-65, 97, 121, 126, 128, 142, 145-146, 149-150, 154, 168

P

Piešťany 149
Pinsk (Ukrajina) 64-65, 94, 108, 115, 119
Podunajské Biskupice 175
Polock (Bielorusko) 173
Polonné (Ukrajina) 64
Poprad 139, 158, 185
Potvorice 205
Považská Bystrica 102
Prudok (Bielorusko) 150, 180
Ptič (Bielorusko) 68-69, 83, 122-123, 132, 144, 167, 190-192, 195

R

Ratomka (Bielorusko) 172, 198, 203
Rava Ruská (Ukrajina) 64
Remezy (Bielorusko) 148, 153
Rostov na Done (Rusko) 64
Rubež (Rubeš), Bielorusko 69, 197
Rudnište (Bielorusko) 167

S

Salizovka (Ukrajina) 69
Sanjuky (Bielorusko) 154, 193-195, 201-202
Sarny (Ukrajina) 65
Senica (Bielorusko) 172
Skorodnoje (Bielorusko) 66
Sloboda (Bielorusko) 165
Slobodka (Bielorusko) 112, 195
Slovečno (Bielorusko) 195
Sluck (Bielorusko) 155, 165, 168, 185
Smoleviči (Bielorusko) 98, 158-159, 165
Sofijevka (Ukrajina) 143
Stalingrad (dnes Volgograd), (Rusko) 72-73, 106
Staroje Selo (Ukrajina) 194
Starokonstantinov (Ukrajina) 64
Starušky (Bielorusko) 83-84, 112-113, 115, 117-118, 120, 136, 191
Sumy, Rusko 74
Šepetovka (Ukrajina) 64

T

Tarnopol (Ukrajina) 64
Trenčianska Turná 205
Trenčín 113, 137
Trnava 9, 17, 144, 181, 205
Trutnov 144
Turzovka 205

V

Vasilkoviči (Ukrajina) 113
Vitebsk (Bielorusko) 71
Vrútky 143

Z

Zaslav (Bielorusko) 198
Žilina 166
Žitkoviči (Bielorusko) 84, 113, 202
Žitomír (Ukrajina) 64-65, 135, 145-146, 155, 179, 187
Zjabky (Bielorusko) 173
Žodino (Bielorusko) 162

PhDr. Martin Lacko, PhD. (1976)

Je absolventom Filozofickej fakulty UK v Bratislave (odbor história – filozofia). Doktorandské štúdium absolvoval v Historickom ústave SAV v Bratislave – témou jeho dizertačnej práce boli dezercie príslušníkov Zaisfovacej divízie na sovietsku stranu v rokoch 1942 – 1943. Pôsobí ako pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa v Bratislave a súčasne prednáša slovenské dejiny 20. storočia na Katedre histórie Filozofickej fakulty UCM v Trnave. Zaoberá sa najmä výskumom obdobia 1. Slovenskej republiky, pričom doteraz publikoval asi 30 vedeckých štúdií doma i v zahraničí. V rokoch 2002 – 2004 zorganizoval tri ročníky konferencie Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov, z ktorých vydal rovnomenné zborníky príspevkov. Je tiež zostavovateľom edícií dokumentov *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)* (2005), *Denníky a spomienky vojakov z východného frontu 1941 – 1944* (2006), spoluzostavovateľom ročenky *Historické rozhľady* (I., II., III.), ako aj spoluautorom dvoch monografií: *1. východomoslimský pluk SS na Slovensku* (2006) a *Modrová 1157 – 2007* (2007).

ISBN 978-80-969699-4-4